

XVII.

SVATOVÁCLAVSKÉ

SETKÁNÍ

V JESENÍKU

2017

**XVII.
SVATOVÁCLAVSKÉ
SETKÁNÍ
V JESENÍKU**

750 LET MĚSTA JESENÍKU

sborník referátů

Jeseník 2017

Titulní strana:

Jan Krejčí: Domov, olejomalba, 1944

Lubomír Bartoš: Jeseník, kombinovaná technika, 1985

ISBN 978-80-87632-42-0

(Zemský archiv v Opavě)

ISBN 978-80-87496-14-5

(Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku)

Obsah

Heslo JESENÍK místo úvodu <i>Mgr. Bohumila Tinzová, Státní okresní archiv Jeseník</i>	4
Veduta města Jeseníku <i>Mgr. Květoslav Growka, Státní okresní archiv Jeseník</i>	14
Katastrofické požáry a povodně v Jeseníku <i>Mgr. Jan Petrásek, Vlastivědné muzeum Jesenicka</i>	17
Příčiny úmrtí v Jeseníku, potažmo na Jesenicku v 19. století <i>Mgr. Petr Zatloukal, Katedra dějin umění a památkové péče Filozofické fakulty Ostravské univerzity</i>	23
Jeseník a moderní výtvarná kultura let 1780–1938 <i>doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D., Slezské zemské muzeum v Opavě</i>	32
Činnost četnictva na Jesenicku v letech 1918–1928 <i>Mgr. Ivana Kolářová, Slezská univerzita v Opavě - Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D., Slezské zemské muzeum</i>	46
Poklad z konce 17. století nalezený v Jeseníku <i>Mgr. Květoslav Growka, Česká numismatická společnost, pobočka v Opavě</i>	57
Z kroniky města Frývaldova –1929	60
Jesenický učitel, muzikant a turista Adolf Weinhold (1881–1968) <i>Mgr. Petr Müller, Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově</i>	63
Regenhardt a Raymann, továrna na lněné a damaškové zboží, Jeseník <i>PhDr. Ivana Tarabová, Zemský archiv v Opavě</i>	68
Osudy rodin bratří Otty a Huga Gesslerových v letech 1900–1953. Příběh s mnoha otazníky <i>Mgr. Bohumila Tinzová, Státní okresní archiv Jeseník</i>	75
Historie náboženské obce Církve československé husitské v Jeseníku <i>Mgr. Božena Kaňáková, Vlastivědné muzeum Jesenicka</i>	86
Smišený pěvecký sbor Janáček v Jeseníku a Zdeněk Jágr aneb Jste kavalír, to vím... <i>Mgr. Jana Hradilová, Státní okresní archiv Jeseník</i>	95

Heslo JESENÍK místo úvodu

Mgr. Bohumila Tinzová, Státní okresní archiv Jeseník

Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Moravský zemský archiv v Brně a Zemský archiv v Opavě začaly v roce 2008 připravovat VLASTIVĚDNÝ LEXIKON MORAVY A SLEZSKA. Měl obsahovat hesla všech obcí daného území, uvedených v posledním samostatném lexikonu obcí Moravy a Slezska, tj. v Seznamu obcí v Republice československé. Díl 2. Seznam obcí v zemi Moravskoslezské podle stavu z počátku roku 1948 (Praha 1948).

Úkolem archivářů bylo vytvoření hesel pro obce konkrétního okresu podle zadaného schématu. V případě okresu Jeseník šlo celkem o 41 hesel samostatně existujících obcí v rozsahu politického okresu Jeseník v roce 1948. Hesla obsahují mj. stručnou historii obce či města až do roku 2012, kdy byla dokončena, první zmínky o dané lokalitě a jejím prvním zobrazení na mapě, údaje o obecních symbolech, nejstarších matrikách, farnosti, průmyslu, památkách, spolkovém životě a další informace.

Bohužel, lexikon dosud nebyl vydán. Vzhledem k tomu, že jsme do tvorby hesel vložili nemálo času a práce, snažíme se jednotlivá hesla využívat jiným způsobem. Sborník k 750. výročí od první zmínky o vsi Vriwald takovou příležitostí určitě je. Heslo o Jeseníku (v textu pouze J.) shrnuje podstatné poznatky a údaje o jubilujícím městě v průběhu staletí. Text má díky svému původnímu účelu heslovitý, stručný charakter.

I. Všeobecné údaje

1. Historický vývoj názvu:

Lat.: 1267 Vriwald, 1284 Vrivald, 1295 Vrinwalde, 1318 Vrienwalde; čes.: 1869–1921 Freiwaldow, od 1921 Frývaldov, od 1947 Jeseník; něm. 1374–1469 Freyenwalde, 1444–1481 Freienwalde, 1457–1798 Freiwalde, Freywalde, 1633 Frienwald, 1653–1945 Freiwaldau, též Freywaldau.

2. Symboly obce:

První pečeť města je doložena až v r. 1509, patrně ale měl J. jako významné horní město pečeť již od konce 13. století. Kruhová pečeť má v pečetním poli po trojvrší krácejícího medvěda, z jehož hřbetu vyrůstá orlice s perizoniem. Městský znak J. doložen k r. 1506. Současný platný znak má tuto podobu: ve zlatém štítě na zeleném trávníku krácející medvěd přirozené barvy, z jehož hřbetu vyrůstá nekorunovaná slezská orlice. V r. 1999 došlo k obnovení užívání městského praporu, jehož podoba je známa již z období 1. republiky. Od r. 2000 je praporem města J. list tvořený třemi svislými pruhy, žlutým, černým a zeleným.

3. Místní části: Bukovice, Dětrichov, Lázně Jeseník

4. Administrativní vývoj:

V 16. stol. částí města Česká ulice (die Böhmische Gasse). Od 1850 měl J. osady: Jeseník město, Jeseník ves, Ditrichštejn, Gräfenberk, Svoboda; 1947 zůstaly jednotlivými částmi Jeseníku: Jeseník město, Jeseník ves a Lázně Jeseník (dříve Gräfenberk). 1950 připojeny k Jeseníku Bukovice, 1958 připojena část České Vsi s lázeňskými budovami, 1976 – 1990 m.č. Jeseníku Česká Ves (od r. 1991 samostatná obec).

Biskupské panství Jeseník, 1850 vlastní správa, 1850–1949 p. o. Jeseník, s. o. Jeseník; 1949 až 1960 ONV Jeseník, 1960–1996 ONV, OkÚ Šumperk; od 1996 o. Jeseník; J. – obec s rozšířenou pravomocí.

J. samostatnou farností. Do farního okrsku spadaly vsi: Lipová, Bukovice, Adolfovice, Domašov, Česká Ves, Písečná. Kostel zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie. V J. též děkanství a od r. 1936 probošství. Matriky vedeny od r. 1668; matriční obvod Jeseník; pozemkové knihy od 1576.

5. Počet obyvatel:

1850 – 3207 (včetně osad a částí: Jeseník město, Jeseník ves, Svoboda, Ditrichštejn, Gräfenberk), 1900 – 6333, 1930 – 8251, 1950 – 8583 (z toho Bukovice – 1402), 2001 – 12.700 (z toho Bukovice – 1741, Dětrichov – 121, Jeseník – 10.837).

6. Rozloha katastru: 2001 – 3823 ha (včetně Bukovic a Dětrichova).

7. První znázornění na mapě: Helwigova mapa Slezska, 1561

II.1. Přírodní poměry:

J. leží v údolí řeky Bělé na jejím soutoku s říčkou Staříč podél silnice 1. třídy z Mikulovic přes Červenohorské sedlo do vnitrozemí. Hraničí na severu s Černou Vodou, na východě s Českou Vsí, na západě s Lipovou-lázněmi. Poloha na přístupové cestě přes masiv Jeseníků činí z J. základnu turistického ruchu.

2. Nadmořská výška: 432 m n.m. (nejvýše položená část J. Lázně Jeseník – 632 m n. m.)

III. Dějiny:

První písemná zmínka o vsi jménem Vriwald z r. 1267. Toho roku daroval vratislavský biskup Tomáš I. svému služebníkovvi Cursicovi (Kurzíkovi) ves jménem Wissoka u Vriwaldu. Městem je prvně nazván v lenní listině pro zdejší fojstství vratislavského biskupa Jana III. Romka z 15. července 1295. Městským právem byl tedy Jeseník nadán mezi lety 1284 až 1295. Vznik osady je spojen od počátku s dolováním zlatonosných a železných rud v okolí města, z něhož biskup v r. 1267 dostával půl marky čistého zlata. Již v r. 1328 byl při zdejším fojstství zapsán jeden hamr na zpracování železných rud, v r. 1420 uváděl popis města hamry dva s poznámkou, že jich zde bylo dříve třináct. K velkému poklesu výroby železa došlo patrně v důsledku vyčerpání dosažitelných nalezišť rudy. Rozvoj městečka byl navíc zastaven velkým požárem někdy po r. 1492; v r. 1497 je označil biskup Jan IV. Roth jako poškozené. Za zpustlé měl i doly, když je téhož roku předal i s okolními vesnicemi v léno vratislavskému měšťanovi Leonardu Voglovi, jenž tehdy úzce spolupracoval s bohatým podnikatelským rodem z Augšpurku, s Fuggery. S nimi je spojen nový rozkvět dolování od počátku 16. stol. Roku 1506 udělil městu biskup Jan Turzo velké městské privilegium. Kromě práva pečeti a městského znaku obdrželo město též hospodářské výhody: právo várečné, právo volné těžby dřeva v okolních biskupských lesích, osvobození od robot, právo pastvy dobytka a lovu ryb pro vlastní potřebu nebo též právo výročního trhu na sv. Michala a

Helwigova mapa Slezska se zobrazením Jeseníku, 1561(reprofoto)

týdenních trhů každou středu. Také příjmy z řemeslných krámů připadly městu; dostalo též právo vybírat pokuty za nižší přestupky. Jakub Fugger se ujal správy panství v r. 1510, ale již o čtyři roky později ji svěřil svému služebníkovi Janu Süssovi, pro sebe si vyhradil pouze právo kutání zlata, stříbra a mědi. O výnosech těžby zpráva chybí, ale v r. 1519 se J. stal svobodným horním městem a v r. 1529 obdržel od biskupa Jakuba ze Salzy nový horní řád. Fuggerové však panství díky malému výnosu v r. 1547 prodali do osobního vlastnictví biskupovi Baltazaru z Promnic. Jejich odchodem poklesl hornický ruch kolem města, obnovena ale byla spíše výroba železa, V r. 1532 postavil Jan Süss dokonce nový hamr. Po smrti biskupa Baltazara se stal J. stolním statkem biskupství. V 70. l. 16. stol. došlo k velké kolonizaci. V r. 1574 byly městu obnoveny svobody, mj. získalo výhradní právo čepovat ve městě pouze vlastní pivo. Úpadek dolování na konci 16. stol. byl vyvážen rozvojem plátenictví a v menší míře i soukenictví jak ve městě samotném – především na předměstí Svoboda (Freiheit), tak ve vsích v okolí J. Slibný rozvoj města byl ale poznamenán třicetiletou válkou a několika velkými požáry. Při prvním z nich v r. 1625 shořelo 25 domů včetně radnice se všemi městskými privilegii (radnice byla obnovena v r. 1631) a při požáru v r. 1638 lehlo popelem takřka celé město včetně kostela, fary, biskupského dvora a mlýna. Po válce došlo na přání vratislavského biskupa v r. 1653 k vytvoření horní společnosti se Zlatými Horami a k obnově těžby zlata, ale výsledky dolování byly špatné, takže v r. 1752 ztratil J. s osmi vesnicemi v okolí horní svobody. To již ale magistrát podporoval spíše rozvoj řemesel a obchodu. V r. 1689 mělo město 80 domů a 76 domů na předměstí Svoboda. Za řemeslníky odvádělo město vrchnosti 100 zlatých. V témže roce získalo město za 50 zlatých monopol na obchod solí. V roce následujícím mělo právo várečné 36 domů na hlavním náměstí a městu patřila krčma na Svobodě. Velkou konkurenci představoval panský „starý“ pivovar, jehož pivo se čepovalo ve všech krčmách celého panství. Před r. 1690 narostl rychle počet pláteníků, byla založena barvírna plátna a několik bělidel. V roce 1689 pracovali kromě tkalců, cíchařů a pláteníků ve městě též běličů, barvířů a také již obchodníci s přízí. Téhož roku byla při panském statku evidována m. j. sladovna a sušárna lnu. V r. 1696 postihl město další ničivý požár, který zničil 80 domů na náměstí a v České ulici, znovu kostel a faru, kde mj. shořely matriky. Nové domy na náměstí byly již stavěny z kamene, ale předměstské domy byly opět dřevěné, takže nový požár v roce 1727 postihl především je. Přes všechny živelné pohromy podnikaly ve městě na přelomu 17. a 18. století bohaté řemeslnické o obchodnické rody: Pohlnerové, Axmannové, Raymannové a Biorltové; kromě rolnických usedlostí držely vždy i několik živností. Ve městě žilo v tom roce 234 měšťanů, z nichž 26 představovalo nejzámožnější vrstvu. Naproti tomu na Svobodě živořili nejchudší občané, převážně přadláci, pláteníci a tkalci. V roce 1749 se k tkalcovské živnosti přihlásilo 24 tkalců-pláteníků, kteří hotové plátno odváděli za nízké ceny překupníkům s plátnem, tzv. faktorům. Nový úpadek města přinesly války o Slezsko s průtahy vojsk obou stran a především svým výsledkem, ztrátou větší části Slezska, což postihlo i řemeslnou výrobu ztrátou odbytišť na pruské straně nové státní hranice z r. 1742. Zadluženost města prohloubila též sedmiletá válka. Ještě r. 1775 byl J. nejchudším biskupským městem. Po této válce pronikl do města nový, manufakturní způsob výroby. V seznamu živností v J. z r. 1859 bylo zapsáno 44 řemesel se 172 provozovny; 10 živností svobodných-sluzeb; 2 pivovary a 1 palírna; 61 obchodů čtrnácti různých druhů, 4 hostince, 4 kavárny a 19 výčepů piva, vína a pálenky.

J. byl od počátku 19. století centrem textilní výroby. Prvními velkými podnikateli zde byl rod Zuppmanů z Makedonie. Brzy po r. 1770 zde zřídili apreturu lnu. Rozvíjela se též výroba sukna, zejména tzv. polovičního hasasu ve dvou manufakturách Josefa Lochse a Augusta Lipperta. Na přelomu 18. a 19. stol. se ale do popředí dostala výroba plátna, v níž podnikali většinou původní obchodníci přízí. Patřili k nim především Josef Raymann a Jan Oehl. Podle topografického přehledu z r. 1811 mělo město 312 domovních čísel a 1689 obyvatel, v r. 1825 již 1941 obyvatel. Fungovala zde papírna mající charakter svobodného statku. V r. 1828 byla označována za nejlepší na Jesenicku, patřila rodině Wurscherů; po r. 1859 byla ale zrušena a na jejím místě J. Raymann postavil nové provozy podniku. Rodinná továrna Raymannů byla v té době již největším výrobním závodem ve městě. Od r. 1824 se firma spojila s kapitálem rakouských obchodníků Regenhartů a specializovala se na damašek, roku 1834 obdržel Raymann koncesi na tovární výrobu. V tomto období žilo ve vlastním městě 1422 osob ve 220 domech, předměstí Svoboda

mělo 132 domů s 904 obyvateli a v kolonii Ditrichštejn stálo 38 domů se 192 obyvateli. K městu patřila ještě kolonie Gräfenberk se 16 domy a 4 lázeňskými budovami. Lázeňství, k jehož rozvoji na Gräfenberku (Vincenz Priessnitz 1799–1851) i ve městě samotném (Josef Weiss 1795–1847) došlo od 30. let 19. stol., bylo další vzpruhou pro J. Město se stalo ve 40. letech 19. stol. nejdůležitější ekonomickou aglomerací celé oblasti, což bylo hlavním důvodem ustavení J. správním a politickým centrem nově vytvořeného okresu v polovině 19. stol. Od r. 1838 fungovala v J. pošta, r. 1874 byla zřízena pošta i na Gräfenberku. Rozvoj města posílilo i otevření železnice z Hanušovic do Glucholaz (tehdy Prusko, dnes Polsko) v r. 1888. Konec 19. století byl také obdobím rozvoje lázní, spravovaných akciovou společností. V r. 1891 byly otevřeny městská nemocnice, chudobinec a sirotčinec řádových sester Karla Boromejského (v J. od 1877). Od r. 1881 zde fungoval klášter voršilek. Kino promítalo od r. 1912 v tzv. Lichtwitzově sále v budově dnešního hotelu Praděd, od r. 1920 v nové budově. S novým stoletím se změnilo majetkoprávní postavení lázní: v r. 1909 byla uzavřena smlouva o zřízení společnosti „Priessnitzovy léčebné lázně v Gräfenberku, společnost s ručením omezeným“. Priessnitzova rodina v ní vlastnila pouze 26% podíl. Společnost zahájila v letech 1910–1911 velkorysou výstavbu sanatoria Priessnitz, jehož projektantem byl významný vídeňský architekt Leopold Bauer. V roce 1911 se zde léčilo přes 4500 pacientů. V polovině 20. let narostl počet hostů v lázních na dvojnásobek.

Po vzniku Československa byla situace v J. napjatá. Stanné právo skončilo až v r. 1920. Do okresního města přišli čeští státní úředníci, od r. 1927 československá vojenská posádka. V r. 1921 se k československé národnosti hlásilo 348 osob, v r. 1930 1257 osob z celkového počtu 8251 obyvatel. Politická orientace německého obyvatelstva J. ve 20. století odpovídala vývoji celých Sudet. Převaha vlivu křesťanské sociální (DCV) a sociálně demokratické strany (DSD) ve 20. letech byla v dalším desetiletí vystřídána stranami národně socialistického zaměření. Ve volbách roku 1929 obdržela DCV z celkového počtu 3997 hlasů 1216 hlasů, DNS 1092, DSD 469, KSČ 254 hlasů. V r. 1935 již ale zvítězila Henleinova Sudetoněmecká strana (SdP): ze 4595 voličů jí hlas dalo 3457, DCV dostala 513, DSD 208 a KSČ 96 hlasů. Ve 30. letech byl J. důležitým centrem henleinovského hnutí. Po mnichovské konferenci byl Jeseník připojen k Německu jako součást říšské župy Sudety, obsazen byl 6. 10. 1938. Ještě téhož dne odjel „poslední vlak z Frývaldova“ s posledními státními úředníky a vojáky.

J. byl osvobozen 8. 5. 1945. V r. 1946 proběhl organizovaný odsun Němců. Město nebylo vysídlením postiženo tolik jako jiné obce, zůstala zde řada německých odborníků a právě sem směřovali nejčastěji dosídlenci. Oproti ostatním obcím oblasti počet obyvatel v r. 1950 již předstihl předválečný stav. Výsledky voleb v r. 1946 odpovídaly novému zřízení: celkový počet voličů byl 2445, z toho hlasů pro jednotlivé strany: KSČ 993, ČSN 817, ČSD 379, ČSL 247. R. 1947 došlo k přejmenování Frývaldova na Jeseník. Počet obyvatel rostl i nadále, mj. též díky připojení Bukovic s Dětrichovem v r. 1950. V letech 1976–1990 se stala částí J. také Česká Ves. J. zůstal okresním městem do r. 1960, kdy byl celý okres v rámci územní reorganizace začleněn do okresu Šumperk; obnoven byl k 1. 1. 1996. Od toho roku se J. stal znovu sídlem okresních institucí: finančního úřadu, pozemkového úřadu, okresního soudu a prokuratury, české správy sociálního zabezpečení, úřadu práce a dalších. Znovuobnovení okresu přineslo pozitivní změny i pro město samotné.

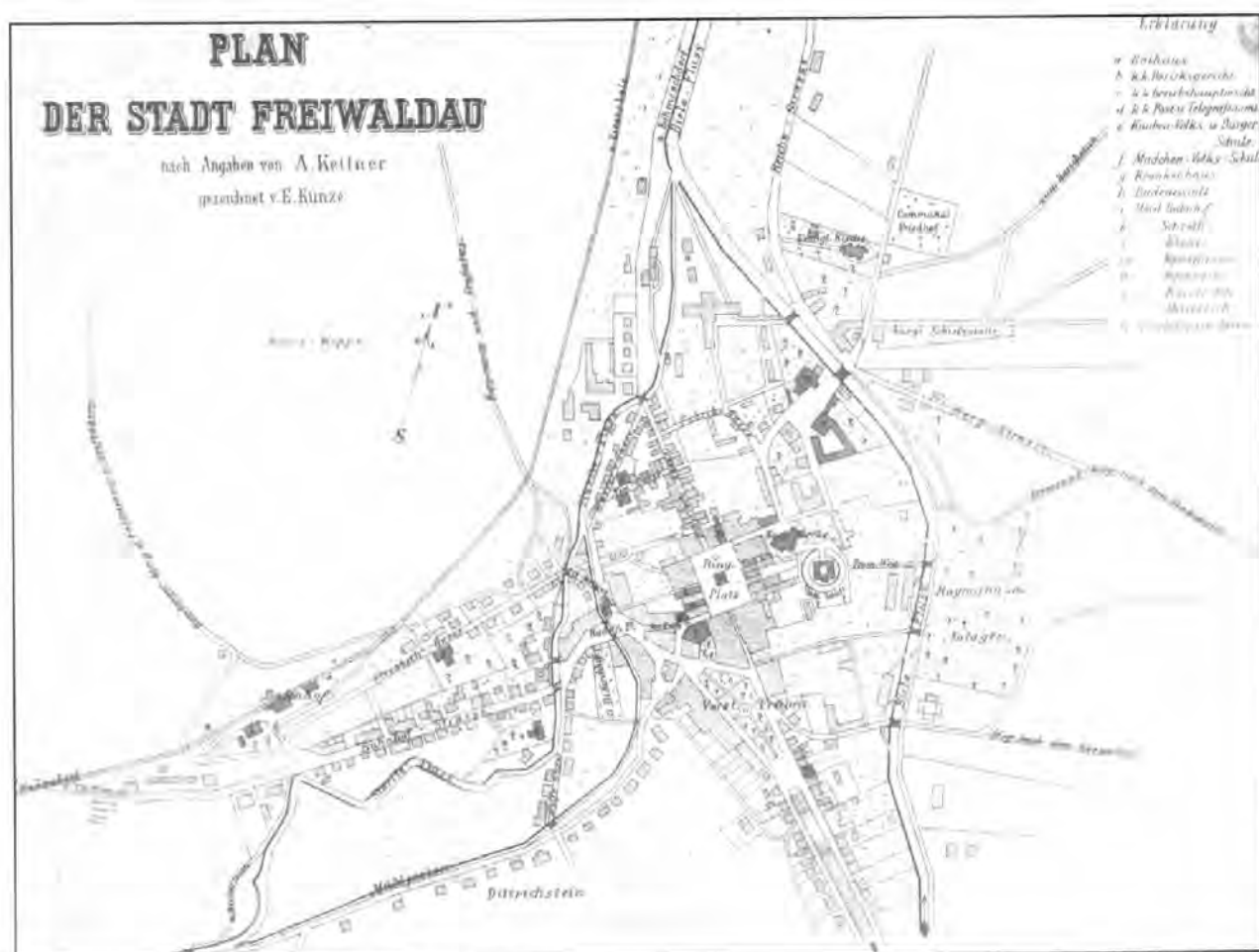
Po znárodnění pracoval ve městě podnik Arandar (Komsomol), dříve Regenhart & Raymann. Od r. 1958 byl začleněn do podniku Moravolen se sídlem v Šumperku. Pokračoval v tradici výroby damaškového zboží, přibyla výroba běžného láného zboží. V r. 1957 měl 670 stavů, r. 1973 produkce 5,5 milionů metrů tkanin. Po r. 1989 došlo k útlumu výroby, podnik zanikl na konci 20. stol. Novým státním podnikem se staly Rudné doly Jeseník se sídlem ve městě. Jejich počátek spadá do r. 1958, od r. 1971 v J. sídlilo generální ředitelství na místě bývalého sanatoria Altvater. Podnik sdružoval těžební a výrobní závody nejen na Jesenicku, ale i mimo okres (Rýmařov a další); těžbu rud ve Zlatých Horách, ukončenou r. 1993, výrobu montovaných domů typu OKAL (Rýmařov) nebo montovaných hal HARD v J. a Lipové-lázních. Podnik ovlivnil rozvoj města i celého regionu. Negativním důsledkem pro J. bylo ale vybourání historické zástavby v centru (Masarykovo nám., Lipovská ulice, ulice V Oblouku a další)

v polovině 70. let 20. stol. a nahrazení panelovou výstavbou. Jednotlivé podniky se po r. 1989 buď osamostatnily, nebo zanikly.

Lázně na Gräfenberku byly r. 1948 znárodněny a pod názvem Lázně Jeseník začleněny do systému státních lázní. Sloužily především k ozdravným pobytům dětí i dospělých s dýchacími a psychickými obtížemi. V r. 1955 převzal funkci ředitele lázní psychiatr Dr. Jaromír Rubeš a lázně rozvíjely balneopsychiatrii. V r. 1959 byla založena tradice mezinárodní konference Československé psychofarmakologické společnosti, která trvá doposud. Do konce roku 1989 byly Lázně J. správním centrem Lázeňské organizace Jeseník zahrnující všechny severomoravské lázně. Po zhroucení socialistického režimu vznikla na Gräfenberku samostatná akciová společnost, Priessnitzovy léčebné lázně, a. s.

V r. 1947 převzal národní správu kamenických podniků na Jeseníku n. p. Konstruktiva se sídlem v J. Od r. 1958 Severomoravský průmysl kamene, od r. 1991 Českomoravský průmysl kamene v Jeseníku. R. 1994 vznikla v J. akciová společnost Slezský kámen a. s. Jeseník, zahrnující část kamenolomů a zpracovatelských závodů, jež zůstaly zachovány.

Z dalších závodů pracovaly ve městě: podnik místního průmyslu JESAN, závody Severomoravských dřevařských závodů, Okresní stavební podnik, provoz OP Prostějov – zrušen v r. 2010, mlékárna, pekárna, družstvo řemesel a služeb VŘES, ředitelství podniku Jesenícké hotely a restaurace (RaJ) a Technické služby Jeseník, dnes akciová společnost s podílem města J. V r. 1990 bylo v J. celkem 21 firem, 849 soukromých podnikatelů, přes 80 obchodů, z toho 22 potravinářských, 2 hotely, 10 dalších ubytovacích zařízení, 24 restaurací a hostinců, dvě pošty a železniční stanice. Lesy vratislavského arcibiskupství byly po r. 1948 zestátněny, část spravoval Lesní závod v J., sídlící zde dosud – Lesy ČR, Lesní správa Jeseník. Po ukončení církevních restitucí je majitelem velké části nejen lesů, ale i ostatních církevních pozemků a nemovitostí opět církev, konkrétně Arcibiskupství olomoucké.

Plán města z konce 19. století (SOKA Jeseník)

První JZD bylo založeno v r. 1949, to se ale záhy rozpadlo. Od r. 1974 v J. sídlilo JZD Mír Bukovice, sdružující okolní JZD v Bukovicích, Bělé a v Lipové-lázních. Nástupcem JZD Mír je ZD Bělá p. Pradědem se sídlem v Jeseníku-Bukovicích. Specifikem je kozi a ovčí farma v Bělé p. Pradědem s výrobou sýrů.

IV. Školství a kultura:

1. Školství:

Farní škola fungovala v J. od založení kostela. První školní budova byla postavena jako součást fary v r. 1606. V r. 1815 dal biskup Hohenlohe postavit novou školu vedle fary. V r. 1828 ji navštěvovalo 313 dětí, učili zde dva učitelé a dva pomocníci.

Nová, dvouposchodová budova pro chlapeckou a dívčí obecnou a měšťanskou školu byla dokončena v r. 1873 (č. p. 257), k ní přibyla v r. následujícím vedlejší budova, kam byla přesunuta chlapecká škola. Nižší reálná škola s německým vyučovacím jazykem byla otevřena ve školním r. 1913/1914 v budově bývalé chlapecké školy. Navštěvovalo ji v té době 48 žáků a 6 žákyň. Se školním rokem 1917/1918 z ní vzniklo Státní reálné reformní gymnázium v Jeseníku. V r. 1917 školu navštěvovalo 174 studentů a 24 studentek, o rok později 263 studentů a 38 studentek. V současnosti je Gymnázium Jeseník jediným gymnáziem na okrese Jeseník.

Živnostenská pokračovací škola byla založena r. 1882.

Vojenský přípravný vzdělávací ústav Pedagogium, 1893 byl otevřen na Školní ul. č.p. 239. V letech 1903–1906 fungoval pod názvem První slezský vojenský institut v budově pozdějšího sanatoria Altva-ter. Budova byla zbourána v r. 1964.

Klášteří škola voršilek 1881–1939. Již od r. 1882 měl klášter penzionát pro výchovu a vzdělávání dívek; k němu přibyla obecná a měšťanská škola; r. 1885 byla zřízena mateřská škola. Na začátku školního roku 1888/89 byla otevřena měšťanská škola; 1902 škola hospodyňská; 1913 dvouletá obchodní škola pro dívky a 1926 odborná živnostenská škola pro ženská povolání. Od školního roku 1939/40 byly řádové sestry propuštěny ze školních služeb, školy byly zestátněny, případně přesunuty jinam.

Česká menšinová škola 1926–1938. ZŠ Jeseník, vznik v r. 2006 sloučením tří ZŠ ve městě. V jejím rámci funguje např. těž hvězdárna v ZŠ na ul. Průchodní, založená v r. 1965.

Hotelová škola Vincenze Priessnitze Jeseník, založená 1994 jako Integrovaná střední škola gastronomie zahrnující jak SŠ, obor hotelnictví a turismus, tak učební obor kuchař-číšník. Od r. 2002 nese jméno Hotelová škola Vincenze Priessnitze. Střední odborné učiliště potravinářské Jeseník, od r. 1952 zřízen pro Masný průmysl n. p. Šumperk na zdejších jatkách jednoletý učňovský obor řezník, od 1954 dvouletý. Na konci 60. let zbudován areál učiliště pro obory řezník a uzenář. Výuka zahájena ve školním r. 1970/1971. V r. 1991 zavedeny nové obory: pekař, cukrář, kuchař, číšník, prodavač a vznikla střední odborné škola a učňovská škola s maturitou. Játka v J. zrušena 1996, škola po přičlenění učiliště v Horních Heřmanicích existuje dosud pod názvem Střední škola gastronomie a farmářství.

Soukromá střední odborná škola Jeseník, spol. s r. o., obor obchodní akademie (1992–2016). Střední odborná škola a Střední odborné učiliště strojírenské a stavební Jeseník, obory: stavebnictví, strojírenství, provozní technik, strojní mechanik, instalatér, zedník, založena 1985. Vysoká škola podnikání Ostrava, a. s., středisko Jeseník, (2000–2012). Základní škola a Mateřská škola při Priessnitzových léčebných lázních, a. s. na Kalvodově č. p. 360.

Pedagogické zařízení: Pedagogicko-psychologická poradna Olomouckého kraje na Dukelské ulici č. p. 1240.

2. Kultura:

Městské muzeum v J.: r. 1901 vznikl přípravný výbor pro jeho zřízení v čele s děkanem Josefem Neugebauerem. Prvním kustodem se stal pedagog Adolf Kettner. Muzeum bylo otevřeno 17. 12. 1905 v budově bývalého Pedagogia (dnes nižší gymnázium). Další sbírky byly uloženy na půdě fary a měšťanské školy. Od r. 1927 probíhala jednání o přeložení muzea do dnešní vodní tvrze. K tomu však došlo až v r. 1932. V 30. letech byla realizována nová expozice. K obnově muzejní práce po 2. sv. válce došlo

od r. 1946 péčí městského archiváře a knihovníka Josefa Dvořáka. V r. 1955 byla instalována nová expozice a vytvořen poválečný sbírkový fond. Muzeum je v budově vodní tvrze dosud – nyní pod názvem Vlastivědné muzeum Jesenicka.

Městská knihovna: Česká knihovna byla založena 1946, fungovala i jako okresní knihovna do r. 1960. Od r. 1996 Knihovna Vincence Priessnitz v Jeseníku s internetovým připojením, pracuje i jako centrum pro 16 menších knihoven v okrese.

Městský a okresní archiv: Prvním poválečným městským archivářem byl Josef Dvořák. K 31. 7. 1953 bylo cca 160 kantonů městské registratury přestěhováno z radnice do Vodní tvrze. V r. 1955 bylo předáno do Okresního archivu Jeseník. Okresní archiv Jeseník vznikl de iure 1. 4. 1953. K 1. 7. 1960 připadl okres Jeseník k šumperskému okresu. Se znovuoobením okresu Jeseník k 1. 1. 1996 vznikl i nový Státní okresní archiv Jeseník. Do zrekonstruované budovy na ul. Tovární č.p. 18 byly uloženy všechny archivní soubory jesenické provenience ze SOkA Šumperk a Bruntál. SOkA Jeseník zde sídlí dosud, nyní jako vnitřní organizační jednotka Zemského archivu v Opavě.

3. Divadlo:

Stálé divadlo J. nikdy neměl. S rozvojem lázní na Gräfenberku zde však začaly pravidelně hostovat divadelní společnosti z Vídně, Brna, Vratislavi nebo Opavy. Jako divadelní sál sloužil od r. 1890 tzv. Hedvičin sál. Divadlo Petra Bezruče funguje v budově bývalého spolkového domu na ulici 28. října. V budově divadla sídlí též Městská kulturní zařízení Jeseník. Český Divadelní ochotnický soubor Bezruč při Místní radě osvětové v Jeseníku byl založen v létě 1946, byl členem Ústřední matice divadelních ochotníků československých. Přestal pracovat v r. 1965 a jeho činnost byla obnovena až r. 1976. V 50. letech hrál též loutkový soubor. V 90. letech 20. stol. existovaly v J. dva soubory: Lyra a Mandatum při sdružení VIRTUS. Při ochotnickém souboru vznikl na počátku 80. letech též loutkový soubor Skřítek, zrušený v r. 2003. Od r. 1995 každoročně festival ochotnického divadla Divadelní žatva.

4. Hudební život:

Základní umělecká škola Jeseník, původně hudební učiliště při Kulturním družstvu v J. vznikla v říjnu 1948: 1949 Městský hudební ústav, od 1961 lidová škola umění. Od 1952 pobočka v Javorníku, od 1955 ve Zlatých Horách, v Lipové-lázních od 1961 a od r. 1965 ve Vidnavě. Hudební, taneční, literárně-dramatický a výtvarný obor. Druhá budova na ul. Otokara Březiny č. p. 45 (bývalá základní škola). Soukromá výtvarná základní umělecká škola v Jeseníku, s. r. o. sídlo: Alšova č. p. 243 (do 2016). Soukromá základní umělecká škola taneční, s. r. o. Jiráskova ulice.

V J. pobýval v letech 1794–1799 na jesenické vodní tvrzi ve funkci vrchnostenského hejtmána zdejšího panství Karl Ditters z Dittersdorfu, hudební skladatel, který ve službách vratislavského biskupa Filipa Gotharda v. Schaffgotsche působil v letech 1769–1778 na Janském Vrchu v Javorníku. Vedl zde vyhlášený hudební soubor a komponoval.

Mezinárodní Schubertova soutěž pro klavírní dua, založena r. 1978 jako republiková, v dvouletém intervalu, další ročníky již mezinárodní (hlavně ze soc. dem. států). Od r. 1993 navštěvována účastníky z prestižních hudebních škol světa. Soutěž byla založena na památku Franze Schuberta, jehož matka pocházela ze Zlatých Hor a otec z Vysoké u Hanušovic. Dechový orchestr mladých Jeseník, založen 1971, při něm působí od r. 1979 skupina mažoretek. Laureát mnoha prestižních světových a evropských soutěží dechových orchestrů mladých v Nizozemí, Belgii, Německu, Norsku, SR, ČR, Polsku, Maďarsku. Pořadatel mezinárodního festivalu dechových hudeb v Jeseníku.

Smyčcový orchestr mladých Jeseník, založen 1984. Laureát mnoha mezinárodních soutěží v Evropě i mimo ni. Spolupracoval mj. na projektu nahrávek se skupinou Priessnitz, nahrál 2 vlastní CD.

5. Literární život:

Z Jesenicka pocházeli nebo zde žili tito autoři: Josef Lowag, Hieronym (Jeroným) Pavlík, Viktor Heeger, Jitka Stehlíková-Světlíková, Tomáš Knopp, František Trávníček, Sotiris Joanidis, Rudolf Mayer-Freiwaldau, Marie Danielová, Petr Španger, Eva Fišerová, Jindřiška Fluksová, Josef Zahradníček, Jaroslav Režný, Věra Lejsková, Radek Kovář, Petr Marcalík, Jan Antonín Pitínský.

6. Spolkový život:

Měšťanská střelecká společnost (Bürgerliche Schützengesellschaft), zal. v letech 1624–1655. Společnost Casino (Casino-Gesellschaft), založena 1839 jako mezinárodní společnost prominentních lázeňských hostů na Gräfenberku; v období kolem 1. světové války se změnila podstata spolku na národně-konzervativní klub, zanikl v r. 1938. Čtenářský spolek (Lesenverein), založen r. 1863, existoval do 30. let 20. století. Moravsko-slezský sudetský horský spolek (MSSGV), založen 1881. Jeho sekce zakládali příznivci horské turistiky v řadě míst Slezska, Moravy, Rakouska a Německa. Sídlo zastřešujícího spolku však bylo po celou dobu v J. Turistický spolek, jehož zásluhou bylo vybudováno mnoho turistických objektů v celém pohoří Jeseníky; kromě značení stezek vydával turistické průvodce a mapy, od r. 1885 též spolkový časopis *Altwater*. Spolek po odsunu obnovil činnost v Německu a existuje dosud, vychází i časopis *Altwater*. Spolek pro povznesení cizineckého ruchu v J., založen patrně r. 1896. Rozšířil se v zemský svaz, ale jeho sídlo zůstalo v J., byl činný ještě v r. 1943. Charitní spolek Jeseník, doložen v letech 1927–1939; Středoškolský spolek v J. (Freiwaldauer Mittelschulverein), založen v r. 1916 na podporu středních škol ve městě, zanikl v r. 1938. Synové vlasti ve světové válce (Der Heimat Söhne im Weltkrieg), založen 1932, podpůrný spolek válečných veteránů 1. světové války. Hlavním cílem bylo zbudování pomníku obětem války: pomník byl odhalen 7. 7. 1935 před vodní tvrzí. Autorem byl jesenický rodák Engelbert Kaps. V r. 1939 vznikl z tohoto spolku místní odbor NS-Reichskriegerbund, fungující do r. 1943. Spolek katolických tovaryšů (Katholischen Gesellenverein), založen 1855. Sdružoval tovaryše nejen z J., ale též z přifařených obcí. Spolek sv. Vinzenze pro péči o chudé a charitní práci, založen 1886. Katolický dělnický spolek (Katholischer Arbeitsverein) byl velmi činný mj. v kulturním životě: pořádal koncerty, divadelní představení a plesy. Po 1. sv. v. přejmenován na Katolický lidový spolek (Katholischer Volksverein). Mariánská kongregace dívek (Marianische Jungfrauen-Kongregation), založena 1893. Mužský pěvecký spolek (Männergesangverein), založen 1874, r. 1889 uspořádal 1. setkání německých pěveckých spolků pro rakouské Slezsko. Pěvecký a hudební spolek, založen 1893; členy byli drobní živnostníci. V letech 1916–1917 při něm vznikl též ženský sbor. Koncertoval též ve Vídni, Brně, Norimberku, Štýrském Hradci a Vratislavi, zanikl až r. 1945. Orchestrální spolek (Orchesterverein), založen 1911, zaměřený na symfonickou hudbu, fungoval do léta 1938. Kromě toho vznikl před 1. svět. válkou ve městě ještě orchestr, jehož členové se skládali jednak z lázeňských hudebníků (lázeňský orchestr Gräfenberg-Freiwaldauer Kurkapelle zde měl tradici ještě z dob rozkvětu lázní, existoval již v r. 1864), jednak z privátních hudebníků. Spolek dobrovolných hasičů, založen r. 1871, činný do r. 1939, kdy byl rozpuštěn, vznikla z něj požární policie. V září 1945 založen Svaz československého hasičstva. Od r. 1951 sloužila jako zbrojnice budova bývalého kina.

Ve 20. století se objevil fenomén sportu. Také v J. vznikly spolky a kluby, jejichž náplní byla sportovní činnost, mj. Německý tělovýchovný spolek (Deutscher Turnverein). V rámci tohoto spolku byl v roce 1908 založen odbor fotbalu. V roce 1912 vznikl samostatný jesenický fotbalový klub DSK (Deutsche Sportklub) a začala tak dnes více jak stoletá činnost organizované kopané v Jeseníku. V roce 1934 došlo k založení české fotbalového klubu SK Slavie Frývaldov. Po 1. svět. válce zahájil sportovní činnost v Jeseníku Sokol. Kromě kopané a tělocvičné činnosti se stále více popularizovaly zimní sporty. Existoval zde sáňkařský oddíl, oddíly sjezdového a především dodnes úspěšný běžeckého lyžování pod hlavičkou firmy FENIX. Po 2. svět. válce fungovaly jesenické sportovní kluby pod různými názvy, např. Jiskra Jeseník. V 60. letech 20. století se jesenické sportovní kluby a oddíly dostaly pod patronát Rudných dolů a byly sdruženy pod hla-

Pečeť města z r. 1636, otisk 1788 (SOKa Jeseník)

vičkou TJ RD Jeseník. Tak tomu bylo až do roku 1991, kdy se název změnil na TJ Jeseník a postupně se jednotlivé kluby osamostatnily. V současnosti na území města působí zhruba 20 sportovních spolků a klubů a organizováno je zde asi 1500 sportovců. Většina klubů je sdružena v České unii sportu.

Středisko volného času DUHA, příspěvková organizace se sídlem v Průchodní ulici (objekt bývalé základní školy), zal. 1. 7. 2006. Původně Dům dětí a mládeže Jeseník (od 1951) a Stanice mladých přírodovědců při ZDŠ na Průchodní (od r. 1953).

7. Památky:

Vodní tvrz s kamenným mostem nad hradním příkopem. Zbudována počátkem 15. stol. na místě obytné věže asi z poloviny 13. stol., jejíž část je dochována. Unikátní doklad pozdně gotické architektury. Po požáru v r. 1727 byla tvrz upravena na zámek. Od r. 1561 byl J. stolním statkem vratislavského biskupství a tvrz sídlem jeho správy. Pamětní deska u vchodu připomíná, že zde jako biskupský hejtman sídlil Karl Ditters z Dittersdorfu. Od r. 1932 sloužila budova potřebám městského muzea. Od r. 1963 je tvrz nemovitou kulturní památkou a sídlem Vlastivědného muzea Jesenicka. Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, postaven v letech 1882–1883 na místě gotického kostela. Z vnitřního vybavení stojí za zhlédnutí hlavní oltář sochaře Bernarda Kutzera s oltářním obrazem Nanebevzetí Panny Marie. Dům č. p. 176, památkově chráněný objekt „Katovna“, předměstský dům z 2. poloviny 18. století – datován číslicí 1782 v kartuši nad hlavním vchodem. Weisova vila, Skupova č. p. 679, skvostná ukázka tzv. anglické secese z let 1901–1903 podle návrhu architektů Franze von Krausse a Josefa Tölka. Morový sloup Nejsvětější Trojice na zámeckém náměstí z r. 1721. Připomíná morovou ránu ve městě r. 1713. Pomník Vincenze Priessnitze v městském parku vznikl v letech 1902–1909, autor sochař Josef Obeth.

Rodný dům V. Priessnitze v Lázních Jeseník, památkově chráněný dům č. p. 175, stojí na místě původního rodného domu zakladatele lázní. Český pomník V. Priessnitzovi patří k umělecky nejcenějším v lázních, autorem sochy Hygie a portrétu V. Priessnitze je Josef Václav Myslbek. Kaple s mauzoleem V. Priessnitze na lesní promenádě. Polský památník byl postaven v letech 1891–1894, návrh zhotovil patrně pražský arch. Zdenko Schubert von Solden. Maďarský pomník byl odhalen v r. 1840 a bronzový lev se stal symbolem lázní. Autorem sochy Iva je významný mnichovský sochař Ludwig Schwanthaler. V lázních, ve městě Jeseníku a v širokém okolí bylo v letech 1836–1938 zbudováno na 80 pomníků a pramenů. Část z nich mapují dvě části Naučné stezky Vincenze Priessnitze kolem lázní nebo Stezka Víly pramene v městském parku.

8. Národopis:

J. patřil do oblasti s typickým slezským nářečím a bohatou lidovou kulturou původních německých obyvatel včetně venkovských i měšťanských krojů a mnoha zvyků. Lidovou obdobou střeleckých spolků měšťanských byly v naší oblasti společnosti spojené s lidovým zvykem mláčení kohouta (Hahnschlagen). I v J. se ustavila Jesenicko-dětrichovská společnost mláčení kohouta (Freiwalddau-Dittershofer-Hahnschlag-Gesellschaft). Slavnost Hahnschlagen se konala před hostincem Zum Ungar na náměstí. Původně byla poměrně drastická: kohout se přivázal na šňůru a úkolem účastníků bylo ho zabít ranou cepu, ovšem se zavázanýma očima a po několikanásobném zatočení. Kdo kohouta zabil, dostal štít s titulem Hahnschlagskönig, dva další pak tituly maršálků. Někde byl kohout umístěn pod hliněným hrncem. Postupně kohout zavřený do posady pouze přihlížel a cepem se třefovalo pouze do hrnce. Poslední slavnost se konala v r. 1938.

9. Osobnosti:

Gustav Barinka (28. 7. 1874 Jeseník – 24. 11. 1924 Opava), novinář, spisovatel, v letech 1907–1911 řídil vydávání deníku Mährisches Tageblatt a následně Deutsche Zeitung v Olomouci, sbíral a psal pohádky, povídky, vyprávěny ve slezském nářečí.

Alois Blaschke (1873 – asi 1935 Vídeň), sborníčník a skladatel církevní hudby, studoval hudební konservatoř ve Vídni, autor řady mší a Te Deum, zakladatel mužského pěveckého sboru tamtéž.

Engelbert Kaps (19. 2. 1888 Jeseník – 20. 12. 1975 Regensburg), akademický sochař, autor celé řady pomníků 1. svět. války, sochařsky cenných náhrobků, vynikající portrétista a medailér; v letech 1937 až 1941 starosta Supíkovice.

Vincenz Priessnitz (4. 10. 1799 Gräfenberk – 28. 11. 1851 Gräfenberk), zakladatel jesenických lázní, moderní vodol léčby a celostní medicíny.

Johann Nepomuk Raimann (20. 5. 1780 Jeseník – 8. 3. 1847 Vídeň), patolog, fyziolog a anatom, profesor vídeňské univerzity, dvorní rada a císařský osobní lékař, autor lékařských učebnic.

Josef Raymann (18. 5. 1770 Jeseník – 3. 8. 1844 Jeseník), původně perníkář a faktor s lněnou přízí, průkopník manufakturní textilní výroby na Jesenicku a zakladatel firmy Regenhart & Raymann, vyrábějící především jemný damašek. Od r. 1824 starosta Jeseníku. V rodinné tradici pokračovali syn a vnuk. Vedení firmy pak přešlo do rukou vídeňského obchodnického rodu Regenhartů. Z nich v Jeseníku narození Erwin Regenhart (1883 – 1956 Vídeň) a Oskar Regenhart (1878 – 1961 Vídeň).

Paul Stadler (25. 7. 1875 Jeseník – 22. 10. 1955 Bad Wildungen), akademický sochař, ředitel Státní odborné školy pro zpracování mramoru v Supíkovicích.

Josef Weiss (5. 7. 1795 – 20. 3. 1847), hydropat, propagátor vodol léčby v Anglii.

Adolf Gustav Weiss (25. 8. 1837 Jeseník – 17. 3. 1894 Praha), botanik, profesor a děkan na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě, rakouský dvorní rada, člen několika akademií věd, nositel řady medailí a cen.

Edmund Weiss (26. 8. 1837 Jeseník – 21. 6. 1917 Vídeň), astronom, matematik a fyzik, profesor na vídeňské univerzitě, ředitel vídeňské hvězdárny, je považován za jednoho z nejvýznamnějších novodobých astronomů v Evropě, promotor T. G. Masaryka.

Adalbert Willmann (12. 8. 1889 Jeseník – 16. 11. 1928 Bukovice), akademický malíř.

Eduard Zelenka (1855 Napajedla – 1943 Jeseník), akademický malíř, v letech 1885–1916 ředitel zemské odborné školy v Supíkovicích, celý svůj produktivní život spojil s Jesenickem.

V.2. Zdravotnictví:

Soukromá nemocnice Jesenická nemocnice, spol. s r. o.; Ambulantní služby, spol. s r. o. (dříve poliklinika); 4 lékárny; Lázně Jeseník – Priessnitzovy léčebné lázně, a. s.; Ústav sociální péče pro mládež; Azylový dům Boéthieia; Penzion-domov pro seniory. Středisko pečovatelské služby, příspěvková organizace, Charita Jeseník s Denním stacionářem Šimon, Poradenské centrum sociálních služeb Olomouckého kraje, p. o., Pracoviště poradna pro rodinu Jeseník, Centrum pro zdravotně postižené Olomouckého kraje, o. s., Mateřské centrum Krteček, o. s., Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých, o. p. s., Salet, o. s. – chráněné dílny, Zahrada 2000, o. s., Tyflocentrum, o. p. s., Sdružení VIRTUS, o. s., K-centrum Darmoděj.

V.3. Sport a turistika:

J. leží ve sníženině mezi Hrubým Jeseníkem a pohořím Rychleby v údolí soutoku dvou řek Bělé a Staříče a je výchozím místem pro letní i zimní turistiku či cykloturistiku. Známé lázně respiračních a duševních chorob. Centrum turistického ruchu. Tradiční otvírání turistické a lázeňské sezóny v polovině května s účastí delegací partnerských měst: Neuburg an der Donau (Německo, od r. 2000; smlouva mezi okresy z r. 1997), Praha 1 (od r. 1997), Glucholazy a Nisa (Polsko, od r. 2000), Bojnice (Slovensko); Jeseník je také spřátelen s dalšími třemi městy: Sète (Francie), Kapuvár (Maďarsko) a Moree (Austrálie).

VI. Výběr z literatury:

DOHNALOVÁ, Emilie – MUSILOVÁ, Eva: *Bibliografie okresu Jeseník*. Brno 2002, s. 101–136.

Freiwalddau-Gräfenberg. *Die Kurstadt im Altvatergebirge und die Dörfer im oberen Bielethal. Ein Heimatbuch*. Kirchheim u.T. 1987, s. 23–422.

SAUER, A.: *Unvergessene Heimat Freiwalddau. Ein Gedenkbuch zur 700-Jahrfeier seiner Geschichte*. 1267–1967. Miesbach 1968.

ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1966, s. 298–320.

Veduta města Jeseníku

Mgr. Květoslav Growka, Státní okresní archiv Jeseník

Každé historické město se rádo chlubí zakládací listinou, či alespoň odkazem na první písemnou zmínku v dobových pramenech. První písemná zmínka o vsi jménem Vriwald se vztahuje k roku 1267. Tehdy daroval vratislavský biskup Tomáš I. svému služebníkově Cursicovi (Kurzikovi) ves jménem Wissoka u Vriwaldu. Městem je Frývaldov (Jeseník) prvně nazván v lenní listině pro zdejší fojtství vratislavského biskupa Jana III. Romka z 15. července 1295: „...vyznáváme tímto listem a chceme, aby jej vzali na vědomí nyní i budoucí, že když Gisla, vdova po Kuricomani, kdysi fojtu ve Vrienwalde, Jan a Jindřich, synové její s ostatními dětmi prodali v našem městě a vsi Vrienwalde...“¹ Ve fondu Archiv města Jeseník se tato nejstarší listina nedochovala. Mohou za to jednak ničivé požáry, při nichž Jeseník přišel o řadu dalších listin a matrik; proto je dnes známe již jen v opisech.

Obdobné to je s nejstarším vyobrazením Jeseníku. Řada jiných měst se může pochlubit vedutou, již chápeme jako panoramatické zobrazení města. Veduty se objevily již na počátku knihtisku zejména v cestopisech a na tištěných letácích, předchůdcích dnešních novin. Poté bychom je našli na univerzitních tezích. Těmito i metrovými grafickými listy ohlašovaly evropské univerzity, mj. i olomoucká, učené disputace jako doklad o vykonané závěrečné zkoušce z filozofie.

V první polovině 18. století se setkáváme s dílem slezského kreslíře, vedutisty a kartografa Friedricha Bernharda Wernera (1690–1776). V roce 1738 byl vytištěn v Norimberku pod názvem Scenographia urbium Silesiae soubor jedenácti mědirytových tabulí, obsahujících 84 vedut slezských měst zhotovených podle Wernerových předloh. Nacházejí se zde též veduty měst na teritoriu nynějšího Českého Slezska – Jánského Vrchu a Javorníka, Zlatých Hor, Osoblavy, Těšína, Fryštáku, Andělské Hory, Opavy a Bruntálu.² Bohužel Jeseník mezi nimi nebyl... Není zastoupen ani v ilustrované topografii Slezska z let 1744–1768 (Silesia in Compendio seu Topographia, das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens), což je pět rukopisných svazků, obsahujících kromě historicko-geografického komentáře více než 1 400 kolorovaných perokreseb z více než 740 slezských sídlišť a perokreseb jednotlivých stavebních objektů.

Následně bychom v 18. – 19. století veduty měst našli na řemeslnických dokladech, tzv. výučních a tovaryšských listech. Podle středověkých řádů mnoha cechů bylo povinné, aby se tovaryš po učednických letech vydal na vandr. Teprve po řadě let sbírání zkušeností ve světě se mohl ucházet o získání mistrovského oprávnění. Během vandrování potřeboval tovaryš „průkaz“, který by osvědčoval jeho cechovní příslušnost. Až do 18. století k tomu stačil „rodný list“ v podobě listiny potvrzující jeho poctivý, resp. legitimní původ a výuční list. Později byl zaveden tovaryšský list, jakýsi předtištěný pracovní výkaz, který obsahoval osobní údaje držitele. Počáteční jednoduché tovaryšské listy byly časem tištěny s větší výpravností, až roku 1740 vydal Norimberk list ozdobený vedutou města. A brzy zaznamenáme, že takovéto formuláře vydalo na 634 různých středoevropských měst, z toho 228 na území bývalého Československa. Mnohá města tak získala svá první zobrazení – s lítostí dodejme, že Jeseník k nim opět nepatřil. A s postupem rozvoje průmyslové výroby došlo k nahrazení krásných grafických listů vandrovními knížkami.

Až sláva vodoléčebných lázní Vincenze Priessnitze (1799–1851) přivedla do našeho města výtvarné umělce, kteří o něm zanechali hojná svědectví, poněkud pochopitelně o Gräfenberku (Lázně Jeseník), jako např. vídeňský malíř a litograf Carl Goebel (1824–1899). Na takřka třech desítkách litografií se podílela řada evropských i místních grafických dílen, aniž by jejich mistři naše město navštívili, prostě se jen živili reprodukováním výtvarných originálů.³ Na litografiích se konečně objevuje i město Jeseník, zejména náměstí s radnicí. V první polovině 19. století jsou vydávána „vlastenecká alba“ s litografickými vedutami, v nichž opět najdeme Gräfenberk, město Jeseník však nikoli – na rozdíl od Javorníku, Zlatých Hor a Žulové.⁴

Masové používání pohlednic v korespondenčním styku⁵ a objev fotografie znamenaly, že veduta, jak byla doposud chápána (a dodnes vykazována jen do hranice roku 1850⁶), se stala marginální záležitostí výtvarného projevu. Již jen zřídka je samotná litografie reprodukována na pohlednici.

O to větším překvapením byl nález výučního listu, dokonce z roku 1925, který splňuje všechna kritéria kladená na tento typ dokumentu, jak je známe z 18. – 19. století, tedy včetně veduty města Jeseníku.⁷ Jedná se o výuční list Společenství krejčích s vedutou města, který vytiskla místní tiskárna *Freiwaldauer Gesellschaftdruckerei* na papír o rozměrech 43 x 53 cm.

Vystaven byl v Jeseníku 6. 1. 1925 Otto Schönwälderovi, narozenému 2. 2. 1908 v Bukovicích, který se dva roky učil krejčím u Aloise Sovíčka.

Nám neznámý výtvarník provedl kresbu na litografický kámen, doplněnou při tisku o textovou část. Výjev koncipoval v didakticky romantizujícím pojetí: z portálu, nahoře na kladí s nástavcem zdobenému drapérií se znaky Slezska a Jeseníku a naučnými motty po stranách, vychází tovaryš na vandr. Za ním vidíme jesenický kostel Nanebevzetí Panny Marie s několika domy. Hoch, svým oděvem se hlásící spíše ke středověku než k polovině 20. století, se pohledem loučí s domovinou, zde dole zobrazenou vedutou Jeseníku od východu, z úbočí Zlatého chlumu.

Historicky profese krejčí patří k nejstarším ve městě Jeseníku. Do cechu (*Schneider Zunft* též *Kleidermacher*) se sdružili v roce 1688.⁸ Jeho písemnosti nedochovaly – opět na rozdíl od Javorníku, Vidnavy a Zlatých Hor. Lze se domnívat, že byly ztraceny či zničeny po zrušení cechů po roce 1860.⁹ Cechovní výroba se totiž od konce 18. století stávala brzdou vývoje řemesel a počínající průmyslové výroby. V Jeseníku, který byl centrem textilní výroby ve Slezsku, krejčovské řemeslo pak sloužilo víceméně jen k uspokojení soukromých zakázek domácího obyvatelstva, resp. lázeňských hostů. Po zániku cechu se krejčí osamostatnili, požádali o povolení provozovat živnost, ale společenstvo si nezaložili, protože ho vlastně nepotřebovali. Jeho nucený vznik považovali spíše za přítěž. Později pochopili, že společenství má vliv na kvalitu živnosti. Nový živnostenský řád z roku 1883 zdůraznil, že živnost mohl provozovat

Výuční list s vedutou Jeseníku, 1925 (SOKA Jeseník)

pouze ten, kdo prokáže, že se živností řádně vyučil.¹⁰ Tím pádem dostalo společenstvo nový úkol: péči o učně, jimž mělo na základě příslušných zkoušek vystavovat výuční listy.

V Jeseníku společenstvo krejčích vzniklo až v roce 1888 a v roce 1922 se stalo odborným společenstvem (Fachgenossenschaft), jeho prvním představeným byl Franz Theuer, který v této funkci vydržel do října 1938, kdy společenstvo mělo 130 členů.¹¹

Vzhledem ke všem výše uvedeným okolnostem lze výuční list s vedutou z roku 1925 chápat jako unikát. A s pochopitelnou nadsázkou můžeme říci: Pozdě, ale přece!

POZNÁMKY

1. ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Profil, Ostrava 1966, s. 299.
2. FIALA, Jiří – SOBOTKOVÁ, Marie: *Lavírované perokresby Friedricha Bernharda Wernera (1690–1776) z Českého Slezska*. Slezsko v proměnách času. Šlask przez wieki. Vědecká knihovna, Olomouc 2011, s. 14–19.
3. KOLLMANN, Vítězslav – ZATLOUKAL, Pavel: *Ikonografie*. In: Moravské lázně v proměnách dvou staletí. Olomouc 1987, s. 58–64; NEUBAUEROVÁ, Michaela: *Ikonografie Frývaldova a Gräfenbergu*. Jesenicko. Vlastivědný sborník, sv. 5, Jeseník 2004, s. 45–47.
4. GLONEK, Jiří: *Grafická alba Moravy a Slezska z dílny Friedricha Adolpha Kunikeho a Eduarda Hölzela*. Bibliotheca antiqua 2012. Vědecká knihovna, Olomouc 2012, s. 69–84. KORHOŇ, Miloš a kol.: *Krajina starých sídel. Katalog výstavy*. Vědecká knihovna, Olomouc 2015, s. 48. Veduta Gräfenbergu, která nebyla doposud v odborné literatuře známa, byla publikována: *Svědkové starých časů. 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 134–135; *Chrám věd a múz. 450 let Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc 2016, s. 196 – oba příspěvky z pera J. Glonka.
5. KARPAŠ, Roman: *Pohlednice. Historie listků, které zmenšily svět*. Nakladatelství RK, Liberec 2005.
6. *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/4. Red. M. Wanner a kol., Praha 2008. Veduty z fondů Státního okresního archivu Jeseník viz s. 635–643.
7. SOkA Jeseník, Sbirka archiválií různého původu, přír. č. 8/2016, č. 119, evidenční jednotka grafický list.
8. TINZOVÁ, Bohumila: *Cech cíchařů, pláteníků a tkalců Jeseník 1614–1862. Inventář*. SOkA Jeseník 2010.
9. Většina z osmi následně vzniklých řemeslných společenstev v Jeseníku sice zpočátku na cechy navazovala, ale později se již zájem o uchování cechovních archiválií vytratil. Společenstva je (nebo alespoň jejich dochované zlomky) pravděpodobně předala městské správě, část byla shromážděna vlastivědnými pracovníky v městském muzeu ve Vodní tvrzi. Jesenické Společenstvo krejčích (Genossenschaft der Kleidermacher) mezi nimi však nebylo.
10. „Řemeslnými /živnostmi/ byly ty, u kterých se jedná o zručnost, vyžadující výcvik v živnosti vyučením se a delší praxí v téže disciplíně.“ Viz ČERMÁK, Miloslav: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Memoria, Olomouc 2002, s. 105.
11. GRÖGER, Erwin: *Das Gewerbe und seine Meister*. In: Freiwaldau-Gräfenberg. Die Kurstadt im Altvatergebirge und die Dörfer im oberen Bielethal. Kirchheim u. Teck 1987, s. 333.

Katastrofické požáry a povodně v Jeseníku

Mgr. Jan Petrášek, Vlastivědné muzeum Jesenicka

Město a jeho poměrně křehký organismus zejména v nejstarších obdobích ohrožovalo množství potenciálních pohrom. Ačkoliv na rozdíl od morových epidemií, hladomoru či válečných událostí nedosahovaly požáry a povodně tolika obětí na životech, jejich důsledky znamenaly výrazný zásah do života a fungování obce. Pro Jeseník to platilo v některých případech dvojnásob. Při vypuknutí ohně, metly středověkého města, byla obec ještě v průběhu 19. století prakticky bezbranná z důvodů jak minimálních a nerozvinutých prostředků k hašení, tak nedostatečných protipožárních opatření. Tomu nahrávalo stísnění města na malé ploše a užívání dřeva jako primárního a často jediného stavebního prostředku. O něco lépe na tom byla předměstí, která však častěji postihovaly povodně. Ohrožení ale představovaly i pro samotné město, neboť nemohlo být města bez řeky. Vodní tok byl rozhodujícím činitelem při výběru místa k osazení města. Kromě vody potřebné k řemeslům, pro mlýny a napájení dobytka byl rovněž zásobárnou k případnému hašení požárů a měl také obrannou funkci.¹ Umístění města v blízkosti řeky – či na soutoku dvou řek jako tomu bylo v Jeseníku – však v případě stoupnutí její hladiny přinášelo nedožrnné následky.

Zaměříme-li se na nejstarší dějiny Jeseníku a katastrofy, které jej provázely, narazíme jak na nedostatek pramenů, tak na jejich poměrnou informační skouplost. Pouze v rovině spekulací můžeme předpokládat požár města či jeho části v prvních letech jeho existence, tj. před rokem 1295. V listině vratislavského biskupa Jana III. Romka, ve které potvrzoval právo držení města Hartmanovi z Grunowa a jeho ženě Mecze, jež zakoupili od vdovy a děti po zřejmě prvním jesenickém fojtu Cursikovi, je uvedeno, že zakládací listina města shořela, což potvrzují další svědkové.² Jeden z argumentů pro existenci požáru v této době – označení Jeseníku jako vsi v roce 1284 – však postrádá dostatečnou průkaznost, neboť v tomto období předpokládáme existenci jak města, tak přilehlé vsi pod stejným názvem „Vriwald“.³ Ať se jednalo o rozsáhlejší požár či pouze o drobnější a lokální nehodu, oheň ovlivnil dějiny města přinejmenším do té míry, že až do dnešních dní neznáme dostatečné informace a přesnou dataci založení města.

Prokazatelně první požár města lze datovat do roku 1492. V tomto případě se můžeme opřít o dvě listiny vydané vratislavským biskupem Janem Rothem datované pět let po katastrofě. V prvním dokumentu má biskup označovat město za natolik zničené, že je třeba jej znovu zbudovat. Ve druhé listině z téhož roku, kterou daroval město Leonardu Voglovi, nalezneme informaci, že místní doly zcela zpustly.⁴ Je evidentní, že tato pohroma musela zákonitě narušit život města jak po stránce urbanistické, tak hospodářské. V případě tohoto požáru disponujeme vedle písemných pramenů rovněž jeho archeologickým potvrzením na základě výzkumu Zdeňka Brachtla na Masarykově náměstí v roce 1988.⁵

Město se na konci 16. století mělo vypořádat s úpadkem dolování díky rozvoji tkalcovského řemesla, který však narušila v průběhu 17. století trojice katastrofálních požárů.⁶ Na první požár v roce 1625 odkazuje dochovaná listina, která postihuje jeho původce měšťana Michaela Goldmanna peněžitou pokutou 100 tolarů a vyhnáním z města.⁷ Dokument ilustruje nejenom samotný průběh požáru, ale rovněž implicitně popisuje tehdejší možnosti protipožární ochrany a postihy za jeho nedodržení. Požár, který 24. července propukl u Goldmanna, se rozšířil právě díky tomu, že se Goldmann věnoval pouze hašení vlastního příbytku a neupozornil vedení města, což v důsledku vedlo k naprostému zničení 25 domů.⁸ Další text listiny názorným způsobem popisuje tehdejší možnosti a způsoby chování při vypuknutí požáru: napříště je třeba nejdříve upozornit vedení města a vyhlásit nouzový stav pro sousedy.⁹

Samotný oheň však nikdy nerespektoval lidský čas, a jestliže se k němu přidal další z přírodních živlů jako silný vítr, neměl člověk v minulosti šanci účinněji reagovat. Podobný případ se stal v roce 1638 v Jeseníku, kdy v dnešní Kostelní ulici vypukl v domě ševce Jiřího Axmanna oheň, který se rozšířil takřka po celém městě a zničil rovněž kostel s farou, mlýn, biskupský zámek a patrně rovněž tvrz, kde

měla shořet dřevěná nástavba strážní věže. Ačkoliv požár údajně způsobila z neopatrnosti služka, trest padl na samotného Axmanna, který byl nucen prodat vyhořelý dům a dvě stodoly v osadě Svoboda (Freiheit, dnes nám. Svobody), nechat odkoupit svou obuvnickou živnost a vzdát se části podílu z práva vařit pivo. Částka, která se tímto podařila získat, měla být se souhlasem všech poškozených věnována na opravu zničeného kostela.¹⁰

Vlastivědné muzeum Jesenicka schraňuje dodnes jednu reprezentativní památku na tuto událost. Je jí kamenná deska, která byla původně umístěná na pilíři Vodní tvrze. Na ní je zobrazen erb vratislavského biskupa Karla Ferdinanda a latinský nápis, jenž v překladu zní: „Roku 1638 Karel Ferdinand z boží milosti princ polský a švédský, biskup vratislavský, vystavěl tento poplužní, požárem zcela zničený, ze svých prostředků“. ¹¹Jednalo se o dvůr, jenž se nacházel nedaleko tvrze, a spravoval jej právě vratislavský biskup. Ve farním zápise se dle Vítězslava Zemana měla zachovat zapsaná slova arcidiákona Petra Gebauera po vizitaci města popisující rovněž samotný požár: „Měl jsem navštívit Jeseník, o němž jsem již věděl, že nejen větší část města, ale také kostel se všemi oltáři a zvony, fara a biskupský poplužní dvůr před zámkem s celým živým inventářem i všemi stáji byly zničeny dravým živlem. Protože ze všeho zbyly jen hromady popela, trosky a změt ohořelých trámů a bída, nebylo co sepsovat a kontrolovat, odejel jsem jinam.“¹²

Co do množství zničených budov byl do té doby nejtragičtější požár v samém závěru 17. století. „4. května, v den sv. Floriána roku 1696 v nočním čase, když na jedenáctou hodinu šlo a lidé v prvním a nejlepším spánkem pohrouženi, hrozným ‚Hoří‘ probuzeni byli.“¹³ Oheň, který vypukl buď prostřednictvím neopatrné služky na bělidle, nebo v domě Daniela Weisnera, zničil na 80 domů na náměstí a na ulici směrem k České Vsi. Shořet měla mimo jiné rovněž škola, biskupský dvůr a kostel s farou, kde lehly popelem městské matriky a roztavily se žárem kostelní zvony.¹⁴

Do budoucna však tento požár přinesl výrazný zásah do vzhledu města a zároveň se uplatnilo jedno z mála tehdejších protipožárních opatření. Nové domy začaly být budovány z kamene, nicméně zejména vzhledem k náročnosti takové stavby se to týkalo pouze budov na náměstí a samém centru města, zatímco na předměstích stále jako hlavní stavební materiál dominovalo dřevo. To ovlivnilo průběh

Dobrovolní hasiči s technikou na jesenickém náměstí, cca 1900 (VMJ Jeseník)

požáru v roce 1727, který postihl právě dřevěné domy na periferii města, oheň však propukl v kostele a zejména ve tvrzi. Rekonstrukce tvrže pravděpodobně z iniciativy biskupa Sinzedorfa nedlouho po požáru přinesla poslední fázi vývoje objektu a tvrz dostala podobu spíše rezidenčního obydlí zámeckého typu, kterou si podržela do dnešních dnů. Během této barokní přestavby došlo zejména k navýšení stavby o druhé patro s prostornými místnostmi a zakončení objektu krovu.¹⁵

Požáry, jež byly schopné postihnout větší část města, propukaly v Jeseníku ještě v průběhu století devatenáctého. Na budoucí urbanistickou podobu města měl zásadní vliv požár v roce 1841. Z farní stodoly se oheň vedle jiných 20 domů rozšířil zejména na osadu Svoboda, kde zničil absolutně všechny z 36 zde umístěných stodol. Zástavba zde již nebyla obnovena a na místě osady vznikl park, jenž v podobě dnešního náměstí Svobody trvá dodnes. Vzrůstající technické možnosti k hašení požárů a zejména vznik sborů dobrovolných hasičů, jejichž počátek v Jeseníku můžeme datovat do roku 1871, však nedokázaly ochránit město před ohněm, zejména když se k němu přidal silný vítr. V roce 1894 mohl oheň díky střechám stále pokrytými šindelem přeskakovat po staveních a z osady Ditrichštejn se dostat až ke kostelu. Bezbrannost dobrovolnického hasičského družstva, k němuž se přidaly rovněž již existující hasičské sbory z okolí v počtu 11 jednotek, dokládá také fakt, že shořela rovněž jejich technika.¹⁶ Část škod napáchaných požárem měla být uhrazena dobrovolnickým koncertem v Hedvičině sále. Pozvánka na tuto událost obsahuje rovněž mapku města, na níž jsou zaznamenána poškozená místa.¹⁷

Město bylo v následujícím 20. století ušetřeno katastrofálnějších požárů. Protipožární opatření, technika a rozrůstající se hasičské sbory vedoucí až k ustavení profesionálního sboru ve druhé polovině století uchránily město a nedovolily ohni výrazněji se rozrůst mimo své místo vypuknutí. V 19. a 20. století však Jeseník opakovaně postihoval o to ničivěji druhý z nezkrotných živlů – voda. V případě města a jeho okolí povodňové nebezpečí stoupalo v důsledku častých letních průtrží mračen, jež jsou nejnebezpečnější zejména v horské oblasti na linii Šerák – Keprník – Vozka – Červená hora. Výrazná klimatická bariéra podporuje vznik takovýchto bouřek, jejichž intenzita spolu s nadmořskou výškou stoupá. Typická pro tuto oblast je právě vysoká intenzita průtrže mračen na poměrně malé ploše, kdy je dokonce naměřeno až 90 mm srážek za jednu hodinu. Jestliže podobná bouřka přijde v období tání horského sněhu či po přechozích delších deštích, kdy je půda již dost promáčená a není schopna dále vstřebávat vodu, jsou následky pro oblast katastrofální.¹⁸ Obyvatelé města, dokonce i ti současní, se s důsledky takto silných bouřek přinášejících velkou vodu mohli v minulosti nejednou setkat.

Ačkoliv je vysoce pravděpodobné, že se záplavy městu v minulosti nevyhýbaly, pro nejstarší období k nim bohužel nedisponujeme pramennou základnou. Úplně první zaznamenanou povodeň v Jeseníku uvádí literatura k roku 1472 a zároveň dodává, že k ní neznáme nic bližšího.¹⁹ Vzhledem k absenci odkazu na zdroj jsme nuceni brát tuto informaci s opatrnou rezervou. Pro samotné město máme doloženou povodeň až pro rok 1813. Třídenní prudká bouře a vichřice, jež začala 24. srpna, měla druhý den večer přinést déšť a do rána se měly rozlít všechny řeky a potoky. Očekávaná povodeň skutečně přišla a lidé nedbající majetku se snažili zachránit alespoň holé životy, což se však nepodařilo jistému čeledínovi, jehož tělo se našlo až po šesti dnech v České Vsi.²⁰ O čtvrté hodině odpolední 26. srpna dosahovala voda v osadě Svoboda až do výše oken a zaplavila mimo jiné rovněž okolí pivovaru, bělidlo Josefa Raymanna a k večeru se měla dostat ke kostelu. Náměstí města zůstalo ušetřeno a právě zde se před vodou schovali lidé, než se začala následujícího rána uklidňovat. Ke klesání vody však došlo až dalšího dne, tj. 28. srpna. Důsledkem velké vody trpěl Jeseník nedostatkem potravin a zničeno bylo mnoho domů, zahrad, luk a polí, které voda zaplavila bahnem a pískem. Silnice byly díky vymletých díram na delší dobu neprůjezdné. Podobné neštěstí se opakovalo zanedlouho v září téhož roku, kdy po dvou dnech vytrvalých dešťů přišla další povodňová vlna. To, co se mezitím podařilo opravit, bylo opět zničeno. Následující den však naštěstí voda opět opadla.²¹

Další povodně se v následujících letech začaly objevovat téměř s železnou pravidelností. Řeka Bělá se vylila v roce 1819, 1823 a 1825, nicméně v samotném městě voda škodu nenapáchala až do roku 1829. Po abnormální srážkové činnosti, kdy mělo pršet nepřetržitě 14 dní v kuse, došlo k záplavám, které opět postihly osadu Svoboda. Další povodeň máme zaznamenanou pro rok 1845, která si ve městě vy-

žádala jeden lidský život.²² Obětí velké vody se stal lázeňský host, belgický diplomat a baron Frédéric de Beeckman, který se utopil v Bělé poté, co sklouzl z dřevěné lávky. Ironií osudu mu zde voda nevrátila podlomené zdraví, ale připravila jej o život. Jeho tělo bylo nalezeno na dnešní Březinově ulici a na baronovu památku byl v těchto místech vztyčen mramorový kříž s francouzským nápisem, jenž zde stojí dodnes. Místo samo prošlo před několika lety obnovou a vedle původního kamene zde stojí rovněž nový masivní kříž.

Zatímco v roce 1880 intenzivní srážky v okolí města způsobily pouze sesuvy půdy mezi Šerákem a Keprníkem, nejdeštivější období v průběhu dvou desetiletí zapříčinilo v roce 1890 rozvodnění Bělé a Staříče, jež zaplavily Jeseník a ulice města pokryly kusy nábytku, sutí a mršinami. O sedm let později opět rozvodněné řeky zalily ulice města s výjimkou náměstí a osady Ditrichštejn na celých deset hodin. Voda poškodila vedle domů rovněž mosty, kanalizaci, silnice, průmyslové závody a zanechala škodu vyčíslenou na 60 tisíc zlatých.²³ Hledání příčin podobných katastrof bylo shledáno v nedostatečné regulaci řek, konkrétně v nízké hladině přirozených břehů.²⁴

Uvádí se, že vydatnost červencových dešťů v roce 1903 měly být překonány až v roce 1997. Právě tyto dva roky patřily nejenom v Jeseníku k nejvíce katastrofálním z hlediska povodní. V důsledku čtyřdenních průtrží mračen nad oblastí Červené Hory a Klínovce se 9. července 1903 začaly zvedat Bělá a Staříč. V osm hodin večer se nejprve Staříč vylil přes své koryto u tehdejší plynárny, čemuž nezabránilo ani nové regulované řečiště. Přes zahradu městských lázní se řeka valila do města a i přes snahu dobrovolných hasičů při stavění provizorních hrází dosahovala voda na některých místech až 120 cm. Druhá z řek – Bělá – mezitím nabrala vodu tekoucí z Adolfovic a Domašova a v 11 hodin večer se rovněž vylila z koryta. Zatopila náměstí Svobody a následně se spojila s vodou ze Staříče. Cestou brala vše sebou, zatímco bezmocným hasičům stěžoval práci fakt, že došlo ke zničení plynového osvětlení. V jednu hodinu ráno praskla hráz Staříče a další voda zaplavila město. Zanechala za sebou sedm těžce poškozených domů, zatopené sklepy, strhané mosty a další nespočetné škody.²⁵

Jako jisté memento na katastrofu bylo po dlouhou dobu možné se setkat s upevněnými železnými kruhy ve zdivu jeseníckých domů. Jejich umístění ve výšce 130 cm mělo sloužit k zachycení lan a loděk, pokud by se podobná tragédie opakovala. Protipovodňová opatření vedla rovněž k upravení toků Bělé a Staříče. Zatímco v roce 1911 tato regulace účinně zabránila větší povodni, proti extrémním rozma-

Povodeň na náměstí Svobody, 1903 (SOka Jeseník)

rům počasí však byla všechna opatření efektivní jen do určité míry, což se projevilo o deset let později. 1. června 1921 byl mezi Keprníkem a Červenohorským sedlem zaznamenán do té doby nejintenzivnější přívalový liják. Ten zapříčinil mimo jiné povodeň na toku Bělé, která v Jeseníku výrazně neudeřila, ale připravila o život sedm osob a napáchala škody v Adolfovicích, Bukovicích, České Vsi, Písečné a Mikulovicích. Právě vybudování retenční nádrže způsobilo, že zatímco v minulosti byly zaznamenány největší škody na horním toku řeky, kde se mohla vylít do stran a ztrácela tak energii, po regulaci již neměla šanci odbočit z koryta, čímž nabírala rychlost a největší škody páchala až dále po proudu, zejména v Písečné a Mikulovicích.²⁶

Ačkoliv v průběhu 20. století dokázala voda v obou řekách několikrát stoupnout a zaplavit okolní obce, samotnému Jeseníku se velká voda na dlouhý čas vyhýbala. Až do tragického roku 1997. Katastrofální povodně, které postihly celou střední Evropu, měly na svědomí souvislé několikadenní atmosférické srážky mezi 5. a 8. červencem. Zápavy na dolním toku Moravy a Odře způsobily právě vysoké srážky nad Jeseníky, Rychlebskými horami a Králickým Sněžníkem.²⁷ Voda, která zde spadla díky inverzi, pocházela ze Středozemního moře.²⁸ Po půlnoci z 5. na 6. července začaly být v Jeseníku hlášeny první zatopené sklepy a v 10 hodin ráno byl vyhlášen III. stupeň povodňové aktivity a stav ohrožení. Voda stoupla o celé tři metry a ve městě dosahovala výšky půl metru. Došlo k aktivizaci záchranných složek, zatímco povodňová komise zasedala již od předešlého dne.²⁹ Déšť stále neustával a dalšího dne v úterý 7. července se situace ještě zhoršila a voda zaplavovala ulice města. Odpoledne opět začala místy fungovat elektrina a začaly být vidět první katastrofální škody. Dalšího dne přestalo pršet, voda ale neopadávala, naopak se dále rozšiřovala. Pozvolna začala klesat až pátého dne, kdy se naplno rozjely záchranné práce, dodávky potravin, zpevnění břehů, vytvoření tankového mostu a další činnost, postupně přecházející k odstraňování následků a škod. Vytrvalé srážky a stoupající voda ve dnech 19. a 20. července vedoucí až vyhlášení III. stupně povodňové aktivity však neměly naštěstí dlouhého trvání a druhá vlna záplav již znova nepřišla.³⁰ Vedle armády a profesionálních i dobrovolných hasičů zasahoval při povodních rovněž speleologický a lezecký oddíl. Hasičský záchranný sbor Jeseník mohl disponovat novým zásahovým vozidlem, které získal týden před událostí.³¹

Důsledky záplav byly katastrofální. Vedle Jeseníku voda zatopila dalších 8 obcí a v Písečné si vyžádala jeden lidský život. Pouze v samotném městě voda napáchala škodu 40 mil. Kč, dalších 30 mil. na míst-

Následky povodně na Fučíkově ulici, 1997 (SOKA Jeseník)

ních komunikacích, zcela zničeny byly dva domy, dalších 14 zůstalo poničeno.³² V celém okrese řeka Bělá strhla 20 mostů, Staříč další tři.³³ Odříznutí od světa způsobilo rovněž zpřetrhání vlakového spojení, v případě Jeseníku se podařilo obnovit všechny trati až ukončením poslední výluky 23. července.³⁴ S následky škod se město ovšem muselo vypořádávat mnohem delší dobu. Jako cenné se však ukázaly zkušenosti záchranných složek, které byly využity o pět později při povodních v Čechách. Jeseníku se do dnešních dnů již další záplavy vyhnuly. Rokem 1997 jsme se dostali až k samé přítomnosti jesenické historie a nezbývá než doufat, že zmíněný rok byl opravdu posledním obdobím, kdy naše město postihla jedna se zde sledovaných pohrom.

POZNÁMKY

1. HOFMANN, František: *České město ve středověku*. Praha 1992, s. 118.
2. *Schlesisches Urkundebuch* V. Ed. Winfried Irgang, Böhlau-Verlag-Köln-Weimar-Wien 1998, s. 165.
3. *Schlesisches Urkundebuch* ..., opak. cit., s. 93, 110. Srov. KOURIL, Pavel – KOVÁČÍK, Peter – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Tvrz a město Jeseník ve středověku*. *Archaeologica Historica* 32, 2007, s. 258–259.
4. DRECHSLER, Angela: *Alvaterland I*. Olmütz s. d., s. 72.
5. BRACHTL, Zdeněk – DOHNAL, Jiří: *Středověké objekty na Masarykově náměstí v Jeseníku*. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, 41, 1992, s. 121.
6. ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1966, s. 304.
7. Tamtéž, s. 305.
8. Dle Zuberu mezi nimi byla rovněž radnice, kde měla shořet městská privilegia, srov. tamtéž, s. 305.
9. SOKA Jeseník, Archiv města Jeseník, původní inv. č. 5, opis, fasc. 20.
10. ZEMAN, Vítězslav: *Požár Jeseníku v roce 1638*. *Jesenický rozhled* 23. 11. 1964, s. 4; BRACHTL, Zdeněk: *Kamenný svědek požáru našeho města*. *Kulturní zpravodaj Jeseník* 1981, březen, s. 11–12.
11. Pozornost budí zejména figury polského orla a švédských korunek. Karel Ferdinand byl totiž synem polského krále Zikmunda III. Vasy, jenž si stále nárokoval švédskou korunu jako člen vládnoucího Vasovského rodu původem ze Švédska, byť se v této době jednalo vzhledem k dřívějším okolnostem o vyhaslou záležitost projevující se pouze v zachované titulatuře.
12. Cituji prostřednictvím ZEMAN, Vítězslav: *Kamenný svědek*. *Jesenický rozhled* 5. 4. 1969, s. 6.
13. Cituji dle ZEMAN, Vítězslav: *Požár r. 1696. Záznam z kroniky*. *Jesenický rozhled* 30. 11. 1967, s. 4.
14. Tamtéž.
15. AUGUSTÍNKOVÁ, Lucie: *Stavebně historický průzkum Vodní tvrze (č.p. 120) v Jeseníku*. s. 92.
16. GROWKA, Květoslav: *Z kroniky jesenických hasičů*. *Jeseník* 2001, s. 8.
17. SOKA Jeseník, Sbirka dokumentačního materiálu 1660–1989, inv. č. 171, karton 9.
18. SOKOL, František: *Povodně ve Vysokém Jeseníku*. Severní Morava, sv. 4, Šumperk 1959, s. 33–34.
19. POLÁCH, Drahomír – GÁBA, Zdeněk: *Historie povodní na šumperském a jesenickém okrese*. Severní Morava, sv. 75, Šumperk 1998, s. 4.
20. Atmosféru blížící se povodně popsal ve farní kronice J. Rotter, viz SOKA Jeseník, Farní úřad Jeseník, inv. č. 96, Farní kronika s inventářem, s. 40. Srov. ZEMAN, Vítězslav: *Povodeň v Jeseníku*. *Jesenický rozhled* 24. 1. 1963, s. 2, kde cituje český překlad.
21. POLÁCH, Drahomír – GÁBA, Zdeněk: *Historie* ..., opak. cit., s. 7–8.
22. Tamtéž, s. 8.
23. Státní okresní archiv v Jeseníku disponuje dokumentačním a účetním materiálem ve věci úhrady škod a oprav poškozených budov a mostů, a to jak v případě povodně roku 1890, tak následujících v letech 1903 a 1921, viz SOKA Jeseník, Archiv města Jeseník, inv. č. 852, karton č. 301.
24. POLÁCH, Drahomír – GÁBA, Zdeněk: *Historie* ..., opak. cit., s. 10–12.
25. ZEMAN, Vítězslav: *Povodeň v Jeseníku v roce 1903*. Severní Morava, sv. 6, Šumperk 1961, s. 65–67. Pramennou základnu k povodni 1903 představují např. brožury *Die Wasserkatastrophe am 10. Juli 1903* (vydavatel B. Titze) či *Hochwasserkatastrophe am 10. und 10. Juli 1903* (vydavatel A. Blažek), jejíž úvodní část vyšla rovněž jako zvláštní list místního periodika *Mährisch-Schlesischen Presse* (výtisk zachován v SOKA Jeseník, Archiv města Jeseník, inv. č. 852, karton č. 301).
26. POLÁCH, Drahomír: *Stručná historie povodní v okresech Šumperk a Jeseník*. Šumperk 1997, s. 3.
27. K povodním v roce 1997 jako přírodním jevu blíže GÁBA, Zdeněk – GÁBA, Zdeněk ml.: *O povodni v červenci 1997*. Severní Morava, sv. 74, Šumperk 1997, s. 31–34.
28. HAUKE, Jan: *Z poznámek po povodni*. Ročenka VMSJ, Jeseník 1998, s. 31.
29. Detailní popis událostí evidovaných na operačním středisku ve dne 6. 7. je zaznamenán v brožuře *Profesionální hasiči v Jeseníku 1956 – 2006*. Jeseník 2006, s. 9.
30. *Okres Jeseník 5. – 21. července 1997*. Zlatohorsko, září 1997, s. 3–6; *Povodeň – Fakta a fotografie z tragického červencového týdne na Šumpersku a Jeseníku*. Šumperk 1997, s. 5–6.
31. GROWKA, Květoslav: *Z kroniky* ..., opak. cit., s. 18–19.
32. ŠOS, Marcel: *Povodeň 1997. Deset let poté*. *Jeseník* 2007, s. 4.
33. BEDNÁŘ, Roman: *Povodňové škody na mostech a silnicích v okresech Šumperk a Jeseník*. Severní Morava, sv. 75, Šumperk 1998, s. 33.
34. PROVAZNÍK, Bohuslav: *Povodně v červenci 1997 v obvodu působnosti ČD, Správy dopravní cesty Šumperk*. Tamtéž, s. 44.

Příčiny úmrtí v Jeseníku, potažmo na Jesenicku v 19. století

Mgr. Petr Zatloukal, Katedra dějin umění a památkové péče Filozofické
fakulty Ostravské univerzity

Bez důkladné analýzy příčin smrti by veškeré studium úmrtnosti bylo jen pouhým popisem úmrtnostních ukazatelů. Problémem při tomto studiu je však již samotná klasifikace příčin úmrtí, a to z pohledu časové komparace, ale i z hlediska obsahového. Je proto nutné klást důraz na správné třídění příčin smrti a také na to, že zapsané příčiny nemusí vždy odpovídat realitě. Zaznamenané choroby jsou často nepřesné a označení nemoci je nestálé a proměnlivé.

Oproti 18. století se lékařská péče o obyvatelstvo ve století devatenáctém zlepšila, avšak vesniční lidé byli stále odkázáni na pomoc ranhojičů (chirurgů), kteří se postupem času vyvinuli z lazebnického cechu. Jejich specialitou bylo léčení drobných úrazů a pohlavních nemocí. Zabývali se obecně léčbou „vnějších“ chorob, ty „vnitřní“ měl právo léčit pouze lékař. Význam ranhojičů na venkově přetrvával dlouho v 19. století vzhledem k nízkému počtu lékařů, neboť jich bylo mnohem více a byli na venkově rovnoměrněji zastoupeni. Dostupnost lékařské péče se zlepšila až v závěru 19. století v souvislosti s postupným naplňováním zákona o veřejné zdravotní službě z roku 1870.¹

Rubriku „*Krankheit und Todesart*“ – „příčina úmrtí“ nařídil vést až Josef II., který zároveň stanovil, že pokud není ve farnosti lékař ani felčar, ani se tam neprovádí ohledání mrtvých, nemá farář tuto rubriku vyplňovat vůbec. Později ji měl v tomto případě vyplnit slovem „obvyklá“ (*gewöhnlich*). Počítalo se s tím, že sami faráři blíže jednotlivé choroby nerozliší. Pokud ve farnosti lékař či felčar byl, zapisovala se příčina smrti podle ohledacích lístků. Ohledání mrtvol upravovala nařízení z let 1714, 1766 a 1770. Farář měl pak povinnost řídit se při vyplňování této rubriky právě oním ohledacím lístkem.²

Začátkem 30. let 19. století bylo v českých zemích asi 200 lékařů, z toho třetina byla usazena v Praze. Ve Slezsku - v Opavském kraji - působilo v roce 1836 jen 8 lékařů na 233 tisíc obyvatel, kromě nich zde provádělo praxi 65 chirurgů – ranhojičů, kteří byli pokládáni oficiálním zdravotnictvím za nižší kategorii lékařů. Pro nedostatek lékařů a ranhojičů stále kvetla činnost venkovských léčitelů a kořenářek, přestože jejich působení přísně zakazoval zákon o těžkých policejních přestupcích z roku 1803.³

Pro analýzu příčin úmrtí ve městě Jeseníku byly zvoleny roky výrazných úmrtnostních krizí (zkoumáno bylo 25 roků a v nich 3248 úmrtí), aby tak byl lépe stanoven vliv epidemických onemocnění. Josefinskými reformami se příčiny úmrtí obyvatel staly trvalou součástí matrik, kvalita těchto údajů však odpovídala tehdejší znalostem a možnostem medicíny.⁴

K nejlépe postižitelným příčinám úmrtí patří **nehody a neštěstí**, jejich podíl na celkovém počtu zemřelých však nebyl velký. Ve zkoumaných letech utonulo v Jeseníku pět osob, které se utopily pravděpodobně v řece. Město Jeseník leží na soutoku řek Bělé a Staříče. Nalezeny byly utonulé osoby starší i děti. Utopit se mohly v důsledku náhodných pádů, rozvodnění, pravděpodobně i při vraždě či sebevraždě. Kruté zimy si také vyžádaly oběti na lidských životech, tři lidé měli v matričním záznamu zapsáno „*Erfroren*“, tedy že zemřely v důsledku umrznutí.

Mezi nehody a neštěstí bychom mohli zařadit i vraždy a zabití. S pokusem o zabití mohlo souviset úmrtí *Johanna Klufse* dne 23. června 1862 ve městě Jeseníku, jenž zemřel „*in folge inner Stichwunde*“ – v důsledku bodné rány.⁵ Úmrtí s příčinou „*Blutstutzen*“ (chrlení krve) a „*Verblutung*“ (vykrvácení) bylo nalezeno více a mohly také souviset s vražednými pokusy. Dne 3. dubna 1909 zemřel v Jeseníku osmnáctiletý *Richard Beier* kvůli „*Schädelbruch*“, tedy následkem fraktury lebky.⁶

Poměrně velkou skupinu tvořily v Jeseníku **sebevraždy**. Ve sledovaných letech zde bylo nalezeno 16 oběšených osob. Pouze dvakrát se oběsila žena, v srpnu roku 1873 dvaasedesátiletá *Johanna Plakeová*, vdova po *Johannovi Plakeovi*, zřejmě ukončila svůj život v důsledku truchlení po úmrtí manžela,

v zápisu totiž stálo zapsáno „*Selbstmord durch Erhängen im Trübsinn*“.⁷ V dubnu roku 1909 se pak oběsila v jesenické kolonii Ditrichštejn šestnáctiletá *Emma Heisigová*.⁸ Jinak se vždy jednalo o oběšené muže (nejmladšímu bylo 16 let, nejstaršímu 67 let). V červenci 1871 se v Jeseníku oběsil zřejmě tulák („*Ein unbekannter Mann*“), kterému bylo okolo („*beiläufig*“) 63 let. Tento muž zřejmě ve městě neměl příbuzné ani známé, chybělo uvedení náboženského vyznání.⁹

Šestkrát došlo v Jeseníku k sebevraždě zastřelením. Vždy se jednalo o muže. V říjnu 1877 zemřel čtrnáctiletý mladík *Anton Meier*, u něhož nelze přesně určit, zda se jednalo o sebevraždu, či o nešťastnou náhodu. V příčině úmrtí totiž stálo „*Tod durch Erschießen ob zufällig oder absichtlich*“.¹⁰ V ostatních pěti případech bylo jednoznačně uvedeno, že se jednalo o sebevraždu („*Selbstmord durch Erschießen*“), zastřeleným bylo 26–42 let.

U dvou mužů bylo v matrice zapsáno obecně „*Selbstmord*“, nelze však určit, jakým způsobem tito muži ve věku 21 a 24 let ukončili svůj život. Další muž pak v roce 1872 spáchal „*Selbstmord im Trübsinn*“, sebevraždu v truchlivosti. Ke konci 19. století sebevražd přibývalo, což jednak souviselo s rostoucí populací, jednak určitě také s různými společenskými okolnostmi. V dubnu 1887 zemřela *Anna Brosigová* ve věku 35 let v důsledku psychické nemoci („*Morbi Psychici/Geistes Krank*“).¹¹

Mezi nešťastná úmrtí, snad i sebevraždy, patří upálení a otrava. V srpnu 1862 uhořela na jesenickém předměstí Svoboda sedmnáctiletá *Amalia Zillichová*.¹² Smrt skoro tříletého chlapečka *Karla Heftera* v březnu 1870 byla jistě nešťastnou nehodou. V příčině úmrtí měl zapsáno „*Verbrennung mit Wasser*“.¹³ V říjnu 1904 měl jedenadvacetiletý *Otto Jamernig* příčinu úmrtí uvedenou „*Verbrennung 3. Grades*“ (popálení třetího stupně).¹⁴ Jednou měl zemřelý v matrice uvedeno, že umřel na otravu („*Vergiftung*“). V dalších třech případech zapisovatel matriky připojil informaci o tom, čím byli dotyční otráveni. V květnu 1862 byl *Franz Nitsche* otráven olovem („*Bleikolik*“).¹⁵ V lednu 1887 se *Franciska Freitagová* otráвила arsenikem („*Arsenik Vergiftung*“).¹⁶ V září 1894 pak *Peter Willibald* zemřel v důsledku krevní otravy anthraxem („*Blutvergiftung bei Anthrax*“).¹⁷ Za jistou formu otravy lze považovat udušení uhelným kouřem („*Erstickung in folgen Kohlendunst*“), jež se ve sledovaných letech objevilo v matrice třikrát.

Dne 7. listopadu 1904 byla pochována v Jeseníku pětiletá holčička *Maria Lindenthalová*, která zemřela nešťastně v důsledku vnitřního krvácení po přejetí nákladním automobilem („*Innere Verblutung durch Überfahren mit einem Lastwagen*“).¹⁸

Ve městě Jeseníku lze v 19. století sledovat vzrůstající alkoholismus, který se v této době stával běžným jevem i v mnoha jiných oblastech. Třikrát bylo jako příčina úmrtí zapsáno „*Delirium tremens*“, jednou „*Alkoholismus*“, jednou „*Säuferwahnsinn*“, což je prakticky ekvivalent k předešlým označením. Na jesenickém předměstí Svoboda zemřel v květnu roku 1870 *Valentin Beck* na „*Schlagfluß vom Getränke*“.¹⁹ Dvakrát zapisovatel jesenické matriky udal jako důvod smrti „*Leberzirrhose*“, cirhózu jater. V prosinci 1894 zemřela ve městě Jeseníku šedesátiletá *Maria Seifertová* na „*Neubildung der Leber*“, tedy nádor jater, vliv alkoholu na tuto nemoc však nelze přičíst s jistotou.²⁰ Častějším bylo v matrikách označení „*Leberverhärtung*“ (ztvrdnutí jater), které taktéž lze přičítat alkoholu. V poslední čtvrtině 19. století se v matrice vyskytly záznamy o nemoci „*Brights Nervenkrankheit*“, popř. „*Brightische Nervenentzündung*“. Druhé označení se v Jeseníku jen v roce 1887 objevilo čtyřikrát. *Brightova nemoc* (neboli *glomerulonefritida*) je nemoc ledvin, vliv alkoholu na tuto chorobu tedy rovněž nelze vyloučit.

Doposud jsem popsal úmrtí nešťastná a sebevraždy, kterých bylo v poměru ke všem zjištěným příčinám úmrtí obyvatel města Jeseníku velmi málo. Úmrtí tohoto charakteru se však běžně vyskytovala. Pro zajímavost uvedme, že v celých českých zemích v roce 1818 zemřelo vlivem nešťastné události 263 lidí, vraždou 70 lidí a sebevraždou ukončilo svůj život 84 lidí (vyjádřeno procentuálně ke všem úmrtím obyvatelstva českých zemí, jichž bylo celkem 100 283, odpovídají vyjmenovaným příčinám smrti v tomto roce hodnoty 0,26 %, 0,07 % a 0,09 %).²¹ Jan K. Strítěský čerpá uvedená data z publikace sepsané J. Nadherným,²² který byl v letech 1820–1857 protomedikem české země.

Většina lidí však umírala na závažné a nebezpečné choroby. Pro jejich klasifikaci bylo použito schéma Aleny Šimečkové, která ve své práci zkoumala zdravotní poměry ostravské průmyslové oblasti

v 19. století. Její klasifikační schéma rozděluje všechny příčiny úmrtí do 12 tříd – choroby infekční, tuberkulóza a skrofle, cholera, choroby plicní, choroby střevní, choroby mozkové, křečové stavy, gynekologická onemocnění, nešťastná úmrtí, choroby srdeční, další choroby, a nakonec blíže neurčitelné choroby.²³ Do schématu A. Šimečkové jsem zařadil ještě 13. kategorii s názvem „Marasmus“.

Příčiny úmrtí obyvatel města Jeseníku v letech úmrtnostních krizí 19. století

skupina chorob	%
1 Infekční choroby	19,8
2 Tuberkulóza a skrofle	19,9
3 Cholera	1,0
4 Plicní choroby	9,1
5 Střevní choroby	6,3
6 Mozkové choroby	6,1
7 Křečové stavy	10,6
8 Gynekologická onemocnění	0,8
9 Neštěstí	1,0
10 Srdeční choroby	1,8
11 Další choroby (celková vodnatelnost, sešlost věkem, vrozená slabost, rakovina, zubní vředy)	18,1
* z toho sebevraždy	0,9
12 Blíže neurčitelné choroby	2,7
13 Marasmus	1,9
celkem	100,0

Pětina všech lidí ve městě Jeseníku (19,9 %) zemřela v 19. století na **tuberkulózu a skrofle**. Problémem evidence tuberkulózy je její pojmové vymezení. Existuje pro ni totiž několik označení jako „tuberkulóza“ (*Tuberkulose, Abzehrung, Brustsucht, Zehrfieber, Luströhrenschwindsucht*), „souchotiny“ (*Lungensucht, Brustkrankheit, Brustkränke, Schwindsucht, Lungenschwindsucht, Lungenschwung*), „úbytí“ (*Auszehrung*) či „skrofulóza“ (*Scrophulosis* - onemocnění krčních uzlin). Úbytě znamenají „ubývání na váze“ a jsou způsobeny některou chorobou, také tuberkulózou, bývají proto někdy považovány za jiné označení tuberkulózy.²⁴ Tuberkulóza postihovala všechny věkové složky populace a často byla uváděna jako „skrofle“ (*Darmscrofeln* – tuberkulóza střev, popř. tuberkulóza uzlin okruží, *Scrophelsucht*). Od roku 1871 byly již v Jeseníku diagnostikovány různé formy tuberkulózy, např. „*Gehirntuberkulose*“ (mozková tuberkulóza), „*Lungentuberkulose*“ (plicní tuberkulóza) či „*Darmtuberkulose*“ (tuberkulóza střev).²⁵ Tuberkulóza je pokládána za typickou sociální chorobu 19. století.²⁶ L. Dokoupil uvádí, že na Ostravsku zemřelo na tuberkulózu 15,8 % lidí,²⁷ ve městě Jeseníku byla zjištěna úmrtnost na tuto chorobu asi o čtyři procentní body vyšší.

Druhou nejčastější příčinou úmrtí v Jeseníku byly **infekční choroby**, které však za tuberkulózou zůstávaly pouze o jednu desetinu procentního bodu. Mezi infekčními chorobami stál v popředí tyfus (*Typhus, Faulfieber, Nervenfieber, Schleimschlag, Wurmfeber, Schleimfieber*), který se vyznačuje silnou bolestí hlavy, schváceností a vyrážkou.²⁸ Město Jeseník zasáhl citelně v roce 1806, kdy na něj umřelo 15 % všech zemřelých a v jiných oblastech byl pravděpodobně označován kvůli průchodu ruských vojsk jako „moskalka“. Tyfus se objevoval v jesenických matrikách i v jiných letech (např. 1854–1855, 1862, 1870–1872, 1877, 1887), ale nikdy už neměl tak velký zásah jako v roce 1806. Ve velkém množství se v Jeseníku vyskytovala úplavice (*Durchfall, Durchbruch, Darmfreiße*), která si jen v roce 1793 vyžádala 22 % všech zemřelých. V roce 1832 byla diagnostikována u 12 zemřelých osob, u sedmi z nich však byla zapsána jako „*Diara*“, což je pravděpodobně zkomolenina slova *Diarhoea* – „střevní úplavice“. V Jeseníku se vyskytly i jiné nemoci infekčního charakteru – záškrt (*Stickkatarrh, Halsgeschwäche, Häutige*

Bräune), spála (*Scharlach fieber, Scharlach*), spalničky (*Masern*), kašel (*Husten*), dávivý kašel (*Steckhusten, Krampfhusten*), sněť (*Brand, Brand der Alten*), zánět krku (*Halsentzündung*), zánět mozkových blan (*Hirnhautentzündung*). Významné místo rovněž zaujímaly neštovice (*Blattern, Pocken*), které se výrazně podepsaly pod úmrtnost v Jeseníku v letech 1798 (24 % všech zemřelých), 1862 (14 %), 1872 (25 %) a 1873, kdy na ně zemřelo dokonce 27 % všech umírajících lidí. Za mimořádně těžké epidemie varioly (neštovic) v letech 1872–1873 v celých českých zemích se poznalo, jak zhoubný důsledek mělo nedostatečně prováděné očkování v minulosti a co způsobily všemožné pochybnosti o ochranném účinku očkování. Po těchto zkušenostech byla zavedena povinná vakcinace školních dětí látkou vyrobenou ve zvláštních stanicích pod státním dozorem. Výsledek byl takový, že neštovice ztratily do konce století zdravotnickou významnost.²⁹

Další, vysoce procentuálně zastoupenou skupinou chorob byly v 19. století v Jeseníku **křečové stavy**, které zaujímaly 10,6 % všech úmrtí. Jednalo se o úmrtí, u kterých se v matrikách uváděly příčiny jako „*Freiß*“ (psotník, božec) a jeho německé zkomoleniny (*Frais, Fraisen* apod.). Výraz „*Freiß*“ se v matrikách objevoval po celé „dlouhé“ 19. století stabilně na prvních příčkách v pomyslném žebříčku nemocí, v roce 1832 na něj zemřelo 25 % všech mrtvých, v roce 1871 to bylo 23 % zemřelých. Velmi často udával zapisovatel v matrice termín „*Krämpfe*“ (křeče, psotník) či různé specifikace - „*Mundkrämpfe*“ (obličejové křeče), „*Darmkrämpfe*“ (křeče ve střevech), „*Zahnkrämpfe*“ (křeče v zubech), „*Gehirnkrämpfe*“ (mozkové křeče), „*Brustkrämpfe*“ (křeče prsou) a další. Na křečové stavy v Jeseníku zemřela celkem asi desetina umírajících. Tato příčina úmrtí např. se 37 % dominovala ve farnosti Zdechovice ve výzkumu Š. Jiráskové,³⁰ v ostravské průmyslové oblasti na ně zemřelo necelých 9 % obyvatelstva.³¹

Další velkou kategorií v Jeseníku představovaly **plicní choroby**, které jako příčinu smrti uvedl zapisovatel u 9,1 % zemřelých. Terminologie při uvádění těchto příčin úmrtí je neobyčejně rozmanitá. Často se jednalo o hrudní vodnatelnost (*Brustwassersucht*), zápal plic (*Lungenentzündung, Brustgeschwür*), rozedmu plic (*Stickfluss*), hnisavý zánět plic (*Lungenvereiterung*), ochrnutí plic (*Lungenlähmung*), katar plic (*Lungenkatarrh*), otok plic (*Lungenödem*), zánět průdušnice a průdušek (*Lufttröhrenschwindsucht*)

Starý hřbitov v Jeseníku počátkem 20. století (SOKA Jeseník)

z další jiné plicní nemoci (např. *Lungenschwär*). Výskyt plicních chorob souvisel nepochybně s kvalitou ovzduší a celkově s vlivem životního prostředí. Nezřídka bylo v matrice uvedeno úmrtí na bronchitidu a astma. Výskyt plicních chorob se pravděpodobně zvyšoval vlivem industrializace, např. vdechování černého prachu v hutních provozech Vítkovických železáren způsobilo, že onemocnění plic bylo u hutníků nejčastější příčinou úmrtí vůbec (26,4 %), ze všech zemřelých obyvatel v ostravské oblasti na plicní nemoci pak zemřelo 13,0 % lidí.³² V Jeseníku na plicní choroby umíralo rozhodně nezanedbatelné procento lidí, v porovnání s průmyslovou ostravskou oblastí to však bylo mnohem menší číslo.

Méně lidí zemřelo na **střevní a mozkové choroby**. Nejčastějším střevním onemocněním byl „*Darmkatarrh*“ (zánět tenkého střeva), na který jen v letech 1877 a 1887 zemřelo vždy 12 % všech mrtvých a v letech 1894/1895 průměrně 15 % lidí. Dalšími střevními chorobami byly v Jeseníku „*Gedärmenentzündung*“ (zánět střev), „*Darmbrand*“ (zánět slepého střeva), „*Darmkolik*“ (křeče tenkého střeva), ale i např. „*Gedärmkrebs*“, rakovina střev. Srovnatelné procento lidí umíralo na choroby mozkové, jejichž poměrně stabilní výskyt v celém 19. století byl způsoben především mozkovou mrtvicí (*Schlagfluß*, *Nervenschlag*), ale v jesenické populaci se objevily i jiné nemoci, např. zánět mozku (*Gehirnentzündung*), mozkové krvácení (*Blutschlagfluß*), mozková obrna (*Gehirnlähmung*), vodnatelnost mozku (*Gehirnhöhlenwassersucht*), ale lidé umírali i na otřes mozku (*Gehirnerschütterung*), mozkový nádor (*Hirntumor*) a jiná onemocnění (*Gehirnfriß*, *Gehirnenschwindsucht*). V několika případech se vyskytla i epilepsie a padoucnice.

Jistou komplikací v klasifikaci chorob znamenají **srdeční nemoci**, na které zemřelo 1,8 % lidí. Je to tím, že např. mrtvici můžeme považovat za nemoc mozkovou i srdeční, v této práci byla však dána přednost první alternativě. Srdeční choroby se v Jeseníku vyskytovaly stabilně v průběhu celého století, avšak jejich podíl na celkové úmrtnosti nebyl nikdy příliš výrazný. Běžně se vyskytovalo označení „selhání srdce“ (*Organische Herzfehler*, *Herzfehler*). Jen v roce 1909 však zemřelo 6 % všech umírajících v Jeseníku na „*Herzlähmung*“, tedy ochrnutí srdce. Vyskytla se však i speciální srdeční onemocnění, např. vodnatelnost osrdečníku (*Herzbeutelwassersucht*), srdeční záchvat (*Brustbräune*), vápenatění srdce (*Herzklappenverkalkung*, *Herzenkaltenertung*), degenerace srdečního svalu (*Degeneration des Herzmuskels*) či obecně „srdeční vada“ (*Herzerweiterung*). Oproti dnešní době by se mohlo zdát, že v 19. století bylo úmrtí na srdeční onemocnění méně, avšak jistou roli zde zajisté hraje nedostatečné a nepřesné rozlišování chorob tehdejší doby.

Jedno procento všech úmrtí připadá na neštěstí. O nešťastných úmrtích již bylo pojednáno výše. Zmíňme se však o úmrtí na **cholera**, které podlehl také jedno procento zemřelých. Cholera jako příčina úmrtí se v matrikách města Jeseníku objevila až v roce 1855, kdy na ni zemřelo 32 lidí. Je otázkou, zda se tato epidemie ve městě skutečně dříve či později neobjevila, nebo ji matrikáři zapisovali pod zápisem jiných nemocí. Š. Jirásková uvádí, že mohli mít zemřelí na cholera u svého jména uvedeno množství jiných průjemových onemocnění, která by se však rovněž mohla považovat za příznak cholery. Často byla kupříkladu zapisována jako příčina smrti úplavice, která má pro laika shodné příznaky.³³

Regionální literatura nás ovšem informuje o dalších letech, ve kterých se cholera v Jeseníku v 19. století vyskytovala. Jedná se o dobu, v níž se prudce rozrůstal vodoléčebný ústav Vincenze Priessnitz na Gräfenbergu. Epidemie cholery, prudce nakažlivé nemoci, přišla do Evropy v roce 1823. Během jednoho desetiletí postihla tato ničící vlna téměř všechny její země a zanechala po ní statisíce mrtvých. Kolébkou cholery byla Asie – odtud vznikl její název „asijská cholera“ – přesněji řečeno močálovitá delta veletoku Eufratu v Indii. V roce 1825 se cholera objevila v Moskvě. Na podzim roku 1831 cholera zachvátila Brno a Vídeň. Do rakouského Slezska, konkrétně Opavska, Javornicka a Jesenicka přišla až v roce 1832. Po prvním nejtěžším nárazu následovaly další epidemie – na Jesenicku v letech 1835, 1849, 1855 a 1866. Úmrtnost byla všude obrovská, blížila se polovině onemocnělých.³⁴

Cholera se zpravidla ohlašovala velmi prudkými průjmy, jež trvaly obvykle jeden až tři dny. Ve druhém stadiu se již nemoc projevovala neustálým zvracením, svalovými křečemi, ochablým pulzem, trýznivou žízň, tělo uvnitř žhnulo, přičemž na povrchu (zejména na končetinách) bylo ledově studené. Toto druhé stadium trvalo 24-30 hodin, poté následovala apatie a brzká smrt v komatu.

Když se cholera přiblížila Slezsku, vydal v srpnu roku 1831 vratislavský praktický lékař Dr. med. Johann Wendt publikaci *O asijské choleře při jejím překročení jižních hranic Slezska. Oběžník svým úředním kolegům v provincii*, jež se stala pro slezské lékaře pomůckou a návodem k léčení této nemoci.³⁵

Na Jesenicko cholera dorazila na podzim roku 1832. Vincenz Priessnitz proto zahájil zcela nový způsob léčby této nemoci.³⁶ Existuje o ní i věrohodná dokumentace – ve výpovědích lázeňských pracovníků, kteří při léčení pomáhali, taktéž Priessnitzův dopis s popsáním jeho léčby i četná literatura. Jednalo se o tehdy velice odvážný počín, avšak s úžasným výsledkem – ze všech 21 nemocných, jež Vincenz Priessnitz na cholery léčil, nezemřel ani jediný. Se stejným výsledkem vyléčil rovněž nemocné při opětovném napadení cholery v roce 1835 a 1849. Zde vidíme zřejmě vysvětlení, proč se cholera před rokem 1855 do matrik města Jeseníku nezapisovala.

Priessnitzův způsob léčby cholery byl poměrně tvrdý a náročný pro nemocného i pro léčitele. Zatímco všichni lékaři se snažili vyrovnat teplotu žhnoucího vnitřku s ledovým povrchem těla mechanicky, tedy jeho zahříváním horkým pískem, případně žehličkou, suchým třením a pocením v posteli, Vincenz Priessnitz upravoval rozdíl teplot podnícením vnitřní cirkulace krve a povzbuzením oslabené srdeční činnosti – studenými zábalý a mokřím třením. Velikou dehydrataci pacientů léčil Priessnitz hojným pitím studené vody, tedy prostředkem, jemuž lékaři dosud nejvíce bránili.

Vincenz Priessnitz rozeznával dva druhy cholery – nemoc se projevovala buď především v bolestech břicha, nebo převážně v křečích v údech a v šiji. V prvním případě (bolesti břicha) zabalil nemocného od krku až po kotníky do mokrého hrubého plátna a silně třel dlaní po celém těle do té doby, než se zábal trochu oteplil; část, která se oteplila, polil studenou vodou, naproti tomu ta místa, která zůstala studená, třel tím vydatněji. Byly-li průvodním jevem křeče a tělo modralo (druhý případ), bylo mezi třením ve vlhkém zábalu vloženo 6-8 minut trvajících suché tření. Procedura se studenou vodou se vždy prováděla při otevřeném okně, u něhož nemocný mezi jednotlivými fázemi seděl na židli, pouze v případě zvláštní slabosti byl položen na lůžko. V rekonvalescenci, jež trvala více dní, nosil nemocný vlhký zábal, směl jíst jen studená jídla, v žádném případě nesměl jíst maso.

Priessnitzovu metodu použil i jeho nástupce, lékař Josef Schindler, který při návratu cholery v roce 1855 vyléčil v Kobylé nad Vidnavkou 70 lidí ze 71 onemocnělých. Přes prokázané mimořádné výsledky nenalezla Priessnitzova metoda léčby cholery ohlas v širších lékařských kruzích. Obrat v léčení cholery nastal až objevem antibiotik a uznáním nutnosti náhrady ztrát, jež nastaly dehydratací lidského organismu – tedy prostředku, který Priessnitz vytušil a v mezích svých možností prováděl již v roce 1832, při prvním a hlavním přepadu cholery na Jesenicku.³⁷

V čem spočíval základ slávy a úspěchu Vincenze Priessnitze? Názor o zkažených šťávách jako příčině nemoci byl běžně rozšířen mezi lidmi. A Priessnitz z tohoto názoru vyšel v podstatě také. Podle něj vznikají zkažené šťávy v lidském těle zejména v důsledku nepořádného života a nesprávné životosprávy. Mezi špatné šťávy zařazoval Priessnitz rovněž špatné látky, které se do těla dostaly zvenčí, hlavně podávanými léky. Špatné látky v těle člověka brání pravidelné a správné činnosti organismu. Účelem Priessnitzovy léčby bylo nahradit zkažené šťávy zdravými a tím obnovit harmonii lidského organismu. Jako byla jeho léčba člověka komplexní, tak univerzální byly přírodní prostředky, které mu k jeho léčbě sloužily – voda při jejím všestranném vnějším i vnitřním užití, stejně tak čerstvý horský vzduch, sluneční lázně, pohyb (procházky pacientů v horské krajině, často na boso či v rose). Chůze rosou je jedna z velmi účinných procedur – kůže na dolních končetinách se urychleně prokrvuje a zesílený proud vzruchů putuje do centrálního nervového systému.³⁸

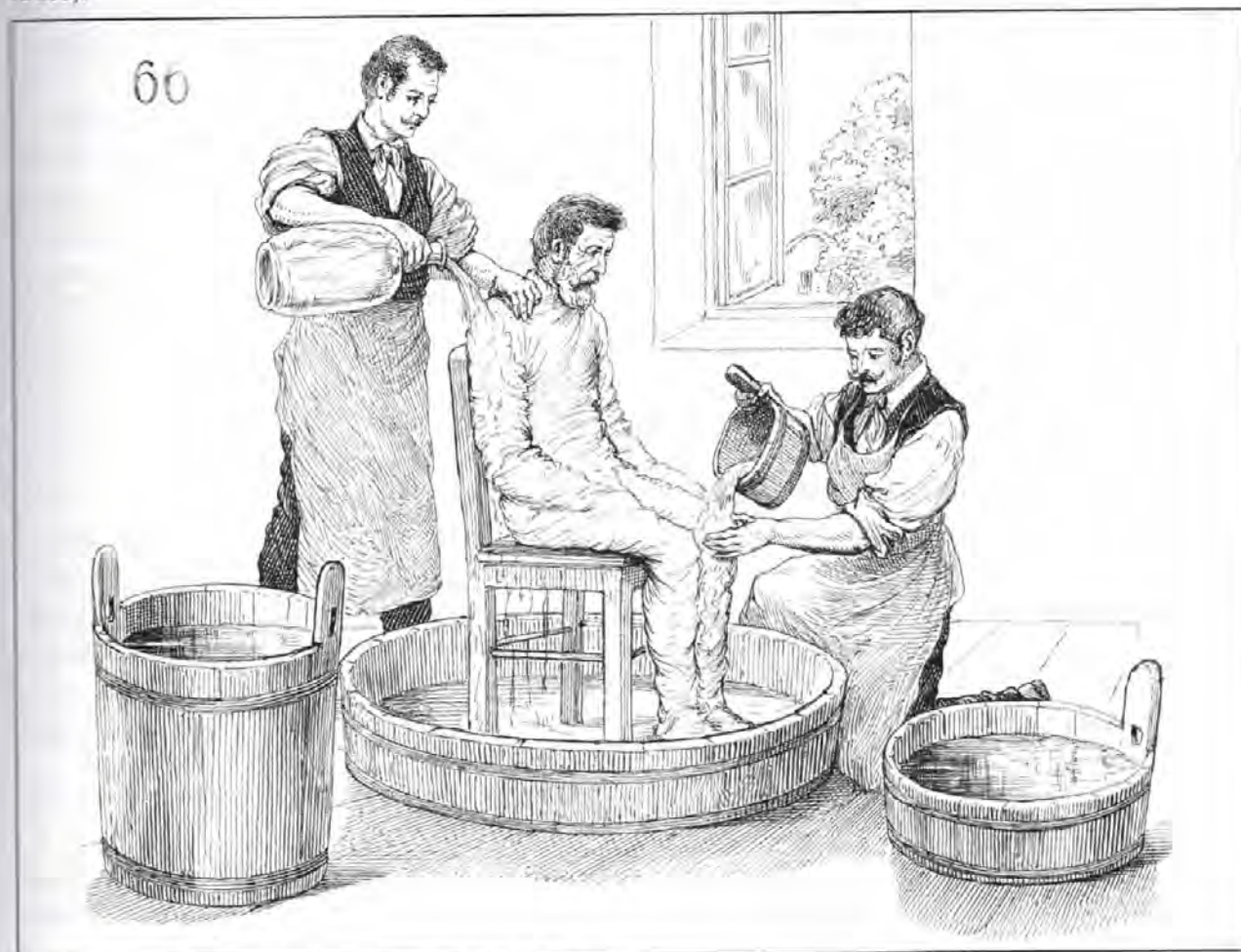
Nedílnou součástí léčebného režimu bylo pravidelné uspořádání denního režimu s vyloučením pokud možno všech jeho škodlivých vlivů a s prostou dietní stravou.³⁹ Zcela mimořádně působily na pacienty přírodní sprchy vodou padající z větší výšky, které se nalézaly na návrší, k nimž vedla půlhodinová chůze po chodníčku v lese. Svědectví nejen

o tomto způsobu léčby nacházíme např. v dopisech polského básníka Zygmunta Krasińského z roku 1836.⁴⁰ Krasiński byl bezesporu nejslavnějším Polákem, pobývajícím na Gräfenberku v 19. století. V tomto období byly Jeseníky se svými lázněmi v Polsku známější než hory, ozdravovny či lázně Dolního Slezska. Příčinou této obliby bylo především přírodní léčitelství Vincenze Priessnitz.⁴¹

V matrikách města Jeseníku byla cholera zapisována v úmrtnostné krizových letech pouze v roce 1855, v ostatních „choleroých“ letech na Jesenicku byla buď klasifikována pod jinými označeními, nebo se zde projevila zmíněná Priessnitzova léčba nakažených.

Na tomto místě je důležité zmínit, že v roce 1832 zemřelo v nedalekých Skorošicích na cholera 44 % zemřelých (45 lidí ze 103), ve Vápenné dokonce 55 % zemřelých (79 ze 145). Vincenz Priessnitz totiž prováděl svou léčbu pouze ve městě Jeseníku, nikoliv v menších obcích na Jesenicku. Priessnitz zemřel 28. listopadu 1851 ve věku 51 let na „*Brustwassersucht*“, tedy hrudní vodnatelnost.⁴² V roce 1855, tedy v době hlavního výskytu cholery ve městě Jeseníku, již byl místní léčitel mrtev. V tomto roce se cholera podepsala pod úmrtí 35 % lidí ve Skorošicích (33 lidí z 94), naopak v obci Vápenná nezemřel podle matriky na cholera žádný člověk. Podle Miloše Kočky se na Jesenicku cholera objevila ještě v roce 1866. Ve Skorošicích na tuto epidemii zemřelo 27 % lidí (23 z 86 zemřelých), ve Vápenné to bylo o jedno procento více (25 z 90 zemřelých). Pro srovnání, ve městě Jeseníku, kde se v roce 1866 neobjevila úmrtnostní krize, zemřelo na cholera necelých 16 % lidí (21 ze 133 zemřelých).

Poměrně malý podíl zaujímal mezi úmrtími **gynekologická onemocnění**, která představují necelé procento všech zjištěných příčin úmrtí. Ve většině případů se jednalo o horečku omladnic (*Kindbettfieber*), objevovaly se však i jiné nemoci, jako např. krvácení z dělohy (*Gebärmutterblutung*), degenerace dělohy (*Entartung der Gebärmutter*) a různá označení rakoviny dělohy (*Gebärmutterkrebs*, *Mutterkrebs*).

Priessnitzova kúra při léčení cholery (SOkA Jeseník)

Do skupiny „*dalších nemocí*“, tedy nezařazených do předchozích skupin chorob, jsem umístil celkovou vodnatelnost, sešlost věkem, celkovou slabost, rakovinu (nádory) a zubní vředy. Na sešlost věkem (*Alterschwäche*) zemřelo v Jeseníku 6,9 % všech umírajících lidí. Zde je nutné si uvědomit, že tato „diagnóza“ mohla znamenat v 19. století jistou únikovou skupinu. Jinými slovy, lidé mohli mít u svého jména zapsáno jednoduše „*Alterschwäche*“, což je nejjednodušší vytvoření příčiny úmrtí, avšak mohli tito lidé zemřít na nějakou konkrétní nemoc. U šesti procent všech zemřelých se vyskytlo označení „*Schwäche*“, tedy vrozená slabost či nedonošenost. Tato diagnóza se vyskytovala téměř výlučně u malých dětí, které zemřely ihned po porodu, nebo během několika prvních dnů života. Často se rovněž vyskytovalo označení „*Wassersucht*“ – celková vodnatelnost, které se týkalo 2,2 % všech zemřelých. Zřejmě se jedná o hromadění tekutiny v břišní dutině, která následně tlačí na bránici a omezuje dýchání. U 1,6 % úmrtí pak byly diagnostikovány zubní vředy (kazy), které byly popsány jako „*Zahnen, Zahnfreiben či Zahnkrämpfe*“. Na rakovinu (nádor) pak zemřelo 1,4 % osob (konkrétně 45 lidí z 3248 analyzovaných úmrtí). Terminologie byla v případě této choroby velice rozmanitá, objevovaly se obecné termíny pro rakovinu (*Krebs, Tözel, Neubildung, Geschwulst, Krebsgeschwulst, Eiterbrust*), ale rovněž specifická označení jako „*Cancer uteri, Gebärmutterkrebs*“ – rakovina dělohy, „*Gedärmkrebs*“ – rakovina střev, „*Brustkrebs*“ – rakovina prsu, „*Hirntumor, Gehirntumor*“ – nádor mozku, „*Mundkrebs*“ – karcinom dutiny ústní, „*Magenkrebs, Krebsgeschwür des Magens*“ – rakovina žaludku, „*Leberkrebs, Neubildung der Leber*“ – rakovina jater, „*Mastdarmkrebs*“ – rakovina konečníku, „*Krebs des Gesichtes*“, rakovina tváře (popř. obličeje) a „*Krebs des Unterkieferknochen*“, tedy rakovina dolní čelistní kosti.

Jako speciální 13. kategorie byla v této práci vytvořena nemoc *Marasmus*. Toto označení se v matrice objevilo v pěti posledních zkoumaných letech od 80. let 19. století až do roku 1910, přičemž jen v roce 1904 matrika obsahovala 26 těchto záznamů, celkem na ni v Jeseníku zemřelo 1,9 % obyvatel. Tato nemoc označuje celkové psychické a fyzické vysílení a zchátralost. Zajímavým faktem je, že se v matrice začala vyskytovat až v poslední pětina výzkumu jesenické úmrtnosti (1887–1909). V klasifikaci příčin úmrtí ve farnosti Zdechovice tuto nemoc Šárka Jirásková zařadila ke kategorii sešlosti věkem (*Alterschwäche*),⁴³ avšak v této práci jí byla přiřazena speciální úmrtnostní skupina.

Poslední zbývající skupinou chorob jsou *blíže neurčitelné choroby*. V několika případech se jednalo o zkomolení názvu, který následně nemohl být ve slovníku nemocí adekvátně přeložen. Objevila se zde však i různá speciální označení, v červenci 1895 zemřela v osmi dnech *Bertha Josepha Pelzová*, která v příčině úmrtí měla zaznamenáno „*Ernährungsstörungen*“, tedy ve volném překladu poruchy výživy.⁴⁴ Čtyřikrát se v matrikách objevilo označení „*Englische Krankheit*“. V únoru roku 1887 pak byla u sedmiletého *Josepha Kreigische* diagnostikována „*Englische Krankheit Rachitis*“.⁴⁵ Za „anglickou nemoc“ byla tehdy v Jeseníku pravděpodobně považována křivice (rachitida), nemoc postihující pohybový aparát v dětském věku. Příčinou vzniku rachitidy je nedostatek vápníku a vitamínu D. V důsledku nedostatku těchto látek nedochází k dostatečné mineralizaci kostí, které se tak stávají velice měkkými. Následně se křivice projevuje rozšířením kostí předloktí a měknutím, posléze deformací lebky. Další příčinou vzniku rachitidy u malých dětí byl pravděpodobně zvyk je držet pevně zabalené na místě, kde nemělo přístup slunce. I když především starší děti v období léta jistě na slunečním záření často pobývaly, nedostatek vitamínu D byl patrně natolik rozšířený, že i těžké formy rachitidy u starších dětí bývaly běžné.⁴⁶

V současnosti významné choroby vedoucí ke smrti (srdeční, mozková onemocnění a nádory) byly během 19. století méně četnými příčinami úmrtí. Lidé se zřejmě ve větším počtu nedoživali věku, pro který jsou tyto choroby typické. Důležitější úlohu na strukturu úmrtnosti měly spíše jiné faktory – nedostatečná hygiena, méně výživná strava, nedokonalá zdravotní péče a v neposlední řadě fyzicky velmi namáhavá práce.⁴⁷

Závěr

V 19. století umírali obyvatelé města Jeseníku na rozmanité druhy nemocí. Jistou část tvořily též nešťastné či tragické události. Devatenácté století je obdobím, kdy populace města Jeseníku roste. Zdejšího obyvatelstva neustále přibývalo, ve městském prostředí se však lépe šířila epidemická onemocnění. Je

také důležité zmínit, že během let 1791–1910 zde zemřelo z jednoho tisíce narozených celkem 249 dětí během svého prvního roku života, tedy každé čtvrté dítě. Kojenecká úmrtnost byla velmi vysoká, teprve na začátku 20. století došlo k jejímu mírnému snížení.⁴⁸ Cílem studie bylo přinést základní poznatky o zdravotním stavu obyvatelstva města Jeseníku a o tom, jakými nemocemi bylo sužováno. Zajisté by tato problematika zasloužila podrobnějšího studia a úsilí, pro další badatelskou činnost byla snad vytvořena dostatečná základna.

POZNÁMKY

1. SINKULOVÁ, Ludmila: *Dějiny československého lékařství. II. díl (1740–1848)*. Praha 1965, s. 61–62, 77.
2. PETERKA, Josef: *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka občanské genealogie*. Praha 2006, s. 123.
3. KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Štýty 2006, s. 30–35.
4. ŠIMEČKOVÁ, Alena – DOKOUPIL, Lumír: *Příčiny úmrtí obyvatelstva ostravské průmyslové oblasti v 19. století*. In: *Historická demografie* 9, Praha, 1985, s. 143.
5. Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), Sběrka matrik, úmrtní matrika, Z 1842–1876, inv. č. 3159, sign. JE III 21, pagina 65.
6. ZAO, Z, I–Z, 1901–1911, 8836, JE III 42, pagina 277.
7. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pagina 80.
8. ZAO, Z, I–Z, 1901–1911, 8836, JE III 42, pagina 280.
9. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pagina 432.
10. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pagina 119.
11. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pagina 47.
12. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pagina 52.
13. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pagina 422.
14. ZAO, Z, I–Z, 1901–1911, 8836, JE III 42, pagina 97.
15. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pagina 377.
16. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pagina 46.
17. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pagina 82.
18. ZAO, Z, I–Z, 1901–1911, 8836, JE III 42, pagina 99.
19. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pagina 63.
20. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pagina 83.
21. STRÍTESKÝ, Jan Kř.: *Zdravotní a populační vývoj československého obyvatelstva*. Praha 1971, s. 43.
22. NADHERNY, Ignaz.: *Darstellung des Gesundheits- und Krankheitszustandes im Königreich Böhmen während des Jahres 1818*. Wien 1826.
23. ŠIMEČKOVÁ, Alena: *Zdravotní poměry v ostravské průmyslové oblasti v 19. století*. Diplomová práce. Ostrava 1982, s. 26–28.
24. JANČÁREK, Petr: *Zdravotní stav obyvatelstva Zubří v první polovině 19. století*. In: *Historická demografie* 17, 1993, s. 233.
25. Překlady německých názvů nemocí viz PETERKA, J.: *Cesta ...*, opak. cit., s. 250–295.
26. DUŠKOVÁ, Sabina: *Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století*. In: *Historická demografie* 24, 2000, s. 138.
27. DOKOUPIL, Lumír: *Obyvatelstvo ostravské průmyslové oblasti do sčítání 1869*. Praha 1987, s. 89.
28. JIRÁSKOVÁ, Šárka: *Vývoj obyvatelstva farnosti Zdechovice v letech 1790–1899*. In: *Historická demografie* 36, 2012, s. 105.
29. STRÍTESKÝ, J. K.: *Zdravotní ...*, opak. cit., s. 65–66.
30. JIRÁSKOVÁ, Š.: *Vývoj ...*, opak. cit., s. 102–103.
31. DOKOUPIL, L.: *Obyvatelstvo ...*, opak. cit., s. 89.
32. Tamtéž, s. 84, 89.
33. JIRÁSKOVÁ, Š.: *Vývoj ...*, opak. cit., s. 101.
34. KOČKA, Miloš: *Cholera a převratný způsob její léčby V. Priessnitzem*. Jesenicko, Vlastivědný sborník, sv. 5, Jeseník 2004, s. 5.
35. Tamtéž, s. 5–6.
36. KOČKA, Miloš: *Vincenz Priessnitz. Prameny živé vody*. Štýty 2001, s. 116–123.
37. KOČKA, M.: *Cholera ...*, opak. cit., s. 7–9.
38. GRÜNNER, O.: *Graefenberg byl prvý*. Tišnov 1997, s. 62.
39. KOČKA, M. – KUBÍK, A.: *Vincenz Priessnitz ...*, opak. cit., s. 36–37.
40. GROWKA, Květoslav: *Jeseník*. Praha – Litomyšl 2008, s. 17.
41. KINCEL, Ryszard: *Poští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberg v 19. století*. Jesenicko, Vlastivědný sborník, sv. 4, Jeseník 2003, s. 5–7.
42. ZAO, Z 1842–1876, 3159, JE III 21, pagina 305.
43. JIRÁSKOVÁ, Š.: *Vývoj ...*, opak. cit., s. 103.
44. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pagina 87.
45. ZAO, Z 1877–1900, 3179, JE III 41, pagina 46.
46. SINKULOVÁ, L.: *Dějiny ...*, opak. cit., s. 63.
47. VAŇKOVÁ, Markéta: *Demografický vývoj Žitenic v 19. století*. In: *Historická demografie* 30, 2006, s. 180.
48. ZATLOUKAL, Petr: *Vývoj přirozené měny obyvatelstva města Jeseníku v období průmyslové revoluce*. Diplomová práce. Ostrava 2014, s. 45.

Jeseník a moderní výtvarná kultura let 1780–1938

doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D., Slezské zemské muzeum v Opavě

Postižení výtvarné kultury města Jeseník v letech 1780–1938, kterou souhrnně můžeme označit jako *moderní*, nutno předsadit obecnou charakteristiku, která obecně platí pro celý středoevropský region (a tím i osvětlit smysl tohoto textu): principiálních, zásadních a současně na první pohled nenápadných odlišností mezi stavovskou, tj. předmoderní a moderní občanskou společností je značné množství, a to i ve sféře výtvarné kultury. Ta se v občanské společnosti 19. a 20. století rozvíjí ve směru centrum – periférie dvěma způsoby: v tradiční hierarchii, kdy periférie absorbuje produkci, tj. sama umělecká díla, nebo alespoň kulturní vlivy center, a současně – a to je novum počínající preromantismem a romantismem první třetiny 19. století – se sama periférie stává dějištěm progresu, inspiruje centrum, jež přijímá periférii jako zdroj inspirací i jako hodnotový korektiv. Dynamika moderní výtvarné kultury na periférii je určována dalšími rysy, zejména nápadnými obsahovými i formálními proměnami, jdoucími v rychlém sledu za sebou: jestliže v dlouhém údobí středověku a raného novověku zůstávají funkce uměleckého díla a jeho veřejné působení nezměněny (přisoudíme-li náboženským obrazům a sochám či monumentální architektuře estetickou hodnotu a budeme-li předpokládat, že současník si tuto hodnotu vedle dominantní spirituální hodnoty také uvědomoval a prožíval ji), v časovém intervalu mezi lety 1780 a 1938, jimiž je vymezeno sledované údobí v této studii, dochází k natolik závažným zvrátům, proměnám konstitutivních rysů i forem a současně prostředků výtvarné kultury včetně její organizační báze, že označení *diskontinuita*, jež se nabízí, je pouhým eufemismem.

Jeseník budiž případem lokality, která tyto obecné rysy středoevropské výtvarné kultury vyjadřuje zvláště efektně, a to proto, že podhorské městečko na slezské periférii, ležící stranou kulturních center, je svázáno s lázněmi bez nadsázky světové pověsti. Díky nim se na malém prostoru potkávaly na straně jedné rustikální společnost místních obyvatel a jejich představ o podobě výtvarných děl, na straně druhé mondénní a kosmopolitní společnost lázeňských pacientů a návštěvníků letoviska s nesrovnatelně vyššími kulturními nároky. Opozice centra a periférie, chápána obvykle pro svůj civilizační obsah, je transponována do roviny kulturních výkonů a individuálních prožitků v podobě opozice domova a světa. Takto je dobře postižitelná v *biedermeieru* a v uměleckých výkonech 19. a 20. století a je provázána s opozicí progresu a regrese témat a forem (ve smyslu *revivalu*), o níž vypovídají díla architektury, malířství i sochařství. Provozovatelé lázní nebo průmyslníci usazení ve městě reprezentují dobový typ investorů, jimž je vlastní činorodost, smysl pro perspektivu a odtud ochota k dramatické proměně morfologie architektury a sochařských a sporadicky též malířských děl; naopak katolická církev je investorem kontrastním, lpícím na tradicích a tudíž na ověřených historických formách staveb, obrazů i soch.¹

Bazální úroveň výtvarné kultury Jeseníku představuje dědictví středověku, renesance a baroka – kulturních epoch, z nichž se do moderní éry zachovalo jen nemnoho památek.² Naopak Jeseník a Lázně Jeseník jsou sídelním útvarem, který od konce 18. do poloviny 20. století dodnes udivuje množstvím realizací, výkonů nebo i neuskutečněných záměrů, jež v tomto přehledu postihneme ve čtyřech oddílech, odpovídajících pojmům z oblasti dějin kultury a výtvarného umění.

Jeseník období klasicismu a biedermeieru

Jak vyhlížely město i sousední lázně v první polovině 19. století, víme jen prostřednictvím dobových vyobrazení – kreseb a litografií sídelních celků a sporadicky též jednotlivých staveb.³ Ze spektra těchto obrazových dokumentů vynikají kresby Samuela Birmanna (1793–1847), který kreslil v okolí Lázní Jeseník v roce roku 1839 a jehož tvorbu schraňuje Kunstmuseum v Basileji.⁴ Vídeňský malíř a kreslíř Carl Goebel (1824–1899), reprezentant středoevropského *biedermeieru*, jehož životnost prodloužil přes polovinu 19. století, je ve Vlastivědném muzeu Jesenicka dokumentován konvolutem kreseb a grafik, které vzešly z umělcových pobytů v lázních ve 40. letech 19. století. Jsou to jak topograficky určité motivy,

tak kresby rostlin či zvířat. Zachycení Lázní Jeseník, multiplikovaných litografií, tvořilo vyhledávaný produkt kreslířů a grafických dílen v uměleckých centrech: autory pohledů na město a lázně se tak stali berlínský litograf W. Loeillot, vídeňští malíři Franz Xaver Sandmann (1805–1856) a Ludwig Czerny (1821–1889) nebo Josef Anton Bauer (1820–1905), jenž byl jako litograf činný v Mnichově a Vídni. Ve svých dílech multiplikovali předlohy zručných kreslířů a malířů, například Sandmann vytvořil litografii Jeseníku podle předlohy Rudolfa von Alt (1812–1905).⁵ Několik prací je spojeno s vídeňským malířem Faustinem Herrem, který lázně navštívil v červenci 1842.⁶ Biedermeierovskou vedutu uzavírá zobrazení Lázní Jeseník v Kunikeho albu *Mahlerische Darstellung* (1833–1835) a v proslulém Hölzelově konvolutu *Malerisch-historisches Album von Mähren und Schlesien* (1857–1861?), jež po výtvarné stránce bylo dílem autorské dvojice August Haun a František Kalivoda.⁷

Malířství první poloviny 19. století se omezilo na portrétní tvorbu umělců přišedších odjinud – exemplárním případem je soubor portrétů rodiny Langenickelů od vídeňského malíře Johanna Hermanna (1794–1880) – a na náboženské obrazy, z nichž svým historizujícím pojetím vyniká Madona s dítětem (1866) osvědčeného německého nazarenisty Franze Ittenbacha (1813–1879), umístěná v jesenickém farním kostele Nanebevzetí Panny Marie a původně tvořící součást sbírky biskupa Heinricha Förstera na zámku Jánský Vrch. Ta tvoří symbolický předěl mezi malířstvím první a druhé poloviny 19. století. Pro úplnost je třeba zmínit také měšťanskou portrétní tvorbu a snad i miniatury, jak by se dalo předpokládat z řady dobových analogií, jež skýtají jiná lázeňská centra. Zajímavou památkou je silueta Vincence Priessnitze, bezesporu luxusní upomínkový předmět sice nejasného stáří, ale formálně se hlásící do doby předbřeznové.⁸

Obdobně jako malířská a grafická díla vytvořená v Jeseníku pro toto město a lázně, je sochařská produkce ovládána rozparem mezi intervencemi umělců zvenčí a mezi místní produkcí. Tak na straně jedné vyčnívá exkluzivní *Maďarský pomník* (1840) protagonisty evropské klasicistní plastiky Ludwiga Schwanthalera (1802–1848), jenž lázně navštívil v letech 1839 a 1842,⁹ na straně druhé se ocitá kvalitativně nesrovnatelná běžná dílenská produkce místních řemeslníků, pracujících pro chrámové interiéry nebo pro hřbitovy. Z ní počtem i kvalitou jednoznačně vyniká sochařská tvorba Bernarda Kutzera (1794–1864), Patricia Kazimíra Kutzera (1809–1844) a Cyrila Metoděje Kutzera (1803–1856), kteří s Jeseníkem souvisejí jen volně některými zakázkami.¹⁰ Představu o sochařské tvorbě bychom měli úplnější, nebýt likvidace náhrobků ze starého hřbitova na dnešní Lipovské ulici; je zajímavé, že této ztráty želel již na počátku 20. století Adolf Kettner (1849–1932).¹¹

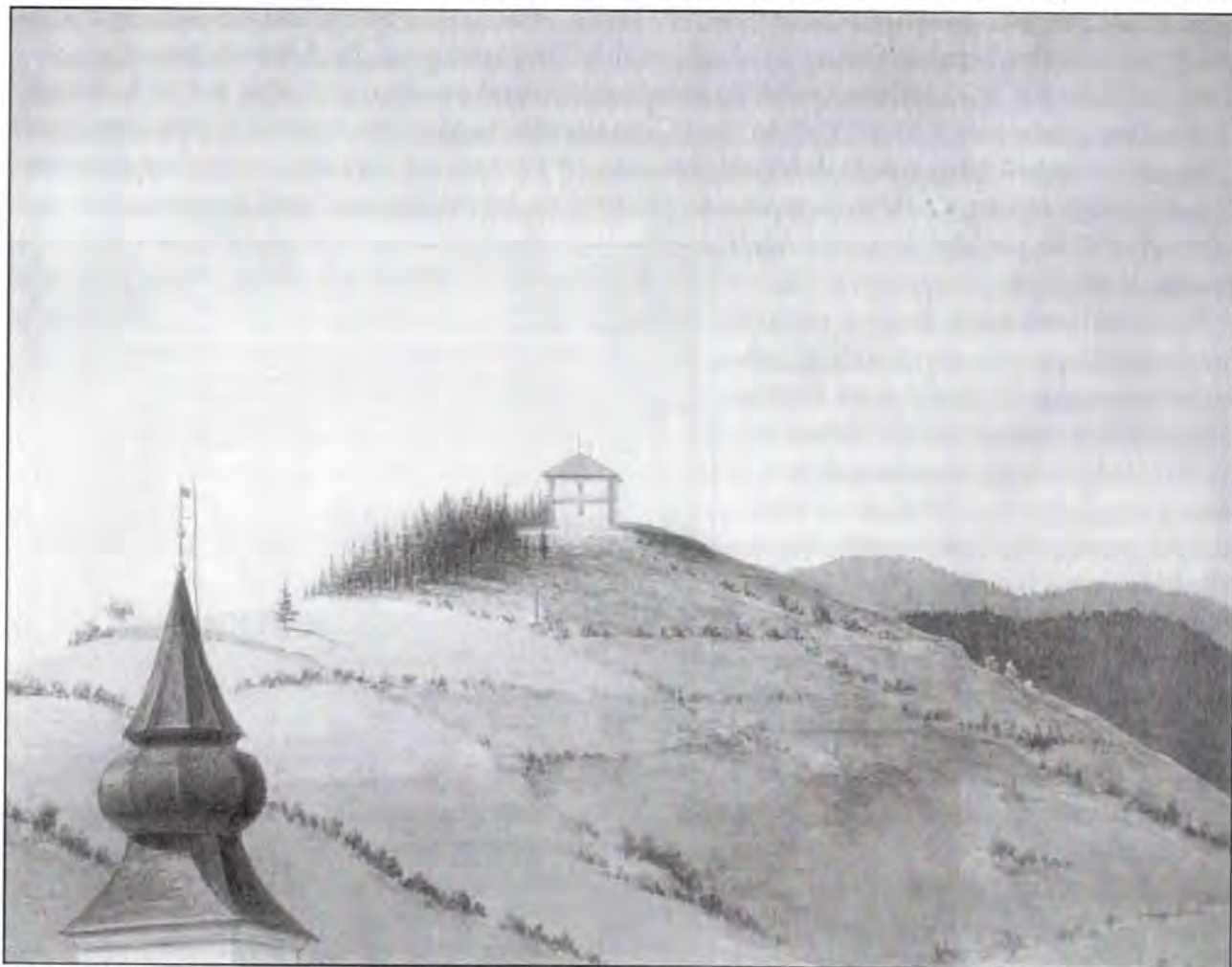
Fyzickým rámcem a doslova jevištěm umělecké kultury, jakkoliv sporadické, bylo samo město a lázně: urbanistická struktura pointovaná zajímavými architekturami, ozvláštněná modelací terénu a vodotečí. Je sice zjevné, že stavby neplnily jinou funkci než potvrzení civilizačních standardů v lokálních poměrech podhorského městečka, kdy existence náměstí s radnicí, okolních měšťanských domů jednotného typu a základní uliční síť včetně komunikačního napojení na okolní sídla a zapojení okrsku kostela a tvrze do městského organismu je dobově příznačná stejně jako jsou běžné nenápadné proměny urbanistické struktury, motivované například zrušením hřbitova u farního kostela a jeho přesunutím za městský obvod (1800)¹² a generování

Silueta Vincence Priessnitze, před 1850? (SZM v Opavě)

předměstí s funkční odlišností severního okraje, vyznačujícího se průmyslovým areálem firmy Regenhart & Raymann.¹³ Na straně druhé nelze nevidět, že tato obyčejnost, ba všednost města a lázní doby biedermeieru měla nesporné výtvarné kvality.

Impuls k radikálnější proměně městských staveb v intencích biedermeieru dal mimo jiné požár města dne 9. října 1841.¹⁴ Nadále zůstaly určující tradiční architektonické typy, jakými jsou kostel, radnice a řadový vícepodlažní měšťanský dům; nově přibyl typ továrního objektu. Co se týče farního kostela Nanebevzetí Panny Marie, jehož pozdně barokní přestavbu navrhl Johann Mihatsch, ten prošel střídmostí klasicistní úpravou. Okolní občanské zástavbě vévodila klasicistně upravená radnice a domy vymezující náměstí, z velké části trojpodlažní, s pravidelným rastrem obdélných oken, s fasádami členěnými římsami a sporadicky též s motivy biedermeieru, jakými jsou mělká vpadlá, půlkruhově ukončená pole, rustika užitá zejména v pojednání parteru a ojedinele též trojúhelníkové štíty. Stavební kultura města ovlivnila rovněž lázně, stavěné od roku 1822, kdy byl realizován Priessnitzův dům č.p. 175. První polovina 19. století vyvrcholila realizací lázeňského domu zvaného dnes *Hrad*, stavby z konce třicátých let 19. století a v mladších obdobích vícekrát adaptované.¹⁵ Pozoruhodnou, bohužel opomíjenou stavbou čtyřicátých let 19. století, je *Koppenhaus* (1840 a mladší úpravy), původně soukromý dům Vincenze Priessnitze, situovaný na ostrožně nad městem, který se ke kultuře biedermeieru hlásí motivem vyhlídky. Podobu stavby s dřevěným ochozem na úrovni patra zachytil na svém pohledu na centrum města v roce 1878, vystaveném ve stálé expozici jesenického muzea, F. Maschek, snad totožný s akademickým malířem Florianem Maschkem (1835– po 1906), pedagogicky činným na ústavu pro vzdělávání učitele v Opavě.¹⁶ Výhled z *Koppenhausu* nalezl pomyslný záchytný bod na protějším svahu Křížového vrchu, kde byla zbudována klasicistně střídmostí poutní kaple svaté Anny (1845–1846). Součást biedermeierovské podoby Jeseníku tvořily rovněž zahrady. Pomineme-li privátní zahrady, park, označovaný *Wesselenyi-Garten* s pramenem z roku 1839, vůbec nejstarším z jesenických pramenů, byl upraven v tomto

Florian (?) Maschek, *Pohled na Jeseník a Koppenhaus*, 1874, akvarel, výřez (VMJ Jeseník)

roce uherským magnátem a politikem Miklósem baronem Wesselényi (1796–1850), jenž se v letech 1839–1843 léčil v Lázních Jeseník.¹⁷

Jeseník období historismu druhé poloviny 19. století

Proměny jesenické společnosti, reagující na obecné modernizační tendence, jež po roce 1860 postihly celé Rakousko, výrazně ovlivnily tvářnost města a lázní a projevy výtvarného umění. Občanskou společnost reprezentuje rozmach průmyslu, resp. hospodářských aktivit, školských institucí¹⁸ a spolků,¹⁹ stejně jako potřeba překonat teritoriální distanci od politických, hospodářských a kulturních center Slezska a celé monarchie rozvojem dopravy, především napojením na železnici (1888).²⁰ Určujícím estetickým projevem středoevropské výtvarné kultury druhé poloviny 19. století byl historismus ve třech stylových modech, jimiž jsou historismus raný, zčásti splývající s biedermeierem, historismus vrcholný a historismus pozdní, který se zčásti překrývá se secesí.

Urbanistický vývoj Jeseníku ve sledovaném období vyznačuje rozšíření zastavěného území zejména severojižním směrem, provázání města a lázní obytnou zástavbou a funkční vyhranění jednotlivých částí: od druhé poloviny 19. století rozlišujeme obytné části různé sociální úrovně, tj. zejména vilové čtvrti (nynější ulice Tyršova – Na Úbočí a ulice Josefa Hory – Skupova), čtvrti s převažující výrobní činností a dokonce i Školní ulici, do níž byly situovány budovy chlapecké obecné a měšťanské školy a dívčí obecné a měšťanské školy a později také objekt reálného gymnázia. Školy chlapecká a dívčí byly koncipovány jako protějškové, obě trojpodlažní se symetricky řešeným průčelím s axiálovou zdůrazněnou rizalitem a jejich fasády byly původně členěny s využitím neorenesančních prvků.

Výtvarné nejzajímavější byly stavby spojené s náboženským kultem. Je to především farní kostel Nanebevzetí Panny Marie po novorenesanční přestavbě (1882–1883, Rudolf Zelenka), evangelický kostel (1881–1883, Johann Gröger) s farou (1884),²¹ pro nějž bylo užito stylově kontrastní novogotiky, a klášter voršilek s kaplí s neorománskými motivy na zevním plášti (1896–1897, Josef Ebers – Johann Gröger).²² Tuto trojici doplňuje novorenesanční kostel svatého Jiří v Bukovicích, jehož věž obohatila panorama města,²³ a ovšemže Priessnitzova hrobka (1853), která v komorním měřítku předvádí možnosti využití historizujícího tvarosloví na stavbu sakrální a současně memoriální funkce.

Architektura po polovině 19. století již není anonymní. Osobnosti stavitelů získaly na prestiži; autorství staveb se veřejně připomíná zvláště u budov se širší společenskou funkcí. Klíčovou osobností vrcholného a pozdního historismu byl stavitel Rudolf Zelenka (1851–1910), v Jeseníku se etablovající prací pro firmu Regenhart & Raymann, jenž provedl nejdůležitější veřejné stavby ve městě (chlapecká měšťanská škola, nemocnice svaté Alžběty, hotel Krone, Hedvičin sál, nová střelnice) a získávající zakázky i mimo domovský Jeseník (školy v Žulové a Mikulovicích, gotická kaple v Ramzové). Stavby, jakými jsou Hedvičin sál (1888) nebo hotel Krone (1889–1890), ukazují na Zelenkovu schopnost zprostředkovat Jeseníku poučení mondénní architekturou západoevropských velkoměst.

Součástí výtvarné kultury středoevropského města 19. a počátku 20. století – Jeseník přitom nevyjímaje – je architektonizovaná veřejná zeleň. Spočívala v parkově upravených plochách, opatřených jmény osobností rakouské a německé politiky a kultury a doplněná pomníky a sochami. Tak se vytvořil parčík mezi katolickým kostelem a tvrzí, na Svobodě park arcivévody Evžena Habsburského (od 1906), park u Staříče a Josefská zahrada – dílo firmy Regenhart & Raymann, v roce 1906 předaná Jeseníku a nadále tvořící součást městského parku. Na tento parkový objekt navazoval vlastní městský park, zřízený v roce 1893 na ploše někdejšího pole a doplněný o renovaci pramenů na úpatí Křížového vrchu, např. pramen Františka Josefa (po r.1851) a Alžbětín (1863).²⁴ Výtvarný akcent sledujeme v stavebních aktivitách Moravsko-slezského sudetského horského spolku. Jsou to jednak turistické chaty,²⁵ jednak rozhledny, z nichž panoramatu Jeseníku dominuje rozhledna na Zlatém chlumu (1898–1899, Eduard Zelenka). K architektuře je třeba připočít rovněž architektonicky řešené prameny a pomníky, z nichž vynikají tři, navržené v klasických formách: Český pomník (1874), jehož architektonická složka je spojována s pražským architektem Antonínem Wiehlem (1846–1910), Rumunský pramen (1888), navržený profesorem supíkovické školy Eduardem Zelenkou, a Polský pomník (1899–1902), zbudovaný podle

návrhu pražského architekta Zdeňka Schuberta v. Solden (1844–1922). K veřejné zeleni nutno připočíst nový hřbitov, upravený při komunikaci vybíhající z centra severním směrem (dnešní Husova ul.) a slibující urbanistický rozvoj, avizovaný již areálem evangelického kostela s farou. Hřbitov obdržel neogotickou vstupní bránu; k nejstarší časové vrstvě se hlásí některé z dochovaných náhrobků, seskupených kolem komunikací pro pěší, členících prostornou areu v pravidelné osnově.

Malířství období historismu tematicky naplňuje náboženská témata a portréty. Z hlediska autorství děl je nápadné – tak, jak to platilo pro předchozí etapu klasicismu a biedermeieru – že jde buďto o díla umělců stojících mimo region a s Jeseníkem souvisejících zcela náhodně na základě pobytu v lázních nebo z důvodu realizace zakázky pro místní objednávku, nebo o díla místních autorů. K prvé skupině náleží *Svatá Voršila* mnichovského malíře Paula Schad-Rossy (1862–1916), kultivovaně přepisující tradici středověké deskové malby koloritem, traktamentem i typikou tváře světice. Obraz byl darem rumunského krále Carola I. zdejšímu klášteru voršilek.²⁶ Dnes se nachází ve farním kostele, jehož interiéř malbami dotvořili vídeňští malíři Ch. Petersen a profesor Schüller. Naopak výraznou postavou regionální výtvarné kultury, pracující pro zdejší kostely a kaple, byl malíř Alois Bauch (1867–1938). Umění tohoto autodidakta dokumentuje velkolepý portrét Františka Josefa I., původně určený pro muzeum ve Vidnavě a dnes uložený ve Vlastivědném muzeu Jesenicka.²⁷ Regionální portrétní tvorbu reprezentují jména Anton Aust (1832–1914) a Emil Skomal (1853–1889), který pro klášter voršilek v Jeseníku dodal portrét kardinála Koppa, jenž je dnes nezvěstný. Kvalitativně nejvyšší úroveň reprezentují portréty Karla Riedela (1830–1906), vídeňského malíře původem z Bruntálu, jemuž studium na akademii v rakouské metropoli umožnila podpora Aloise Regenharta. Pro Jeseník namaloval portréty členů rodiny Priessnitzovy a Regenhartovy, ovšem jen jako umělec trvale spjatý se Štýrským Hradcem, Vídní a na sklonku života s Kremží. Samostatnou skupinu výtvarných děl představují autorské kresby s motivy vzatými z města i lázní, jakou je precizní kresba Edmunda Gerstenbergera z roku 1917, uložená ve sbírkách Slezského zemského muzea v Opavě.²⁸

Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, detail reliéfu v nadpraží hlavního vstupu (foto autor)

Analogický rozpor mezi importy a domácí produkcí sledujeme v oblasti sochařství. Regionální produkci dalece převyšují sochařská díla v reálu Lázní Jeseník, především Myslbekova *Hygie* (1874). Nejvyšší úroveň reprezentuje početná tvorba sochařské rodiny Kutzerů, z nichž pro druhou polovinu 19. století jsou určující jména Rafaela Kutzera (1846–1919) a Raimunda Kutzera (1833–1919). Vysohou úroveň kamenosochařství, jímž region od konce 19. století proslul v širším regionu, dosvědčují například v Jeseníku některé dochované anonymní náhrobky, z nichž zaujmou zvláště působivé kříže s naturalistickými detaily z let 1894 a 1900, umístěné na hrobech Gustava Müllera a jeho otce, majitele lízeňského domu Vinzenze Müllera. Pro sochařské schopnosti místních tvůrčích sil nejlépe hovoří jubilejní pomník Vincenze Priessnitze s bustou, dílem sochaře Adolfa Frankeho (1899). Pro úplnost tohoto přehledu sochařské produkce nutno připomenout figurální reliéf v nadpraží dveří farního kostela, jehož antikizující forma koresponduje s edikulou rámuující vstup do chrámu.

Integrální součástí historismu druhé poloviny 19. století tvořila sféra muzejnictví a památkové péče, vyvažující civilizační optimismus a perspektivismus doby zájmem o minulost, o lokální tradice a o dějinnou kontinuitu, zhmotněnou architekturami, obrazy, předměty, ale i pomístními názvy, zvyky a tradicemi. Mezi nejstarší projevy monumentické idey náleží text Antona Petera (1831–1898), v letech 1869–1872 okresního školního inspektora v Jeseníku, o gotické monstranci z farního kostela, jenž byl publikován v roce 1879.²⁹ Aby se stavby, obrazy či sochy staly vsutku *dědictvím*, tj. *památkami*, musela jesenická společnost druhé poloviny 19. století přijmout za svou monumentickou ideu, která, podobně jako kdekoli jinde ve (střední) Evropě, byla svázána s fenomény historismu, regionálního patriotismu a romantismu (ve smyslu hodnocení a prožitků) a současně scientismu (ve smyslu integrace do vědeckého diskursu, konkrétně do dějin umění a archeologie). Institucionální formy, jak tuto ideu vyjádřit, se nabízely v druhé polovině 19. a počátku 20. století dvě: regionální odnož rakouské státní památkové péče a regionální vlastivědné muzejnictví. V ranku památkové péče zaujímá klíčové postavení inventář památek Rakouského Slezska, který odhaluje představu tehdejší mocenské a intelektuální elity, co pojem *památky* tehdy znamenal. A je pozoruhodné, že jde o umělecká díla minulosti i současnosti, resp. o nositele hodnot starobylosti, jedinečnosti, a současně umělecké přesvědčivosti a mistrovství nebo historické závažnosti. Tak se v soupise potkaly trojiční sloup, mauzoleum zakladatele Lázní Jeseník, knížecí a biskupský zámek, tj. tvrz, busta Vincenze Priessnitze i Priessnitzův památník, pozdně barokní dům č.p. 176 i farní kostel.³⁰ Muzejní činnost a památková péče reprezentují vztah k obecně sdíleným hodnotám občanské společnosti Rakouska druhé poloviny 19. století. Nazíráno pohledem slezské periferie, jako by regionální materiál v očích jesenických občanů reprezentoval obecné hodnoty, které jistě v jiných podobách nacházíme v kterékoliv z rakouských zemí. Zdá se tedy, že instituce muzea i podíl na registru památek zprvu není ničím než civilizační kvalitou; kulturní hodnotu tomuto materiálu propůjčují až s odstupem času právě prožitek časové distance a s ním spjaté *piety*, s níž jsou artefakty uchovávány a objekty pozorovány jako *památky* na minulé generace a věky.

Vyjádření historických tradic formou muzejní prezentace má svůj počátek ve výstavě *Starý Frývaldov a okolí* (*Alt-Freiwaldau und Umgebung*). Uskutečnila se v kreslárně a dalších pěti místnostech chlapecké školy a její zahájení připadlo na neděli 8. srpna 1897; výstava byla otevřena denně od devíti do dvanácti hodin dopoledne a od dvou do šesti odpoledne, a to do 12. srpna.³¹ Kulturněhistorické a umělecké předměty a rozličné památky z jesenických domácností ukázaly početnému publiku pestrou minulost minulých generací a vyvolaly potřebu ustavit městské muzeum, jež by takové památky schraňovalo pro budoucí generace: k vidění byla *selská jizba*, pozdně barokní a biedermeierovský pokoj, předměty uměleckého řemesla, porcelán a kroje, obrazy současné i historické, zvláště z majetku baronky Stregen-Glauburg³² a obrazy a rytiny mnichovského malíře Nitsche, rodáka z Kolnovic. Administrativní vznik muzea připadl na 19. říjen 1900, kdy město schválilo vznik muzejního výboru,³³ fakticky se myšlenka uskutečňovala od 6. prosince 1904, kdy byl do přírůstkové knihy zapsán první předmět, uplynulo do 23. března 1909, u něhož čteme záznam s pořadovým číslem tisíc, sedm a čtvrt roku.³⁴ V mezidobí – 17. prosince 1905 – bylo muzeum otevřeno ve čtyřech místnostech budovy tzv. pedagogia v někdejší školní ulici. Zde se nabízí uvést alespoň některé příklady těchto památek, jež zde byly k vidění – a jsou to

vskutku určité specifické typy, jež se těšily dobové přízni; byly to modlitební knihy, listiny a dokumenty, cínový talíř z roku 1784, nábytek z doby kolem roku 1800, sklo, porcelán, malby na skle, mince, tisky i obrazy svatých. Závažnou skupinu představuje portrétní tvorba, například v dědictví po paní Františce Kastnerové bylo šest olejomalb, z nichž čtyři portréty namaloval již vzpomenutý vídeňský malíř Johann Hermann.³⁵ A nejde jen o ně, ale i o sjednání publicity těmito artefakty. Když vdova po vrchním inženýrovi Stefanie Ludwigová, rozená Dvorschaková z Jeseníku, žijící v Opavě, věnovala městskému muzeu v Jeseníku zajímavé hodiny z doby biedermeieru s bicím mechanismem, zdobené alabastrovými sloupy, antickými výjevy na ciferníku a dvěma pozlacenými alegorickými sochami na základně, událost darování musela být zaznamenána těšínskou *Silesií* a současně časopisem Městského muzea v Opavě, poskytujícím informační servis regionálním muzeím ve Slezsku.³⁶ Z banálního aktu se stala událost; privátní památka, ukryta zrakům cizích, se stala kulturním statkem a tudíž objektem veřejného sdílení.³⁷ Tato první fáze muzealizace, proměňující předměty z jesenických domácností (nábytek, hodiny, porcelán, keramika, miniatury apod.) a nálezy rozličné provenience (mince, detaily architektury, listiny) v artefakty memoriálního významu, předcházela druhé fázi, kdy se tyto objekty tu a tam staly součástí vědeckého diskursu. Jedinečný případ zaznamenáváme v roce 1906, kdy o zdejší obrázky na skle projevil zájem vskutku věhlasný badatel, ředitel Etnografického muzea v Hamburku Georg Christian Thilenius (1868–1937).³⁸ Chápání muzejní sbírky tedy nelze sledovat jen ve směru od periferie k centru, ale současně od centra k periférii.

Veřejné sdílení kulturních statků a přijímání znalostí o výtvarném umění je určující pro občanskou společnost druhé poloviny 19. století. To, co stačilo uspokojit návštěvou větších měst, zejména Vídně a zemských center, se na konci 19. století stává majetkem stále širšího okruhu lidí. Proto nelze nechat stranou pojem *dějiny umění* (*Kunstgeschichte*), jež se objevuje v nabídce povětšinou odborné literatury jesenického knihkupectví Ernesta Titzeho, které nabízelo také hudebniny a reprodukce obrazů. Zajímavou zprávou, dosvědčující uměnovědné zájmy občanů, je existence uměleckohistorické literatury, zastoupené v knihovně firmy Regenhart & Raymann.³⁹

Jeseník v období moderny

Výtvarná kultura města a lázní v období moderny let 1890–1914 představuje badatelsky atraktivní téma. Jeseník se totiž stal integrální součástí střeoevropských diskusí o podobě moderního města i architektury. Jestliže urbanismus první poloviny 19. století lze označit jako intuitivní a chápání urbanistických otázek ve druhé polovině století jako utilitaristické, pak teprve velkolepý plán vídeňského architekta a urbanisty Eugena Fassbendera (1854–1923) z roku 1911, sledující principy sitteovského urbanismu, učinil z urbanizovaného území téma autentické umělecké kreace, lhotejno že velkolepé záměry a četná doporučení zůstala jen na papíře.⁴⁰ Jeho základem se stala organičnost a malebnost, pointování městských čtvrtí veřejnými budovami, zvláště kostely (což platí i o areál lázní) a provázanost zastavěného území se zelení. Vídeňský urbanista si Jeseník doslova zamiloval; i ve svém zásadním urbanistickém pojednání vzpomněl zdejší lázně, když pochválil promenádu kolem vrchu, zvaného *Koppe* a pohled přibližně do hloubky 170 metrů na město Jeseník a okolní hory.⁴¹

Výtvarný akcent ovlivnil také podobu architektury, vymaňující se z vlivu přísného historismu, zejména univerzální neorenesance, k níž se hlásí ještě některé stavby z devadesátých let 19. století, například vila Adelheid (1894). V tomto případě se významně uplatnily prostředky historizujícího a secesního vernakularismu, jak dosvědčují vily v okolí nádraží, pod Křížovým vrchem i solitérní stavby, z nichž nutno připomenout dnes již neexistující měšťanskou střelnici (1907, Rudolf Zelenka), na níž nechyběl motiv hrázděného zdiva, ovlivňující výraz výpravných obytných staveb. Vernakularismus, to ovšem není jen užití hrázděného zdiva, případně zdobených roubených konstrukcí, jež byly signifikantní již pro švýcarský styl druhé a třetí čtvrtiny 19. století; to je i režné cihlové zdivo aplikované na asymetrickou skladbu hmot, které určilo výraz mohutného tělesa Weissovy vily (1901–1903, Franz von Krauss – Josef Tölk), jež zastínila starší, jakkoliv pozoruhodné vily v sousedství. Jinou polohu vernakularismu ve smyslu vyjádření lokální, zemské a současně rakouské identity vyjadřuje Priessnitzovo sanatorium

Adolf Zdrázila, *Alej na lázeňské promenádě*, kresba, před 1908 (SZM v Opavě)

Leopolda Bauera, jenž se obešel bez hrázdění i bez režných cihel, aby stvořil ve svém díle z let 1909–1910 patetický architektonický monument slezské země, ve výraze nezaměnitelný, autentický, možno říci domácký.

Vrcholem předválečného modernismu se nestalo dílo architektury nebo malířství, nýbrž sochařský monument – Priessnitzův pomník (1902–1909) v městském parku, jenž posunul silný kult zástračného *vodního lékaře* do obecně lidské a existenciální roviny, dosáhnuv v mnohafigurové alegorii – dílu sochaře Josefa Obetha (1874–1961) – symbiózy uměleckého ztvárnění a obsahové výpovědi. Jde o velkoměstský ansámblový pomník novobarokního základu, koncipovaný po vzoru umělecké Paříže a recipovaný Vidní už se stylovým posunem od historismu k secesi. Dílo obsahuje výrazný kulturní nárok – potvrzuje talent tvůrce, zušlechťený vzděláním na vídeňské Akademii, jeho virtuozity, výrazové přesvědčivosti i kompetentnosti, stvrzené publicistickými ohlasy⁴² – a současně tematizuje napětí mezi světem a domovem a oslovující diváka silným asociativním potenciálem. Lavice vložené do hmot, obtáčejičích centrální figuru Vincenze Priessnitze, vybízejí k odpočinku i ke kontemplaci: k přemýšlení nad osudem člověka ze Slezska – myšleno Priessnitze i Obetha, nad kariérou a úspěchem v moderním světě i nad Obethovým uměleckým vyjádřením opozit života a smrti, zdraví a nemoci, mládí a stáří, nad plynutím času, které symbolizují secesní křivky a úponky, nad Goethovými, tolikrát citovanými verši „*nad vrcholky strání / a výš / ticho je, ni vání / necítíš / v korunách vát...*“⁴³ jež jako by náležely Jeseníku i Jeseníkům, i nad lesem coby kulturním fenoménem, jenž je chrám či katedrála, jak ji zachycuje hluboký reliéf v jedné části pomníku. Ve stínu Obethovy impozantní tvorby se ocitají další díla, zejména nenáročná pamětní deska Karla Ditterse z Dittersdorfu, umístěná na vstupní bráně jesenické tvrze, kterou vytvořil sochař slezského původu a vídeňského školení Leo Thom (1872–1917).

Kupodivu v kontrastu k architektuře a sochařství se ocitá malířství, které nemáme dokumentováno obdobně přesvědčivým dílem; možná že je to pouze nedostatek znalostí ne snad o místní tvorbě, ale o importech, neboť nelze pochybovat o tom, že luxusní vily nepostrádaly ve svých zdech obrazy, grafiku a komorní plastiky. Stopou v zájmu modernistů o město a lázně mohou být lepty Adolfa Zdrázila

(1868–1942), protagonisty secesního malířství a grafiky ve Slezsku, s náměty rodného domu Vincenze Priessnitz, starého pivovaru v Jeseníku, vodní tvrze i celkového pohledu na město.⁴⁴ Zdražilova kresba ale na promenádě ukazuje na možnost uvolnit topograficky určitý motiv z pouhé popisnosti a zdůraznit náladu, atmosféru scenerie, aniž by bylo důležité, odkud je motiv vzat.⁴⁵

Jeseník mezi světovými válkami

Světová válka definitivně ukončila vzlet Jeseníku a lázní jako místa velkých perspektiv a kulturních ambicí, opírajících se o mezinárodní klientelu lázní i o úspěchy zdejšího textilního průmyslu. Meziválečné období přineslo jen zvýšení civilizačních standardů, ať šlo o elektrifikaci Lázní Jeseník (1923), o dostavbu nemocnice (1928–1929), o budování kasáren (1929–1931) nebo o stavby obytných domů,⁴⁶ zčásti v režii německého stavebního družstva, ustaveného v roce 1919. Modernizační tendence se promítly i do nenaplněných záměrů, mezi nimiž zaujme vybudování kavárny s terasami, jak zamýšlel známý opavský kavárník Hans Neidermeyer. Zaznamenáníhodná je adaptace vnitřních prostor radnice, jež připadla na podzim roku 1933. Výstavbu města řešil od července 1929 specializovaný městský stavební úřad; velké investice bylo nutno řešit půjčkami.⁴⁷

Výtvarnou kulturu první republiky vyznačují kontrasty, ba přímo ostré protivy. Historismus vyznačuje sakrální architekturu, z níž zaujme pozoruhodný kostel svatého Josefa v České Vsi (1924–1926, svěcení 1928, Anton Schneider). Porovnejme tuto stavbu s nejvýznamnějšími realizacemi doby kolem roku 1930 v Jeseníku a v sousedních lázních, jimiž jsou dostavba Priessnitzova sanatoria (1928–1929, Leopold Bauer) a realizace městského koupaliště (1931–1932, Otto Reichner). Dobový komentátor napsal, že kostel v České Vsi je „*impozantní dílo v barokně-romantickém stylu*“,⁴⁸ avšak nelze si nepovšimnout analogií se sakrálními stavbami středoevropské secese, transformované pod vlivem art déco. Kostel je však stále kostelem, tj. architektonickým monumentem. Naproti tomu Bauer v dostavbě Priessnitzova sanatoria se dovedně snažil vyrovnat napětí mezi tradicí a moderní architekturou, mezi utilitaritou a exkluzivitou, což jinými prostředky činil také Reichner ve svých koupalištích pro Opavu, Krnov a v neposlední řadě pro Jeseník. Na Reichnerově koupališti je nápadná slavnostnost řešení rozlehlého areálu, sloužícího k rekreaci a trávení volného času; to je novum, které vyznačuje třicátá léta v celé evropské (a možno říci euroamerické) kultuře. A jesenické koupaliště je v kontextu místa vůbec posledním produktem univerzalistických, kosmopolitních snah, jaké ovládaly architektonická díla historismu a moderny před 2. světovou válkou.

Stranou ovšem nezůstal ani vernakularismus, jenž nabyl buďto forem blízkých neobiedermeieru, nebo z něj odvozených, případně šlo o stylově komplementární *Heimatbaustil*. K prvému typu náleží obytný dům pro zaměstnance firmy Regenhart & Raymann (1920–1922, Alexander Nitsche),⁴⁹ ke druhému skupina řadových domů (1926–1927, Adolf Gröger).⁵⁰ Oproti vernakulární orientaci velké části architektury se v prostředí města setkáváme i s projevy, jež náležejí soudobé (velko)městské architektuře, ať už jde o krabicovité formy, prosté jakéhokoli plastického detailu, ukončené rovnými střechami, nebo o aktualizaci klasicismu na fasádách veřejných budov, situovaných do exponovaných partií města (spořitelna, Ludwig Heintschel, 1937?; okresní úřad, Klaudius Madlmayr, 1931–1932). Touto stylovou mnohostí a tematickou pestrostí dospěl Jeseník ke standardům, jež vyznačovala mnohá další, nezřídka větší města v československém pohraničí. Každopádně stavební činnost meziválečného dvacetiletí nebyla úspěšná, čehož želíme zvláště u projektů vypracovaných renomovanými tvůrci. Především zaznamenáváme zmařenou realizaci gymnázia, na jehož budovu byla vypsána soutěž, kterou v roce 1929 vyhrál pražský architekt a profesor tamní německé techniky Arthur Payr (1880–1937); ten se k úkolu vrátil ještě o dva roky později, a opět neúspěšně, stejně jako na papíře zůstal návrh Otmara Skrabala z roku 1939.⁵¹ Bez šance na realizaci se ukázal rovněž projekt obytného domu, který připravil Wilhelm Schön (1880–1946).

Další zvučná jména architektů identifikujeme ve spojitosti s lázněmi; zde se sice stavělo, bohužel úpravy lázeňských budov, provedené na počátku třicátých let, vzaly mladšími necitlivými adaptacemi zcela zasvě; jsou to projekty olomouckého architekta Karla Fischera na přístavbu lázeňského domu

Silesia (1932), brněnského architekta a urbanisty Emila Leo na přestavbu lázeňského domu Bezruč (Sudetenhof) (1932) a opavského architekta Otty Reichnera na adaptaci sanatoria Anenský dvůr (dnes Wolker, 1934).⁵²

Sochařství období mezi válkami reprezentují pomníky, které tvořily součást veřejných prostranství. Jejich autoři pocházeli ze širšího regionu, proslulého zpracováním žuly a mramoru a disponujícího zručnými a z hlediska umělecké práce osvědčenými sochaři. Z nich vynikají dva, kteří byli spjati se školou pro zpracování mramoru v Supíkovcích: Paul Stadler (1875–1955), autor pozoruhodné *Goethovy lavice* (1934), dosvědčující autorovu inklinaci ke klasicismu, a Engelbert Kaps (1888–1975), tvůrce pomníku padlým v 1. světové válce na Zámeckém náměstí (1935, zničeno 1945), jenž oproti Stadlerovi reprezentuje sochařství ovlivněné novou věcností. Modernismus let před světovou válkou a současně realistická tradice 19. století ve zpodobení lidské figury ovlivnila sochařskou složku památníku padlým v kostele Nanebevzetí Panny Marie od Josefa Luxe, sochaře činného ve Staré Červené Vodě (1934).⁵³ Zde přibyla rovněž nenáročná nápisová deska připomínající povýšení kostela na proboštský (11. června 1936) a instalaci prvního probošta (22. března 1937), kterou vytvořil profesor Kytka (?) ze supíkovické školy, jenž text obohatil figurou svatě Hedviky.

Mimo farní kostel jsou další pozoruhodná sochařská díla soustředěna na městském hřbitově. Je to především mohutný blokový náhrobek se stupňovitě řazenými postavami od Engelberta Kapse nad hrobkou rodiny Hackenberg z počátku třicátých let a reliéf od Paula Stadlera na náhrobku, jenž byl novodobě označen jmény zemřelých Wawrzyk a Konečný, vůči Kapsově soše kontrastní užitím jemného reliéfu a gracilními liniemi drapérii. Třetím sochařským dílem z jesenického hřbitova, jenž stojí za připomenutí, je mužská figura ve splývavé říze vložená do úzké niky náhrobku umístěného nad hrobkou Andrease Täubela (zemřel 1934); jde o dílo bohužel anonymní, pozoruhodné slavnostní, až hieratickou pózou symbolické figury. Více kvalitních figurálních děl se bohužel nedochovalo, jakkoliv i výlučně architektonicky řešené náhrobky svědčí o mimořádně vysoké úrovni kamenosochařství v okruhu působnosti škol v Supíkovcích a Žulové.

Akční rádius jejich protagonistů se neomezoval pouze na pomníky a náhrobní plastiku. Sporadicky se setkáváme rovněž s plastikou určenou pro estetické dotvoření významných veřejných budov, jak je tomu u budovy městské spořitelny, doplněné v nároží a v nadpraží vstupů sochařskými díly Engelberta Kapse. Kaps vytvořil rovněž bustu básníka a dramatika Viktora Heegera (1858–1935), trávícího poslední léta života v *Koppenhausu* v Lázních Jeseník.

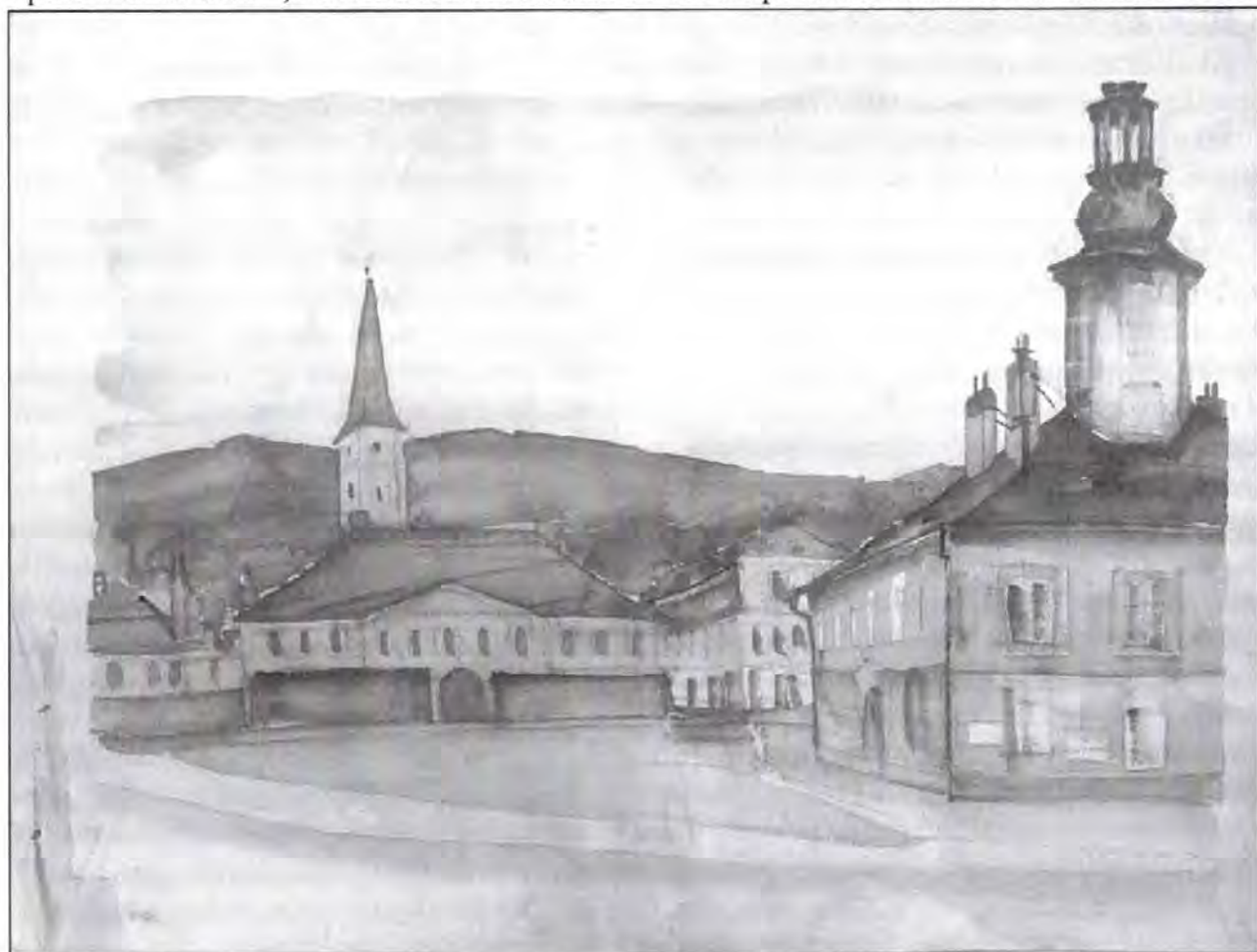
Zastoupení výtvarného umění v místním muzeu během meziválečných let dokumentuje tištěný leták z doby jeho rozšíření a nové instalace, provedené v prosinci 1932.⁵⁴ V témž roce se kustodem stal dr. Franz Peschel (1889–1968), udržující kontakty s opavským muzejníkem Edmundem Wilhelmem Braunem. Koncepce muzejní instalace sledovala vícevrstevnou strategii prezentace umění: umění náleželo do etnologické části – tak můžeme rozumět instalaci selské světnice, měšťanského pokoje a Priessnitzova salonu; umění byly vyhrazeny dva sály ve východním křídle, v nichž byl materiál rozdělen tak, že jeden, ještě rozčleněný na čtyři prostory, patřil staršímu umění a řezbářství (v rámci nějž budiž vzpomenu zvláště dílo Bernarda Kutzera, těšícího se značnému zájmu, jak dokládá kutzerovská výstava, uspořádaná v Jeseníku v březnu 1931), druhý prezentoval ve stálé expozici *moderní malířství a plastiku* umělců z jesenického okresu. Lze říci, že v meziválečném dvacetiletí měl Jeseník nejen moderní importy, jak tomu bylo na počátku století, ale vlastní regionální výtvarnou kulturu: architekturu, sochařství i malířství a dokonce i formu prezentace těchto múzických aktivit.

Kdo náleželi do tohoto uměleckého Pantheonu? Pomineme-li Franze Swobodu, v letech 1928–1938 profesora kreslení na reálce v Jeseníku, tvoří jej v podstatě dva malíři – Alfred Beyer (1888–1932) a Adalbert Willmann (1890–1928)⁵⁵ – oba předčasně zemřelí. Prodloužili životnost měšťanského malování poloviny 19. století hluboko do poloviny století následujícího; spojovali v něm virtuozyt naturalistického detailu (Beyer byl činný i jako ilustrátor) a životnost podání lidí i zvířat, zájem o etnografický detail nebo exotické prostředí: Beyer maloval exotické druhy zvířat v mnichovské zoologické zahradě, Willmann navštívil Tyrolsko, Egypt i Řím a zachytil charakteristickou scenérii těchto zemí a regionů

v četných obrazech. Díky Beyerovi a Willmannovi – a díky pozornosti, kterou jim věnoval vlastivědný pracovník, kněz a profesor náboženství Josef Ehrlich (1885–1955), píšící o nich do regionálního tisku a registrující jejich život i výstavní činnost – měl Jeseník zajištěno místo na pomyslné mapě německé regionální výtvarné kultury meziválečné doby.⁵⁶ Místa k veřejné prezentaci byla pochopitelně improvizovaná: vedle vodní tvrze, jejíž kulturní využití spíše odpovídalo na otázku, co s ní, se nabízel pavilon bruslařského spolku, což bylo místo pro pořádání výtvarných výstav obvyklé i v jiných slezských městech (Krnov), v němž se v listopadu 1931 konala výstava obrazů Alfreda Beyera.

Osobnost, kterou nelze vynechat z kontextu malířství mezi světovými válkami, je Erich Ziffer (1883–1942), rodák z Petřvaldu usazený ve Vídni. Studoval na tamní technice u protagonisty pozdního historismu Karla Königa, aby kolem roku 1920 pobyl krátce ve škole Adolfa Loose. Jeho cesty do Lázní Jeseník, které si mimořádně oblíbil, byly spojeny s důvěrným poznáním zdejší historické architektury.⁵⁷ Jestliže Ziffer do města a lázní jezdil i proto, že zde měl příbuzné, další malíře lákala krajina i kult „vodního lékaře“. Dochovala se pohlednice z počátku třicátých let 20. století, reprodukcí malbu Priessnitzova salonu, jejímž autorem byla německá malířka Louise Stupka-Eisenlohr.

Největší kulturní událostí celého meziválečného dvacetiletí byla umělecká výstava uspořádaná v rámci slezského kulturního týdne – akce pořádané každoročně v jednom ze západoslezských měst. *Freiwaldauer Festwoche*, jak se akce označovala, proběhla mezi 5. a 15. červencem 1936 a její součástí tvořila umělecká výstava, na níž se představila celá plejáda německých umělců regionu (malíři a grafici Felix Bibus, Paul Gebauer, Otto Geyer, Willy Paupie, Fritz Raida, Luß Raida, Otto Schweigl, Rudolf Sokol, Adolf Zdražila, Erwin Zichlarz, Fritz Zimmermann; sochaři Engelbert Kaps, Max Ludwig, Theodor Mallenér, Josef Obeth, Fritz Schiller; architekt Oskar Wittek). Jeseník reprezentovali sochař Adolf Franke – ten žil přímo v Jeseníku – a malíř Willy Paupie (1898–1981), tou dobou usazený v osadě Seč (Franková), tvořící součást Dětrichova na jižním okraji Jeseníku.⁵⁸ *Freiwaldauer Festwoche* uzavírá peripetie modernismu v Jeseníku a sousedních lázních. Válka a poválečné události, více traumatické než

Erich Ziffer, Náměstí v Jeseníku, mezi 1920–1930, akvarel (SZM v Opavě)

historické, učinily z tématu Jeseníku jako součásti středoevropské výtvarné kultury minulost; podmanivou, zajímavou, badatelsky přitažlivou i divácky lákavou, ale přece jen minulost. A současně minulost, která svou vitalitu prokazuje i v našich časech.

POZNÁMKY

1. Postavení katolické církve v Jeseníku bylo velmi důležité. Hovoří pro ně i založení Spolku katolických tovaryšů v Jeseníku již v roce 1860 jakožto druhého nejstaršího v celém Rakouském Slezsku (první tovaryšský spolek vznikl v Opavě roku 1855). Srv. *Handelskammer*, *Troppauer Zeitung* č. 183, 9. srpna 1868, s. 1–2. O vztahu katolické církve a výtvarného umění podrobněji na různých místech této studie.
2. Nejinak než bazální úroveň uměleckohistorické reflexe města představuje pasus v práci Bohumíra Samka, viz SAMEK, Bohumír: *Umělecké památky Moravy a Slezska* 2. Academia, Praha 1998, s. 57–61. Podle něj uměleckohistorická materie města se omezuje na zdejší tvrz, radnici, jeden rokokový dům, kostely katolický i evangelický, gotickou monstranci a několik pomníků, hlavní sloup a hlavní objekt Lázní Jeseník. Kupodivu nejhodnotnější objekty jsou odbyty glosami (zvl. vynikající a emblematická Weisssova vila ve vilové čtvrti zvané *West-end*). Pro dějiny umění je proto určující hodnocení Jeseníku a sousedních Lázní Jeseník v textech Pavla Zatloukala a Jindřicha Vybírala, sumárně ZATLOUKAL, Pavel: *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1790–1918 na Moravě a ve Slezsku*. Muzeum umění, Olomouc 2002, passim., zvl. 507–509 a 600–603, zde také odkazy na starší literaturu. Architekturu Jeseníku v rozpětí od konce 19. století do druhé světové války se detailně zabýval Robert Šrek, viz ŠREK, Robert: *Nástin vývoje moderní architektury Jeseníků a Lipové-Lázní*. X. svatováclavské česko-polsko-německé setkání. Historický seminář na téma Jesenícko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Sborník referátů, Jeseník 2010, s. 53–65. Základní text obsažený v příspěvku Pavla Šopáka, viz ŠOPÁK, Pavel: *Poznámky k architektuře Jesenícka v 19. století*. II. a III. svatováclavské česko-německo-polské setkání v Jeseníku, Jeseník 2003, s. 34–38, byly pro období klasicismu rozvedeny ve studii ŠOPÁK, Pavel: *Klasicistní architektura Jesenícka let 1790–1850*. X. svatováclavské česko-polsko-německé setkání. Sborník referátů, Jeseník 2010, s. 34–43. Cenným příspěvkem je katalog k výstavě GROWKA, Květoslav – HRADILOVÁ, Jana: *Stavební a situační plány ve fondech SOKA Jeseník*. *Minikatalog*. Jeseník 2007, přístupné online. Z těchto prací čerpáno v celém dalším textu. – Malířství a sochařství let 1780–1938 zaujalo badatele nepoměrně méně, pro 19. století je k dispozici prezentovaným materiálem spíše výběrová monografie SCHENKOVÁ, Marie – OLŠOVSKÝ, Jaromír: *Malířství a sochařství 19. století v západní části českého Slezska*. Slezské zemské muzeum, Opava 2008, mající ten nedostatek, že materiál neprezentuje v uměleckohistorické syntéze, ale jako řadu volných katalogových hesel. O výtvarném umění první poloviny 20. století nebyla sepsána syntetická práce; k sochařství výběrově DANĚK, Ladislav – HASTÍK, Jiří – MALIVA, Josef: *Sochařství v Olomouckém kraji 1900–2012*. Galia, Olomouc 2012.
3. K ikonografii Lázní Jeseník do roku 1850 zejména ZATLOUKAL, Pavel – KOLLMANN, Vítězslav: *Moravské lázně v proměnách staletí*. Olomouc 1987, s. 42–65; dále KLIMEŠOVÁ, Eva – ORLÍK, Josef: *Grafické pohledy z českých zemí a Slovenska ve sbírkách Slezského zemského muzea v Opavě*. Časopis Slezského muzea, vědy historické 13, 1964, s. 72.
4. TINZOVÁ, Bohumila: *Z lázeňského skicáře Samuela Birmanna*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 8, Jeseník 2007, s. 39–41.
5. KOSCHATZKY, Walther: *Rudolf von Alt*. Böhlau, Wien 2001, s. 409.
6. K Herrově pobytu v Lázních Jeseník viz přehled návštěvníků, *Kleine Zeitung, Aus Gräfenberg*. Moravia. Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes... č. 80, 6. října 1842, s. 124.
7. GLONEK, Jiří: *Grafická alba Moravy a Slezska z dílny Friedricha Adolpha Kunikeho a Eduarda Hölzela*. Bibliotheca Antiqua 2012. Sborník z 21. konference 7. – 8. listopadu 2012, Vědecká knihovna, Olomouc 2012, s. 69–84; NEUBAUEROVÁ, Michaela: *Biografie Frývaldova a Gräfenbergu*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 5, Jeseník 2004, s. 45–47. M. Neubauerová mj. zaznamenala údaj o působení portrétisty Arthura Ferrariora v roce 1883 v lázních Dolní Lipová.
8. K Ittenbachovi viz LUBOS-KOZIEL, Joanna: *Sbírka obrazů biskupa Heinricha Förstera a její pozůstatky na zámku Janský Vrch*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 5, Jeseník 2004, s. 20–28. – K siluetě viz Slezské zemské muzeum (SZM), uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U918A, K rámcové dataci slouží analogie, např. HOLEŠOVSKÝ, Karel: *Portrétní miniatura. Historie, sběratelství a znalcství*. Mladá fronta, Praha 1976, s. 125–128.
9. Schwanthalerův pobyt v Jeseníku registrovaly soudobé německé noviny, například *Deutschland. München* 8. October. *Allgemeine Zeitung von und für Bayern*. Tagblatt für Politik, Literatur, Kunst und Wissenschaft č. 96, 11. října 1839, s. 1; *Deutsche Bundesstaaten*, *Fränkischer Merkur* (Bamberg) č. 42, 11. února 1839, s. 1; *Nachrichten von Januar*. *Persönliches*. Kunst-Blatt (Stuttgart-Tübingen), 20, 1839, s. 59. – Z dalších umělců předbreznové doby vyniká pobyt dánského sochaře Hermann Wilhelma Bissena (1798–1868) v Lázních Jeseník.
10. Ke Kutzerům mimo syntetické práce uvedené v pozn. č. 2 například POLÁCH, Drahomír: *Soupis mladších prací sochaře Bernarda Kutzeru a jeho dílny. Příspěvek k dvoustému výročí umělcova narození*. In: Památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 1992, Olomouc 1993, s. 91–10; SCHENKOVÁ, Marie: *Slezský sochař Bernard Kutzer*. In: Franz Kafka ve Zlatých Horách. Moravská expedice, Moravský Beroun 2000 s. 79–81.
11. Cit. dle WENZELIDES, Otto: *Die Heimatgeschichte* 4, Troppau 1922.
12. Do prostoru nynějšího náměstí Hrdinů při Lipovské ulici, které je parkově upravené.
13. V roce 1822 založil Adolf Raymann díky úvěru získaného u vídeňského bankovního domu Regenhart manufakturu. Podrobně viz TINZOVÁ, Bohumila: *Rody Raymannů a Regenhartů a jejich přínos textilní výrobě na Jesenícku*. XI. svatováclavské

mezinárodní setkání v Jeseníku. Historie textilního průmyslu na Jeseníku, Jeseník 2011, s. 41–54.

14. Požár vypukl na předměstí Svoboda, kde zachvátil 25 domů a 46 stodol a odtud se rozšířil až na jižní stranu náměstí. *Chronik der Stadt Freiwaldau im Jahre 1574 bis zum Hälfte dieses Jahrhunderts...* Freiwaldau 1897, s. 10.

15. Městská architektura vzala z velké části zasyvé demolicemi v druhé polovině 20. století a necitlivými úpravami před a po roce 1989. Klíčová je proto historická ikonografie, soustředěná Květoslavem Growkou, viz GROWKA, Květoslav: *Jeseník*. Ed. Zmizelá Morava a Slezsko, Paseka, Praha – Litomyšl 2008, obr. č. 6–20.

16. INDRA, Bohumír: *Opavští malíři první a druhé třetiny 19. století*. Časopis Slezského muzea, série B 30, 1981, s. 73–74.

17. Viz ABT, Lukáš: *Atlas jesenických pramenů a jiných drobných památek*. VI. nákladem, Jeseník 2017, s. 48–50.

18. Chlapecká škola (1872, dnešní gymnázium), dívčí škola (1887, dnes nižší gymnázium na Komenského ulici) a školy obecná (1881) a měšťanská (1888) zřízené voršilkami. V areálu kláštera se našlo místo i na obchodní a rodinnou školou (1902). Reformní reálné gymnázium vzniklo v roce 1913.

19. V Jeseníku byly tyto spolky: čtenářský spolek (1863), dámský dobročinný spolek (1874), hasičský (1871), Moravsko-slezský sudetský horský spolek (1881), pěvecký a hudební spolek (1884), německý tělovýchovný spolek (1888) a okrašlovací spolek (1883). Měšťanská střelecká společnost klade svůj vznik do poloviny 17. století.

20. POPELKA, Petr: *Počátky železnice na Jeseníku*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 8, Jeseník 2007, s. 22–38.

21. *Troppauer Chronik des Jahres 1883*. *Troppauer Zeitung* č. 5, 6. ledna 1884, s. 5; ZEMAN, Vítězslav: *Nad stavebními památkami města*. Jesenický rozhled 20. dubna 1966, s. 3.

22. TINZOVÁ, Bohumila: *Jeseník – bývalý konvent voršilek s kaplí Srdce Ježíšova*. In: FOLTÝN, Dušan a kolektiv: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Libri, Praha 2005, s. 333–337.

23. ŠOPÁK, Pavel: *Kostel svatého Jiří v Bukovicích a sakrální architektura Jeseníka v 19. století*. ČSZM–B 59, 2010, s. 217–224.

24. Státní okresní archiv (SOKA) Jeseník, Archiv města Jeseník, inv. č. 612, Kronika města Jeseník. – GRÖGER, Erwin: *Freiwaldauer Erinnerungen. Der Josefs Garten*. *Der Altvaterbote* 32, 1979, s. 197–198; TÝŽ, *Der Josefs Garten, die Städtische Anlagen und der Stadtwald in Freiwaldau im Juli 1973*. *Der Altvaterbote* 27, 1974, s. 445–446.

25. Například útulna na Červenohorském sedle, viz *Freiwaldau*. 9. November. *Mährisch-schlesischer Grenzboten* č. 90, 10. listopadu 1909, s. 2.

26. BAKONČÍK, Vladislav: *Původ obrazů z klášterní kaple Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Jeseníku*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 11, Jeseník 2010, s. 44–50.

27. TOMÁŠEK, Kamil: *Vidnavský obraz císaře Františka Josefa I.* Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 16, Jeseník 2015, s. 45–47.

28. SZM, uměleckohistorické pracoviště, př. č. 17.76, atribuce a datace uvedena přípisem na listu.

29. PETER, Anton: *Zur Kirchen-Archäologie Österreichisch-Schlesiens*. *Notizen-Blatt* 1879, s. 44–45.

30. *Verzeichnis der in Schlesien vorhandenen Altertümer und Denkmale von historischem und künstlerischem Werte*. Troppau 1913 – okres Jeseník s. 18–25, Jeseník město a lázně s. 18–19.

31. *Katalog für die Ausstellung „Alt-Freiwaldau und Umgebung“*. Freiwaldau 1897; *Alt-Freiwaldau*. Mährisch-schlesische Presse, č. 63, 7. srpna 1897, s. 2–3; *Alt-Freiwaldau*. Mährisch-schlesische Presse, č. 64, 8. srpna 1897, s. 2; *Alt-Freiwaldau*. *Troppauer Zeitung* č. 183, 12. srpna 1897, s. 3–4.

32. Jde o výše zmíněné obrazy Karla Riedela.

33. *Errichtung eines städtischen Museums*. Mährisch-schlesische Presse č. 74, 21. října 1900, s. 3. K muzeu PESCHEL, Franz: *Geschichte des Museums Freiwaldau*. *Deutsch-mährisch-schlesische Heimat* 14, 1928, č. 3–4, s. 57–62, zde rovněž dvě fotografie instalace z meziválečné doby; GROWKA, Květoslav: *Fond Městské muzeum Jeseník ve Státním okresním archivu Jeseník*. V svatováclavské česko-polsko-německé setkání. Sborník referátů, Jeseník 2005, s. 40–41.

34. SOKA Jeseník, Městské muzeum Jeseník, inv. č. 3, Kniha dárců a jejich darů (1909–1941).

35. Tamtéž, př. č. 763 k 20. září 1905.

36. NEUBAUEROVÁ, Michaela: *Muzeum v Jeseníku na stránkách časopisu Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens (v letech 1905–1909 a 1917)*. V svatováclavské česko-polsko-německé setkání. Sborník referátů, Jeseník 2005, s. 42–48.

37. *Städtisches Museum Freiwaldau*. *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens* 3, 1907–1908, s. 195.

38. SOKA Jeseník, Adolf Kettner, inv. č. 12, karton 1, dopis dr. K. Hagena Adolfu Kettnerovi z Hamburku, datovaný 10. listopadu 1906; srv. též *Freiwaldauer städtisches Museum*. ZGKÖSch 2, 1906–1907, s. 160.

39. *Freiwaldau-Gräfenberger Haus-Kalender auf das Schuljahr...* 1884, roč. 1, nestránkovaná inzertní příloha. – Ke knihovně, dnes deponované v SOKA Jeseník, viz TINZOVÁ, Bohumila: *Státní okresní archiv v Jeseníku v roce 2004 – na cestě k novému archivnímu zákonu*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 6, Jeseník 2005, s. 59.

40. FASSBENDER, Eugen: *Der Stadtbauplan für Freiwaldau samt dem Kurort Gräfenberg in Österreichisch-Schlesien*. *Zeitschrift des Österreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereines* 66, 1914, s. 461–466.

41. FASSBENDER, Eugen: *Grundzüge der modernen Städtebaukunde*. Leipzig – Wien 1912, s. 83–84.

42. Již v roce 1909 publikoval detail pomníku – figuru staré ženy – Otto Wenzelides jako obrazovou přílohu svého bilančního článku o slezském moderním umění, viz WENZELIDES, Otto: *Fördert die schlesische Kunst!* *Nordmark-Kalender* 1909, s. 129–131, obr. na s. 130. Dále srv. KETTNER, Adolf: *Festschrift zu der am 25. Juli 1909 zu Freiwaldau erfolgten Enthüllung des*

Denkmäler des Vinzenz Priessnitz. Freiwaldau 1909.

43. GOETHE, Johann Wolfgang: *Poutníkovy noční písně II.*, překlad Otakar Fischer.

44. SZM, uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U2618G, 2615G, U2614G a U2617G. Díla jsou nedatovaná, pohled na lázně Jeseník odpovídá situaci před rokem 1908; kolorovaný lept s motivem vodní tvrze nese vnočení 1921.

45. SZM, uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U1390A.

46. V roce 1926 stavba sedmi domů v sousedství tvrze; v roce 1927 19 novostaveb; v roce 1928 20 novostaveb; v roce 1930 25 novostaveb; v letech 1931 a 1932 vždy 18 nových domů pro každý rok; v roce 1933 nastal úpadek stavební činnosti.

47. Připomeňme zemskou půjčku ve výši 1,4 miliony korun na stavbu okresního úřadu a koupaliště, viz *Zemský výbor moravsko-slezský*. Lidové noviny č. 204, 22. dubna 1933, s. 4.

48. Freiwaldauer Zeitung. Mittwoch-Ausgabe des Mährisch-Schlesischen Presse 1928, č. 21 (19. září), s. 2.

49. Jeseník č.p. 197 / Poštovní č. or. 11.

50. Jeseník č.p. 393 – 399, Štefánikova ulice č. or. 1 – 11. Dále srv. TINZOVÁ, Bohumila: *Mayerhofer-Höllingenova vila v Jeseníku*.

51. svatováclavské česko-polsko-německé setkání. Historický seminář na téma Jesenícko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Sborník referátů, Jeseník 2010, s. 103–106; HRADLOVÁ, Jana: *Stavitel Karl Wolf z Jeseníku*. Tamtéž, s. 110–113.

52. KETTNEROVÁ, Barbora: *Architekt Othmar Skrabal: Brno – Jeseník – Mnichov*. X: svatováclavské ..., opak. cit., s. 45–80.

53. ZATLOUKAL, Pavel: *Architektura lázní Gräfenberg*. Vincenz Priessnitz 1799–1851. Almanach ke 200. výročí narození, Jeseník 1999, s. 82.

54. GÁBA, Zdeněk – VÝMOLOVÁ, Barbora: *Sochař Paul Stadler (1875–1955)*. Severní Morava. Vlastivědný sborník, sv. 70, Šumperk 1995, s. 27–34; Engelbert Kaps. Deutschmährische Heimat 11, 1925, s. 255–262. – K uvedeným pomníkům odkazem na texty Květoslava Growky a na dobový tisk souhrnně INDRA, Jaromír: *Válečné pomníky v Jeseníku*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 10, Jeseník 2009, s. 36–40.

55. SOKA Jeseník, fond Městské muzeum Jeseník, inv. č. 34, karton 1.

56. PESCHEL, Franz: *Adalbert Willmann*. Der Altvaterbote 3, 1950, č. 5, s. 15–17; SCHLÖGL, Hans: *Heimat und Ferne im Schaufenster Adalbert Willmann*. Der Altvaterbote 3, 1950, č. 5, s. 17–20.

57. SOKA Jeseník, fond Josef Ehrlich, nezpracováno, strojopisné texty *Kunstmaler Gustav Adalbert Willmann*, strojopis, 9 s.; *Akademischer Maler Alfred Beyer*, strojopis, 3 s., *Alfred Beyer, akademischer Maler*, strojopis, 6 s.; dále (šifra) P, *Gedächtnis-Ausstellung für Maler A. Willmann (1890–1918) in Freiwaldau*. Deutsche Post (Opava) 4, 1928, č. 299 (14. prosince), s. 5; RITNER, Rudolf: *Künstler der Heimat*. Freiwaldau 1938, s. 57 (o A. Willmannovi). – K výstavě Adolfa Zdravily, Fritze Raidy a Engelberta Kapsa ve střešnici v Jeseníku v létě 1925 viz *Ausstellung der schlesischen Maler*. Deutsch-mährisch-schlesische Heimat 11, 1925, s. 151.

58. Dva akvarely z roku 1921 ze sbírek Slezského zemského muzea reprodukovány viz ŠOPÁK, Pavel a kolektiv: *Neklidné století. České Slezsko a Ostravsko od první světové války do Listopadu 1989*. SZM, Opava 2015, s. 711–712. Dále například SZM, uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U884A, náměstí v Jeseníku, kolem roku 1920. Za poskytnutí údajů a snímků děl děkuji Mgr. Lence Rychtářové ze Slezského zemského muzea v Opavě.

59. *Führer durch die schlesische Kunstschau der Vereinigung bildender Künstler Schlesiens und ihrer Gäste, Freiwaldauer Festwoche 5. – 12. Juli 1936*, [Jeseník 1936], s. 3–6; KÖNIGER, Paul: *Die Kunstausstellung der Freiwaldauer Festwoche*. Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren č. 161, 12. července 1936, s. 10.

Činnost četnictva na Jesenicku v letech 1918–1928 ¹

Mgr. Ivana Kolářová, Slezská univerzita v Opavě - Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.,
Slezské zemské muzeum

Jesenicko v první meziválečné dekádě představovalo poněkud upozaděný pohraniční region se spíše roztroušeným drobným průmyslem a zemědělskou výrobou. Řešení nacionálních a sociálních problémů dané oblasti nepatřilo pro slezskou zemskou správu, zaneprázdněnou napjatými poměry Těšínska a Hlučínska, k hlavním prioritám. Zdejší bezpečnostně-politický vývoj je i v dnešní době zmapován podstatně méně než dramatické dění v jiných částech českého Slezska.² Dosavadní dílčí bádání se navíc zaměřovalo především na období 30. let 20. století v souvislosti s událostmi vedoucími k podpisu Mnichovské dohody.³

Předkládaná stať usiluje o dílčí zaplnění naznačené mezery, přičemž dění v politickém okrese Jeseník (s tematickými přesahy do blízkého okolí) mezi vznikem ČSR a zrušením slezské zemské správy bude nazíráno optikou československého četnictva. Pozornost se zaměří nejen na nástin personální a organizační skladby bezpečnostního sboru v regionu, ale především též na roli četnictva při potírání státně-bezpečnostních hrozeb či kriminality. Na základě analýzy získaných poznatků se pokusíme o posouzení společných znaků či naopak specifik vývoje na Jesenicku v rámci československo-německého pohraničí.

Agenda četnictva na úrovni okresu se, jak je ostatně běžné na většině území republiky, dochovala jen velmi útržkovitě.⁴ Částečně lze využít archivní fond Okresního úřadu Jeseník, zde však nacházíme významnější tematicky relevantní informace až pro období 30. let.⁵ Badatel se musí tedy opřít hlavně o materiály z provenience vyšších instancí, zejména ministerstva vnitra (dále jen MV) a úřadu generálního velitele četnictva (dále jen GVC). Ty však přirozeně reflektují obzvláště závažnější provozní záležitosti nebo bezpečnostní kauzy, o řadě drobnějších záležitostí centrální místa pochopitelně nebyla spravena. Jako doplňkové zdroje proto k dokreslení poměrů využíváme dobový tisk a kroniky. Prohloubení poznatků může do budoucna přinést zejména studium agendy justičních orgánů a samospráv.

Organizační struktura a personální složení

Jeseník, v éře monarchie podléhající četnickému oddělení v Krnově, se počátkem roku 1921 stal sídlem četnického oddělení (dále jen ČO).⁶ Šlo o vyšší správní celek nadřízený několika okresním četnickým velitelstvím (dále jen OČV) působícím v sídlech politických okresů. Jesenické oddělení patřilo k těm menším, spadala pod něho pouze dvě OČV v Jeseníku a Javorníku. V rámci Zemského četnického velitelství (dále jen ZČV) pro Slezsko získalo ČO Jeseník pořadové číslo 3. V roce 1923 sloužilo u oddělení 106 mužů rozdělených na celkem 18 stanicích. V případě OČV Jeseník se jednalo o stanice Jeseník, Domašov, Dolní Lipová, Šupíkovice, Mikulovice, Písečná, Zlaté Hory (Suchomlaty)⁷ a Heřmanovice. Javornickému OČV podléhaly stanice v Javorníku, Bílé Vodě, Bernarticích, Vlčicích, Travné, Vidnavě, Žulové, Skorošicích, Černé Vodě a Vápenná. Všechny stanice byly zřízeny v obcích s telegrafním a v pěti případech též telefonním spojením, což usnadňovalo jejich vzájemnou komunikaci a součinnost.⁸

Ubytování mužstva patrně nebylo vždy ideální, zejména u nově zřizovaných stanic. Názorně to dokládají záznamy z Travné, kde četnická stanice vznikla k 1. říjnu 1921. Pro její potřeby byly úředně zabrány dvě místnosti v domě Jana Frankeho. Jelikož se vlastník proti danému postupu soudně ohradil, ještě v březnu následujícího roku četnictvo komplikovaně jednalo o zajištění nájmu jiných vhodných prostor v obci.⁹ Pro zvažované nové stanice v Horních Hošticích a Horních Heřmanicích se v roce 1921 plánovalo zbudovat dřevěné baráky.¹⁰ Ještě složitější situace mnohdy panovala v souvislosti s tzv. soustředěními četnictva, kdy byly do regionů ohrožených nepokoji povolávány četnické posily. Pro ty zpravidla chyběly adekvátní ubytovací kapacity.¹¹

V době vzniku republiky stál v čele OČV Jeseník Anton Guhr, zkušený četník narozený roku 1868 v Sosnové na Bruntálsku, českými nadřízenými hodnocený velmi kladně. Podle slov zemského velitele v Opavě a pozdějšího četnického generála Karla Vyčítala byl jesenícký okresní velitel „*povahy vážné a lidné, velmi dobrého nadání a rychlého pochopení, vykonává službu bezpečnostní svědomitě, pilně a obětivě*“. Vyčítal také vysoko hodnotil Guhrův přístup k výchově podřízených stejně jako schopnost udržívat dobré vztahy s obyvatelstvem obvodu. V důsledku vyššího věku však důstojník navzdory urostlé postavě již poněkud ztrácel fyzickou zdatnost. Celkově byl jmenovaný hodnocen „*jako okresní četnický velitel v německé jazykové oblasti velmi způsobilý*“.¹² Guhr tak představoval případ četnického důstojníka německé národnosti, který se dokázal adaptovat v nových poměrech.¹³

Obecně lze říci, že muži německé národnosti v řadách československého četnictva ve Slezsku z počátku výrazně převažovali. Dle informací zemského velitele Josefa Hammera se tak ještě v červenci 1920 v okresech Bruntál, Krnov a Jeseník dokonce nenacházeli četníci české národnosti.¹⁴ Situace se postupně měnila v důsledku jak převelování četníků na nová působiště, tak přirozené generační obměny. Svou roli sehrálo též propouštění jazykově nezpůsobilých členů sboru. V posledním uvedeném ohledu však byla četnická správa relativně benevolentní.¹⁵

Relace zemského velitele Vyčítala z konce července 1919 upozorňovala na závažný problém spojený s čechizací četnictva v pohraničí, totiž na fakt, že němečtí četníci, kteří měli být recipročně převelováni na stanice ve vnitrozemí, čímž by uvolnili místa Čechům, naráželi na nevlídné přijetí ze strany českého obyvatelstva, často doprovázené stížnostmi a protesty. Zmíněný stav pochopitelně podlamoval snahu o vyváženější národnostní zastoupení četníků v pohraničních a vnitrozemských okresech.¹⁶ Není bez zajímavosti, že v době vzniku relace Vyčítal kalkuloval s uvažovaným připojením Ratibořska a Hlubčicka k ČSR, čímž by Jesenícko a Bruntálsko ztratily status pohraničního území a situace zde by se částečně konsolidovala.¹⁷

Pro doplnění jazykově kvalifikovaných a republice loajálních četníků se počítalo s přijímáním legionářů, které však s ohledem na zapojení útvarů zahraničního vojska do ozbrojených střetů na Těšínsku a Slovensku probíhalo pomaleji, než se předpokládalo.¹⁸ V září 1919 ZČV pro Slezsko formálně disponovalo jednačtyřiceti četníky na zkoušku z řad bývalých francouzských a italských legionářů, přičemž se plánovalo odeslat uvedené muže na stanice v západním Slezsku. Problém však tkvěl v tom, že dosud nebyli u ZČV prezentováni. Taktéž přísun legionářů z Ruska příslibem Ministerstvem národní obrany se dosud nerealizoval. Ve výcviku v Opavě se tak zatím nacházelo toliko 20 francouzských a sedm italských legionářů.¹⁹

Dalším krokem k „čechizaci“ mužstva se stala tzv. restrikce četnických osob, tedy snižování početních stavů v polovině 20. let. O národnostní skladbě četníků na Jesenícku nemáme bližší záznamy, lze však předpokládat postupný nárůst počtu českého mužstva.

Čechizace se přirozeně projevila zejména na velitelských místech. Nepřekvapí tedy, že po Guhrově tragické smrti v létě 1920, jejíž okolnosti zmíníme níže, převzal post okresního velitele Oldřich Jirkovský, narozený roku 1882 v Kroučové v okrese Slaný. V západním výběžku Slezska působil až do odstoupení pohraničí Německu v roce 1938 a později žil jako penzista

Strážmistr Josef Smolka z Javorníku, 1921 (SOKA Jeseník)

v Olomouci.²¹ Nově zřízená funkce velitele ČO Jeseník byla zpočátku neobsazena, ostatně personální zajištění velitelských postů ve Slezsku bylo zejména v první polovině 20. let zatíženo jistou improvizací a fluktuací danou nedostatkem jazykově i odborně kvalifikovaných důstojníků. Nakonec se vedení ČO Jeseník v červnu 1924 ujal nadporučík František Batka, který zde setrval do konce roku 1927. Důstojník narozený roku 1888 v Čermné na Sušicku byl kolegy vnímán jako člověk poněkud dobrodružné povahy, občas nedůsledný. Ve 30. letech, kdy sloužil na Podkarpatské Rusi, čelil kritice kvůli vztahu s jistou svobodnou matkou, který na nátlak nadřízených nakonec legitimizoval sňatkem. Ze služby odešel na vlastní žádost roku 1938.²²

Velitelem jesenické stanice byl od listopadu 1920 po zbytek sledovaného období vrchní strážmistr Václav Anděl, narozený roku 1887 v Bernarticích v okrese Milevsko. Nadřízenými byl hodnocen jako „velmi rázný, přísný, odměřený“. Počátkem 30. let se stal okresním velitelem v Uherském Hradišti.²³

O osudech řadových četníků z Jesenicka se z pramenů dozvídáme jen málo. Například v roce 1922 tragicky zemřel strážmistr Emil Hannig ze stanice v Bernarticích. Okolnosti smrti nejsou známy, v místní matrice nenacházíme záznam.²⁴ Jelikož Hannig není uveden v kalendářích četnictva mezi padlými, příčinou zřejmě byla nemoc či úraz. Z rozhodnutí GVC byla mezi četnictvem provedena sbírka na podporu rodiny zemřelého. Celkem se vybralo 22.865,10 korun.²⁵ Další údaje o konkrétních osobách můžeme najít zejména v souvislosti s udělováním pochval či naopak kázeňských trestů, některé případy zmíníme dále.

Bezpečnostně-politické poměry

Na přelomu let 1918 a 1919 československé vojsko postupně a bez výraznějšího odporu obsadilo území tzv. provincie Sudetenland.²⁶ Do samotného Jeseníku armáda vstoupila 3. ledna a s výjimkou ojedinělé roztržky místního obchodníka s několika vojáky se událost obešla bez incidentů.²⁷ Ačkoliv zábor probíhal poklidným způsobem, žádalo vojenské velitelství v Opavě 31. prosince 1918, aby ZČV pro Slezsko přidělilo do Jeseníku, Zlatých Hor, Krnova a Bruntálu po 20 četnicích české národnosti. Pravděpodobně panovaly obavy z možného vyhrocení místních poměrů a také nedůvěra k četníkům německé národnosti. V uvedené souvislosti je třeba připomenout, že do podpisu mírových dohod s Německem a Rakouskem nebyly státní hranice *de iure* garantovány, takže se počítalo nejen s možností povstání místních Němců, ale i s hrozbou intervence německé armády.²⁸ Požadavku o posily bylo vyhověno až 9. ledna, kdy ZČV pro Čechy dostalo rozkaz odeslat potřebné mužstvo. Vypraveno bylo ovšem méně četníků, pouze po deseti do každého města, neboť více sil k dispozici nebylo.²⁹

Zatímco manifestace spojené s volbami do parlamentu Německého Rakouska³⁰ 4. března 1919 proběhly ve Slezsku podstatně méně dramaticky než v Čechách a na Moravě,³¹ s blížícími se československými obecními volbami a kulminujícími přípravami na podpis versailleské smlouvy napětí koncem jara 1919 narůstalo.³² Koloběly zprávy o chystaném vpádu dobrovolnických „sudetoněmeckých legií“ formujících se v pruských Hlucholazích (Ziegenhals, dnes Glucholazy), které počítaly s podporou domácího povstání.³³ Planoucí oheň na Pradědu se měl stát signálem k započetí celé akce. K panice navíc přispívaly přelety německých letadel nad Opavou. Ať již byly fámy reálně opodstatněné či nikoliv, bezpečnostní složky přikročily k preventivním opatřením. Z Krnovska a Jesenicka bylo urychleně převeleno 96 potenciálně nespolehlivých četníků německé národnosti, načež v noci na 21. červen v Opavě a Krnově proběhlo zatýkání vybraných německo-nacionálních exponentů.³⁴

Ještě 2. srpna 1919 však zemský velitel v Opavě upozorňoval, že „německá agitace v západním Slezsku – jak známo – dosud neutuchla“ a konstatoval, že „stálý přechod německých agitátorů, vyzvědačů a jiných škůdců české věci přes hranice jest nyní čilejší než dříve“. Jako řešení navrhoval „vydatné rozmnožení českého četnictva v západním Slezsku“, k němuž, jak již víme, docházelo jen velmi pozvolna.³⁵

I po podpisu mírových smluv zůstávala situace v regionu poměrně napjatá. Jesenická kronika zmiňuje několik drobných incidentů obyvatel s příslušníky české vojenské posádky během podzimu 1919.³⁶ V únoru následujícího roku putovala do Prahy na ministerstvo národní obrany stížnost na chování českých vojáků.³⁷

Další nepokoje na sebe nenechaly dlouho čekat. Jako dobrá příležitost tentokrát posloužily první odvody do československé armády v létě 1920, proti nimž se mnozí branci německé národnosti bouřili. Na Jesenicku se objevily letáky sugerující, že Němci budou v armádě týráni českými legionáři.³⁸ Protesty proti odvodům se staly osudnými okresnímu veliteli Guhrovi. Jmenovaný byl 13. srpna 1920 zastřelen při protiodvodních demonstracích ve Zlatých Horách, když se pokoušel odzbrojit neznámého mladíka. Při následném střetu četnického oddílu a vojenské asistence s demonstranty zahynul jeden civilista.³⁹ Následovalo vyhlášení stanného práva nad jesenickým okresem.⁴⁰ V souvislosti s násilnostmi ve Zlatých Horách byli Krajským soudem v Opavě potrestáni tři muži, přičemž nejvyšší trestní sazba činila 13 měsíců žaláře. Soudní spis se bohužel nepodařilo dohledat. Relativně nízké tresty spolu s poměrně malou pozorností, jež případu věnovala média, nasvědčují tomu, že československé úřady nejevily zájem vyostřovat národnostní napětí dalším rozebíráním kauzy.⁴¹ O jediném meziválečném případě usmrcení četnického důstojníka při služebním zákroku je tak známo jen relativně málo.

Přetrvávající vyostřené poměry dokumentuje incident z 29. července 1921, kdy strážmistr finanční stráže⁴² Ladislav Marek z oddělení v Ondřejovicích v souladu s běžnou praxí přecházel při obchůzce zkratkou přes cíp německého území, když byl skupinou osmi německých vojáků s namířenými puškami vyzván k zastavení. Marek se v domněnání, že mu hrozí zajetí, rozběhl k nedaleké hranici, přičemž po něm Němci vypálili několik ran. Finanční strážník poté, již z československého území, opětovně palbu. Přestřelka se naštěstí obešla bez obětí. Případ vyšetřoval vrchní strážmistr četnictva Otte, který se od informátorky z Německa dozvěděl, že vojáci údajně skutečně plánovali vzít zajatce jako odvetu za nedávné zatčení dvou německých vojáků ve Zlatých Horách.⁴³

Leták proti odvodům, 1920 (ZAO)

Nešlo o ojedinělý případ. Již v únoru téhož roku se stal obětí inzultace další příslušník finanční stráže, Alois Záleský, který byl cestou z Javorníka do Travné napaden třemi podnapilými muži. Ti mu nadávali do českých psů a vyhrožovali zabitím. Četnictvu se následným šetřením podařilo útočníky identifikovat jako Jana Frosche, Štěpána Korzera a Aloise Korzera ze Zálesí, načež vrchní strážmistr František Kristen na jmenované podal trestní oznámení u Okresního soudu v Javorníku.

Závažnější následky přineslo vyšetřování případu z 10. srpna 1921, jehož se ujal nám již známý vrchní strážmistr Otte. Zmíněného dne dvojice vojáků, patrně příslušníků hraničářského praporu 7, František Habrovanský a Vojtěch Mačala, potkala na hlídce u Skřivánkova (Lerchenfeld) čtveřici mužů. Ti se ptali na cestu, během rozhovoru však dva z nich vytáhli pistole a vystřelili po Čechoslovácích, přičemž Habrovanský byl těžce zraněn na krku. Útočníci se poté dali na útěk, přičemž ještě vypálili asi šest ran po rotmistru československé armády Aloisi Kalabisovi, který incident náhodou pozoroval z povzdálí a pospíchal na pomoc raněnému. Kalabis s Mačalou poté Habrovanského ošetřili a odnesli do bezpečí.

Ještě téhož dne četníci ze Zlatých Hor zahájili pátrání. Po jednání s německými policisty Frischem a Hechtem navštívili německou vojenskou posádku v Dürrkunsendorfu (dnes Suszyna), aby ověřili, zda útočníci nepatřili ke zdejšímu útvaru. Uvedené hypotézy nasvědčovaly výpovědi několika svědků, kteří viděli na německém území utíkat čtyři muže, z toho dva odděně v uniformách. Velitel garnisony však možnost zapojení svých podřízených do útoku kategoricky popřel a vyjádřil domněnku, že jde spíše o dílo členů radikální organizace Schwarze Schar, kteří po činu prchli do Hlucholaz.⁴⁴

Častým jevem poválečné doby bylo pašování zbraní. V létě 1921 četnictvo ve Vápenné objevilo u občanů celkem 16 německých vojenských pušek s 1605 náboji. Vyšlo najevo, že zbraně pašoval lékárník Überall ze Žulové a prostřednictvím důvěrníků německo-nacionální strany (Deutsche Nationalpartei, DNP) je prodával za 500 korun. Kupci se později hájili tím, že chtěli být ozbrojeni pro případ komunistického povstání. Odzbrojení provedené v součinnosti četnictva a agentů státní policie z Opavy se obešlo bez komplikací.⁴⁵ Další šetření, o jehož podrobnějším průběhu bohužel nejsme informováni, následně rozkrylo širší pašeráckou síť napojenou na okresní vedení DNP. Stanice v Jeseníku zabavila 138 pušek,

v Žulové se našlo 33 pušek a dva kulometry. Četníci ze Skorošic zajistili 40 zbraní a podali trestní oznámení na 37 osob.⁴⁶ Jesenický sekretář DNP Sturm byl zatčen, řada dalších osob uprchla do Německa. Situace využila k politické agitaci německá sociální demokracie, která nacionály vinila ze zbabělosti.⁴⁷ Činnost četnických stanic ve Jeseníku a Žulové stran „zbraňové akce“ byla oceněna. Pochvalné uznání od MV obdrželi okresní velitel Jirkovský a vrchní strážmistr František Schubert, Václav Anděl a Josef Havlíček. Pochvalné vysvědčení od ZČV pro Slezsko pak strážmistr Karel Herber.⁴⁸ Český tisk si později stěžoval, že viníci byli potrestáni „jen malou peněžitou pokutou“.⁴⁹

K nacionálnímu napětí zejména v tíživé ekonomické situaci prvních poválečných let nezřídka přistupovaly také sociální tenze. Koncem července 1920 došlo v Jeseníku k nepokojům v důsledku růstu cen mléka, při nichž dav napadal sedláky a raboval skladiště. Pořádek obnovil až zákrok četnictva a vojska. Podle tisku bylo příčinou růstu cen vykupování potravin agenty z Ostravska, kteří místní kupce přepláceli, takže se na domácí trh dostalo jen málo místního zboží.⁵⁰

Arbeitendes Volk! Heraus!

Zur

Protest-Kundgebung

Sonntag, den 10. Juli 1921 um 12 1/2 Uhr Vormittag
am Ringplatz in Freiwalddau.

Ein Meisterstreich der staatlichen Bürokratie wird gegen uns geführt, um uns der schrankenlosesten Ausbeutung auszuliefern. Dagegen müssen wir Stellung nehmen!

Wir protestieren in Massen gegen

**die Brotkarten-Entziehung,
den verschärften Hunger,
die erhöhte Mehnteuerung,
den Lebensmittel-Wucher.**

Arbeiter, Beamte, Gewerbetreibende, Klein-Bauern aller politischen Parteien, heraus! Frauen, Euch geht es besonders an!

Auf nach Freiwalddau!

Deutsche nationalsozialistische Partei: Josef Hütter, Karl Schinzel.	Sozialdemokratische Arbeiterpartei: Josef Nitsche, Ferdinand Seifert.
Christlichsozialistische Volkspartei: Josef Peschke, Adolf Walter.	Kommunistische Partei: Adolf Baier, Eduard Zorn.

Výzva k demonstraci v Jeseníku, 1921 (SOKA Jeseník)

Devěťadvacátého května 1921 se ve Jeseníku uskutečnila manifestace „*proti nesnesitelným daňovým poměrům na okrese*“, která skončila zákrokem vojska a četnictva. Při něm bylo několik osob zraněno. Podle interpelace, kterou dva dny po událostech podala skupina německých poslanců v čele s Rudolfem Lodgmanem,⁵¹ byl zákrok ozbrojených sil neadekvátní, jelikož přítomný poslanec Německé nacionální strany Franz Matzner (1869–1943) měl dav demonstrantů pod kontrolou a žádné násilnosti nehrozily.

Četnické relace líčily průběh událostí poněkud odlišně. Veřejná schůze za účasti zhruba čtyř tisíc osob sice proběhla klidně, asi hodinu po jejím skončení se však část demonstrantů spontánně vrátila na náměstí a začala strhávat české nápisy z budov úřadů. Proto četnictvo zakročilo. (Zmíněnou verzi obsahuje také retrospektivní zpráva o činnosti četnictva sepsaná k jubileu vzniku ČSR, byť případ chybně datuje 25. května).⁵² Trestní řízení proti zúčastněným četníkům vedené vojenskou prokuraturou v Olomouci skončilo osvobozujícím verdiktem.⁵³ Uvedeného případu se patrně týká nářezka v článku v Lidových novinách z 24. června 1921, který zmiňuje nedávné násilnosti v Jeseníku. Autor reagoval na stížnosti německých nacionálů ohledně dosazování českých úředníků do pohraničí: „*Pokud na německém území opavském budou trvati dosavadní poměry, musí se Němci smířiti s tím, že české úřednictvo a zřízení v tomto území je státní nezbytností.*“⁵⁴

Poslední výraznější nacionální nepokoje byly zaznamenány v souvislosti s mobilizací proti Maďarsku na podzim 1921. Tehdy řada německých záložníků odmítala uposlechnout povolávací rozkaz, v některých lokalitách došlo k protestům a výtržnostem. Mezi Jeseníkem a Českou Vsí se dokonce odehrálo přepadení vlaku, aby se zabránilo v odjezdu povolanců k vojsku. Zatčeno bylo šest osob.⁵⁵

Postupem času se formy odporu vůči státnímu zřízení posouvaly od aktivní rezistence k formám pasivního a symbolického odporu. Ten se projevil například počátkem roku 1923 odmítáním zavedení obecních orientačních tabulek v češtině. Ve stejné době tisk poukazoval také na ekonomický tlak na hostinské poskytující prostory pro schůze českých spolků.⁵⁶ Zmínku zasluhuje též případ bratrů Schöpfelových z Jeseníku, kteří po přestěhování do západomočeské Plané u Mariánských Lázní agitovali mezi místními Němci za spolek „Bund der Altdeutschen“ a zapojili se do několika výtržností, za což se dostali před plzeňský soudní tribunál.⁵⁷

Antagonismus nemalé části německého obyvatelstva vůči reprezentantům státní moci se přirozeně projevoval také formou různých bojkotů a neochotou poskytovat státním zaměstnancům ubytování či služby. Dalším způsobem rezistence byly též výpady německého tisku. Do poněkud kuriózní situace se četnictvo v Jeseníku dostalo v říjnu 1925 v souvislosti s vystěhováním dvou armádních důstojníků a jejich rodin z nájmu ve vile profesora Kurta Brasse. Jelikož politická správa nedokázala zajistit náhradní ubytování, bylo plánované vystěhování odsunuto. Proto se vlastník nemovitosti rozhodl nechat místnosti vyklidit soudní cestou. Okresní politická správa v daném kroku spatřovala ohrožení prestiže jak armády, tak státní moci, proto vyslala na místo četnickou hlídku, aby chystanému vystěhování zabránila. Ačkoliv byla věc nakonec urovnána smírně, opavský německo-nacionální list Deutsche Post případ medializoval jako neoprávněné maření úředního výkonu četnictvem.⁵⁸

Josef Šustr, major četnictva, 1919 (reprofoto)

Jiná drobná kauza z Jesenicka skončila až na půdě parlamentu. Šlo o rozpuštění úředně nehlášené schůze DNP ve Vidnavě četnictvem v červnu 1927. Jedna z organizátorek akce poslankyně Josefina Weberová v uvedené věci v prosinci téhož roku interpelovala ministra vnitra.⁵⁹ Následné šetření však neprokázalo pochybení zakročujících četníků.⁶⁰

Poměry v regionu zajímavě ilustruje periodická zpráva zemského četnického velitele v Opavě Josefa Šustra ze srpna 1926: „*Otevřené, suché hranice působí, že vzájemný styk Němců je častý: naši sousedé pokoj nedají, vychovávají své děti jen k odvetě /Rache/. V červnu 1926 zabavilo četnictvo na Frývaldovsku 15 ks Mauserovek – prý zbytek akce z roku 1921. V Reichensteinu – sousedí s Javorníkem – hořel mlýn; bylo prý slyšeti výbuchy a automobily o překot něco odvážely. Naše pomoc volána nebyla a myslím, že mouka přec jen tak podezřele neexploduje.*“⁶¹

Zatímco nacionální napětí postupně přestávalo představovat reálnou aktuální hrozbu, napětí sociální nadále přetrvávalo. Ostatně v polovině 20. let byl jesenický okres také v celostátním tisku řazen k ekonomicky problémovým lokalitám s rostoucí nezaměstnaností.⁶² V květnu 1922 v regionu proběhly „*komunistické nepokoje a ozbrojovací akce*“, kvůli nimž muselo být soustředěno 50 četníků.⁶³ Obdobně při stávkách dělníků kamenolomů v květnu 1927 došlo k povolání 24 četníků do Mikulovic. Sedmého srpna téhož roku KSČ pořádala v Jeseníku oslavy tzv. Rudého dne, které se obešly bez incidentů, takže 30 soustředěných četníků bylo odesláno zpět na kmenové stanice.⁶⁴ Různých menších demonstrací či manifestací byla jistě celá řada, nicméně nebyly natolik významné, aby je centrální orgány a tisk refletovaly.

Výrazný ohlas naopak vyvolaly události na Biskupské kupě u Zlatých Hor 23. května 1926. O den dříve se četnictvo od důvěrníka dozvědělo o chystané manifestaci komunistů z ČSR a Pruska. Zprávy o chystaném shromáždění, které nebylo československým úřadům ohlášeno, se také objevily v německém tisku v Hlucholazích. Velitel četnické stanice ve Zlatých Horách strážmistr Kožaný si proto vyžádal posily z Jeseníku, „*aby hranice nebyla překročena říšsko-německými příslušníky, nemajícími k tomu oprávnění*“.

Následujícího dne jedna z četnických hlídek střežila celní silnici z Hlucholaz, kde nedošlo k vážnějším incidentům. Mezi osobami kontrolovanými na hranicích byli činovníci KSČ – poslanec Antonín Schmerda ze Šumperka, jesenický předák strany Eduard Zorn a důvěrník KSČ František Pohl, na něž bylo z nespecifikovaných důvodů podáno oznámení pro přestupek pasových předpisů. Složitější vývoj nastal na Biskupské kupě, kde šestičlenná četnická hlídka vedená strážmistrem Ascherem kontrolovala doklady cizinců pohybujících se na prostranství před hostincem Aloise Rudolfa, stojícím v těsné blízkosti státní hranice. Kolem 16. hodiny se z pruské strany přiblížila skupina údajně až dvou tisíc osob. Na místo dorazil též důvěrník KSČ Pohl, jehož prostřednictvím strážmistr Ascher dojednal s vedoucím německé skupiny Dittrichem, že se shromáždění odehraje na německé straně hranic.

Následovaly proslovy československých a německých komunistických činitelů, v nichž dle četnické relace zazněly výzvy jednak k provedení revoluce v obou státech, jednak k odstranění státních hranic. Po skončení oficiální části Zorn žádal četníky, aby umožnili demonstrantům občerstvit se v hostinci na československé straně hranic. Odmitavé stanovisko vyvolalo odpor několika přítomných, kteří se pustili do slovních potyček s četníky, přičemž se pokusili překročit hranici. Na Ascherovu výzvu poslanec Schmerda s Dittrichem apelovali ohledně zachování klidu. Poté se dav postupně rozešel.

Ač nedošlo k závažnějším incidentům, případ byl medializován v několika jak českých, tak německých komunistických a sociálně demokratických listech (Rovnost, Vorwärts a další). Následné šetření zemského velitele Josefa Šustra shledalo postup četnictva správným. Korektní jednání hlídky potvrdil také Pohl.⁶⁵ V periodické zprávě o situaci četnictva Šustr dal případ do souvislosti s německým nacionalismem: „*A jak posouditi nedávné úsilí německých komunistů k vpádu na naše území z Hlucholaz /Ziegenhals/: německý komunista je v první řadě Němec a pak teprve komunista. Naše četnické hlídky je zadržely; a žádná česká strana v parlamentě nevzpomenula na četníky – hraničáře.*“⁶⁶

Ne vždy ovšem stáli nespokojení pracující a četníci v opozici. Příležitostně se zástupci dělníků obraceli na četnictvo, aby se domohli svých práv vůči zaměstnavatelům. Tak na podzim 1925 skupina

Právě potírání zločinnosti a pomoc při přírodních pohromách v sobě nesly potenciál vylepšit obraz četnictva v očích veřejnosti navzdory jak národnostnímu, tak sociálnímu napětí. Prestiži četnictva jistě napomohla jeho asistence obyvatelstvu při povodních na jaře 1921.⁸¹ Kladný vztah některých občanů k četníkům dokládá také událost z roku 1927 z okolí Žulové, kde došlo k několika případům žhářství. Část veřejnosti považovala za pachatelku jistou Karolinu Schunichovou. Když se strážmistrům Janu Krčmovi a Emilu Broďákovi podařilo vypátrat skutečné viníky, Schunichová podala návrh na vyznamenání obou vyšetřovatelů. Přípis OČV zdůrazňuje, že se oba četníci již dříve s úspěchem podíleli na dopadení dalších žhářů v okolí.⁸²

Předmětný případ se patrně týkal žháře Ferdinanda Grögera z Písečné, o němž nás informuje tisk. Bývalý hlídač konzumního družstva ve Studeném Sejfu, propuštěný kvůli krádežím, ze msty zapálil skladiště patřící družstvu. Ačkoliv byl Gröger hlavním podezřelým, chyběly proti němu důkazy, na konec se však prý sám přiznal, „aby odvrátil podezření od jiného neviného člověka.“ Pachatel, který byl již v minulosti potrestán čtyřletým vězením za zabití a měl za sebou deset dalších trestů, byl opavským tribunálem poslán na pět let do žaláře.⁸³

Závěr

Společenské změny spojené se vznikem ČSR kladly na bezpečnostní orgány ve sledovaném regionu zvýšené nároky, zejména kvůli hrozbě německé iredenty. Dané skutečnosti si byly státní orgány dobře vědomy, jak dokládá zřizování nových četnických stanic a ustavení samostatného oddělení. Zmíněné tendence však od počátku narážely na nedostatek prostředků a personálu. Ačkoliv panovaly přirozené pochybnosti o loajalitě četníků německé národnosti, nebyly v uvedeném směru zaznamenány vážnější problémy. Podobně jako ve většině pohraničí mezi německými četníky převážil jednak pragmatický, jednak (alespoň navenek) apolitický přístup nad nacionalismem.⁸⁴

Iredentistické tendence na přelomu 10. a 20. let v hlavních rysech nevybočovaly z všeobecných trendů panujících v pohraničí. Nedostatek státní kontroly spolu s tichou podporou ze strany pruských úřadů⁸⁵ umožňoval relativně rozsáhlé pašování zbraní a formování exilových dobrovolnických oddílů v Hlucholazích. Pro dané období je charakteristické také zapojování příslušníků německých ozbrojených sil do pohraničních incidentů, které bylo jinak typické spíše pro polské a maďarské pohraničí.⁸⁶ V pozdější době jsme svědky přechodu k formám pasivní rezistence a kolem poloviny 20. let již nejsou zaznamenány vážnější konflikty, což koresponduje s celospolečenským trendem otupování nacionálních antagonismů v daném období a zejména v době po vzniku tzv. „panské koalice“ roku 1926. Sociální nepokoje v oblasti propukaly spíše příležitostně, přičemž ve sledovaném období nevedly k závažnějším excesům.⁸⁷

Torzoovitá povaha informací o kriminalitě neumožňuje formulovat zásadnější závěry. Za pozornost stojí, že prameny nereflektují lázeňský status Jesenicka a z něho plynoucí turistický ruch, který byl v jiných regionech četnictvem z bezpečnostních důvodů bedlivě sledován.⁸⁸

POZNÁMKY

1. Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu Slezské univerzity v Opavě SGS/2/2017 Výzkumné centrum pro soudobé dějiny (1800–2000) – Témata z kulturních a sociálních dějin a za podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595), interní grantový projekt SZM č. IGS201702/2017 Mimořádný lidový soud v Opavě 1945–1948.
2. Srov. zejména BASEL, L. – FIDLER, P.: *Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919 (s přihlédnutím k oblasti nynějšího okresu Bruntál)*, Bruntál 1971; PLAČEK, V.: *Pražáci II, aneb, Hlučinsko ve staronové vlasti 1920–1938*, Háj ve Slezsku 2007; VALENTA, J.: *Česko-polské vztahy v letech 1918–1920 a Těšínské Slezsko*, Ostrava 1961. Pro obecný nástin politického vývoje viz GAWRECKÁ, M.: *Němci ve Slezsku 1918–1938*, Opava 2002.
3. DOHNAL, M. – FILIP, Z. – SPURNÝ, F.: *Pátá kolona na Severní Moravě*, Ostrava 1969; HRADILOVÁ, J.: „Domů do Říše!“ Rok 1938 na Jesenicku ve světle literatury a pramenů SOKA Jeseník. Online: http://www.archives.cz/zao/resources/jesenik/domu_do_rise.pdf (stav k 15. 6. 2017); SPURNÝ, F.: *Henleinovský puč na Jesenicku*, Severní Morava, sv. 11, Šumperk 1965, s. 41–45.
4. Jedná se o archivní fondy četnických stanic v Jeseníku, Mikulovicích, Písečné a Zlatých Horách. Bohužel však chybějí pamětní knihy stanic či souhrnnější situační zprávy.

5. Srov. KOLÁŘOVÁ, I. – KOLÁŘ, O.: *K volbám do zemských a obecních zastupitelstev v okrese Jeseník v roce 1935*. Online: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/k-volbam-do-zemskych-a-obecnich-zastupitelstev-v-okrese-fryvaldov-v-roce-1935> (stav k 15. 6. 2017).
6. BARTEČKOVÁ, I.: *Činnost zemského četnického velitelství ve Slezsku 1918–1928*. Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Olomouc 2013, s. 28.
7. Název Suchomlaty nebyl pro tehdejší Cukmantl nikdy uzákoněn, přesto se v pramenech četnické provenience z uvedeného období zcela běžně vyskytuje.
8. *Kalendář československého četnictva na rok 1923*. Kroměříž 1923, s. 440–441.
9. Národní archiv (dále NA), fond Ministerstvo vnitra – stará registratura (dále MV-SR), karton 477, sign. 18/14/11.
10. NA, MV-SR, karton 478, 18/37/2.
11. NA, MV-SR, karton 478, sign. 18/26/2.
12. NA, fond Generální velitel četnictva (dále GVČ), kart. 113.
13. K integraci německých důstojníků četnictva srov. KOLÁŘOVÁ, I. – KOLÁŘ, O.: *Sociální postavení příslušníků československého četnictva 1918–1939*. Český časopis historický 113, č. 1, 2015, s. 76–96; KOLÁŘOVÁ, I.: *Četnický důstojník mezi monarchií a republikou – kauza Josefa Woitsche*. In: *Studia Iuvenilia – Studentské historické sešity*. Ostrava 2016, s. 165–182. Obecněji k národnostním poměrům v meziválečných ozbrojených silách viz ZÜCKERT, M.: *Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität: die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik: 1918–1938*. München 2006.
14. NA, GVČ, karton 51, sign. 2263/20.
15. KLEČACKÝ, M.: *Převzetí rakouského četnictva československým státem 1918–1919*. Rigorózní práce Univerzity Karlovy, Praha 2011; KOLÁŘ, O.: *Němci v řadách československého četnictva*. In: *Češi a Němci v meziválečném Československu*. Brno 2013, s. 144–156.
16. Srov. Bartečková, I.: c. d.
17. NA, MV-SR, karton 475, sign. 18/2/61.
18. KLEČACKÝ, M.: c. d.
19. NA, MV-SR, karton 475, sign. 18/2/61.
20. KOLÁŘOVÁ, I. – KOLÁŘ, O.: *Sociální postavení...*, c. d.
21. Informaci poskytl pan Jiří Vaněček z Olomouce.
22. GVČ, karton 124.
23. GVČ, karton 98.
24. Zemský archiv Opava (dále ZAO), Sbírka matrik Severomoravského kraje, Římskokatolická fara Bernartice, matrika zemřelých 1897–1924, f. 209.
25. NA, MV-SR, karton 3913.
26. Srov. BASEL, L. – FIDLER, P.: c. d.; GAWRECKÁ, M.: c. d.
27. Státní okresní archiv Jeseník (dále SOKA Jeseník), fond Archiv města Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, s. 78.
28. ČESAR, J. – ČERNÝ, B.: *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*. Díl I, 1918–1929. Praha 1962.
29. NA, GVČ, karton 46, sign. 630/18.
30. Název používaný pro rakouskou republiku mezi pádem monarchie a podpisem saint-germainské mírové smlouvy.
31. HARNA, J. – ŠEBEK, J. (eds.): *Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918–1920*. Praha 2002.
32. Ačkoliv řada německých stran neuznávala československou svrchovanost v pohraničí, do státem vypsáných obecních voleb se všeměs zapojily. V Jeseníku zvítězili němečtí sociální demokraté s 1025 hlasy (11 mandátů), následovaní německou nacionálně-socialistickou stranou (873 hlasů, 10 mandátů). Devět mandátů získali křesťanští sociálové, pouhých šest pak německo-nacionální strana. SOKA Jeseník, Archiv města Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, s. 80.
33. Srov. BASEL, L. – FIDLER, P.: *Severní...*, c. d. Po podpisu Versailleské mírové smlouvy byly tyto dobrovolnické útvary likvidovány. Srov. KOLÁŘ, O.: *Státní pořádkové složky na Chebsku v době první Československé republiky*. Praha 2016.
34. Srov. BARTEČKOVÁ, I.: c. d., s. 117–119.
35. NA, MV-SR, karton 475, sign. 18/2/61.
36. SOKA Jeseník, Archiv města Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, s. 81.
37. Tamtéž, s. 82–83.
38. ZAO, fond Krajský soud Opava, karton 871, sign. Vr 1775.
39. Kronika Zlatých Hor psaná retrospektivně na přelomu 30. a 40. let uvádí čtyři mrtvé oběti „českého teroru“. SOKA Jeseník, fond Archiv města Zlaté Hory, inv. č. 686, Kronika města, nefoliováno. Viz KOLÁŘOVÁ, I. – KOLÁŘ, O.: *Smrt nadporučíka četnictva Antonína Guhra ve Zlatých Horách roku 1920*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 18, Jeseník 2017, s. 50–53.
40. SOKA Jeseník, Archiv města Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, s. 84.
41. Obdobný přístup byl v dané době ostatně aplikován také v jiných případech jako například v souvislosti s německými demonstracemi v Chebu a Teplicích-Šanově na podzim 1920 či následných českých protidemonstracích v Praze a Brně.
42. K činnosti tohoto sboru viz BENEŠ, J.: *Finanční stráž československá 1918–1938*. Dvůr Králové nad Labem 2005.

43. NA, MV-SR, karton 477, sign. 18/21/4.
44. NA, MV-SR, karton 478, sign. 18/117/6.
45. NA, MV-SR, karton 478, sign. 18/29/3.
46. NA, MV-SR, karton 3913.
47. *Zbraně z Německa na Frývaldovsku*. Lidové noviny, roč. 29, 4. 8. 1921.
48. NA, MV-SR, karton 3913.
49. *Co se děje na Frývaldovsku*. Lidové noviny, roč. 30, 29. 4. 1922.
50. *Nepokoje ve Frývaldově*. Lidové noviny, roč. 28, 29. 7. 1920; SOkA Jeseník, Archiv města Jeseník, inv. č. 612, Kronika města, s. 83.
51. Blíže viz MACEK, J.: *Osobnost předsedy Sudetoněmeckého krajanstva dr. Lodgmana v. Auen ve světle dokumentů z jeho pozůstalosti*. In: *Krajaňské organizace sudetských Němců v SRN. Studie o sudetoněmecké otázce. Část 2*. Praha 1998, s. 216–231.
52. NA, MV-SR, karton 3913.
53. NA, MV-SR, karton 477, sign. 18/9/1.
54. *Sudetenland je nespokojen*. Lidové noviny, roč. 29, 24. 6. 1921.
55. NA, MV-SR, karton 3913.
56. *Odboj Sudetenlandu*. Lidové noviny, roč. 31, 30. 1. 1923.
57. *Divoká láska k rodnému jazyku*. Lidové noviny, roč. 31, 22. 3. 1923.
58. NA, PMV-SR, kart. 1337. K periodiku Deutsche Post viz RATAJ, M.: *Německá žurnalistika a opavští Němci v ČSR*. Opava 2017.
59. Srov. KOLÁŘ, O.: *Problematika četnictva v interpelacích Národního shromáždění 1918–1925*. *Historica Olomucensia* 42, 2012, s. 115–123.
60. NA, MV-SR, karton 1392.
61. NA, MV-SR, karton 1362.
62. *Trh práce ve Slezsku v červnu*. Lidové noviny, roč. 33, 17. 7. 1925.
63. NA, MV-SR, karton 3913.
64. Tamtéž.
65. NA, MV-SR, karton 1319.
66. NA, MV-SR, karton 1362.
67. NA, MV-SR, karton 1391.
68. NA, MV-SR, karton 480, sign. 18–135–2.
69. *Cikán postřelil sedláka*. Lidové noviny, roč. 30, 18. 7. 1922.
70. *Mrtvola v roští*. Lidové noviny, roč. 31, 29. 6. 1923.
71. *Lupič s kladivem*. Lidové noviny, roč. 32, 14. 12. 1924.
72. *Ukradli saxofon*. Lidové noviny, roč. 36, 13. 7. 1928.
73. Srov. KOLÁŘ, O.: *Státní pořádkové ...*, s. d.; TÝŽ: *Problematika četnictva...*, c. d.
74. K pašeráctví v českém Slezsku srov. KOLÁŘ, O.: *K činnosti finanční stráže na Bohumínsku v letech 1918–1938*. *Těšínsko* 57, č. 1, 2014, s. 9–15.
75. *Lupiči s deštníkem*. Lidové noviny, roč. 32, 16. 10. 1924.
76. *Bezbožní zloději*. Lidové noviny, roč. 34, 12. 6. 1926; *Lupiči na zámku*. Tamtéž.
77. *Vojínova smrt*. Lidové noviny, roč. 34, 24. 1. 1926.
78. *Sebevražda vojínova*. Lidové noviny, roč. 35, 23. 5. 1927.
79. *Ohrožený krk manželčin*. Lidové noviny, roč. 30, 24. 7. 1922.
80. *Zatčený prodavač pistolí*. Lidové noviny, roč. 30, 6. 12. 1922.
81. *Velká povodeň ve Frývaldově*. Lidové noviny, roč. 29, 2. 6. 1921.
82. NA, MV-SR, kart. 1391, sign. 13/123/2. Časté požáry v regionu reflektoval i tisk: *Žháří na Frývaldovsku*. Lidové noviny, roč. 35, 12. 11. 1927.
83. *Žhář*. Lidové noviny, roč. 35, 18. 2. 1927.
84. KOLÁŘ, O.: *Státní pořádkové ...*, c. d.; KLEČACKÝ, M.: *Převzetí...*, c. d.
85. Srov. BASEL, L. – FIDLER, P.: *Severní...*, c. d.; ČESAR, J. – ČERNÝ, B.: *Politika...*, c. d.
86. KOLÁŘ, O.: *Státní pořádkové ...*, c. d.
87. Což neplatí o období hospodářské krize počátku 30. let, srov. BUCHLOVSKÝ, M.: *Historický obraz tzv. Frývaldovské stávky*. Jeseník 2006.
88. KOLÁŘ, O.: *Státní pořádkové ...*, c. d.

Poklad z konce 17. století nalezený v Jeseníku

Mgr. Květoslav Growka, Česká numismatická společnost, pobočka v Opavě

Pověsti z Jeseníků a Jesenicka až příliš často hovoří o skrytých pokladech. Málokomu se však poštěstilo takový poklad najít. Až 19. listopadu 1926 vzrušila obyvatele Jeseníku zpráva o nálezu pokladu mincí. Záhy o něm dokonce referoval i český tisk, takže zpráva o něm se dostala i do oficiálního vydání nálezů mincí v Československu.¹ Konstatuje se zde, že šlo o „množství zl. mincí z r. 1618“, a proto byl nález vázán do období z let 1618–1648, tedy třicetileté války. Nebylo by na tom nic divného, z tohoto období se dodnes nacházejí ukryté depoty mincí. Jednak je tak tajně schovávali lidé před blížícími se vojsky a jednak to dělali i vojáci, kteří si ukrývali žold a kořist před bitvou. Hrůzy války však způsobily, že si je již nikdy nevyzvedli...

Pokud však nahlédneme do místního německého tisku a archivních pramenů, musíme tento časový údaj poopravit. Redakční zpráva v časopise Moravsko-slezského sudetského horského spolku Altvater² uvedla, že při kopání základů domu č.p. 374 pro Gideona Täubera ve Freiheitsgäßchen (dnes Průchodní ul.) našli dělníci v pátek 19. listopadu „zlaté mince a příštího dne malou hliněnou nádobu se stříbrnými mincemi“. Podle zprávy větší část mincí pocházela ze 17. století, mezi nimi byly i „Denkmünzen“ s obrazem Matky Boží. Šlo zhruba o 80 zlatých mincí, z nichž bylo 44 v držení G. Täubera, včetně velkého počtu mincí stříbrných. Bohužel část pokladu si rozebrali dělníci.

Děkan Friedrich Polzer zapsal do farní kroniky, že šlo o „zhruba 90 starých zlatých a stříbrných mincí z roku 1650“.³ A konečně na nález pokladu reagoval i městský kronikář Josef Hüttner, jehož zápis v městské kronice – vzhledem k vyšší objektivitě úředního zápisu – výrazně posouvá časové zařazení mincí. Sice jen uvádí, že šlo o velký počet stříbrných a zlatých mincí, ale podává očitě svědectví: „Mezi nimi jsou nádherné ražby, mince z roku 1640 s portrétem císaře Ferdinanda. Jiná mince znázorňuje obraz Matky Boží. Zajímavé jsou mince s portrétem císaře Leopolda, na nichž je zvláště zřetelně znatelný nápadný spodní ret.“⁴

Z toho plyne, že musíme posunout časovou hranici ukrytí nálezů do doby vlády Leopolda I. (1657–1705). Všeobecně se vychází z premise, že v těchto případech klademe ukrytí nálezů k poslednímu roku panování jmenovaného panovníka.⁵ Pokud přihlídneme k dějinám Jeseníku ve zmiňovaném časovém úseku, můžeme konstatovat, že poklad byl ukryt po roce 1657 a stanovit hypotézu, že se tak stalo zřejmě v letech 1683–1696.

Místo nálezů pokladu se nachází za jižní frontou domů náměstí (Ring, dnes Masarykovo nám.), na pozemku (kdysi v zahradě?) za domem č.p. 149. Okolo něj vedla ulička ústící do městské části Freiheit (dnes Průchodní ul. směrem na nám. Svobody). Je pravděpodobné, že mince zde zakopal majitel tohoto domu. Evidentně vysoká hodnota pokladu hovoří o bohatém člověku. A sociální postavení obyvatel Jeseníku se dá určit podle místa, kde měli své domy. Nejbohatší měšťané sídlili v 36 domech na náměstí a cena takového domu se pohybovala od 350 do 1000 tolarů. Domy s právem várečným byly ceněny ještě výše.⁶

Protože nemůžeme zjistit přesnou celkovou hodnotu nalezených mincí, uvedme alespoň pro srovnání, co se v té době dalo koupit za 1 tolar a jaké byly mzdy. Vzhledem k tomu, že se škody po

Cukrárna Täuber v r. 1929, místo nálezů (sb. T. Kubánek)

třicetileté válce v měnové oblasti dlouho urovnávaly, ceny mincí měly kolísavý kurs. Panovník tím musel chránit domácí minci před vníkaním nehodnotné mince cizí a bránit vývozu dobré mince ze země. Pro vzorový případ vezmeme hodnotu mincí z roku 1695, přičemž:

1 dukát = 4 zlaté rýnské = 240 krejcarů,

1 říšský talar = 2 zlaté rýnské = 120 krejcarů.⁷

Relace cen a mezd za vlády Leopolda I. (1657–1705)⁸

MZDY:	ročně	měsíčně	týdně	denně	CENY:	
učitel	23 zl. 20 kr.	1 tol.			1 kg hovězího	4 kr.
havíř		2 tol. 30 kr.	1 zl.		kuře	2 kr.
tesař		2 tol. 30 kr.	1 zl.	14 kr.	husa	15–17 kr.
nádeník				8 kr.	slepice	5 kr.
zedník				22 kr.	kopa vajec	15 kr.
pokrývač				20 kr.	kapr	8 kr.
					1 kg másla	9 1/3 kr.
					sud piva	8 zl. 30 kr.
					sáh dříví	14 kr.
					loket plátna	3 1/2 kr.
					korec žita	1 zl. 10 kr.
					boty	48 kr.
					kráva	6–10 zl.

Z předložených indicií se zdá, že majitel tento poklad strádal po delší dobu – jednou z psychologických příčin ukrytí mincí byly, jak jsme již nastínili, válečné události. Doba třicetileté války postihla město Jeseník velice citelně. Vojska putující nízkým knížectvím, k němuž Jeseník náležel, – jak rakouská, tak dánská, saská a švédská – se musela živit, což bylo mnohdy pro obyvatelstvo daleko obtížnější než samotné škody z přímých bojů. Kontribuce a výpalné celé Jesenícko ekonomicky vyčerpaly. Ptáme se tedy, co se asi dělo v mysli bohatých měšťanů, když se v Evropě vyhrotilo střetnutí s Turky. V roce 1683 vpadli na Moravu Kuruci, jejichž nájezdy měli pouze loupeživý charakter. Dokonce v Olomouci se převážely cennosti z kostelů a úřadů na bezpečná místa.⁹ Co pak měli dělat běžní občané? Kam uschovat nastrádané peníze z obav, když v srpnu 1683 táhlo přes Slezsko velké vojsko polského krále Jana III. Sobieského na pomoc Turky obležené Vídni? Nakonec sice hlavní proud pozemního vojska přes Jesenícko nešel, král dorazil 25. srpna do Opavy a přes Nížký Jeseník dosáhl příštího dne večer Olomouce, ale v lidech se uhnízdil strach.

Navíc v letech 1622–1684 probíhaly v nízkém knížectví a zejména v samotném Jeseníku nesmyslné čarodějnické procesy, jimž padly za oběť hlavně ženy lepšího majetkového postavení. Odsouzené musely totiž zaplatit soudní výlohy, které se prakticky rovnaly majetku odsouzené! Justiční vraždy na nich tak byly páčány zejména z hrabivosti; právem útrpným vynucená doznání k páčání „ohavností proti víře“ byla jen záminkou. To mohla být druhá psychologická příčina ukrytí pokladu.

Třetí příčinou strachu byla morová epidemie, která v letech 1679–1680 zasáhla střední Evropu a Moravu. Byla sice menší než středověké morové rány, ale počty obětí dosahovaly několik desítek tisíc.

Jako čtvrtou musíme přidat tři ničivé požáry v tomto století – 1625 a 1638 předcházely panování Leopolda I., ale byly v živé paměti obyvatel. Nejhorší katastrofě to však nezabránilo: požár roku 1696 zaviněný služebnou, pracující na bělidle, zničil 80 domů na náměstí a dnešní Školní ulici i faru s matrikami.¹⁰ Je tedy pravděpodobné, že dům, na jehož pozemku byl ukryt poklad, též shořel a s ním zanikla

informace o zakopaných mincích. Pozemkové knihy města Jeseníku zaznamenávají od roku 1697 prodeje parcel na spáleništích zdejšího náměstí. Bohužel určit majitele zmiňovaného domu před tímto datem se nepodařilo.

Až tedy roku 1926 šťastná náhoda přinesla bohatství do rukou perníkáře Gideona Täubera (* 8. 10. 1868), který bydlel od roku 1893 se svou rodinou na nedalekém náměstí Svobody č.p. 82.¹¹ Je však zastřeno tajemstvím, co s nalezenými mincemi udělal. Ačkoli zdejší městské muzeum spravovalo rozsáhlou sbírku mincí, tento soubor se do něj podle dochovaných záznamů nedostal. Jisté je, že 5. 7. 1930 prodal G. Täuber svou polovinu domu č.p. 374 Hedvice Hackenbergové. Této rodině byl dům r. 1946 československým státem zkonfiskován. V majetku MNV Jeseník byl až do jeho zbourání v 60. letech 20. století.¹²

Bohužel neznáme složení pokladu, kolik bylo stříbrných mincí a jakých, známe jen dva panovníky – Ferdinanda II. a Leopolda I. Zajímavá je zmínka o minci, která znázorňuje obraz Matky Boží. Pokud by šlo o minci zlatou, jednalo by se o nejrozšířenější obchodní minci ve střední Evropě, o uherské dukáty, resp. kremnické. Kdyby kronikář měl na mysli tolarovou ražbu, bylo by to velice zajímavé, protože zřejmě můžeme vyloučit spíše vzácný tolar Leopolda z roku 1687, ražený v Uhrách, ve Velké Bani,¹³ a určit ji jako minci raženou v sousedním Kladsku. Mincmistr Petr Hema razil v Kladsku v roce 1629 celou sadu mincí s obrazem Ferdinanda III. a Pannou Marií s Ježíškem, jak sedí v plamenné záři na půlměsíci s opisem FECIT MAGNA POTENS (v překladu: učinila velké věci svou mocí).¹⁴ Ta mince je skutečně působivá, snad proto si ji kronikář všiml a zaznamenal. Ovšem přiznám se, že tuto interpretaci vystihuje rčení, že přání je otcem myšlenky...

Tolar Leopolda I. s „habsburským rtem“ (reprofoto)

POZNÁMKY

1. NEMEŠKAL, Lubomír: *České, moravské a slezské nálezy mincí období tolarového*. In: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Nakl. ČSAV, Praha 1957, s. 52, č. 3160.
2. Altvater. Zeitschrift des mähr.-schles. Sudeten-Gebirgs Verein. Freiwalddau 15. 12. 1926, s. 6.
3. SOKA Jeseník, fond FÚ Jeseník, farní kronika (1804–1935).
4. SOKA Jeseník, fond AM Jeseník, městská kronika (1914–1944).
5. NEMEŠKAL, opak. cit., s. 8.
6. ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Profil, Ostrava 1966, s. 306.
7. POŠVÁŘ, Jaroslav: *Měna v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (do počátku 20. století)*. ČNS, Praha 1977, s. 88.
8. STANĚK, Jaroslav: *Peníze v českých zemích*. Vydavatelství P.A.S., Praha 1995, s. 50.
9. REMEŠ, Lukáš: *Jan III. Sobieski a tažení polského vojska Moravou k Vídni roku 1683 ve svědectví tehdejších pozorovatelů*. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Pardubice 2012, s. 22–23. Citováno dle https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/47524/RemesL_JanIIISobieski_VP_2012.pdf?sequence=3&isAllowed=y.
10. GROWKA, Květoslav: *Z kroniky jeseníckých hasičů*. Sbor dobrovolných hasičů, Jeseník 2001, s. 6.
11. SOKA Jeseník, fond AM Jeseník, inv. č. 396, kniha 466, Index ke sčítání lidu 1910.
12. Katastrální úřad Jeseník, Výpis z katastru nemovitostí, č. p. 374.
13. NECHANICKÝ, Zdeněk: *Mincovníctví Leopolda I. 1657–1705*. ČNS, Hradec Králové 1991, obr. č. 1498.
14. HALAČKA, Ivo: *Mince zemí Koruny české*. II. díl, ČNS, Kroměříž 1988, s. 630 n. Hema razil 10 a 2 dukát, 2 a 1 tolar tohoto typu s Madonou.

Z kroniky města Frývaldova –1929 ¹

Zima 1928/1929 byla zcela neobvykle krutá a dlouhá. Od prosince do konce března vládla nepřetržitě neobyčejná zima. Po několik týdnů byly zaznamenány teploty až 36°C pod bodem mrazu. Vodovody a plynová vedení často zamrzaly. Nadmíru veliká zima způsobila mnoho škod na stromech a keřích v zahradách a lesích. Lesní zvěř hynula. Srnky se po cestách přibližovaly až k lidem a bez jakékoliv plachosti přijímaly podané krmivo. O velikonocích byly silnice ještě pokryty silnou vrstvou ledu, takže provoz se dal zvládnout jen přes velké úsilí. Na průjezdnost silnic uvnitř města musela obec vynaložit příspěvek 10.000,- korun.

I přes velikou zimu, která povolila až v polovině dubna, byla vegetace na jaře normální, květen přinesl velmi teplé počasí, takže rostliny se projeví překvapujícím dobrým vzrůstem a také žně byly normální.

Poblíž sedla mezi Křížovým vrchem a Supím vrchem (Geiersberg) vystavěl stavitel Ing. Richard Mayerhofer-Hötlingen z Moravské Ostravy luxusní víkendový domek. 12. ledna kolem 4. hodiny ráno tato budova zcela vyhořela.

V roce 1928 byl k nemocnici ve Frývaldově přistavěn nový trakt. Jeho vysvěcení proběhlo 5. února 1929.

Na památku na slezské hudební umělce Franze Schuberta a Eduarda Schöna Engelsberga ² pojmenovali městští radní jejich jmény dvě ulice v nově vzniklé městské části u řeky Bělé. Při této příležitosti vystoupil 14. června 1929 na náměstí pěvecký a hudební spolek. Domy nových ulic byly slavnostně osvětleny, místostarosta prof. Josef Ehrlich přednesl proslov a zpěváci předvedli hudební skladby slezských mistrů. K tomuto slavnostnímu aktu se sešlo mnoho set lidí.

*

Značný rozruch vzbudil krvavý čin. Košíkářský pomocník Richard Schinke flirtoval s pomocnicí v domácnosti Annou Geisslerovou, která sloužila v lékárně Sv. Mikuláše. ³ Večer 30. června si mladík nechal dívku vyvolat před dům a chtěl ji přemluvit k dostaveníčku. Dívka se zdráhala. Na to přepadla Schinkeho bezuzdná zlost a na náměstí bodl dívku dýkou do prsou.

Zima v Jeseníku ve 20. letech (SOKA Jeseník)

K 1. červenci 1929 byl zřízen městský stavební úřad a do jeho čela povolán Ing. Waldemar Sitka z Krnova.⁴

*

Po mnoho let vězela obyvatelům údolí Bělé v živé paměti vražda bývalého berního úředníka Ludwiga Obluka v Písečné. Obluk byl po světové válce zaměstnán jako úředník zdejší berní správy, avšak pro rozličné nepřístojnosti byl ze státní služby propuštěn. Později našel místo v kanceláři kamenického mistra v Písečné. 17. srpna šel Obluk do lesa na houby spolu s devítiletou Hertou Hoffmannovou, dcerou dělníka v Písečné, u něhož byl Obluk v podnájmu. Po osm dní pak byla dívčinka pohřešovaná. Terén k Supíkovcům byl četníky několikrát prohledán, ale bez úspěchu. Až 24. srpna proběhla ještě jednou velká obhlídka, na níž se vydalo mnoho četníků se stopařskými psy a obyvatelé. Tu byla pod hromadou kamení nalezena mrtvola děvčátka – hrozně rozkouskovaná! Ludvík Obluk, na něhož již dříve padlo podezření, protože byl s malou spatřen jako poslední, se nyní přiznal. Rozhořčení lidu bylo tak velké, že četníci jen s velikou námahou ochránili vraha před lynčováním. Obluk byl odsouzen k trestu smrti, ale omilostněn k delšímu trestu žalářem.

*

Z rozhodnutí městského zastupitelstva nabyt k 15. září t.r. platnost dopravní řád pro město Frývaldov. K úřednímu uplatnění dopravního řádu byly na ulicích a náměstích instalovány dopravní značky.

Nešikovným zacházením s lihovým vařičem utrpěla choť tkalce Wildeho 6. října tak těžké popáleniny, že příštího dne 7. října zemřela.

V noci z 8. na 9. listopadu bylo spácháno vloupání do centrální budovy firmy Regenhart & Raymann. Zločinci vnikli ze Schützenstrasse (dnes Husova ul.) do expedice a odtamtud do místnosti s pokladnou. Železná kasa byla navrtána a otevřena. Pachatelům spadlo do rukou asi 200.000 korun.

Na Ziegenhalserstrasse (dnes Bezručova ul.) pod evangelickým kostelem, poblíž domu č.p. 29, byla 24. listopadu autem přejeta vdova Geierová a byla na místě mrtvá.

K odstranění ještě stále trvající bytové nouze postavila obec dvojdomek pro 20 partají na severním konci Schützenstrasse. I jinak se v tomto roce dosti stavělo, celkově vzniklo 18 nových obytných domů.

V tomto roce byly seřizeny varhany katolického farního kostela na elektrický pohon.

*

Na podzim se měly uskutečnit nové volby do městského zastupitelstva. Protože ale teprve v říjnu proběhly nové volby do poslanecké sněmovny a do senátu, shodly se strany na jednotném seznamu tak, aby rozdělení mandátů pro strany nastalo podle počtu odevzdaných hlasů při parlamentních volbách, takže obecní volby mohly odpadnout. Podle toho sestavili městské zastupitelstvo:

	Počet hlasů	Počet mandátů
Němečtí národní socialisté (DNS)	1092	10
Německá nacionální strana (DNP)	701	8
Křesťanskosociální strana lidová (DCV) a Německá živnostenská strana (DGP)	1216	7 + 4
Němečtí sociální demokraté (DSD)	469	4
Komunistická strana Československa (KSČ)	254	2
česká kandidátka	121	1
celkem		36

Starostou byl zvolen (po třetí) Dr. Alois Bulla, notář (DNP),⁵ 1. místostarostou Dr. Leo Pawlowski, odborný lékař (DNS),⁶ 2. místostarostou P. Josef Ehrlich, profesor Státního – reformního – reálného gymnázia (DCV).⁷

*

Ke konci roku se hodně mluvilo o smutné události, která se odehrála v Kolíně nad Rýnem, jež přece jen byla úzce spojena s naším městem. Bratři Dittrichové z Frývaldova odebrali ze Slovenska veliké množství vánočních stromků a jeli s nimi do Kolína, aby je tam prodali. Narazili ale na podvodníka, takže asi na Štědrý den měli jedličky prodané, avšak nedostali za ně peníze. Jeden z bratrů, Moriz

Dittrich, si to vzal tak k srdci, že se o Štědrém večeru ve svém bytě oběsil. Když se jeho bratr vrátil z půlnoční, našel mrtvolu. Moriz Dittrich ponechal vdovu se třemi malými dětmi.

*

Ve dnech 23. až 25. dubna 1929 se zde konalo hlavní shromáždění Říšského svazu německého sdružení hostinských v Československé republice, se sídlem v Liberci. Na toto zasedání přijelo do Frývaldova mnoho hostů z celého území státu osídleného Němci.

V době vánoční byl na severní straně katolického farního kostela, podobně jako na náměstí, postaven vánoční strom. Obsah pokladničky umístěné u tohoto vánočního stromu byl věnován charitě. Tento zvyk zůstal zachován i v letech následujících.

Přeložila Krista Voráčová, red. úprava K. Growka

POZNÁMKY

1. Autorem zápisu kroniky města Frývaldova (dnes Jeseníku) byl Josef Hüttner (1877–1947), novinář Mährisch-Schlesischen Presse a básník píšící v místním nářečí. V letech 1919–1921 byl starostou města, poté pracovníkem městského úřadu.
2. O nich naposledy KYAS, Vojtěch: *Moravsko-slezské kořeny rodu skladatele Franze Schuberta*. XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku. Hudební život Jesenicka. Sborník referátů. Jeseník 2016, s. 65–68 ; PALÁK, Milan: *Hudební skladatel Eduard Schön Engelsberg (1825–1879)*. Tamtéž, s. 69–74.
3. Dvouposchodový empírový dům na severovýchodní straně náměstí č.p. 60 patřil po r. 1869 Franzi Hoffmannovi. Jeho rodina měla dům v držení až do r. 1946, kdy byl dvojčatům Elisabeth a Margarethe Hoffmannovým zkonfiskován. V přízemí domu provozovali zmíněnou lékárnu, která sloužila veřejnosti až do zbourání této části náměstí. Dnes bychom tu mohli přibližně situovat prodejnu HAKO.
4. Nar. 18. 12. 1891 v Opavě. Vystudoval německou Vysokou technickou školu v Brně. 1. světovou válku ukončil jako mnohokrát vyznamenaný v hodnosti nadporučíka. Do svého přeložení do Jeseníku působil na stavebním úřadě v Krnově.
5. Bulla Alois, Dr. jur. (1. 10. 1871 Radiměř, okr. Svitavy – 4. 6. 1854 Wiesbaden). Navštěvoval gymnázium v Moravské Třebové a poté vystudoval práva ve Vídni (1896). V letech 1899–1903 byl soudcem v Šumperku, kde se oženil. V r. 1904 se stal notářem ve Starém Městě. V letech 1907–1910 byl předsedou sekce Moravsko-slezského sudetského horského spolku (MSSGV) ve Starém Městě a zasloužil se o výstavbu Liechtenštejnské chaty na Králickém Sněžníku. V r. 1910 převzal od dr. Ludwiga notářství v Jeseníku. Za 1. světové války sloužil na ruské frontě. V r. 1919 se stal členem Zemského svazu pro rozvoj turistického ruchu. V r. 1922 byl jako kandidát DNP zvolen do městského zastupitelstva a starostou. V úřadu setrval až do zákazu této politické strany r. 1933. Během jeho starostování došlo k vyrovnaní městského rozpočtu, postavilo se 250 nových obytných domů, rozšířila se síť vodovodu a kanalizace, zrenovována plynárna a bylo vybudováno městské koupaliště. Od 1. 11. 1938 byl členem NSDAP. V r. 1941 obdržel stříbrný čestný odznak MSSGV.
6. Pawlowski Leo, MUDr. (6. 12. 1894 Černá Voda, o. Bílsko – 14. 8. 1945 Domašov). Navštěvoval gymnázium ve Frýdku, r. 1913 začal studovat medicínu na lékařské fakultě univerzity ve Vídni. Po válce, kdy působil v polní nemocnici v Palestině, dokončil studium na Německé univerzitě v Praze r. 1923 jako odborný lékař – rentgenolog. Do Jeseníku přišel v r. 1925. Byl politicky nesmírně aktivní v německých spolcích (turneři) a organizacích (lékařský svaz, Svaz Němců). Od r. 1921 byl členem Německé národně socialistické dělnické strany (DNSAP), za níž r. 1928 kandidoval jako vedoucí kandidátní listiny do poslanecké sněmovny, v letech 1926–1933 byl členem okresního a slezského zemského výboru. V r. 1928 se stal členem městského zastupitelstva a 1930–1934 prvním místostarostou. Od r. 1935 začal kariéru v Sudetoněmecké straně (SdP) jako člen okresního vedení, v krizi na podzim 1938 byl jako přední henleinovec zatčen a uvězněn. Po záboru Sudet byl převeden do nacistické NSDAP a stal se okresním stranickým vedoucím. Zemřel v koncentračním táboře III Domašov.
7. EHRLICH Josef (16. 12. 1885 Vidnava – 29. 9. 1955 Heiligenstadt) byl synem obuvnického mistra ve Vidnavě. Po maturitě r. 1905 vstoupil do biskupského kněžského semináře ve Vidnavě. Na kněze byl vysvěcen 21. 7. 1909 a hned 1. 8. 1909 byl jmenován kaplanem v Jeseníku. Po otevření státního reálného gymnázia v Jeseníku r. 1913 a složení učitelské zkoušky se zde stal profesorem náboženství. Vyučoval až do svého nuceného penzionování z politických důvodů r. 1940. Za křesť.-soc. lidovou stranu byl zvolen městským radním, měl na starosti zejména sociální péči ve městě. Působil i jako 1. místostarosta, ale po volbách 1935 se distancoval od politiky sympatizující s nacismem, a proto se r. 1936 nestal starostou. V Jeseníku založil katolický Lidový spolek, přispíval články do katolického týdeníku Deutscher Volksfreund. V Katolickém lidovém domě režíroval divadelní hry, operety a jako autor pašijové hry. Během 2. svět. války poskytoval duchovní péči v nemocnici a vojenském lazaretu. Na konci války jako známý antifašista byl členem revolučního národního výboru. Veden křesťanskými ideály a zklamán politickým ovzduším založeným na kolektivní vině Němců opustil J. Ehrlich 26. 7. 1945 město s první vlnou vysídlelců jako jejich duchovní pastýř. Po krátkém pobytu v lágru ve Vápenné odešel do Senftenbergu v Sasku, kde na tamní střední škole vyučoval až do r. 1953 němčinu a latinu. Zemřel jako rektor Nadace sv. Jana v Ershausenu u Heiligenstadtu.

Jesenický učitel, muzikant a turista Adolf Weinhold (1881–1968)

Mgr. Petr Müller, Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově

K letošnímu významnému výročí, 750 let města Jeseníku, bych si jako zdejší rodák rád dovolil přidat svůj příspěvek, v němž bych chtěl představit důležité okamžiky ze života význačné osobnosti Adolfa Weinholda, který na Jesenicko přišel z Krnovska, z kraje, kde v současnosti působím a žiji.

Adolf Weinhold se narodil 12. ledna 1881 v Zátoru u Krnova (*Seifersdorf bei Jägerndorf*)¹, tedy shodou okolností v roce, ve kterém byl v Jeseníku založen Moravsko-slezský sudetský horský spolek (*Mährisch-Schlesischer Sudetengebirgsverein*, MSSGV), v němž měl jmenovaný sehrát důležitou úlohu. V Bruntále pak navštěvoval obecnou a měšťanskou školu a následně v letech 1896–1900 v Opavě učitelský vzdělávací ústav.²

Po ukončení studia nastoupil na své první místo ve škole v Bukovicích.³ K rozhodnutí přijít na Jesenicko jistě přispěl jeden výlet v jeho studentských letech v září 1898, na který ho pozvaly sestry Emma a Marie Hampelovy, dcery hostinského ze Zátoru. Spolu s dalšími, tedy sourozenci Judith a Richardem Kienelovými, dětmi poštmistra Johanna Kienela z Loučky a paní Cäcilií Rotter, ženou kantora Johanna Rottera, vedoucího zátorské kostelní hudby, jejímž úkolem bylo mládežníky hlídat, se mělo jít na Praděd.

Tento vandr trochu zkomplikovalo Weinholdovo zaspání, kdy nestihl ranní vlak a musel svoje spoléčníky složitým způsobem dohánět. Nejprve došel pěšky do Nových Heřminov, z nich poté cestoval vlakem, tzv. kafemlýnkem do Vrbna, následně rychlou chůzí prošel Ludvíkov a Karlovu Studánku. K dalšímu dění na výletě ve svých vzpomínkách později zaznamenal:

„Velká radost a zvučný jásot mi přišly vstříc při vstupu do chaty Ovčárna.

„Ten vlak dnes ráno jsi zaspal, milý Adolfe, že ano,“ uhádl můj přítel Kienel, tehdy žák státní reálky v Krnově. Moji vandrovní přátelé došli na chatu teprve před 20 minutami. Bavili jsme se do sytosti. Hostinská — nezapomenutelná paní Grohal — měla z nás, lidí tisících se ze života, svou zvučnou radost.

Následující ráno jsme při slunce svitu vystoupali na téměř 1500 m vysoký Praděd, nestora hor vlasti. Ve velké dálce jsem viděl mně zcela cizí městečko Frývaldov (pozn. aut.: dnešní Jeseník) netušící, že to přátelské městečko bude mým druhým domovem. Smějící se, zpívající, také navzájem se škádlící jsme sestoupali k Videlskému kříži stojícímu na nejvyšším bodu průsmyku. Ve videlském hostinci jsme si u rodiny Theuer (paní Theuer byla rodačka z Jeseníku) dovolili bohatý oběd.“⁴

Následovala návštěva rodiny učitele ze státní odborné školy pro dřevařský průmysl

Adolf Weinhold (reprofoto)

ve Vrbně Julia Stanzela, se kterou se sestry Hampelovy přátelily, a ten vzal účastníky výletu na prohlídku zmíněné školy.

Ve večerních hodinách poté, co vystoupili z vlaku v Zátoru a rozloučili se s paní Rotter, se všichni mládežníci odebrali do hostince Hampel, kde za zvuků hudby, jak Weinhold rovněž vzpomínal, ještě několik hodin vzdávali hold Terpsichoré, múze tance.

V bukovickém smyčcovém kvartetu následně Weinhold obsadil místo prvního houslisty.⁵ Z tohoto kvartetu pak po příchodu dalších hudebníků z Jeseníku a České Vsi vznikl velmi žádaný Nordmarkorchester.⁶ Jako sbormistr vedl jmenovaný rovněž bukovický pěvecký klub (Buchelsdorfer Gesangklub), založený v roce 1901. Byl též činný v ochranných spolcích (Schutzverbände) a sice jako předseda místní skupiny spolku Nordmark (Nordmark – Ortsgruppe) a Německého školního spolku (Deutscher Schulverein) Bukovice.⁷ V letech 1903 až 1906 potom konal vojenskou službu.⁸ V roce 1907 se oženil s Martou Fischer (nar. 19. května 1887 v Zátoru⁹), dcerou zátorského dědičného šoltýse či rychtáře Stefana Fischera¹⁰ – posléze se jim narodilo 5 dětí, 3 chlapci zemřeli v útlém věku a 2 dcery¹¹ přišly na svět po 1. světové válce.¹² Jesenický starosta dr. Emil Hauck dosáhl přeložení tohoto velmi schopného mladého učitele do chlapecké školy v Jeseníku (1912).¹³ Tam se následně stal vlastníkem domu č.p. 50, na Grögerově ul., v místní části Ditrichštejn. Inicioval pietní péči o hrob bývalého ředitele jesenické chlapecké školy Emanuela Waltera,¹⁴ který se nenacházel v dobrém stavu, a podporu chudým žákům. V letech 1910–1914 byl členem okresního vedení spolku Nordmark a Německého lidového spolku (Deutscher Volksverband), v letech 1911–1914 předsedou učitelského klubu (Lehrerklub)¹⁵ či spolku učitelů údolí Bělé (Bieletaler Lehrerverein).¹⁶ Stal se tenorem a prvním houslistou v jesenickém hudebním a pěveckém spolku (Freiwaldauer Musik- und Gesangsverein).¹⁷

Po vypuknutí 1. světové války v roce 1914 byl Weinhold zmobilizován. Později vzpomínal, že náležel k 9. rotě pěšího pluku č. 1 Kaiser, tzv. Opavského. Ten následně utrpěl těžké ztráty na ruské frontě v bitvě na Nidě. Jeho rota se ztenčila na 4 zdravotníky a 3 muže ve zbrani. Zbytky pluku pak o vánocích roku 1914 ležely v Jasioně. Zúčastnil se dalších tažení a při jednom padl do ruského zajetí. Ve svých vzpomínkách později Weinhold velmi soucitně nahlížel na obyčejné vojáky živé i padlé – své kamarády – a velice kriticky na bezohledné důstojnictvo, které např. nechalo své mužstvo mrznout, zatímco se samo hrálo v teple světnic a k poslednímu roku války, respektive k přelomu let 1918/1919, napsal:

„19. prosince jsem v mrazu a vichřici se svým přítelem Ferdinandem Neffem z Kačerova (Katscher, východní Čechy) nastoupil do dobytčáku cestu domů ze stanice Umjol u Tambova. 24. prosince jsme přijeli do stanice Lačínovo. Tam jsme setrvali 8 dnů, neboť vlak kvůli sněhovým závějím nemohl dále. Asi 25 mladých Rusů, kteří chtěli narukovat, sdílelo náš osud. Tito nás prohlásili za „tovarišče“ (přátele) a opatrovali

Časopis Altvater pod Weinholdovou redakcí

nás. Staniční budova se hemžila lidmi. Sněhová vichřice zavála náš vlak tak, že byl vidět pouze ještě komín lokomotivy. 24. prosince jsem přes noc seděl ve vestibulu nádražní budovy na svém ruksaku. Kamenná dlažba byla natěsnána lidmi. Všecko spalo. Zůstal jsem vzhůru. Moje myšlenky byly u ženy a synáčka¹⁸ v Zátoru. Po 8 dnech nedočkavosti se jelo dále přes Kyjev, Cholm, Lublin, Krakov do Opavy. 10. ledna jsem mohl se slzami v očích obejmout ženu a dítě. Tři roky a 6 měsíců válečného zajetí bylo přečkáno.¹⁹

Po návratu z ruského zajetí se Adolf Weinhold stal v Jeseníku členem místní školní rady (Ortsschulrat), zastupcem starosty²⁰ a předsedou policejního oddělení (1921–1931). Dále působil jako předseda správního výboru městské spořitelny (Verwaltungsausschuss der Städtischen Sparkasse) a první předseda spolku Heimatsöhne im Weltkrieg.²¹ Následně se v Moravsko-slezském sudetském horském spolku stal zapisovatelem²² a 26. října 1924 ho valné shromáždění spolku jmenovalo redaktorem časopisu Altvater.²³ Weinhold pak velmi pomohl překlenout období po smrti prvního redaktora uvedeného časopisu Adolfa Kettnera, než v čele redakce nastoupil Franz Peschel. První číslo pod Weinholdovou redakcí bylo 11/1924, rezignoval 12. září 1925²⁴ a poslední vydání pod jeho vedením mělo číslo 11/1925. Později na stránkách časopisu Altvater jako výsledek své rozvíjející se spisovatelské a badatelské činnosti publikoval článek o zeti význačného vodoláče Vincenze Priessnitze a zakladateli MSSGV Johannu Ripperovi, respektive ke 100. výročí od jeho narození.²⁵

V červnu 1938 odejel se svou rodinou z Jeseníku do své rodné obce Zátor,²⁶ kde od roku 1911 jeho rodina vlastnila hospodářství o velikosti 55 ha – tzv. „Janichei“.²⁷ 14. prosince 1938 nečekaně zemřel jeho přítel z mládí Rudolf Hampel, od července toho samého roku starosta obce. Na toto místo potom nastoupil právě Adolf Weinhold.²⁸ Mezitím se 1. listopadu 1938 stal členem NSDAP a působil také jako vedoucí místní skupiny (Ortsgruppenleiter) Zátor. Avšak jako straník posléze neměl úplně příznivé hodnocení pro svůj postoj, který, jak napsal jeho hodnotitel, byl takovýto: „přes svůj věk by mohl být lepší, pro pevnou disciplínu nemá správné pochopení“. Podle stranického hodnotitele těž postrádal bojovnost.²⁹ Přesto zůstal ve funkci starosty až do května 1945. Do armády již nebyl povolán.

Druhá světová válka a odsun³⁰ a zážitky z uvedeného období sepsané Adolfem Weinholdem si vzhledem ke své naléhavosti zaslouží být zde uvedeny v původní podobě³¹:

„K příležitosti mých 60. narozenin (12. ledna 1941) jsem mohl s uspokojením a radostí konstatovat, že obyvatelstvo bylo s mým vedením úřadu spokojeno. Nepřenesl jsem také přes srdce šikanování cizonořových pracovníků, mezi nimiž bylo leckdy také slušných lidí; když tu byly dny zvratu, darovali mi tito pracovníci skvělou krávu, ti ji „zabavili“ u jednoho sedláka, protože tento byl dle jejich názoru „prase“. 29. května 1945 jsem byl jako poslední starosta okresu ještě se sedmi straníky (Parteigenossen) dovezen do Krnova. Dalšího dne mě dva ruští lidoví komisaři podrobili výslechu, nemohli ale konstatovat žádnou vinu. Naopak. Jeden, který mluvil perfektně německy, po delším rozhovoru nakonec mluvil: „Tedy pěkně! Nebyl jste u SS, u SA, u NSKK, u Volkssturmu, jako starosta jste velmi slušně zacházel se slovanskými lidmi, jste starý muž a jděte dnes zase domů.“ Nicméně v průběhu dalších výslechů se zapomnělo mě domů poslat. Ale dalšího dne dopoledne mně byl doručen česko-ruský průvodní dopis a propustili mě. S veselou náladou jsem putoval přes Guntramovice a Dubnici do Zátoru, kde mě se slzami radosti přivítaly žena a dcery. Avšak to spolubytí mělo mít jen krátkého trvání, 21. července, na narozeniny mé dcery Gerlinde, bylo 70 místních obyvatel nahnáno do tzv. Opavského tábora (Troppauer Lager, na Opavské ulici) v Krnově, mezi nimi jsem se nacházel také já se svou ženou Marthou a svou dcerou Elfriede. Poslední byla již další den pomocnou silou plukovního lékaře v kasárnách, moje žena byla přidělena k transportu, jenž 26. července odjel do Saska. Já jsem se stal 11. srpna těžce pracujícím železáren Vítkovice, kde jsem zůstal do 23. listopadu. 23. listopadu odjeli starší muži a staré ženy, kteří měli přes 60 let, do tábora v Krnově. 11. prosince mě zde vysvobodila moje milá dcera Gerlinde s jedním rázným známým, který zcela dokonale uměl český jazyk. Postihl mě pocit štěstí nemající sobě rovného, když jsem byl opět doma a mohl spát na svém měkkém lůžku. Moje dcera mě opečovávala s celou obětavostí vděčného dítěte. Po 15 týdnech ve Vítkovicích jsem se opět brzy zotavil. — Jaro 1946 se u mě uvedlo velmi špatně. 21. března se objevili tři četníci, hnali mě a mého zetě vsí jako zločince a strčili nás do zlopověstného „Gitterbaracke“ (zamřížovaného baráku) v Opavském lágru v Krnově. Však už 5. den jsme byli vyslýcháni státní policií, shledáni nevinnými a z

Gitterbaracke propuštění. Moji společníci ze světnice byli udivení, když slyšeli, že jsem už po pěti dnech směl odejít do všeobecného tábora. Mnoho z nich už měsíce sedělo za mřížemi a čekalo na vysvobození. 1. května jsem se svým zetěm přišel do Cvilínského lágru (Burgberglager), odkud následoval odsun. Když nám bylo známo, že budeme odsunuti 6. května, přivolali jsme mou dceru Gerlinde s jejím 3 roky starým synáčkem Hans-Jürgenem ze Zátoru do lágru a 6. května pochodoval transport čítající 1200 osob na nádraží Krnov, kde již stál připraven vlak o počtu 40 vagonů. 9. května jsme přijeli na nádraží Furth im Walde, kde jsme zastihli mnoho známých. Po noční jízdě dosáhl transport Augsburgu, byli jsme dopraveni do lágru Haunstetten, zůstali dva dny, přišli potom do lágru Unterthingau, kde se nám po 8 dnů při nejlepším zaopatření velmi dobře dařilo. 18. května jsem se svou dcerou Gerlinde, jejím manželem a synáčkem dorazil do Hopferbachu, kde od té doby žiji.

3. května 1947 se mi podařilo dostat mou ženu z ruské zóny. Žel moje milá žena odešla provždy ode mě již 11. prosince 1948. V několika okamžicích ji zahubila mozková mrtvice."

V Německu byl Adolf Weinhold velmi činný ve spolcích odsunutých, např. v Sudetoněmeckém kra-janském sdružení ve výše zmíněném Hopferbachu - kde zasedal i v obecní radě³² - a působil též v Ober-günzburgu v oblasti Allgäu.³³ Pokračoval ve vlastivědné práci, zpracovával vzpomínky z období mládí a doby vojenské služby, což se setkávalo s velkým zájmem. Stal se držitelem zlatého čestného odznaku MSSGV, zlatého čestného odznaku Sudetoněmeckého kra-janského sdružení³⁴ a zlatého odznaku Ně-meckého pěveckého svazu.³⁵ Přes všechno, co prožil, se vždy vyznačoval velkým smyslem pro humor. Na sklonku života se uchýlil do ústraní penzionu Vinzentinum ve Freisingu v Horním Bavorsku. Tam se i přes svůj vysoký věk k potěšení všech čtenářů jeho příspěvků,³⁶ tedy především krajanů - obzvláště pak jeho bývalých žáků z Bukovic a Jeseníku, kteří si ho jako svého bývalého velmi schopného učitele vážili a ctili - ještě více zabýval zapisováním svých vzpomínek a výsledků bádání. Tak vznikly např. jeho příspěvky o Zátoru, kdy sepsal kroniku obce, dále články o dějinách vlastní rodiny a příbuzných a o rodinách sousedů. V domově pro seniory v Dettingen/Teck u Kirchheimu unter Teck objevil paní Kastner, praneteř Franze Schuberta a poukázal na ni.

Adolf Weinhold zemřel ve Freisingu 16. října 1968.³⁷ Jeho kremace se uskutečnila nedlouho poté, 19. října v 9.30 hod., v krematoriu na mnichovském Východním hřbitově.

Za inspiraci k sepsání článku děkuji Mgr. Květoslavu Growkovi a za poskytnuté materiály panu před-sedovi MSSGV Güntheru Buckovi.

POZNÁMKY

1. Jeho otcem byl tamní sedlák Stefan Weinhold (nar. 16. září 1844 v Zátoru, zemř. 25. prosince 1923) a matkou Karoline, rož. Kling (nar. 21. června 1847 v Guntramovicích, zemř. 16. srpna 1913) - viz Jägerndorfer Heimatbrief 1968 (roč. 20), č. 407, s. 290.
2. OHLBAUM, Rudolf: *Persönlichkeiten*. In: Freiwaldau - Gräfenberg. Die Kurstadt im Altvatergebirge und die Dörfer im oberen Bielethal. Ein Heimatbuch, Kirchheim u. Teck 1987, s. 287.
3. OLBRICH, Emmi: *Die Schulen. Schule Buchelsdorf*. In: Freiwaldau - Gräfenberg, opak. cit., s. 442 - 443.
4. WEINHOLD, Adolf: *Eine Altvaterpartie vor 60 Jahren*. Jägerndorfer Heimatbrief 1958 (roč. 10), č. 198, s. 310-311.
5. OHLBAUM, Rudolf: *Persönlichkeiten*, opak. cit., s. 287.
6. Tamtéž, s. 287-288.
7. Tamtéž, s. 288.
8. Toto bylo zaznamenáno na kartě, na níž je datum 1. května 1942, uložené v SOkA Bruntál se sídlem v Krnově, fond: Landrát Krnov, inv. č. 47, poř. č. 113, kartotéka, 1938 - 1945, Evidence německých státních příslušníků (Volkskartei), Zátor - muži, roč-ník narození 1869 - 1937 (viz <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=06026D70300C11E3A731F04DA2359BB0&scan=60>, <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=06026D70300C11E3A731F04DA2359BB0&scan=61>). V uvedené kartě jsou rovněž např. údaje o tom, že posledním oddílem vojska, v němž sloužil, byl pěší pluk č. 1 (Inf. - Reg. Nr. 1), v hodnosti desátníka.
9. Tamtéž.
10. WEINHOLD, Adolf: *Chronik von Seifersdorf, Kreis Jägerndorf*. Jägerndorfer Heimatbrief 1961 (roč. 13), č. 265/66, s. 270. Dále v OHLBAUM, Rudolf: *Persönlichkeiten*, opak. cit., s. 287.
11. V rubrice Landsleute schreiben: *Adolf Weinhold, Oberlehrer i. R.*. Jägerndorfer Heimatbrief 1952 (roč. 4), č. 56, s. 269-270.
12. WEINHOLD, Adolf: *Aus einer Familienchronik*. Jägerndorfer Heimatbrief 1963 (roč. 15), č. 304, s. 550.
13. OHLBAUM, Rudolf: *Persönlichkeiten*, opak. cit., s. s. 288. Dále ve Freiwaldau/Gräfenberg - eine Schulstadt. In: Freiwaldau - Gräfenberg, opak. cit., s. 193 a 195.

14. V rubrice Unseren Alten Gruß und Glückwunsch: K. U.: *Adolf Weinhold — 85 Jahre*. Altvater 1965 (roč. 84), č. 5, s. 145.
15. OHLBAUM, Rudolf: *Persönlichkeiten*, opak. cit., s. 288.
16. OLBRICH, Emmi: *Die Schulen. Schule Buchelsdorf*, opak. cit., s. 443.
17. OHLBAUM, Rudolf: *Persönlichkeiten*, opak. cit., s. 288.
18. Tento jeho syn se jmenoval Fridolf – viz WEINHOLD, Adolf: *Zwei Heilige Abende*. Jägerndorfer Heimatbrief 1968 (roč. 20), č. 400, s. 3.
19. WEINHOLD, Adolf: *Zwei hl. Abende*. Jägerndorfer Heimatbrief 1957 (roč. 9), č. 177/178, s. 370.
20. V rubrice Unseren Alten Gruß und Glückwunsch: *Oberlehrer i. R. Adolf Weinhold - 75 Jahre*. Altvater 1956 (roč. 75), č. 1, s. 10.
21. OHLBAUM, Rudolf: *Persönlichkeiten*, opak. cit., s. 288.
22. V rubrice Verhandlungsschrift. Altvater 1923 (roč. 42), č. 10, s. 8. Dále v rubrice Von den Zweigvereinen: Freiwaldau. Altvater 1931 (roč. 50), č. 1, s. 7. Rovněž v *Besonderer Vereinsteil. I. Der Mährisch Schlesische Sudeten-Gebirgsverein, Sitz Freiwaldau, MSSGV. Hauptvorstand des Gesamtverbandes und des MSSGV. Verdientvolle M. des Hvst.* In: 1881 – 1931. Altvater, Festschrift zur 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines. Frývaldov 1931, s. 118.
23. V rubrice Vom Hauptvorstand: *Verhandlungsschrift*. Altvater 1924 (roč. 43), č. 11, s. 6. Zmínka o jeho působení v čele redakce časopisu Altvater je též v *Die Schriftleitung: Unsere Zeitschrift*. In: 1881 – 1931, opak. cit., s. 157.
24. V rubrice Vom Hauptvorstand: *Bericht über die 421. Hauptvorstandssitzung in Freiwaldau, am 12. September 1925*. Altvater 1925 (roč. 44), č. 10, s. 4.
25. V rubrice Vom Hauptvorstand: *Hauptmann Hans Ripper. (Zu seinem 100. Geburtstage am 2. Juli 1930.)*. Altvater 1930 (roč. 49), č. 7, s. 3.
26. V rubrice Landsleute schreiben: *Adolf Weinhold, Oberlehrer i. R.*. Jägerndorfer Heimatbrief 1952 (roč. 4), č. 56, s. 269.
27. Statek měl č.p. 55, což bylo zaznamenáno na kartě citované v poznámce č. 8. Ve zmíněné kartě je rovněž např. údaj o jeho výškolení v protiletcecké obraně.
28. V rubrice Landsleute schreiben: *Adolf Weinhold, Oberlehrer i. R.*, opak. cit., s. 269.
29. SOKA Bruntál se sídlem v Krnově, fond NSDAP - okresní vedení Krnov, kartotéka, (1930) 1938–1945.
30. Vysídlen byl 8. května 1946, transport 68058 v. (vagon) 4, pásmo US Domažlice – viz SOKA Bruntál se sídlem v Krnově, fond ONV Krnov, inv. č. 340, poř. č. 61, Odsunová kartotéka Němců (sběrného střediska Krnov), Wa – We, 1946 (<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=04E9687E2C1011E3B1EAF04DA2359BB0&scan=323>). Dále viz fond ONV Krnov, inv. č. 281, karton 233, Odsun Němců – seznamy osob transportů I – XXXI, 1946 – tady jsou Adolf Weinhold a jeho dcera Gerlinde Haraschin se svou rodinou uvedeni v seznamu 1200 osob německé národnosti, jejichž odsun z Krnova do Bavorska započal 6. května 1946 – tedy pokud jde o datum 8. května 1946, jedná se o den, kdy transport přejel státní hranice. Další dcera Elfriede Weinhold se pak do Bavorska dostala spolu s jinými osobami německé národnosti transportem č. 68292 ve v. (vagonu) č. 10, jenž měl začátek 14. září 1946 s přejezdem státních hranic 16. září 1946 – v poválečném období potom nesla příjmení Heinlein.
31. V rubrice Landsleute schreiben: *Adolf Weinhold, Oberlehrer i. R.*, opak. cit., s. 269–270.
32. BUCK, Günther: *110 Jahre Altvater – sechs Schriftleiter*. Altvater 1992 (roč. 110), č. 3, s. 91.
33. V rubrice Unseren Alten Gruß und Glückwunsch: *Oberlehrer a. D. Adolf Weinhold — ein Achtziger*. Altvater 1960 (roč. 79), č. 5, s. 143.
34. V rubrice Mitteilungen: *Goldene Ehrennadel der SL an Oberlehrer i. R. Adolf Weinhold*. Jägerndorfer Heimatbrief 1955 (roč. 7), č. 126, s. 367.
35. V rubrice Unseren Alten Gruß..., opak. cit., s. 143.
36. Ty byly publikovány např. v časopise Jägerndorfer Heimatbrief nebo ročence Heimatjahrbuch Ostsudetenland.
37. OHLBAUM, Rudolf: *Persönlichkeiten*, opak. cit., s. 287.

Regenhardt a Raymann, továrna na lněné a damaškové zboží, Jeseník

PhDr. Ivana Tarabová, Zemský archiv v Opavě

Úvod

V roce 2017 převzal Státní okresní archiv Jeseník od Zemského archivu v Opavě zásadní archivní fond pro dějiny města Jeseníku, fond firmy, která spolu s Priessnitzovými léčebnými láznemi vymanila podhorské městečko z provinciálnosti.

Pisemnosti fondu Regenhardt und Raymann vznikaly z úřední, obchodní, výrobní, provozní a jiné činnosti firmy. Jakým způsobem zajišťovali majitelé ukládání písemností, není zřejmé, neboť se nedochovalo žádné původní registraturní pomůcky. Dobrý fyzický stav materiálu i jeho množství však svědčí o tom, že písemnostem byla věnována náležitá pozornost. Ani válečné a poválečné události na tomto stavu nic nezměnily.

V podnikovém archivu n.p. Moravolenu Šumperk byly soustředěny písemnosti zrušených textilních podniků z Jesenicka, Šumperska a Bruntálska. Mezi nimi se nacházel i fond Regenhardt a Raymann. Archivářka A. Krejčová provedla v roce 1961 roztřídění tohoto materiálu a jeho zpracování formou seznamu. Na základě rozhodnutí Archivní správy MV ČSR byly písemnosti dne 22. 10. 1993 předány Státnímu oblastnímu archivu v Opavě a zde zaevidovány pod přírůstkovým číslem 43/1993. Další nezpracované přírůstky byly převzaty v letech 1997 a 2000 ze Státního okresního archivu v Jeseníku a přiřčeny k fondu. Fond uspořádala a inventář sestavila v listopadu 2006 PhDr. Ivana Tarabová.

Vývoj firmy Regenhardt und Raymann

Na Jesenicku vznikala od počátku 19. století řada textilních továren. Příspěly k tomu přírodní podmínky Slezska s chladnějším a vlhčím podnebím bohatým na množství srážek. Hlavní centra textilní výroby se vytvářela v Šumperku a Jeseníku. Zatímco v Šumperku vedle sebe prosperovalo několik plátenických firem (Eduard Oberleitner, Ignác Seidl, Carl Siegel, Antonín Hanel, Jan Knapp a další), v Jeseníku v průběhu 19. století získala monopolní postavení plátenická firma Regenhardt und Raymann. Její počátky byly podobné jako u mnoha jiných průkopníků skromné a trvalo několik generací, než byla dobudována moderní továrna, která pak konkurovala i větším plátenickým firmám v habsburské monarchii.

Na samém začátku podnikatelských snah o vybudování vlastní živnosti stály dvě výrazné osobnosti. Jedním z nich byl Josef Raymann, rodák z Jeseníku, a druhým Johann Jakob Regenhardt, jehož předci přesídlili z Bavorska do rakouského Perchtoldsdorfu.

Josef Raymann (*1770 v Jeseníku) pocházel z rodiny perníkáře a majitele městského domu č.p. 144 a nic nenasvědčovalo tomu, že v budoucnu bude podnikat v jiném oboru. Vyučil se perníkářskému řemeslu a měl převzít otcovu živnost. Jeho sňatek s dcerou významného vídeňského podnikatele Adolfa Weisse (roku 1800 založil slezskou nítařskou firmu Rössler und Weiss) však nasměroval Raymanna poněkud jiným směrem. Finanční podpora rodiny nevěsty mu umožnila pomýšlet na založení plátenické firmy. Velký finanční úvěr získal také u vídeňského bankovního domu Regenhardtů a mohl tak realizovat první kroky k uskutečnění svého cíle. Nejtěžším úkolem bylo najít vhodné pozemky v blízkosti vodních zdrojů. V roce 1808 uzavřel Raymann nájemní smlouvu s vratislavským biskupstvím na pronájem pozemků v Ditrichštejnu (dnes část města Jeseníku). Na nich vystavěl jednoduché drnové bělidlo příze se sušárnou a sklady. Jeho podnik zpočátku fungoval tak, že Raymann kupoval od místních přadláků surovou přízi a lněné tkaniny, které dále bílil a prodával ve Slezsku. Zvýšená poptávka po plátnu přinutila Raymanna inovovat výrobu. V roce 1821 získal do dědičné držby další pozemky a zahrady náležející

vrchnostenskému úřadu na Jánském Vrchu. Na nich pak nechal postavit lněnou valchu, mandl a sušárnu na přízi a plátno. Obchod s přízí tak rozšířil o obchod s lněnými tkaninami. S prodejem plátna mu pomáhal syn Adolf (* 1799 v Jeseníku), který plátenické zboží dále prodával brněnským obchodníkům.

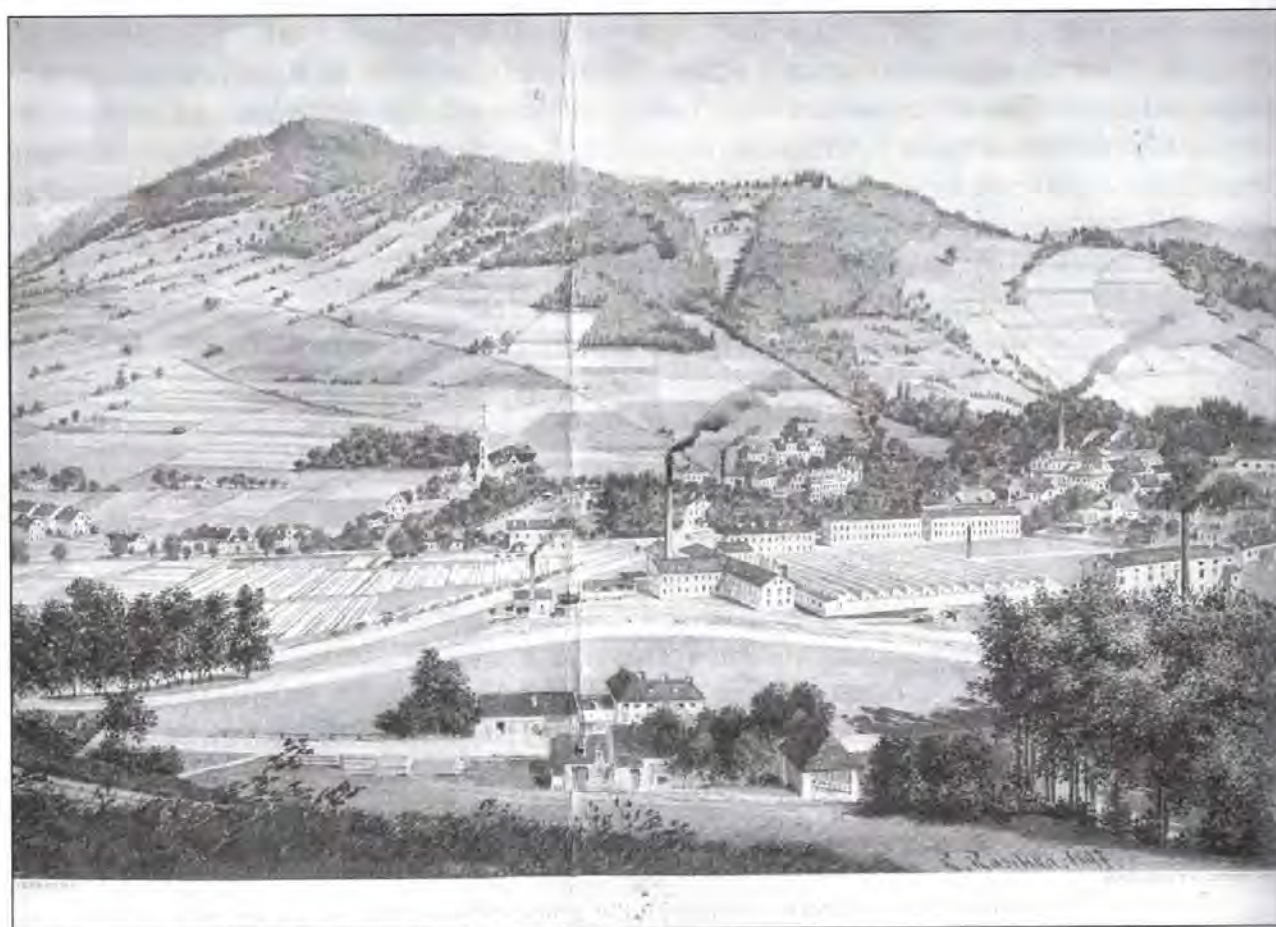
Úspěšnou podnikatelskou cestu nastoupil i Johann Jakob Regenhart. V rakouském městě Perchtoldsdorfu založil roku 1774 obchod s plátnem a jiným textilním zbožím. Na jeho činnost navázali synové Alois a Jakob. Převzali otcovu živnost, přesídlili do Vídně a zde roku 1811 založili firmu Gebrüder Regenhart, která se zabývala velkoobchodem s plátnem. Mezi dodavatele plátna patřila i Raymannova firma. Právní podobu nabyla tato spolupráce roku 1819, kdy byla uzavřena společenská smlouva mezi Josefem Raymannem, synem Adolfem a Jacobem Regenhartem o vytvoření vídeňsko – jesenické firmy Josef Raymann et Comp. k výrobě a prodeji slezských pláten. Obdobně uzavřel Regenhart smlouvu i s dalším významným výrobcem plátna ze Zlatých Hor, Josefem Münzbergem. Společenskou smlouvou z roku 1833 došlo k volnému propojení těchto tří firem v jeden celek, v němž si bratři Regenhartové ponechávali výsadní právo prodeje lněného zboží obou firem. Úmrtím Josefa Raymanna a Josefa Münzberga se společnost rozpadla. V roce 1845 vznikla ve Vídni nová společnost pod firmou Gebrüder Regenhart et Cie se společníky Aloisem a Jacobem Regenhartovými a Adolfem Raymannem. Vzájemná propojenost firem Regenhartů a Raymannů byla patrná uzavíráním řady podnikatelských smluv, které však nijak neomezovaly samostatnost obou subjektů. Situace v neprospěch jesenického podniku se změnila až uzavřením smlouvy roku 1855. Podle ní mohli Raymannové samostatně provádět investiční akce pouze do výše 500 zl., nad tento obnos byl potřebný souhlas dalších společníků. Také při projednávání společných záležitostí se začalo používat jednotného označení Gebrüder Regenhart et Comp. Vyvrcholením sjednocovacího procesu se stala společenská smlouva uzavřená dne 22. 1. 1873 ve Vídni, která znamenala propojení obou firem – vídeňské Gebrüder Regenhart und Comp. a jesenické Raymann und Comp. v jednu společnost s názvem Regenhart und Raymann se sídlem v Jeseníku a s vedlejším závodem ve Vídni. Hlavním předmětem podnikání se stala výroba a prodej damašku, cvilinku a plátna v Jeseníku a obchodu s plátnem ve Vídni. K zápisu firmy do obchodního rejstříku Zemského soudu v Opavě došlo dne 31. 1. 1873. Společníky se stali Sofie Regenhartová, Ernst Regenhart, Adolf Raymann st. Adolf Raymann ml. se staral o chod jesenického podniku, Sofie Regenhartová zodpovídala za provoz vídeňského skladu a obchodu. V roce 1877 byla uzavřena další významná smlouva, na základě které se lnářská firma A. Küfferleho stala součástí jesenického podniku. Současně obchodní firma Hielle – Dittrich z Krásné Lípy zaujala v nově vytvořené společnosti místo tichého společníka. Spojením několika významných firem tak vznikl podnik, který na přelomu 70. a 80. let patřil k největším svého druhu v habsburské monarchii.

S rozšířením podniku úspěšně probíhal i stavební rozmach závodu. Spojením s firmou A. Küfferleho získali Regenhartové další mechanickou tkalcovnu v Jeseníku - vsi a velké bělidlo v Dolní Lipové. Do konce 19. století tak firma vlastnila řadu továrních objektů. Nelze však opomenout, že až do konce 60. let byla výstavba továrny plně v režii Raymannů. Do roku 1861 vystavěl Raymann další tři bělidla, u kterých postupně zaváděl moderní metody bělení, nejdříve párou a postupně chlórem. Bělení chlórem bylo velmi šetrné a nijak nenarušovalo strukturu látky. V roce 1863 Adolf Raymann uvedl do provozu první mechanickou tkalcovnu, kterou nechal vybavit 15 strojními stavy. V roce 1868 zahájil výstavbu strojní tkalcovny v Jeseníku - vsi pro 150 mechanických stavů. V druhé polovině 60. let Raymannové vybudovali nové irské bělidlo s apretovacím strojem dovezeným z Anglie. K bělidlu náležela i žehlárna, mandlovna vybavená mechanickým mandlem, sušárna a také laboratoř, kde se zkoumaly nové metody bělení. Celý komplex nesl úřední název Bleich - Etablissement. V 70. letech probíhala výstavba nových budov pro ruční tkalcovnu. Do roku 1881 byly vybudovány 4 ruční tkalcovny. Koncem 80. let 19. století majitelé uskutečnili výstavbu dělnické tkalcovské kolonie v Jeseníku vsi. V kolonii stály dvojdomky s obytnou částí pro dělníky s rodinami a pracovní částí s dílnami, které byly vybaveny ručními stavy. V roce 1891 se v Dittrichštejnu uskutečnila výstavba bělidla příze II. K bělidlu byly postupně dobudovány další objekty, a to jídelna a noclehárna, kůlna na uhlí, byt pro strážného, sklad příze. Velkou investicí na konci 90. let 19. st. se stala výstavba velkého shedového sálu na místě již nevyhovující ruční

tkalcovny. Nový sál byl vystavěn na ploše 2000 m², v roce 1891 dále rozšířen o dalších 1000 m². V roce 1896 byla reorganizace provozu ukončena a stará tkalcovna úplně zrušena. Shedový sál byl vybaven 600 mechanickými stavy, které byly poháněny parními stroji o 250 koňských silách. Počátkem 20. století probíhala výstavba apretovny II v Ditrichštejnu. Významným počinem v letech 1911–1921 byla elektrifikace bělidla příze a bělidla zboží. V rozmezí let 1910–1922 vznikl rozsáhlý komplex ústředních dílen, k němuž patřily stolárna, zámečnická dílna, kovárna, dále noclehárna, umývárna, jídelna. V dalších letech již výstavba větších továrních a obytných komplexů neprobíhala a investice směřovaly do modernizace výrobního zařízení a zlepšení pracovního prostředí. Především v tkalcovnách a bělírně byla instalována odvětrávací a čistící zařízení, která měla vliv na snížení prašnosti daného objektu. Finance směřovaly také do budování nové kanalizace, vodovodů, elektrifikace.

Raymannové a později i Regenhartové kladli důraz na péči o své zaměstnance. Pro dělníky dali vybudovat řadu humanitárních zařízení a institucí. Každé oddělení firmy mělo své finanční fondy určené k podpoře nemocných, ale i starých a invalidních pracovníků. Ročně bylo vydáno pro tyto účely kolem 28.000 zlatých. V roce 1870 byla založena pro zaměstnance mechanické tkalcovny a roku 1881 pro ruční tkalcovnu nemocenská pokladna. V roce 1894 přistoupili majitelé ke zřízení dělnické podpůrné pokladny, ze které plynuly značné finanční obnosy na podpory dlouholetých zaměstnanců. Podmínkou bylo 20 let odpracovaných u firmy a věk nad 65 let. Příspěvky byly tvořeny stejným dílem firmou a dělníky a pokladnu spravoval výbor, ve kterém byli zástupci firmy i dělnictva. Majetek této dělnické pokladny ke konci roku 1897 přesáhl částku 105.000 zlatých.

Hlavním předmětem tovární výroby bylo tkaní a apretura látek. K výrobě tkanin se používalo koudelové a lněné příze. Koudelová a hrubá příze byla nakupována v rakouských přádelnách, jemná lněná příze se dovážela z Anglie. Podstatnou část výroby představovala plátna, ze kterých se vyráběly bílé kapesníky, dále rumburská a irská plátna, posteloviny, kanafas. Druhou část výroby tvořily stolní soupravy a žakárové zboží, které zahrnovalo ubrusy, ubrousky, ručníky, stolní soupravy. Postupně se snižovala

Areál továrny R & R v Jeseníku, 1898 (reprofoto)

výroba jednoduchých hladkých a lněných pláten a specialitou podniku se stala výroba stolního prádla, a to ubrusů a ubrousků z damašku. Toto zboží vyráběli uměleční tkalci na ručních žakárových stavech. Jejich práci ocenila porota na několika mezinárodních výstavách. První medaile získali Raymannové již v letech 1839 a 1845 za stolní prádlo, ubrusy a ubrousky. Právě zvyšující se poptávka po jemných tkaninách vedla majitele k poznatku, že je nedostatek dobrých tkalců a je třeba jejich řady rozšířit o zdatné a vyškolené pracovníky. Tuto myšlenku prosazoval Alois Regenhart ml. (*1852 ve Vídni), sám absolvent odborné tkalcovské školy v Německu, kde získal široké vědomosti ve svém oboru. Ty pak uplatnil při zavádění moderních technologií ve výrobě. Roku 1880 inicioval založení učňovských dílen, kde byli mladí lidé všestranně vzděláváni ve všech odvětvích tkalcovství. Počet přijatých učňů se řídil potřebou podniku, počáteční stav byl 30, později se zvýšil na 40 osob. Z tohoto zařízení vycházeli mladí pracovníci, vzdělaní a dobře zabezpečení, kteří našli uplatnění přímo ve firmě. Získávali pak lepší místa v továrně jako kontrolori zboží, mistři nebo kresliči.

Zboží bylo distribuováno do celého světa prostřednictvím obchodních zastupitelstev. Velkou zásluhu na jejich zřizování měl Adolf Raymann ml. (*1822 v Jeseníku), který se podílel na otevření obchodních zastupitelstev v Bruselu, Paříži, Londýně, New Yorku. Nejvíce obchodních zástupců působilo na území Švýcarska, Belgie, Itálie, Německa, Holandska, ale také ve Švédsku, Norsku, Řecku, Bulharsku, Lotyšsku a dalších evropských zemích. Obchodní kontakty byly navázány i na vzdálených kontinentech v Americe, Číně, Indii, Austrálii, na Islandu. Dle statistických údajů vyvážel podnik od počátku 20. století až do konce druhé světové války cca polovinu vyrobené produkce na domácí trh a druhá polovina směřovala do zahraničí. Roční obrat za distribuované zboží tvořil ve vybraném období tuto hodnotu:

V roce	1924	49,587.570 Kč
	1928	55,786.970 Kč
	1929	50,191.439 Kč
	1932	19,301.828 Kč
	1933	14,754.704 Kč
	1936	22,144.157 Kč
	1939	4,430.578 Kč

Konec 19. století znamenal ve vedení firmy generační výměnu. V roce 1882 vystoupili ze společnosti pro pokročilý věk Adolf Raymann st. a Sofie Regenhartová. Veřejnými společníky nadále zůstali Adolf Raymann jun., Ernst Regenhart a Alois Regenhart. Úmrtím Adolfa Raymanna syna roku 1889 přešlo hlavní vedení firmy na Regenharty. K tomuto přeskupování pozic ve prospěch Regenhartů docházelo již od sjednocení firmy roku 1873. Vliv na tuto situaci měla i skutečnost, že Raymannové neměli v rodě další mužské nástupce, kteří by plně zastoupili starou generaci, která odešla s úmrtím Adolfa Raymanna syna.

Počátek 20. století nepřinesl v organizaci společnosti výrazné změny. Firma měla nadále charakter veřejné obchodní společnosti. V čele stáli Ernst Regenhart a Alois Regenhart jako otevření společníci, na postech prokuristů s právem firmu zastupovat samostatně působili Johann Gollitsch, Oskar Schultz, Erwin Weiss, dr. Karl Hielle. Roku 1910 byl jmenován dalším prokuristou Oskar Regenhart. V roce 1911 firma otevřela pobočný závod v Brandýse nad Labem. Hlavní sídlo závodu zůstalo nadále v Jeseníku, kde se nacházelo výrobní centrum, obchodní středisko bylo ve Vídni. Do závodu v Brandýse nad Labem byla zřejmě částečně přesunuta výroba látek pro válečné potřeby. Podle dotazníku pro Živnostenský inspektorát v Pardubicích pracovalo v závodě v roce 1914 79 pomocných dělníků, před začátkem první světové války 21 mužů a 61 žen. Pro porovnání: v tkalcovně v Jeseníku pracovalo v roce 1920 přes 700 zaměstnanců. V 1928 závod v Brandýse n. L. zanikl a byl vymazán dne 4. 7. 1928 z obchodního rejstříku Zemského soudu v Opavě.

V roce 1913 přistoupil do firmy jako veřejný společník Erwin Regenhart. S rodinnou firmou již spolupracoval od roku 1907. Po studiích na vysoké škole technické ve Švýcarsku se plně zapojil do jejího vedení. V roce 1920 byl pověřen řízením technické složky provozů firmy. V roce 1918 zemřel Alois

Regenhart, významný člen městského zastupitelstva, v letech 1893–1894 starosta města, člen Obchodní a živnostenské komory v Opavě.

Ke změně právní formy společnosti došlo 27. 4. 1928, kdy se firma stala komanditní společností. Jako otevření společníci s právem firmu zastupovat byli jmenováni dr. Karl Hielle, Erwin Regenhart, Oskar Regenhart a Erwin Weiss. Komandisty se stali firma Hielle und Dittrich s vkladem 2,500.000 Kč, Gertrude Hielle a Herwig Hielle s jednotným vkladem 200.000 Kč. V roce 1941 byl v obchodním rejstříku Zemského soudu v Opavě zapsán jako další osobně ručící společník firmy dr. Alois Regenhart, syn Oskara Regenharta. Právní uspořádání společnosti se do roku 1945 již příliš nezměnilo. Firma jako německá provozovala svoji činnost až do posledních dnů války. Z rodiny Regenhartů padl na frontě roku 1944 dr. Karl Regenhart, v témže roce zemřel i Erwin Weiss. Erwin Regenhart byl po válce odsunut do Německa. Později žil ve Vídni, kde roku 1956 zemřel.

Výměrem ministerstva průmyslu v Praze ze dne 27. října 1945 byla do podniku zavedena národní správa a jmenování národního správce. Dalším výměrem ze dne 11. září 1946 byla majetková podstata firmy znárodněna a začleněna do Tkalcoven a upraven jemného lnu v Jeseníku.

Archivní charakteristika archivního fondu

Fond Regenhart a Raymann byl převzat z podnikového archivu Moravolen Šumperk jako nezpracovaný. Na rozdíl od většiny textilních podniků z předválečného období se z činnosti této firmy dochovala souvislá řada aktového materiálu, účetních písemností a také technické dokumentace. Vzhledem k tomu, že součástí fondu nebyly původní registraturní pomůcky, písemnosti byly seřazeny podle uměle vytvořeného pořádacího schématu.

Základ fondu tvoří dva hlavní celky. Do prvního byly vloženy a uspořádány písemnosti majitelů firmy, tedy písemnosti soukromého charakteru. Druhá část fondu obsahuje písemnosti vztahující se ke správě firmy. Na úvod této části byly zařazeny knihy správního charakteru a knihy výrobní. Následuje spisový materiál uspořádaný do osmi kapitol. Nejdůležitější písemnosti celého fondu, tj. písemnosti k zakládání společenství mezi Regenharty a Raymanny, dále protokoly z valných hromad, ze schůzí, zápisy firmy do obchodního rejstříku byly zařazeny do úvodní kapitoly *Vedení a správa*. Pro menší skupinu písemností různého obsahu, která tématicky nekorespondovala s úvodní částí spisového materiálu, byla vytvořena kapitola *Organizační záležitosti*. Důležitou agendu charakterizující vývoj firmy jak po stránce stavební, tak i majetkové tvoří kupní, směnné, darovací a jiné smlouvy uzavírané firmou s různými majiteli pozemků a objektů. Tyto písemnosti byly soustředěny do kapitoly *Majetkoprávní záležitosti* a řazeny v posloupnosti smlouvy k pozemkům a smlouvy k objektům. Po zhodnocení obsahu některých souborů písemností, vztahujících se k historii jednoho objektu, bylo rozhodnuto o jejich rozdělení do dvou inventárních čísel. Jako kritérium pak bylo stanoveno datum, kdy objekt přešel do vlastnictví firmy Regenhart a Raymann. Tím sice bylo narušeno v této části oddílů chronologické řazení inventárních čísel, ale současně zřehledněna práce s obsáhlým a německy psaným materiálem.

Do následujících kapitol *Investice* a *Vodoprávní spisy* byly zařazeny písemnosti korespondující s uvedenými názvy. Oddíl vodoprávních spisů obsahuje z velké části protokoly a nařízení Okresního hejtmantství v Jeseníku týkající se využití vodních zdrojů v blízkosti továrny, výpisy z vodních knih. Součástí těchto spisů byly v mnoha případech plány vodních toků a vodních staveb. Ty zde byly ponechány a popsány v samostatné příloze zařazené na konec inventáře.

Následující dvě kapitoly nazvané *Výroba* a *Zaměstnanci* obsahují jen několik inventárních čísel. Přesto písemnosti zachycují důležité statistické údaje o počtu zaměstnanců v tkalcovně a množství vyrobených tkanin v určitém časovém období.

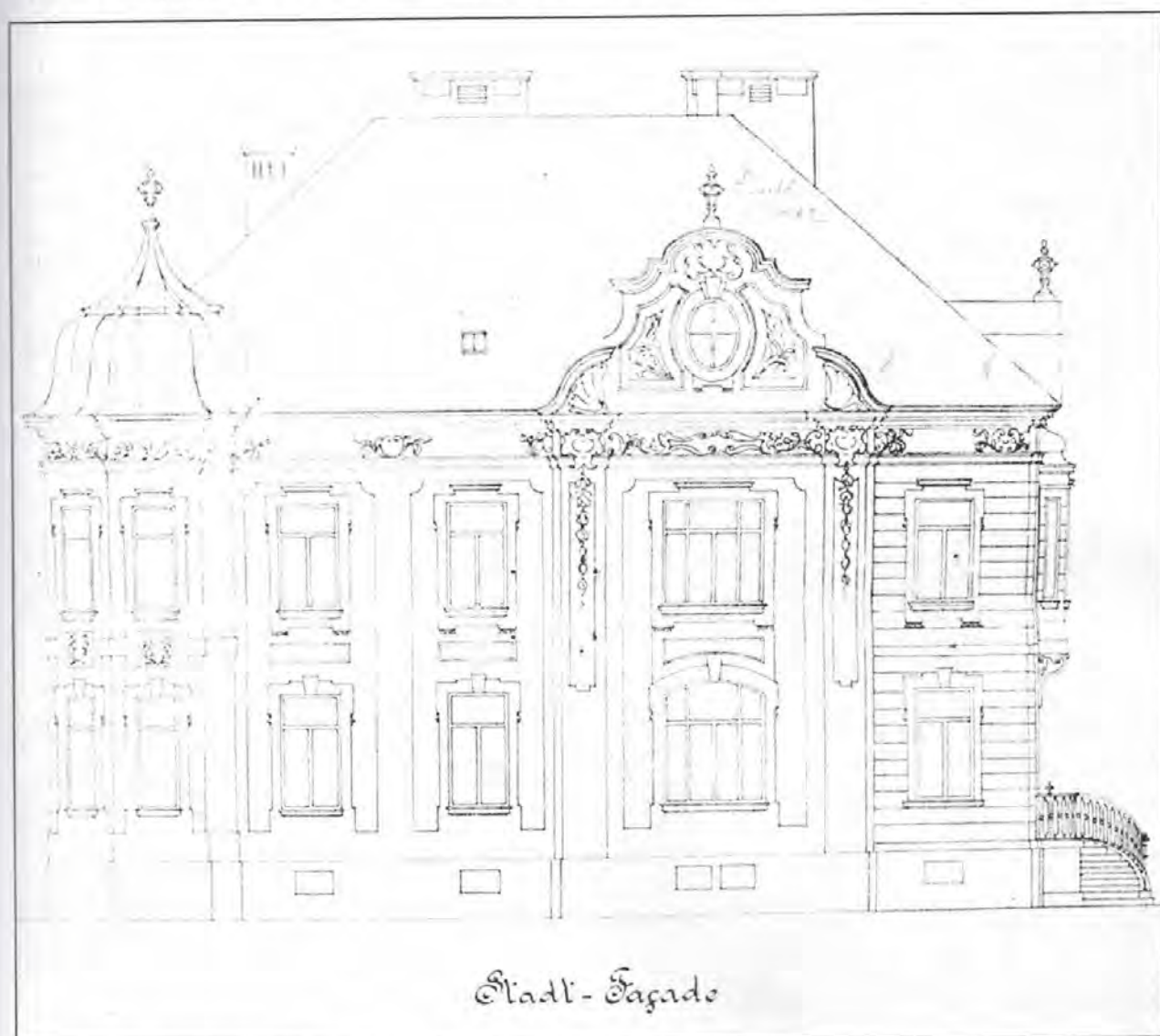
Nejobsáhlejší kapitolu co do rozsahu materiálu tvoří kapitola nazvaná *Obchod*. Z obchodní činnosti firmy pochází rozsáhlá korespondence obchodních zástupců provozujících činnost v Evropě, Americe a jiných světadílech. Tato korespondence byla již před předáním do našeho archivu seřazena podle jmen obchodních zástupců a ke každému z nich vyhotovena samostatná složka. Při pořádání však bylo upřednostněno řazení podle státu a měst, ale v rámci těchto celků zůstaly zachovány původní obaly se

jmény jednotlivých osob. Vzhledem k velkému množství této korespondence byla řešena otázka, zda provést výběr písemností a ponechat jen ukázky obchodních kontaktů ve vybraných městech a zemích. S přihlédnutím ke skutečnosti, že v žádném jiném fondu tohoto typu není takto podchycena obchodní činnost firmy, bylo rozhodnuto ponechat tuto část jako celek.

Po spisovém materiálu následuje účetní agenda, rozdělená na účetní knihy a aktový materiál. I v této části je součástí účetního materiálu řada plánů, které byly opět ponechány u spisů a popsány v příloze ke spisům.

Závěrečnou část fondu tvoří technická dokumentace. V této skupině se dochovalo velké množství různorodých plánů a bylo nutné provést jejich užší rozčlenění. Plány byly rozděleny na plány stavební, plány strojní a plány jiné. Do plánů stavebních byly zařazeny plány k továrním objektům a obytným domům. Strojní dokumentace byla rozčleněna na dvě části nazvané *Energetika* a *Stroje*. První tvoří plány pohonných zařízení (generátory, čerpadla, elektrické rozvody) a druhou plány strojů. Do podkapitoly *Jiné plány* byly začleněny plány vodních toků s vodními stavbami, dále katastrální plány pozemků firmy a města Jeseníku. Z této části fondu byly vyčleněny 4 kartony katastrálních map Jeseníku a okolí z let 1921–1945, které neměly užší souvislost s materiálem.

Při určování časového rozsahu fondu byl stanoven jako výchozí rok 1819, kdy došlo k uzavření smlouvy mezi Raymanny a Regenharty o vytvoření firmy Raymann et Comp. Regenhartové touto smlouvou vstoupili jako společníci do firmy Josefa Raymanna a postupně v ní získávali rozhodující postavení. Rok 1819 tak určuje počátek celého fondu. Ostatní písemnosti před tímto datem jsou považovány za priora.

Regenhartova vila č.p. 62, technický výkres (SOKA Jeseník)

Nejmladší písemnost z roku 1946 je z období národní správy a časově uzavírá celý fond. Písemnosti jsou psány převážně německy, fyzický stav fondu je velmi dobrý.

Při zpracování fondu byla provedena vnitřní skartace a při ní vyřazeny především plány poškozené, nečitelné, duplicitní, dále bezvýznamná korespondence k provozním záležitostem firmy (koupě nového auta, dotazníky na bydlení), dále účetní písemností duplicitní a jiná nepodstatná agenda - objednávky na zboží, dodací listy, faktury. Množství vyskartovaného materiálu činí cca 0,40 bm. Zpracovaný fond měří 8,50 bm a sestává z 78 úředních knih, 44 kartonů a 5 map a 111 technických výkresů.

Závěr

Písemnosti fondu zachycují budování plátenické firmy Regenhart a Raymann od jejího vzniku na počátku 19. století, až po závěrečnou fázi znárodnovacího procesu. Na příkladu této firmy lze sledovat počátky podnikání Raymannů od nejjednodušší formy tovární výroby až po konečnou fázi dobudování podniku, který patřil k největším a nejproduktivějším v habsburské monarchii a ve své době neměl konkurenci. K pochopení celého procesu mohou sloužit společenské smlouvy uzavírané mezi Raymanny a Regenharty, dále majetkoprávní agenda a z ní především kupní smlouvy k objektům a pozemkům. Cenným zdrojem informací o hodnotě majetku firmy, odbytu zboží na domácím a zahraničním trhu, nákladech na výrobu, je bohatě dochovaný účetní materiál. Do zemí Evropy i na vzdálené kontinenty nás zavede obchodní korespondence firmy s pověřenými obchodními zástupci. Představu o velikosti firmy, výstavbě jednotlivých objektů, jejím technickém vybavení nám podávají plány stavební a strojní. Do osobního života členů rodiny Regenhartů a Raymannů můžeme nahlédnout prostřednictvím testamentů a soukromé korespondence.

Materiál lze využít především pro zpracování dějin samotného podniku v jejich širším kontextu s rozvojem textilního průmyslu na Jesenicku. Současně je fond významným zdrojem poznání průmyslového vývoje slezského regionu.

LITERATURA

Regenhart und Raymann, k.k. priv. Leinen und Damstwaaren-Fabrik, k.u.k. Hof-Tischzeuglieferanten Freiwaldau. In: *Die Grossindustrie Österreichs 4.*, Wien 1898, s. 332–337.

Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Seš.1., Opava – Ostrava 1993, s. 84–85.

MYŠKA, Milan: *Slezská lnářská firma „Regenhart und Raymann“ za průmyslové revoluce.* (Příspěvek dějinám lnářského průmyslu ve Slezsku). In: *Příspěvky k dějinám lnářství na severní Moravě*, Trutnov – Šumperk 1986, s. 85–130.

MYŠKA, Milan a kolektiv: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska.* Ostrava 2003, s. 369–370.

Osudy rodin bratří Otty a Huga Gesslerových v letech 1900–1953. Příběh s mnoha otazníky

Mgr. Bohumila Tinzová, Státní okresní archiv Jeseník

Židovská komunita v Jeseníku před rokem 1945 je jednou z nejméně probádaných kapitol historie města. Kromě obecnější literatury o židovské komunitě ve Slezsku, v níž lze najít i drobné zmínky o jesenických Židech, neexistuje prakticky žádná komplexní studie. Bylo publikováno pouze několik článků o osudech jednotlivců, kteří zde žili a pracovali. Tento příspěvek je též pouhým dalším střípkem mozaiky historického zmapování problematiky Židů ve městě. Doufejme, že sborník letošního svato-václavského setkání i v tomto případě splní svoji roli, tj. otevře cestu k širšímu zpracování podílu Židů na životě Jeseníku.

Pro představu, jak vypadala situace židovského obyvatelstva ve Slezsku a na Jesenicku v roce 1938, je potřeba se vrátit alespoň do období po roce 1900 a hlavně do let 1918–1938, i když Židé žili na tomto území samozřejmě daleko dříve. Např. ve Vidnavě existovala jedna z nejstarších židovských komunit v rakouském Slezsku, která ale v průběhu staletí ztrácela nejen na početnosti, ale i na významu. Roku 1925 zde již žily pouze tři rodiny: Goldsteinovi, Karplusovi a Löwy.

Počty Židů v různých obdobích nejsou příliš přesné. Záleželo na tom, jaký údaj požadoval uvést sčítací arch při sčítání lidu, jelikož je třeba brát v potaz rozdíl mezi židovským náboženstvím a židovskou národností. Ve sčítání lidu v rakouském Slezsku v roce 1900 se přihlásilo k židovskému vyznání 7 317 osob, v roce 1921 to bylo na území československého Slezska již pouze 1 924 osob. V roce 1930 zde žilo největší procento židovské populace z celé republiky hlásící se k židovské národnosti, přibližně mezi 30–40 % všech Židů v ČSR. Procenta se lišila podle oblastí ve Slezsku, obecně lze říci, že na východě bylo procento vyšší, v západní části nižší. Z počtu 1 924 osob židovského vyznání udalo pouze 766 osob

Vila O. Gesslera na Alžbětině ul. č.p. 319, po r. 1904 (SOkA Jeseník)

i židovskou národnost, tj. 39 %. Ostatní slezští Židé udávali především národnost německou, jen v českých enklávách byla častá národnost česká.¹

V roce 1900 se hlásilo v soudním okrese (dále s. o.) Jeseník k židovské víře 163 osob, roku 1921 žilo v celém politickém okrese (dále p. o.) Jeseník 193 osob hlásících se k židovskému vyznání. Nejvíce jich žilo v s. o. Jeseník – 133, z toho v městě Jeseníku 92. Roku 1930 se ve sčítání lidu hlásilo k židovskému náboženství v p. o. Jeseník 184 osob, tj. 0,3 % obyvatelstva okresu. V s. o. Jeseník se k židovské víře hlásilo 138 osob, z toho v samotném městě 92 osob.

Židovské komunity byly po roce 1918 organizovány v židovských náboženských obcích (dále ŽNO), které v rámci československého Slezska od ustavení v srpnu 1920 zastřešoval Zemský svaz náboženských obcí izraelitských ve Slezsku (*Landesverband der israelitischen Kultusgemeinden in Schlesien*) se sídlem v Opavě. Ukončil činnost v době okupace Sudet na počátku října 1938, stejně jako všechny jemu podřízené náboženské obce. V čele náboženské obce stál výbor, u větších ŽNO ještě představenstvo, jež byly voleny tajnou volbou ve čtyřletém či pětiletém intervalu. Nejvyšším duchovním představeným ŽNO byl rabín (rabi), který většinou byl zároveň též matrikářem, knihovníkem a zapisovatelem společenství.

ŽNO Jeseník navázala po vzniku Československa na činnost obce za Rakouska-Uherska. Sdružovala Židy žijící v s. o. Jeseník, Javorník a Vidnava, po zrušení ŽNO Osoblaha k 13. lednu 1928 do ní přislouželi i Židé ze s. o. Zlaté Hory. Vedení tvořilo po celé meziválečné období osm členů výboru volených na pět let. Prvním poválečným předsedou byl již roku 1913 zvolený Georg Brada. V této funkci se dále vystřídali:

1919 – ? Markus Wasserberg (zvolen 25. 8. 1919)

? – 1922 Max Lichtwitz

1922 – 1928 Dr. Jakob Herzka (zvolen 26. 11. 1922)

1928 – 1938 Hugo Gessler.

Ve výboru pracovali v témže období mj. Albert Bermann, Emil Goldberger, Sigmund Löwy, Otto Gessler, Paul Lichtwitz, Felix Grünbaum, Ernst Schnabel, Dr. Josef Tindel, Dr. Hans Wodak. Rabínem jesenické ŽNO byl v roce 1903 provizorně ustanoven krnovský rabín Dr. David Rudolfer. Z provizoria se ale vzhledem k chudobě zdejší ŽNO stal setrvalý stav trvající až do jejího zániku v roce 1938. Tuto skutečnost sice židovské ústředí několikrát kritizovalo a hrozilo dokonce zrušením ŽNO v Jeseníku, k tak radikálnímu řešení ale nikdy nedošlo. Matrikářem jesenické ŽNO byli Georg Brada a po něm Markus Wasserberg.² Modlitebna se nacházela v pronajaté místnosti obytného domu na Brauhausgasse č.p. 226 (dnes V Oblouku naproti restauraci Praděd). Bohoslužby se konaly v pátek večer o 19,00 hodině a v sobotu o půl jedenácté dopoledne.³

Vývoj členské základny ŽNO Jeseník:

1917 – 126 osob (32 poplatníků náboženské daně)

1918 – 136 osob (30 poplatníků)

1924 – 124 osob (35 poplatníků)

1933 – 200 osob (již včetně s. o. Zlaté Hory (38 poplatníků)

1934 – 170 osob (38 poplatníků), poslední dochovaný výkaz ŽNO.⁴

Se jmény Otty a Huga Gesslerových jsme se již setkali v úvodním, obecném textu. Již v roce 1900 byli podnikateli v kamenoprůmyslu a tato profese je přivedla na Jesenícko. Starší z nich **Otto Gessler** se narodil 4. srpna 1868 v Ryžovišti, domovskou obcí mu i rodině byly Velké Kunčice, odkud se přistěhoval do Jeseníku. V témže roce přibyl do města i jeho mladší bratr **Hugo Gessler**, narozený 25. února 1873 v Bruntále, příslušný do domovské obce Osoblaha. Jejich otec Moses /Moritz/ Geßler byl synem Simona Geßlera, obchodníka v Osoblaze. Matkou jim byla Agnes, dcera Isaaka Welsche, taktéž osoblažského obchodníka.⁵ O jejich dětství, školách a studiích nevíme prozatím nic. Je pravděpodobné, že v roce 1900, tj. v roce založení společného kamenického podniku v Písečné, žili oba Gesslerovi na Jesenícku. Podle údaje v záznamu sňatků obou bratrů lze jejich přistěhování do Velkých Kunčic přesněji datovat před rok 1903, protože oba mají v tomto roce již uvedeno bydliště ve Velkých Kunčicích.⁶

Otto Gessler se do Jeseníku přistěhoval 31. 10. 1912 a Hugo Gessler 12. 12. 1912.⁷ Při příchodu do města byli již oba bratři ženatí. První vstoupil do stavu manželského mladší Hugo Gessler. Dne 26. 4. 1903 si vzal v Olomouci Eugonii (Jeanette), roz. Goldreichovou, nar. 8. 4. 1881 v Mohelnici, dceru Michaela Goldreicha a Marie, roz. Mollarové. Svazek posvětil olomoucký rabín Dr. Berthold Oppenheim a svědky byli otcové novomanželů.⁸ Z tohoto manželství se narodily 2 děti. První byla dcera **Marie**, zvaná Mimmi, narozená 20. 7. 1905 ještě ve Velkých Kuněticích. Druhým dítětem byl syn **Heinz (Heinrich) Ludwig**, narozený 12. 4. 1919 v Opavě.⁹

Otto Gessler nezůstal dlouho pozadu, oženil se dne 9. června 1903 s Rosou, rozenou Kleinovou, narozenou 24. 11. 1878 v Telecím (okr. Svitavy), dcerou Joachima Kleina a jeho ženy Antonie, rozené Haasové. Sňatek se konal také v Olomouci, oddávajícím byl opět rabín Dr. Berthold Oppenheim, svědky byli otcové ženicha a nevěsty.¹⁰ S Rosou měl Otto šest dětí, pět chlapců a jednu dívku:

Kurt Gessler, nar. 22. 8. 1904 ve Velkých Kuněticích

Quido Gessler, nar. 24. 1. 1907 tamtéž

Erich Gessler, nar. 25. 11. 1909 tamtéž

Felix Gessler, nar. 14. 11. 1912 v Jeseníku

Erwin Gessler, nar. 15. 7. 1916 tamtéž

Olga Gesslerová, nar. 18. 9. 1917 tamtéž.

V Jeseníku byla rodina Otty Gesslera hlášena od 31. 10. 1912, kdy se sem z Velkých Kunětic přistěhovali. Do 31. 9. 1914 bydleli v pronájmu na nezjištěné adrese u majitelky Sophie Langerové, dříve Grögerové. Dne 8. června 1914 zakoupil Otto Gessler vilu č.p. 319 na Alžbětíně ulici (Elisabethstrasse, dnešní Vila Elis na Tyršově ulici č.p. 28), v níž potom rodina žila až do roku 1938. Jméno rakouské císařovny Alžběty, zvané Sissi, nesla do roku 1945 nejen ulice, na níž vila stála, ale též nedaleká městská nemocnice postavená v roce 1891. Alžbětina ulice se rodila postupně, největší stavební boom zde nastal po otevření železniční tratě v roce 1888, takže se stala od konce 80. let 19. století vyhledávanou lokalitou pro stavbu rodinných vil jesenické smetánky. Tvořila určitý protipól tzv. jesenického West-Endu, vilové čtvrti kolem dnešní Horovy ulice na druhém koci města. Po vzniku Československa byla ulice přejmenována na Masarykovu.

Podle dochovaných archiválií byl od 29. 12. 1903 majitelem pozemků zapsaných v pozemkové knize Paul Schindler.¹¹ Nevíme, zda sám v domě bydlel. Jisté ovšem je, že na jeho stavební parcele č. 610 (nově stavební parcela 1788) byl roku 1904 zapsán dům, který dostal číslo 319. Autorem návrhu ke stavbě vily byl jesenický architekt Rudolf Zelenka. Projekt vznikl patrně v roce 1903, dům byl dokončen roku následujícího a kolaudace proběhla v roce 1905.¹² Rudolf Zelenka postavil vilu jako rodinný dům. Stavba je typickou ukázkou pozdního tvůrčího období tohoto architekta.

Roku 1910 bylo zapsáno v domě č.p. 319 šest osob: čtyřčlenná rodina Dr. Carla Walthera a dvě samostatně žijící ženy Stefanie Bernt a Emma Tamm.¹³ V roce 1921 žilo v domě celkem 12 osob, z toho 8 příslušníků domácnosti¹⁴:

Otto Gessler, podnikatel, nar. 4. 8. 1868 v Rýžovíšti, dom. příslušnost Velké Kunědice,

Rosa Gesslerová, roz. Kleinová, manželka, nar. 24. 11. 1878 Telecí u Poličky, dom. příslušnost Velké Kunědice,

Erwin Gessler v r. 1940 (NA Praha)

Antonia Kleinová, matka Rosy, vdova, nar. 19. 6. 1853, v Raubovicích (okr. Chrudim), dom. příslušnost Telecí, a děti Quido Gessler, nar. 24. 1. 1907 ve Velkých Kuněticích, Erich Gessler, nar. 25. 11. 1909 tamtéž, Felix Gessler, nar. 14. 11. 1912 v Jeseníku, Erwin Gessler, nar. 15. 7. 1916 tamtéž, Olga Gesslerová, nar. 18. 9. 1917 tamtéž.¹⁵

Otto Gessler se spolu s celou rodinou včetně tchyně hlásil k německé národnosti, vyznáním byli všichni Židé. Jeho rodina patřila k vyššímu střednímu stavu a tomu odpovídal i jejich životní standard v období první republiky. K domácnosti proto patřily v roce 1921 čtyři služebné: dvě pomocnice v domácnosti: panská a kuchařka, dále chůva a vychovatelka. Není bez zajímavosti, že všechny služebné byly římskokatolického vyznání. Dne 12. 10. 1925 získal on, jeho žena a děti domovskou příslušnost v Jeseníku.¹⁶ Zapojil se též do náboženského života židovské obce v Jeseníku jako člen výboru ŽNO a zcela určitě patřil k těm, kteří odváděli náboženskou daň. Děti včetně dcery Olgy postupně odcházely studovat mimo Jeseník, do Prahy nebo Olomouce.¹⁷ Nejstarší syn Kurt byl v roce 1930 zapsán jako úředník v rodinné firmě.¹⁸ Dne 27. února 1938 se oženil s Blankou, roz. Spielmannovou, nar. 19. 4. 1908 v Olomouci.¹⁹ Dcera Olga je podchycena v letech 1934–1936 jako studentka v Olomouci.²⁰ Erich a Erwin působili po studiích jako úředníci v Olomouci a v Praze. Ke Quidovi se nedochovaly prakticky žádné doklady. Felix Gessler zemřel ve dvanácti letech dne 8. 11. 1924 na akutní zánět slepého střeva.²¹

Hugo Gessler se do Jeseníku přistěhoval do Jeseníku také z Velkých Kunětic 12. 12. 1912.²² Domovský příslušela celá jeho rodina do Osoblahy. V Jeseníku bydleli nejprve na neznámé adrese, dne 27. 1. 1914 zakoupil vilu na tehdejší Staričském náměstí (Staritzplatz) č. p. 322 (dnes Na Úbočí 322/3). Vilu postavil architekt Rudolf Zelenka v letech 1905–1906 pro manžele Ing. Karla a Hermine Philippovi, kteří pozemky koupili od farního úřadu v roce 1905. Kolaudace proběhla 9. 2. 1906.²³ Rodinu tvořily čtyři osoby:

Hugo Gessler, nar. 25. 2. 1873 v Bruntále,

Eugenie, roz. Goldreichová, manželka, nar. 8. 4. 1881 v Mohelnici na Moravě,

Marie zvaná **Mimmi Gesslerová**, nar. 20. 7. 1905 ve Velkých Kuněticích,

Heinz Ludwig Gessler, nar. 12. 4. 1919 v Opavě.

Rodina se hlásila k německé národnosti, vyznáním byli Židé. K domácnosti patřily ještě dvě služebné: kuchařka a pokojská, obě katoličky.²⁴ Ke změně domovské příslušnosti došlo k 15. 2. 1927, kdy byla Hugovi i rodině přiznána domovská příslušnost v Jeseníku. Stejně jako rodina jeho bratra patřila rodina Hugo Gesslera k vyšší střední třídě jesenické společnosti. Hugo Gessler byl v letech 1928–1938 posledním předsedou výboru jesenické ŽNO. O studiu jejich dcery Marie nevíme, protože o ní máme jen minimum zpráv. Její bratr Heinz ale prokazatelně studoval a stal se sochařem.

Základem bohatství obou rodin byl společný kamenický podnik. Firma Zpracování mramoru a žuly Hugo Gessler a spol. v Písečné (*Steinindustrie Hugo Gessler & Comp. Sandhübel*) byla založena roku 1900, v roce 1924 zaměstnávala 200 zaměstnanců. Měla pobočky ve Velkých Kuněticích (od roku 1910), v Malé Kraši (č. obce Velká Kraš), lomy ve Vápenné (od roku 1915) a patrně též v Dolní i Horní Lipové. V Písečné existovala ještě továrna na umělý kámen a výrobu cementového zboží Gessler a Brada, založená roku 1907 s 25 zaměstnanci v roce 1924. Je pravděpodobné, že bratři Hugo a Otto Gesslerovi byli též jejími spoluvlastníky.²⁵

K pochopení dalších osudů členů rodu Gesslerů je nutno podívat se v širších souvislostech na mezinárodní situaci v roce 1938. Politická krize v Československu gradovala vzhledem k Hitlerovým neustále se zvyšujícím požadavkům v záležitosti postavení německého obyvatelstva československého pohraničí (Sudet) prakticky již od „anšlusu“ Rakouska v březnu 1938. Jedním z důsledků byla též první vystěhovalecká vlna Židů ze Sudet, tj. též z československého Slezska. K druhé vlně došlo po vyhlášení mobilizace československé armády 20. května. Do vnitrozemí republiky mířili zejména zámožní příslušníci židovské komunity, kteří zde hledali především ochranu svého majetku. Nejčastěji se usídlili v Praze nebo Olomouci. Září 1938, hlavně doba po pověstném Hitlerově štvavém projevu v německém rozhlasu, přineslo mj. další vlnu židovského exodu nyní již bez ohledu na majetkové poměry. Bylo již téměř jisté, že dojde k okupaci Sudet a že v tom případě budou na tomto území platit říšské zákony

včetně tzv. Norimberských zákonů, vyhlášených 15. září 1938 a namířených právě proti Židům. Prvním z nich byl zákon na ochranu německé krve a cti. Zakazoval sňatky i mimomanželský styk mezi Židy a státními příslušníky německé a příbuzné krve. Druhý, zákon o říšském občanství, zavedl mj. vedle státní příslušnosti tzv. říšskou příslušnost. Říšským občanem se mohl stát pouze státní příslušník německé nebo příbuzné krve. Spolu s povinnou evidencí židovského obyvatelstva a jejich majetku v Říši již platnou byly hlavními důvody útěku Židů z pohraničí do pomyslného bezpečí vnitrozemí. Roku 1930 žilo na území pozdějšího Vládního obvodu Opava 3 896 osob hlásících se k židovskému náboženství. Sčítání lidu provedené 17. 5. 1939 v celé říši uvádělo ve statistikách pro Vládní obvod Opava 424 úplných Židů + 722 *mišenců* 1. a 2. stupně. Celkem tedy bylo evidováno 1 146 Židů. Z toho ve slezských okresech pozdějšího vládního obvodu žilo v roce 1930 celkem 1 924 Židů, roku 1939 již pouze 142 úplných Židů + 500 *mišenců* 1. a 2. stupně, tj. celkem 642 Židů.²⁶ Za deset let tak poklesl počet Židů v dotčené oblasti o 1 282 osob, tj. o 66,63 %. Je ale třeba brát na zřetel skutečnost, že nacistické údaje nerozlišovaly mezi náboženskou a národnostní příslušností, takže srovnání je poněkud zkreslené.

Dne 6. 10. 1938 se Jesenicko stalo v rámci opavského vládního obvodu Sudetské župy součástí Německé říše. Postavení obou rodin Otty a Huga Gesslerových se v tomto období radikálně změnilo. Jako představitelé vedení ŽNO Jeseník byli již před datem záboru v hledáčku místních nacistů. Sice na poslední chvíli, ale těsně před obsazením Jeseníku wehrmachtem přece jen zvolili útěk do vnitrozemí.²⁷ Otto Gessler s manželkou uprchli do Olomouce, kde se přihlásili k pobytu na adrese Na Šibeníku č.p. 19 již 4. října. S nimi zde prokazatelně bydleli: Erich přihlášený v Olomouci dne 10. 10. 1938, který z Jeseníku odjel až 8. října, a Olga nahlášená v Olomouci od 13. 10. 1938.²⁸ Matka Rosy Antonie Kleinová v té době již nežila. Erwin Gessler tehdy bydlel v Praze. V červenci roku 1939, kdy přijel na návštěvu rodičů do Olomouce, udával adresu pobytu Praha II, Žitná ulice č.p. 15.²⁹ O bydlišti syna Kurta se můžeme jen dohadovat; vzhledem k uzavření sňatku s rodačkou z Olomouce, mohl i on bydlet zde.³⁰ Dcera Olga změnila bydliště 7. července (?) 1939³¹, v době mezi 13. 10. 1938 až 7. 7. (6?) 1939 se provdala za Dr. Lothara Grünwalda, narozeného 26. 1. 1914 v Olomouci a přesídlili do Litovelské ulice č.p. 24a.

Hugo Gessler s rodinou uprchl ještě dříve, již od 26. 9. 1938 byl přihlášen v Olomouci na adrese Gabelsbergova ulice č.p. 13. Jeho žena Eugenie v té době již nežila, protože v přihlášce pobytu je uveden jako vdovec.³² Z Olomouce se odhlásil dne 8. 3. 1939 a 14. 3. odcestoval na neznámou adresu do Jihlavy. Odtud ho osud zavedl do Prahy, kde posledně bydlel na adrese Praha XII, Šumavská ul. č.p. 13.³³ O pobytu Marie Gesslerové v období po útěku z Jeseníku nemáme informace, víme pouze to, že v roce 1943 měla příjmení Göttlicherová.³⁴ Její bratr Heinz Ludwig udával k datu 19. 4. 1939 jako místo pobytu Olomouc, Göringsplatz č.p. 5. Do rubriky povolání uvedl sochař.³⁵ K tomuto datu žádal Heinz o potvrzení domovské příslušnosti v Jeseníku za účelem žádosti o vycestování. 15. 10. 1940 urgovala vystavení tohoto dokladu pražská židovská obec, takže máme prokázáno tehdejší Heinzovo bydliště v Praze. Dne 2. 4. 1942 se ale přihlásil k pobytu opět v Olomouci, Theresiengasse č.p. 7, což byla jeho poslední známá adresa. V přihlášce udal své předchozí bydliště taktéž v Olomouci, Goethestrasse č.p. 9.³⁶

Po obsazení zbytku republiky Němci 15. 3. 1939 a vzniku Protektorátu Čechy a Morava se situace Židů také tam radikálně zhoršila. I pro tzv. *protektorátní Židy* začala platit veškerá nařízení, restriktivní opatření a zákazy. Bratři Gesslerové byli donuceni prodat veškerý majetek, neboť jako Židé nesměli vlastnit žádné nemovitosti. Druhým důvodem byla určitě jejich vlastní snaha zajistit další existenci obou rodin, chtěli předejít bezplatnému převzetí majetku v rámci arizace.³⁷ Pod nátlakem odprodali nejprve kamenický podnik se všemi nemovitostmi a zařízením německé firmě A. Becke a spol. v Písečném, která ve výrobě pokračovala. Firma Becke a spol. převzala splácení půjček a pohledávek původního podniku.³⁸ Až koncem roku 1939 došlo na prodej obou domů. U vily č. p. 319 patřící Otto Gesslerovi se na základě kupní smlouvy z 22. 12. 1939 staly novým majitelem nemovitostí zapsaných v knihovni vložce č. 728 pro katastrální území Jeseník město německé říšské dráhy, tedy de facto Německá říše.³⁹ Hugo prodal vilu č. p. 322 dne 5. 12. 1939 Německé říši – říšskému fiskálnímu úřadu.⁴⁰ Z pozdějších dokumentů vyplývá, že peníze sjednané v kupních smlouvách rodina nikdy neobdržela.⁴¹

Co vedlo Otto Gesslera s rodinou k přestěhování do Prahy, je dalším z mnoha otazníků příběhu. S největší pravděpodobností to byla snaha ztratit se v anonymitě nepoměrně většího města, než byla Olomouc. Od 27. září 1939 bydlel v Jakubské ulici č.p. 6 v Praze I. Jeho žena Rosa za ním z Olomouce přijela až 29. 4. 1940. Erich, v té době již ženatý, se s manželkou Editou odstěhoval z Olomouce 23. 9. 1939 do Příčné ulice č.p. 7 v Praze II.⁴² Erwin, jak víme, bydlel v Praze již delší dobu na adrese Praha II, Korngasse 15 (Žitná). Erwin se ještě na poslední chvíli v srpnu 1940 rozhodl požádat o cestovní pas k vycestování do Šanghaje. Vyřízení žádosti sice není dochováno, ale žádal marně.⁴³ Také Otto Gessler si v lednu téhož roku požádal o vystavení potvrzení o zachovalosti, patrně pro tentýž účel a také s tímto výsledkem. Ve zprávě Krajského soudu v Olomouci ze dne 26. 2. 1940 se mj. uvádí, že: „žadatel žije v současnosti pouze z podpory 140 K vyplácené židovskou náboženskou obcí, protože o veškerý majetek přišel v důsledku záboru Sudet.“⁴⁴

Poslední dějství tragédie většiny členů obou rodin je dokladem hrůzného vyústění nacistického konečného řešení židovské otázky na osudech jednotlivých osob. K uvědomění si zruďnosti protizidovské politiky zcela jistě postačí stručné záznamy z databáze obětí holocaustu.⁴⁵

Otto Gessler, poslední bydliště před transportem: Praha I, Jakubská 6. Dne 8. 9. 1942 transport Bf, č. osoby 533, Praha – Terezín, 19. 10. 1942 transport Bw, č. osoby 1515, Terezín – Treblinka. ZAHYNUL

Rosa Gesslerová, poslední bydliště před transportem: Praha I, Jakubská 6. Dne 8. 9. 1942 transport Bf, č. osoby 534, Praha – Terezín, 19. 10. 1942 transport Bw, č. osoby 1516, Terezín – Treblinka. ZAHYNULA

Kurt Gessler – není v seznamu uveden.⁴⁶

Blanka Gesslerová, narozena 19. 4. 1908,⁴⁷ Terezín – Treblinka. ZAHYNULA

Erwin Gessler, poslední bydliště před transportem: Praha I, Jakubská 8. Dne 14. 12. 1941 transport M, č. osoby 777, Praha – Terezín, 18. 5. 1944 transport Eb, č. osoby 305, Terezín – Osvětim. ZAHYNUL

Erich Gessler, poslední bydliště před transportem: Praha I, Jakubská 8. Dne 14. 12. 1941 transport M, č. osoby 776, Praha – Terezín, 1. 9. 1942 transport Be, č. osoby 124, Terezín – Raasiku (Estonsko). ZAHYNUL

Edita Gesslerová, nar. 28. 9. 1921, poslední bydliště před transportem: Praha I, Provaznická 3.⁴⁸ Dne 14. 12. 1941 transport M, č. osoby 775, Praha – Terezín, 1. 9. 1942 transport Be, č. osoby 123, Terezín – Raasiku (Estonsko). ZAHYNULA

Guido Gessler – v seznamu není uveden.⁴⁹

Olga Gesslerová, provdaná Grünwaldová, po válce provdaná Gronská jako jediná z obou rodin prokazatelně válku přežila. O osudu jejího prvního manžela Dr. Lothara Grünwalda nevíme nic. Jisté je, že po válce se znovu provdala.

Hugo Gessler, poslední bydliště před transportem: Praha XII, Šumavská 13. Dne 9. 7. 1942, č. osoby 407, Praha – Terezín. U Huga jako jediného známe přesné datum úmrtí, 12. 7. 1943. Dochoval se i ohledací list, v němž je mj. uvedena jako příčina smrti slabost srdce, v rubrice nemoc je uvedena gangréna po amputaci nohy.⁵⁰ ZAHYNUL

Marie Gesslerová, provdaná Göttlicherová – v seznamu neuvedena. Prokazatelně ale byla

Ohledací list Hugo Gesslera z Terezína, 1943 (NA Praha)

přínejmenším v Terezíně. V ohledacím listu svého otce ze dne 12. 7. 1943 je pod jménem Mimmi Göttlicherová uvedena jako jeho příbuzná v Terezíně. O jejím dalším osudu neexistují doklady.

Heinz Ludwig Gessler, sochař, poslední bydliště před transportem: Olomouc, Theresiengasse 7. Dne 8. 7. 1942 byl podle policejní karty úředně odhlášen do nového místa pobytu: Terezín.⁵¹ Na rubu karty je uvedeno datum 22. 3. 1943 a číslo Z. 499/Präs.- 43; mohlo jít o datum jeho úmrtí, protože k datu úmrtí otce 12. 7. 1943 není na ohledacím listě uveden jako příbuzný, ale na tiskopise ohledání jsou předtištěni pouze příbuzní v Terezíně nebo v protektorátu, tudíž mohlo jít též o datum jeho dalšího transportu do koncentračního tábora Malý Trostinec.⁵² ZAHYNUL

V seznamu obětí nebyl nalezen pod jménem Heinz, jména jsou v něm totiž uváděna v české podobě. U jména v seznamu obětí Jindřich Gessler je uvedeno stejné datum narození 12. 4. 1919. Adekvátní jméno pro Jindřicha v němčině je Heinrich, Heinz je jeho domáckou podobou, takže jde patrně o jednu a tutéž osobu.

*

Dne 8. 5. 1945 byl Jeseník osvobozen Rudou armádou. Mnohé se změnilo: Němci prchali ze svých postů i domovů nebo se z nich stali lidé bez státního občanství a bez jakýchkoliv občanských i lidských práv. Vládla protiněmecká hysterie, připravovaly se seznamy osob německé národnosti k odsunu. Na Jesenícko začali přicházet noví obyvatelé z různých krajů obnovené Československé republiky i odjinud. Politická i hospodářská situace byla velmi nestabilní, všude chyběly pracovní síly, na základě Benešových dekretů se zabavoval nepřátelský majetek, tzv. konfiskáty, který přecházel pod národní správy, aby byl v následujících letech přidělován novým majitelům-přídělcům.

Do této neklidné doby se vraceli z koncentračních táborů němečtí antifašisté a sociální demokraté, kteří hleděli s nadějí do budoucnosti, do budoucnosti bez nacistů, do budoucnosti v demokratickém státě. Vraceli se i ti nemnozí Židé, kteří přežili genocidu svého národa ve vyhlazovacích táborech. Přicházeli domů, aby čekali, kdo z rodiny se ještě vrátí, a aby zjistili, co z jejich majetku zůstalo zachováno. Ve většině případů pro ně ale začala další neblahá kapitola života, kapitola o nenávisti sahající až za hroby obětí holocaustu, kapitola hrabivosti nových mocipánů-komunistů, kteří bez stopy lidskosti dokázali dále pronásledovat nezpochybnitelné oběti nacismu. Tato odpudivá kapitola našich dějin byla donedávna tabu, až na oběti z nejvyšších politických kruhů. Zdá se ale, že dnes se již téma restriktivní politiky komunistického režimu vůči Židům otevřelo, mj. i díky krásné literatuře.⁵³

Do Jeseníku se tehdy vrátila i jediná z obou rodin Gesslerů, která prokazatelně přežila holocaust, dcera Otty Gesslera Olga, provdaná Grünwaldová. Kdy a odkud se sem vrátila, nevíme. Zjistila ale záhy, že její domovská obec na ni nečeká s otevřenou náručí. Veškerý majetek její rodiny i rodiny strýce Huga Gesslera byl již jako německý zkonfiskován včetně obou domů. Docházely smutné zprávy o smrti rodičů, sourozenců, strýce. Musela být velmi statečná, když se rozhodla sama bojovat o vrácení státní spolehlivosti a občanství otce i strýce a požadovat navrácení rodového majetku. O jaký majetek vlastně šlo? To je zásadní otázka pro to, abychom dnes pochopili výsledek dlouholetého boje:

KÚ Jeseník, knihovni vložka č. 728 s domem č. p. 319 (dům O. Gesslera) a pozemky; tamtéž, knihovni vložka č. 741 s domem č. p. 322 (dům H. Gesslera) a parcelami; majetek firmy H. Gessler a spol. v Písečné: KÚ Vápenná, knih. vložka č. 588; KÚ Písečná, kn. vložka č. 3, 93, 124 a 180; KÚ Dolní Lipová, knih. vložka č. 286; Horní Lipová, knih. vložka č. 32, 38, 119, 219, 341.⁵⁴ Ocenění majetku sice není k dispozici, ale jen z výčtu položek je patrné, že byl velmi rozsáhlý a cenný.

Tažení zahájila dědička již v roce 1946, kdy zažádala o osvědčení o čsl. státním občanství pro sebe. Bydlela v té době v Olomouci na adrese Nešverova ul. č.p. 16. ÚNV města Olomouce její žádosti vyhověl a dne 19. 10. 1946 jí osvědčení vydal.⁵⁵ Hned 25. 11. 1946 požádala u Okresní úřadovny státní bezpečnosti v Jeseníku o potvrzení, že proti H. a O. Gesslerovým není v ohledu státně bezpečnostním žádných námitek, což úřadovna na adresu ONV v Jeseníku potvrdila téhož dne pod č. j. 6540/Stb.-46. Dne 10. září 1947 se obrátil právní zástupce paní Olgy Gronské-Gesslerové⁵⁶ Dr. Hanuš Zeckendorf z Prahy na Národní správu Slezského průmyslu kamene, podnik Konstruktiva, n. p. se sídlem v Praze

II, Spálené ulici s návrhem na smírné řešení restituce bývalého podniku Hugo Gessler a pol. v Písečné, za okupace A. Becke a spol. v Písečné, jehož národní správou byla Konstruktiva pověřena. Vedení podniku na mimosoudní vyrovnání nepřistoupilo, takže v roce 1948 byl jménem Olgy Gronske podán návrh na soudní restituční řízení ve věci dědictví k Okresnímu soudu Jeseník pod číslem Nc I 274/48. Dokazuje to mj. zápis v pozemkové knize domu č. p. 319, který poznamenává dne 22. 7. 1948 doručený návrh na restituci těchto nemovitostí.⁵⁷ Podmínkou zahájení soudní restituce bylo předložení potvrzení o národní a státní spolehlivosti obou bývalých majitelů rozsáhlého majetku. Rozběhl se soudní spor trvající s přestávkou až do roku 1953. Dne 21. 2. 1949 podala Olga Gronska žádost na Okresní národní výbor Jeseník o vydání potvrzení o státní spolehlivosti Huga a Otty Gesslerových.⁵⁸ Vyjadřovaly se různé instituce, od velitelství státní bezpečnosti v Jeseníku či Olomouci, SNB ve Velkých Kuněticích, byli vyslýcháni svědkové navržené oběma stranami. Zaměstnanec Českých drah, které měly v té době v národní správě dům č. p. 319, tvrdil, že Gesslerovi byli Němci a stoupenci nacismu, u nichž visel v domě portrét A. Hitlera. Druzi, a nutno poznamenat, že jich byla většina, vypovídali ve prospěch zjišťovaných osob. Šlo v několika případech o zaměstnance jejich firmy, mj. i české národnosti, nebo též o českého zaměstnance pošty v Jeseníku a přátele obou rodin. Ti se shodovali na tom, že obě rodiny, byť se hlásily k německé národnosti, byly loajální k Československé republice, s nacisty se nestýkaly a rodinní příslušníci mluvili s Čechy česky a se zaměstnanci zacházeli vždy slušně. Okresní národní výbor v Jeseníku nejprve dne 15. 3. 1951 žádost zamítl, proti čemuž Olga Gronska ihned podala 29. 3. 1951 stížnost, v níž mj. píše: „*Napadeným výměrem jsou Hugo a Otto Gessler postaveni na roveň těm, kteří se přičinili o ztrátu jejich života i majetku...*“ Věc byla 11. 6. 1951 postoupena KNV v Olomouci k rozhodnutí. KNV napadené rozhodnutí ONV Jeseník výměrem ze dne 16. 10. 1951 zrušil, vrátil spis a uložil mu po doplněném šetření rozhodnout řádným výměrem. V komentáři J. Drmola, referent KNV, napsal: „*Případně se pokuste i jinak získati svědky o postoji jmenovaných jako fabrikantů-vykořisťovatelů. Nepodaří-li se to, jest svědectví jedné osoby vůči řadě svědků mluvících v jejich prospěch v převaze. Po zamítavém rozhodnutí půjde se vši pravděpodobností strana se stížností ke správnímu soudu a tam bychom s neúplným a nesprávným rozhodnutím neobstáli.*“ Rada ONV Jeseník byla proto nucena potvrzení o národní a státní spolehlivosti Huga a Otty Gesslerových vydat. Stalo se tak na zasedání rady ONV dne 30. 11. 1951. Finanční prokuratura v Olomouci jako zástupce státu v restitučním řízení ale proti výměru podala 17. 7. 1952 ke KNV v Olomouci odvolání a ten následně výnosem ze dne 5. 8. 1952 č.j. III/1-251-1952/JM dal ONV v Jeseníku pokyn, aby tomuto odvolání vyhověl. Dr. Matějček, referent KNV, v něm píše: „*V daném případě bylo sice zjištěno, že jmenovaní zahynuli v koncentračním táboře, přesto je však nutno považovat je za osoby státně nespolehlivé podle ustanovení § 5 zákona č. 128/1946 Sb., poněvadž se jako podnikatelé a tudíž vykořisťovatelé pracujícího lidu hrubě provinili proti českému národu a proti dělnické třídě. Názor Finanční prokuratury v Olomouci vyslovený v jejím přípise ze dne 17. července 1952, zn. Fn 601/54-52 nutno považovati za správný.*“ Do případu se zapojilo i Ministerstvo vnitra ČSR, jež mělo v restituční věci rozhodnout; vyjádřilo se ale až 25. 6. 1953. Podpořilo návrh finanční prokuratury a KNV a vyzvalo k urychlenému ukončení vleklého restitučního řízení. Nakonec tedy rada ONV v Jeseníku rozhodla na svém zasedání dne 14. 8. 1953 potvrzení o státní spolehlivosti Huga a Otty Gesslerových nevydat, čímž byl jasně dán i negativní výsledek restitučního řízení. V podkladu pro zasedání rady je zdůvodnění podáno takto: „*Aby československý stát nebyl event. nucen vraceti kapitalistický majetek, musíme přihlídnouti k třídním podmínkám Hugo a Otty Gesslera. Jest všeobecně známo, že německá menšina v Československu byla silně nacionálně šovinistická a že to byly právě kapitalistické vrstvy, které národní štvanci nejvíce podporovaly, čímž byla posilována rozpínavost a imperialismus Německa a nepřímě podporovány vlastní hospodářské zájmy jednotlivých kapitalistů. Vždyť ani vykořisťovatel české národnosti není státně a národně spolehlivý..., a tím více to platí o osobě německé národnosti nebo alespoň německy smýšlející.*“

Olga Gronska-Gesslerová svůj boj prohrála. Již v únoru 1951 bydlela v marockém Tangeru a v roce 1953 našla patrně konečné útočiště v Tel Avivu v Izraeli. Tuto skutečnost úřady přidaly ke všem výše

uvedeným důvodům, proč nevyhovět jejímu podání ve věci restituce, protože „[...]Olga Gronska porušila věrnost republiky opuštěním území ČSR bez povolení příslušných úřadů[...]“⁵⁹

*

K příběhu příslušníků rodu Gesslerů v Jeseníku připojme na závěr stručné informace o osudu jejich majetku na Jesenícku. V roce 1953 byl operativním správcem jejich bývalé firmy národní podnik Slezský průmysl kamene v Písečné, n. p. Vila č. p. 319 byla již od 1. 3. 1949 v národní správě a dne 31. I. 1950 bylo vlastnické právo k nemovitosti převedeno na československý stát, konkrétně na Československé státní dráhy, n. p.⁶⁰ Po válce byla tedy vila sice majetkem československých drah, ale sloužila lékařům jesenícké nemocnice, odtud název „Lékařský dům“. Až do roku 2008 v ní pak byly ordinace, naposled zde ordinovaly zubní a dětská lékařka. Od tohoto roku je vila v soukromém vlastnictví. Prodělala náročnou rekonstrukci a slouží v současnosti jako hotel s restaurací s názvem Vila Elis. U vily č. p. 322 byla dne 1. 3. 1949 poznamenána národní správa a podle rozhodnutí KNV v Olomouci ze dne 28. 5. 1951 č.j. VZ 267/1951 VII/C bylo dne 23. 7. 1951 zapsán vklad vlastnického práva pro Československé státní lesy, n. p. se sídlem v Praze.⁶¹ Dnes je dům v soukromém vlastnictví.

*

Antisemitismus hrál a bohužel stále hraje nelichotivou úlohu po celý čas historie židovského národa. V nejrůznějších dějinných etapách byl nastolován k odvedení pozornosti společnosti od jiných, daleko závažnějších problémů, ať již politických nebo ekonomických. Nebylo tomu jinak ani v období, kterému se věnuje tento příspěvek, tj. v letech 1938–1945, respektive 1953. Nejprve rasová politika německých nacionalistů téměř dovedla židovskou otázku ke „zdrábnému“ konečnému řešení. Ihned nato komunisté dokázali vypudit i většinu těch Židů, kteří se vrátili s vidinou nového lepšího života, z jejich původních domovů. Životní osudy rodin Huga a Otty Gesslerových jsou konkrétní obžalobou zrádnosti obou režimů.

POZNÁMKY

1. DVOŘÁK, Jan: *Vývoj a struktura židovské komunity v opavském Slezsku za První republiky (1918–1938)*. Časopis Slezského zemského muzea, Série B, Vědy historické, roč. 58, 2009, č. 2, s. 129–130.
2. DVOŘÁK, Jan: *Vývoj...*, opak. cit., s. 136–137, 143–144.
3. *Freiwalddau-Gräfenberg. Die Kurstadt im Altvatergebirge und die Dörfer im oberen Bielethal*. Kirchheim unter Teck 1987, s. 190.
4. DVOŘÁK, Jan: *Vývoj...*, opak. cit., s. 136–137, 143–144. Jan Dvořák excerpoval řadu historických publikací, statí a archivních pramenů k tomuto tématu. Případný zájemce o problematiku Židů ve Slezsku zde najde nejen základní literaturu, ale též přehled archivních pramenů.
5. Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích 1784–1949 (1960), inv. č. 156, Matrika narozených Bruntál 1868–1902, reprodukce č. 6.
6. NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí 1784–1949 (1960), inv. č. 156, matrika sňatková, r. 1903.
7. SOkA Jeseník, fond AM Jeseník, inv. č. 851, sign. 42, karton 295 – G, Domovská příslušnost 1926–1939. Hlášení Policejního ředitelství Jeseník.
8. NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí 1784–1949 (1960), inv. č. 156, Matrika sňatková pro Jeseník, č. 47 (reprodukce č. 142). Jméno nevěsty v matrice Jeanette neodpovídá jménu manželky Hugo Gesslera ze sčítacích operátů 1921 a 1924, kde je zapsána pod jménem Eugenie, ale se stejným datem a místem narození. Jako Jeanette je uváděna ve všech dochovaných židovských matrikách, v civilních dokumentech je vždy zapsána jako Eugenie.
9. Ve sčítacím archu z r. 1921 je syn Heinz Ludwig uveden chybně jako Franz Ludwig a dcera Marie není uvedena, patrně v den sčítání nebyla přítomna. Bylo jí v té době šestnáct, mohla tedy studovat mimo Jeseník. SOkA Jeseník, fond Okresní úřad Jeseník I, dodatky, Sčítací operáty 1921, karton 265; AM Jeseník, inv. č. 388, Sčítání obyvatel 1924, Jeseník město, č. p. 322, fasc. 15; NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí 1784–1949 (1960), inv. č. 673, Matrika narozených, sňatková a zemřelých pro Jeseník 1867–1937.
10. NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí 1784–1949 (1960), inv. č. 156, Matrika sňatková pro Jeseník, č. 47 (reprodukce č. 142).
11. Katastrální úřad pro Olomoucký kraj, pracoviště Jeseník (dále jen KÚ Jeseník), Pozemková kniha pro KÚ Jeseník, č. knihovny vložky 728, dům č. p. 319. Vzhledem ke skutečnosti, že sčítací operáty z roku 1910 se pro Jeseník nedochovaly a jiný materiál také chybí, nelze o původním majiteli zjistit nic bližšího.
12. SOkA Jeseník, fond AM Jeseník-dodatky, stavební spisy, karton 15. Plány jsou v SOkA dochovány až z roku 1941, kdy proběhly úpravy pro potřeby úřadu tehdejšího majitele vily, říšských drah. Původní Zelenkovy plány jsou uloženy v archivu Českých drah v Olomouci.

13. SOKA Jeseník, fond AM Jeseník, inv. č. 396, Index ke sčítání lidu 1910. V knize je vložen volební seznam pro Jeseník z r. 1919, který potvrzuje skutečnost, že v tomto roce již v domě bydlela rodina Otto Gesslerera.
14. SOKA Jeseník, fond Okresní úřad Jeseník I., dodatky – sčítací operáty 1921, Jeseník-město, karton 265, č. p. 319, Masarykstrasse.
15. Ve sčítacím archu chybí nejstarší syn Kurt Gessler, nar. 22. 8. 1904 ve Velkých Kuněticích, který nebyl v době sčítání přítomen, protože v tom čase studoval mimo Jeseník (nezjištěno, kde). Uveden je až na sčítacím archu z r. 1924 jako úředník.
16. SOKA Jeseník, fond AM Jeseník, inv. č. 851, sign. 42, karton 295, Domovská příslušnost 1925–1939, G. V příloze žádosti je řada cenných dokladů z pozdějšího období do r. 1939: výpisy z matrik narozených pro příslušníky rodiny, žádosti o potvrzení domovské příslušnosti z let 1938 a 1939 aj.
17. SOKA Olomouc, Sbírka policejních přihlášek SOKA Olomouc.
18. NA Praha, fond sčítání obyvatelstva ČSR v roce 1930, Jeseník, č.p. 319.
19. Sňatek je doložen jen v příloze žádosti o domovskou příslušnost Otto Gesslerera s rodinou z r. 1925, k níž byly postupně až do r. 1939 přikládány nejrůznější dokumenty týkající se rodiny. Zde bylo nalezeno i potvrzení jeseníckého starosty o domovské příslušnosti rodiny O. Gesslerera z 23. 1. 1939, v níž je sňatek uveden. Židovské matriky pro Jeseník včetně sňatkových se dochovaly pouze do r. 1937. SOKA Jeseník, fond AM Jeseník, inv. č. 851, sign. 42, karton 295, Domovská příslušnost 1925–1939, G.
20. SOKA Olomouc, Sbírka policejních přihlášek SOKA Olomouc.
21. NA Praha, fond č. 167 Matriky židovských náboženských obcí v českých zemích 1784–1949 (1960), inv. č. 673 Matrika zemřelých pro židovskou obec Jeseník 1867–1937.
22. SOKA Jeseník, fond AM Jeseník, inv. č. 851, karton 295, Domovská příslušnost 1925–1938, G. Hlášení policejního ředitelství v Jeseníku z r. 1927.
23. KÚ Jeseník, Pozemková kniha pro KÚ Jeseník, č. knihovni vložky 741, dům č. p. 322, odd. B.; SOKA Jeseník, fond AM Jeseník, dodatky – Stavební spisy, karton 15, č. p. 322.
24. SOKA Jeseník, fond OÚ Jeseník I., dodatky – Sčítání lidu 1921, karton 265; fond AM Jeseník, inv. č. 388, fasc. 15, Sčítání obyvatel města 1924, č. p. 322.
25. BARTOŠ, J. – SCHULZ, J. – TRAPL, M.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 13. Olomouc 1994, s. 109–110.
26. DVOŘÁK, Jan: *Perzekuce Židů v Opavském Slezsku v letech 1938–1942*. Časopis Slezského zemského muzea, Série B, Vědy historické, roč. 56, 2007, č. 3, s. 232–253.
27. SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 606, karton 7, Státní a národní spolehlivost a státní občanství 1946–1953, Hugo a Otto Gesslerovi. Ve výpovědi jednoho ze svědků je dokonce uvedeno, že oba bratři byli nacisty po připojení k Německé říši zatčeni. Svědek tvrdí, že byl s Hugem v jedné cele. Toto tvrzení se ale nezakládá na pravdě, protože v té době byli Otto i Hugo již přihlášení v Olomouci.
28. SOKA Olomouc, Sbírka policejních přihlášek, G.
29. Tamtéž.
30. Tamtéž. Jeho přihlášky nejsou dochovány.
31. Tamtéž. V kartě je datum zaznamenáno jako 7. červ. 1939, mohlo tedy jít i o červen.
32. Tamtéž.
33. www.holocaust.cz/databaze-obeti
34. NA Praha, Židovské matriky, Ohlédací listy - ghetto Terezín, sv. 103.
35. SOKA Jeseník, fond AM Jeseník, inv. č. 851, karton 295, Domovská příslušnost 1925–1939, Hugo a Otto Gessler.
36. SOKA Olomouc, Sbírka policejních přihlášek, G.
37. ZA v Opavě, fond Vrchní finanční prezident Opava (1902)1938–1945(1947). Katalog, 2001. Fond obsahuje regesta o arizaci židovského majetku v daném obvodu a období. V katalogu nejsou ale jeseníčtí Gesslerové vůbec uvedeni. Přesto se jich arizace židovského majetku přímo dotýkala.
38. SOKA Jeseník, fond MěNV Jeseník, inv. č. 84, karton 11, Státní občanství a restituce – Hugo a Otto Gessler; KÚ Jeseník, Pozemková kniha pro KÚ Jeseník, č. knihovni vložky 741, dům č. p. 322, odd. B. I zde byly zapsány pohledávky podniku s odkazem na knih. vložku č. 180 pro KÚ Písečná.
39. KÚ Jeseník, Pozemková kniha pro KÚ Jeseník, č. knihovni vložky 728, dům č. p. 319, odd. B. Smlouva byla zapsána do pozemkové knihy až 17. 10. 1940.
40. KÚ Jeseník, Pozemková kniha pro KÚ Jeseník, č. knihovni vložky 741, dům č. p. 322, odd. B. Smlouva byla zapsána do pozemkové knihy až 17. 10. 1940.
41. SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 606, karton 7, Státní spolehlivost a občanství, restituce. Výpověď Olgy Gronske, roz. Gesslerové.
42. SOKA Olomouc, Sbírka policejních přihlášek, G.
43. NA Praha, fond Policejní ředitelství v Praze 1931–1940, Gessler Erwin, sign. G 350/83. Erwin je mimochodem jediným příslušníkem obou rodin, u něhož víme, jak vypadal, protože k žádosti byla přiložena fotografie.
44. Tamtéž, Gessler Otto, sign. G 350/93.
45. www.holocaust.cz/databaze-obeti

46. Vzhledem ke skutečnosti, že po válce nebyl uveden jako účastník restitučního řízení, je zřejmé, že zahynul také. Je pravděpodobné, že i on prošel stejnou poslední cestou jako jeho manželka, jen záznam o tom se nedochoval.
47. Byla manželkou Kurta Gesslera.
48. Byla patrně manželkou Ericha Gesslera, doklad o jejich sňatku, k němuž muselo dojít až po r. 1938, se ale nedochoval, židovské matriky nebyly od r. 1938 vedeny. K tomuto koncentračnímu táboru nebyly nalezeny bližší informace.
49. O něm nemáme žádné zprávy již od r. 1930, kdy je ve sčítacím archu uveden jako student. Další dokumenty k jeho osobě nebyly nalezeny. Záznam o jeho úmrtí do r. 1937 nebyl též nalezen. Vzhledem ke skutečnosti, že po válce nebyl uveden jako účastník restitučního řízení, je pravděpodobné, že zahynul také. NA Praha, fond sčítání obyvatelstva ČSR v roce 1930, Jeseník, č.p. 319.
50. NA Praha, fond Židovské matriky, Ohledací listy - ghetto Terezín, sv. 103.
51. SOKA Olomouc, Sbirka policejních přihlášek, G.
52. Vyhlašovaci tábor založený Němci u stejnojmenné vsi asi 12 km jihovýchodně od Minsku v Bělorusku. Tábor byl založen v listopadu 1941 na území bývalého kolchozu Karla Marxe jako internační tábor pro sovětské válečné zajatce. Od května 1942 začal fungovat jako vyhlašovaci tábor. Byli sem přiváženi Židé z Německa, Rakouska, Protektorátu Čechy a Morava a také z ghett v Minsku a okolí. V letech 1942–1943 byla většina obětí zastřelena přímo do masových hrobů na popravčím místě v lese u Blagovčiny, v bezprostřední blízkosti bývalého kolchozu. Od října 1943 se nacisté v rámci akce 1005 snažili zastrít stopy po masových vraždách. Bylo sestaveno zvláštní komando, které mělo za úkol exhumovat masové hroby a pálit mrtvoly. Před příchodem Rudé armády v roce 1944 byli zbývající vězni tábora zavražděni a spáleni. Sovětská vojska přijela do tábora 4. července 1944. Počet obětí tohoto tábora bývá uváděn v rozmezí 40 000 - 200 000. Yad Vashem na svých stránkách uvádí počet 65 000. Viz https://cs.wikipedia.org/wiki/Mal%C3%BD_Trostinec. Z citovaného textu je zřejmé, že soupis obětí holocaustu v tomto táboře nebyl nikdy pořízen.
53. DENEMARKOVÁ, Radka: *Peníze od Hitlera*. Host 2006, v r. 2010 uvedlo jako divadelní adaptaci Švandovo divadlo.
54. SOKA Jeseník, fond Okresní soud Jeseník 1923–1949 (1951), spis I 274/48; fond ONV Jeseník, inv. č. 606, karton 7, Fů-Gi, Státní spolehlivost a občanství do r. 1960. Samotný spis Okresního soudu Jeseník se sice nedochoval, ale řada dokumentů byla přiřazena ke spisu ve fondu ONV Jeseník.
55. SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 606, karton 7, Státní a národní spolehlivost, státní občanství 1946 – 1953, Hugo a Otto Gesslerovi. Není-li uvedeno jinak, všechny dokumenty k restituci a státní spolehlivosti pocházejí z tohoto pramene.
56. Datum nového sňatku Olgy není známo, potvrzuje jen skutečnost, že její první manžel Dr. Grünwald již patrně nežil.
57. KÚ Jeseník, Pozemková kniha pro KÚ Jeseník, č. knihovní vložky 728, odd. B, dům č. p. 319.
58. SOKA Jeseník, fond MěNV Jeseník, inv. č. 84, karton 11, Státní občanství 1947, Gessler.
59. SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, inv. č. 606, karton 7, Státní a národní spolehlivost, státní občanství 1946 – 1953, Hugo a Otto Gesslerovi.
60. KÚ Jeseník, Pozemková kniha pro KÚ Jeseník, č. knihovní vložky 728, dům č. p. 319, odd. B.
61. KÚ Jeseník, Pozemková kniha pro KÚ Jeseník, č. knihovní vložky 741, dům č. p. 322, odd. B.

Kolem kněze ThDr. Karla Farského, vůdčí osobnosti reformistů, se proto shromáždilo radikální křídlo kněží z Jednoty katolického duchovenstva – sdružení Ohnisko, které se následně změnilo v Klub reformních kněží. Za bezprostřední podnět, vedoucí k zahájení činnosti nové církve, je možno považovat nebývalý ohlas věřících na půlnoční mši, konanou katolickými reformními kněžími o vánocích roku 1919 v češtině. Klub reformních kněží, který se poté cítil povolán zřídit novou samostatnou církev, nezávislou na římskokatolické církvi, se sešel ke svému valnému sjezdu 8. ledna roku 1920 v Praze na Smíchově. Na tomto sjezdu došlo k památnému hlasování, které rozhodlo o vzniku „národně pojaté“ Církve československé. Vznik nové církve byl vyhlášen provoláním „Národu československému“, které bylo veřejně čteno při bohoslužbách 11. ledna roku 1920 v kostele sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí v Praze. Státem byla Církev československá uznána již 15. září roku 1920. Základní teologická linie církve vycházela z reformační bohoslužebné tradice, v níž prožívání společenství svátosti večeře Páně úzce souviselo s hlásáním evangelia v rodném jazyce. Dalšími prioritami nové církve bylo zejména uplatňování zásady svobody přesvědčení, spoluúčast laiků na řízení církve a dobrovolnost kněžského celibátu.⁴

Pražské ústředí Církve československé společně s moravskými diecézními orgány, které byly zvoleny v srpnu roku 1921 v Brně, tvořilo zárodek jednotné organizace církve. Jednalo se však jen o provizorní orgány, které potřebovaly ke své legalizaci v první řadě státní schválení náboženských obcí, jejichž delegáti by potvrdili jejich definitivní složení volbou. Protože další dvě české diecéze, západočeská (pražská) a východočeská (hradecká), se řádně ustavily až v roce 1923, udávala v této době Morava nejen tempo procesu vznikání organizačních struktur nové církve, ale zároveň předbíhala právní kroky, které při legalizaci církve podnikaly státní orgány. Olomoucká diecéze se však mohla řádně ustavit až v listopadu roku 1922, kdy množství státem schválených náboženských obcí na Moravě dosáhlo potřebného počtu. Zástupci těchto náboženských obcí, zvolili na svém olomouckém shromáždění jednak diecézní radu a jednak svou volbou potvrdili v čele diecéze Matěje Pavlíka, který již v roce 1921 dosáhl pravoslavného biskupského svěcení v Srbsku. Ten, užívaje od doby svého vysvěcení srbskou pravoslavnou církví jména Gorazd, začal na Moravě propagovat po návratu ze Srbska vyhraněnou orientaci Církve československé na pravoslaví a východní tradici českého křesťanství.⁵

Jako většinový se ale ukázal směr vedený Karlem Farským. Rostoucí napětí kulminovalo v roce 1922, kdy Karel Farský a František Kalous vydali Československý katechismus, v němž definovali základy věrouky církve, které však pravoslavné křídlo odmítlo. Prosazení Farského vizí se dlouho setkávalo s odporem, neboť pravoslavní měli původně silnější postavení v moravské části církve. Od začátku složitá situace nové církve ve Slezsku a části severní Moravy k němu přiléhající se nakonec vyřešila realizací návrhu Ústřední rady církve, aby tamní věřící vytvořili svou vlastní diecézi. To se stalo skutkem na schůzi delegátů všech do té doby ustavených náboženských obcí 8. listopadu 1922, kteří zvolili první samostatnou Diecézní radu a také správce diecéze, jímž se stal radvanický farář Ferdinand Stibor, krátce nato první zvolený biskup této diecéze. Zmíněné období, pro něž se vžil název „pravoslavná krize“, se uzavřelo po rezignaci biskupa Matěje Pavlíka – Gorazda na biskupský úřad v Církvi československé a po jeho odchodu z ní v srpnu roku 1924.⁶

Svobodně křesťanské křídlo, vedené Karlem Farským, reprezentující většinu věřících, se s pravoslavným křídlem rozešlo organizačně i věroučně a vtisklo Církvi československé na prvním zasedání I. sněmu v Praze v srpnu roku 1924 specifické rysy. Křehkou rovnováhu mezi svobodou a řádem, bezprostřední náboženskou zkušeností a tradicí, nalezla Církev československá v novodobé reflexi teologie české reformace. Toto rozhodnutí bylo proklamováno na sněmu v úvodu textu základního právního a správního dokumentu církve, její „Ústavy“. Sněm též sjednotil liturgickou a obřadní praxi církve. Biskupský sbor Církve československé tvořili spolu s biskupem – patriarchou Karlem Farským tři volení biskupové Gustav A. Procházka, Ferdinand Stibor a Josef R. Stejskal.⁷

V průběhu roku 1923 se kromě slezské diecéze řádně ustavily i dvě české diecéze, jak již bylo řečeno dříve. Teprve tehdy byly splněny ústavní předpoklady i pro formální ustavení pražské Ústřední rady církve, v níž byly všechny diecézní rady zastoupeny svými biskupy i laickými místopředsedy. Biskup

západočeské, tedy pražské diecéze byl zároveň patriarchou, proto ho volila jako biskupa - patriarchu celá církev. Stal se jím po volbě, která se ještě před zasedáním I. sněmu v roce 1924 konala ve všech diecézích, dosavadní správce západočeské diecéze ThDr. Karel Farský. Ten zároveň převzal ve své diecézi úřad biskupa. V roce 1927 zemřel první patriarcha Církve československé Karel Farský. Po jeho smrti byl zvolen a v roce 1928 do úřadu patriarchy uveden biskup ThDr. Gustav A. Procházka.⁸

Před koncem první republiky měla Církev československá 260 státem schválených náboženských obcí (farností), které byly sdruženy do čtyř diecézí: západočeské (pražské), východočeské (hradecké), olomoucké (pro celou Moravu kromě Ostravska) a ostravské. Duchovní správa na území Slovenska a Podkarpatské Rusi, kam Církev československá úspěšně pronikala, byla řízena z pražského centra přes olomouckého biskupa. Již podle sčítání lidu v roce 1930 se k Církvi československé hlásilo skoro 800 tisíc věřících.⁹

Mnichovské dny a zánik Československé republiky pod tlakem nacistické třetí říše znamenaly pro československou církev velký otřes. V důsledku mnichovského diktátu se v roce 1938 mimo okleštěné území republiky ocitla řada náboženských obcí, které musely ukončit svou činnost. V roce 1939 po vzniku slovenského státu a po vytvoření takzvaného Protektorátu Čechy a Morava byla potlačena i duchovní správa na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Pod tlakem okupačních a protektorátních úřadů byla Československá církev donucena také ke změně názvu. Po dobu okupace přijala jméno Církev českomoravská.¹⁰

Na konci 2. světové války, v době agónie nacismu, nebylo těžké podlehnout iluzi, že se budou opakovat radostné chvíle dosažení státní samostatnosti z roku 1918. Okupace však zatížila českou společnost příliš mnoha křivdami a nevyřízenými účty. Poválečné řešení některých těchto problémů mimořádnými prostředky otupovalo demokratické cítění občanů. Silové působení tzv. Ústřední národní správy Církve československé - akční skupiny několika činovníků církve, přechodně zřízené za účelem poválečné očisty a konsolidace brzy po obnovení republiky v roce 1945 - zapadalo do tohoto schématu. Jakoby tato aktivita i v církvi předznamenala budoucí celospolečenský vývoj, cíleně směřující k potlačení demokracie.¹¹

Po ukončení činnosti Ústřední národní správy řešil II. sněm Církve československé v první řadě otázku volby nového patriarchy a některých biskupů. Na jeho prvním zasedání v lednu roku 1946 došlo k úpravě církevní ústavy ve věci statutu patriarchy. Tato hodnost přestala být doživotní a oddělila se od hodnosti biskupa pražské diecéze. V čele této diecéze stanul mladý teolog ThDr. Miroslav Novák, bývalý čelný aktivista Ústřední národní správy. Na druhém zasedání sněmu v červnu téhož roku byla provedena volba třetího patriarchy církve, kterým se stal prof. ThDr. PhDr. František Kovář.¹²

Hlavní reflexí stavu společnosti byl však sněmovní dokument Církev československá o dnešní výstavbě národní společnosti, přijatý třetím zasedáním II. sněmu v květnu roku 1947. Na jedné straně se zde církev nebránila připravovaným společenským změnám pro jejich předpokládaný sociálně etický dopad, na straně druhé vyslovila důrazné varování, že: „na aktivizaci dokonalejšího řádu v národní pospolitosti by nestačili lidé od Boha odvrácení.“ V těchto protikladech se již skrytě projevovalo střetávání vlivu dvou skupin církevních pracovníků - jedné, spjaté s demokratickými hodnotami, a druhé, vstřícné k silám, připravujícím pod radikálními sociálními hesly únorový převrat v roce 1948. Základní právní normou, upravující vztah státu a církve v podmínkách totalitní vlády komunistů, se stal zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Tímto zákonem byl zaveden státní souhlas k výkonu duchovenské služby, který znamenal vážné narušení demokratického rozhodování v církvi, neboť stát plně kontroloval výběr kandidátů do volených vedoucích funkcí. Zároveň byl popřen princip společného řízení církve kněžími i laiky, protože stát považoval fakticky za partnery pro jednání pouze jím schválené kněze, kteří také nesli za svěřený úsek práce v církvi plnou odpovědnost především po stránce církevně politické a hmotné. Tento systém pronikal až na úroveň náboženských obcí, kde omezoval aktivitu farářů složitými schvalovacími procedurami a rady starších jako orgány laické samosprávy proměňoval ve formální instituce.¹³

Na počátku padesátých let se ovšemjevila Církev československá vnějšímu pozorovateli v podobě mohutného společenství, úspěšně se rozrůstajícího jako nikdy před tím. Církev tvořilo 320 náboženských obcí se skoro 940 000 věřícími. III. sněm zřídil v roce 1950 dvě nové diecéze. Bývalá západočeská diecéze se rozdělila na diecézi pražskou a plzeňskou. Původní olomoucká diecéze se rozdělila na diecézi olomouckou a brněnskou. Církev se tedy v této době členila na 6 diecézí. Její růst zvláště vynikal ve srovnání s tvrdými státními zásahy postihujícími církve římskokatolickou. Tento kontrast byl však vyvoláván uměle v rámci taktického postupu totalitního státu uplatňujícího vůči jednotlivým křesťanským církvím diferencovaný přístup, aby rozdělil jejich síly. Základní strategií však byla postupná likvidace všech církví bez rozdílu.¹⁴

V severomoravském pohraničí, stejně jako v jiných částech bývalého německého pomnichovského záboru, došlo v prvních poválečných letech v důsledku vysídlení většiny německého obyvatelstva k výrazným demografickým změnám. Původní vysídlené obyvatelstvo bylo nahrazováno Čechy, kteří přicházeli z vnitrozemí. Mezi nimi byla též řada věřících Církve československé. Tak docházelo k procesu, který měl ve srovnání s předválečnou dobou opačný efekt. V pohraničí vznikala řada nových náboženských obcí této církve. Jedna z těchto obcí byla ustavena i v Jeseníku v roce 1947.¹⁵ Ačkoliv nemáme k dispozici údaje o počtu věřících k datu vzniku náboženské obce s centrem v Jeseníku, můžeme konstatovat, že na území, spadajícím pod její duchovní správu, žilo v roce 1951 celkem 1831 osob československého vyznání.¹⁶ Tito věřící však byli rozptýleni na poměrně rozsáhlém území. V době jejího vzniku byla totiž územní působnost jesenické duchovní správy Církve československé vymezena zhruba územím celého tehdejšího politického okresu Jeseník, tvořeného v roce 1948 soudními okresy Zlaté Hory, Javorník, Jeseník a Vidnava.¹⁷

Jeseník zjevně nepatřil z hlediska výkonu duchovenské služby k atraktivním místům. V počátcích existence náboženské obce docházelo k častému střídání duchovních a k jejich pouze dočasnému ustanovování, což nepřispívalo ke konsolidaci duchovní správy.¹⁸

K prvním duchovním, kteří působili v Jeseníku, patřil Antonín Kadlec (*1912 – †?). Působil zde nejprve jako pomocný duchovní a později jako zástupce faráře od 1. října 1947 do 31. října 1948. Po něm nastoupil na uprázdněné farářské místo Miloslav Říha (*1908 – †?) jako zástupce faráře od 1. listopadu 1948 do 31. července 1949. Lubomír Vlček (*1926 – †1985) ho vystřídal od 1. září 1949 do 31. srpna 1950, též jako zástupce faráře. Uvedení duchovní byli ustanovováni do funkcí pomocných duchovních záměrně, protože nemohli v tehdejších složitých církevně-politických poměrech získat definitivu.

Současně s Lubomírem Vlčkem působil jako duchovní v Jeseníku v letech 1949–1950 i Oldřich Bukal (*1922 – †1967). Jeho příběh představuje typický příklad perzekuce křesťanských církví ze strany totalitního režimu, a proto mu věnujeme na tomto místě speciální pozornost. Oldřich Bukal byl jedním z hlavních protagonistů největšího politického procesu v rámci poválečného působení Církve československé na Moravě. Patřil ke skupině, tvořené převážně věřícími Církve československé, která prostřednictvím kurýrů navázala spojení s bývalým farářem téže církve

Oldřich Bukal (ZAO, pob. Olomouc)

a funkcionářem Československé strany národně socialistické Augustinem Jünglingem.¹⁹ Ten v srpnu roku 1948 uprchl do Německa, kde působil jako duchovní správce v uprchlických táborech pod německou správou. Augustin Jüngling byl především Oldřichem Bukalem a Františkem Kopeckým, čelním představitelem Československé strany národně socialistické v Olomouci, informován o situaci v církvi i ve své bývalé straně. Rovněž mu byly přes kurýry dodávány církevní a úřední formuláře, potřebné pro výkon duchovenské služby. Dne 27. července 1949 byl v Aši zatčen jeden z kurýrů, Miroslav Křenek, u kterého byly mimo jiné nalezeny i fotografie Augustina Jünglinga. Tento kurýr stačil také ještě před svým zatčením ilegálně převést do zahraničí Jünglingovu manželku i s dětmi. Pravděpodobně díky výpovědi kurýra Křenka zatkla státní bezpečnost postupně Oldřicha Bukala a čtyři další hlavní aktéry případu.

Hlavní líčení Státního soudu v Brně se skupinou „Bukal Oldřich a spol.“ se konalo 26. – 28. února 1952 v Olomouci. Obžalovaní byli souzeni především podle zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidové demokratické republiky a odsouzeni podle § 1 tohoto zákona za velezradu, podle § 2 za sdružování proti státu a podle § 35 za nepřekážení nebo neoznámení trestného činu. K nejvyšším trestům v trvání osmnácti let byli za velezradu a vyzvědačství odsouzeni Oldřich Bukal a František Kopecký. Oběma hlavními obžalovanými byl rovněž zkonfiskován celý majetek, uložena pokuta ve výši 20.000 Kčs a ztráta občanských práv na dobu deseti let. Zbýlých deset obžalovaných bylo odsouzeno k úhrnnému trestu ve výši osmačtyřiceti let a šesti měsíců.²¹ Oldřichu Bukalovi byla do trestu odnětí svobody započtena i vazba od listopadu roku 1950. Ve vězení však nestrávil celou dobu svého trestu. Z výkonu trestu v nápravném zařízení byl propuštěn v květnu roku 1960 na zkušební dobu 10 let. Díky amnestii z 9. května roku 1965 byl Oldřichu Bukalovi prominut i zbytek zkušební doby.²²

Jak se nám ale události jeví bez účelového zkreslení totalitní justicí? Hlavní Bukalovo „provinění“ spočívalo v tom, že poskytoval duchovní útěchu Jünglingově rodině v době, kdy byl Augustin Jüngling oficiálně nezvěstný a jeho žena s dětmi se ocitla v tísní. Události dostaly spád na podzim roku 1949 po útěku paní Jünglingové s dětmi přes hranice za manželem. V této době byl již útěk rodiny Jünglingovy pravděpodobně znám úřadům. Samotný fakt ilegální emigrace spolu s politickou charakteristikou faráře Jünglinga jako činovníka strany národně socialistické v Olomouci musel vzbudit zájem tajné státní policie dříve či později.²³ Přeložení Oldřicha Bukala z exponované fary v Olomouci v září roku 1949

Dům CČH na Tyršově ul. č.p. 306, původní stav (SOKA Jeseník)

nejprve do sboru v Šumperku a později do sboru v Jeseníku souviselo již pravděpodobně se zájmem státní tajné policie o jeho činnost. Právě v Jeseníku byl pak Bukal 27. listopadu roku 1950 zatčen.²⁴

Poté, co byl Oldřich Bukal z vězení propuštěn, vrátil se do Jeseníku, kde pracoval v různých dělnických profesích. Byl například zaměstnán jako lisař v Lisovnách nových hmot v Mikulovicích. V Jeseníku pracoval také v závodech Moravolen jako balič zboží a jako pomocný dělník. V důsledku strádání ve vězeních měl Oldřich Bukal trvale podlomené zdraví, kterému těžká manuální práce nesvědčila. V březnu roku 1964 mu byl proto uznán invalidní důchod. V srpnu roku 1964 nastoupil opět do zaměstnání, tentokrát jako skladník v Interhotelu Ostrava, závod hotel Slovan v Jeseníku. V létě roku 1965 se pak jeho zdravotní stav zlepšil natolik, že podal žádost o návrat do služeb církve. V srpnu roku 1965 se však jeho zdravotní stav náhle zhoršil, a tak vzal sám svoji žádost zpět. V březnu roku 1967 pak Oldřich Bukal zemřel ve věku 47 let.²⁵

Rehabilitace odsouzených v Bukalově procesu proběhla až v roce 1990. Rehabilitován byl i Bukal. Usnesením Krajského soudu v Ostravě v trestní věci vedené u bývalého Státního soudu v Praze, oddělení Brno, byl podle § 2 (odst. 1, písm. b) zákona č. 119/90 Sb. o soudní rehabilitaci rozsudek brněnského soudu zrušen. Zrušení rozsudku se týkalo Bukalova údajného zločinu velezrady a zločinu vyzvědačství.²⁶

Dalším jesenickým duchovním byl Josef Fuks (*1906 – †1976), který zde působil jako zatímní farář od 1. ledna 1951 do 30. září 1954. Současně s ním pracoval v Jeseníku na pozici kazatele i Oldřich Vávra (*1905 – †1958) od 1. 9. 1951 do 31. 7. 1952. Místo pomocného duchovního zastával i Stanislav Majkus, který zde pracoval od 1. října 1952 do 15. září 1953. Josefa Fukse vystřídal na pozici zatímního faráře Antonín Eliáš (*1909 – †1961), který na této pozici působil do roku 1961. Současně s ním spravoval náboženskou obec Jeseník i Zdeněk Studený (*1929 – †1992), který zde působil od 15. září 1953 do 30. prosince 1955 nejprve jako pomocný duchovní a od 10. prosince 1961 do 31. prosince 1967 jako farář. Na konci roku 1967 Zdeněk Studený z náboženské obce v Jeseníku odešel a od 1. ledna 1968 se stal farářem v Husově sboru v Olomouci. Po něm nastoupila na uprázdněné místo faráře Květoslava Patlejchová (*1926). V Jeseníku působila jako farářka od 1. ledna 1968 do 14. prosince 1970. Květoslavu Patlejchovou vystřídal na místě faráře Karel Horák (*1926 – †1990), který zde pracoval od 15. prosince 1970 do 23. srpna 1973. Koncem srpna 1973 odešel v důsledku svého špatného zdravotního stavu do invalidního důchodu.

V průběhu své existence využívala duchovní správa jesenické náboženské obce několik budov. V 50. letech sídlili jeseníčtí duchovní ve farní budově č. p. 312 B ve Fučíkově ulici. Tuto budovu získala obec jako konfiskát po původních německých majitelích. Masivní cihelná, jednopatrová budova byla součástí řadové zástavby.²⁷ Dne 21. 11. 1959 byly farní úřad, prostory rady starších a byt faráře přestěhovány z Fučíkovy ulice 312 do sborového domu v Tyršově ulici č. p. 306. Úřední místnosti a byt byly upraveny nákladem MNV v Jeseníku ve výši 25.000 Kčs. MNV se zavázal zaplatit tuto částku jako protihodnotu za převzetí předchozí budovy ve Fučíkově ulici.²⁸

Dům na Tyršově ulici č. p. 306 je sídlem farního úřadu i sboru náboženské obce v Jeseníku dodnes. Jedná se o podsklepený jednopatrový dům s věžičkou, který získala obec též jako konfiskát po původních německých majitelích. Ve zvýšeném přízemí se nachází modlitebna a kancelář duchovní správy. Dále je zde několik víceúčelových místností s kuchyní a sociálním zařízením, které mohou sloužit jako byt faráře. V prvním patře se nachází ještě jedna velká obytná místnost. K domu náleží i zahrada. Objekt není v ideálním technickém stavu a již od počátku náboženské obce byl opakovaně rekonstruován. Z důvodů nedostatku finančních prostředků se náboženská obec snažila řešit v co největší míře opravy objektu brigádnicky za pomoci řemeslně zdatných příslušníků náboženské obce, kteří byli ochotni pracovat zdarma.²⁹

K dalším objektům, které jesenická náboženská obec využívala, patřil kostel, který dříve náležel Starokatolické církvi v České Vsi. V tomto kostele zřídila náboženská obec bohoslužebné středisko, sloužící především k nedělním bohoslužbám v České Vsi. Vzhledem k neexistenci bytových prostor

však nebylo možné zajistit stálou ostrahu objektu, a tak byl kostel opakovaně vylupován místní neukázněnou školní mládeží. Budova kostela nebyla v uspokojivém technickém stavu a vyžadovala řadu nákladných oprav. Situace se ještě zhoršila po zařazení objektu do památkové péče. Památkáři na jedné straně zasahovali do způsobu oprav, na straně druhé však stát nedokázal opravy financovat. V roce 1973 převzal kostel do své správy stát a hodlal objekt po generální opravě využívat jako obřadní síň. Správa státu však dovedla kostel k totální likvidaci, neboť neustálým odkládáním oprav objekt zchátral natolik, že byl v roce 1983 zdemolován.³⁰

Kromě těchto budov využívala jesenická náboženská obec pro potřeby své duchovní správy několika dalších bohoslužebných středisek v Dolní Lipové, ve Staré Červené Vodě a ve Vápenné. Střediska sídlila v upravených rodinných domcích či v adaptované hasičské zbrojnici (Dolní Lipová). Zmíněné budovy však byly v 60. letech postupně odprodávány a utržené peníze investovány do oprav hlavních objektů.³¹

Zásahy totalitního státu do činnosti církve byly nejintenzivnější v 50. letech. Státní dozor kupříkladu zakazoval farářům rozesílat svým věřícím pastorační dopisy.³² Činnost duchovních byla omezována i řadou jiných způsobů, k nimž například patřilo krácení cestovních nákladů.³³ Zdaleka ne všichni duchovní Církve československé, působící v Jeseníku, však stáli v opozici proti režimu jako Oldřich Bukal. Někteří z nich naopak zastávali tzv. „pokrokový postoj“ a vycházeli vstříc dobovým politickým kampaním. Kupříkladu v roce 1950 zveřejnili členové jesenické náboženské obce pod vedením své duchovní správy rezoluci proti válce v Koreji.³⁴ Někteří členové rady starších jesenické náboženské obce i někteří faráři byli v této době dokonce členy Komunistické strany Československa.³⁵

Ve druhé polovině šedesátých let docházelo k postupnému uvolňování tlaku státu na život církvi, blížil se rok 1968. Církev československá mohla znovu rozvinout svou aktivitu a její vitalita se obnovovala z předválečných kořenů. V roce 1969 bylo sice možno odhadovat pokles počtu věřících z předpokládaného jednoho miliónu v první polovině 50. let na 700.000, zřetelně se však projevovala větší intenzita církevní práce. Úsilí předchozích let začalo přinášet své ovoce. Vzrostl počet náboženských obcí i jejich bohoslužebných středisek. V roce 1970 měla církev 356 státně schválených náboženských obcí se zhruba 450 sborovými stavbami, farami a trvalými bohoslužebnými místnostmi a asi 1000 bohoslužebných středisek příležitostných. Rok 1970 však byl již rokem nástupu „normalizace“, období nového vzepětí

Starý kostel v České Vsi, středisko CČH (SOKA Jeseník)

totalitního systému po okupaci republiky sovětskou armádou v srpnu roku 1968 a po likvidaci celospolečenského „obrodného procesu“.³⁶

Dusivé období „normalizace“ mělo na činnost církve neblahý vliv. Nejvíce utrpěla práce s dětmi a mládeží, jejíž veřejné formy mimo stěny kostelů byly záhy zakázány. Represe byla prováděna i skrytými formami, šikanováním dětí počínaje a pronásledováním rodičů konče. Příliš aktivní duchovní přicházeli o státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Stát sice převzal odpovědnost za hospodářské zabezpečení církví, ale systém, s cynismem sobě vlastním, ponechával kněžím platy trvale ve výši, stanovené tarify z roku 1949. Stát byl sice ochoten platit některé nutné provozní náklady církví, avšak rubem této ochoty byly zdoluhavé schvalovací procedury a naprostá ekonomická závislost.³⁴ Z prostředků, vynakládaných na církevní záležitosti, byl v první řadě štědře placen aparát kontrolujících státních úředníků. Mezi veřejnými aktivitami kněží byla preferována hlavně takzvaná „mírová práce“, která neměla daleko k politickému školení.³⁷

I přes tyto překážky však náboženská obec v Jeseníku vyvíjela v 70. a 80. letech množství aktivit, které upevňovaly život věřících v církevním společenství. Bohoslužby se v Jeseníku konaly pravidelně každou neděli ve 14 hodin. Jednou za měsíc se též sloužily bohoslužby v Dolní Lipově, Javorníku a Zlatých Horách. V měsíci květnu zároveň probíhaly pravidelné májové pobožnosti. V červenci se každoročně konala i slavnostní bohoslužba k uctění památky mistra Jana Husa. Slavnostní bohoslužby byly vysluhovány také o Vánocích a Velikonocích.³⁸ Sborový dům v Tyršově ulici sloužil k výuce náboženství dětí, ke konání tzv. biblických hodin pro zájemce z řad věřících a pro schůze laických reprezentantů obce, sdružených v tzv. Radě starších. V rámci ekumenické spolupráce též povolila Rada starších Církve československé v Jeseníku Křesťanskému sboru v Jeseníku užívání sborového domu v Tyršově ulici pro jeho bohoslužebné účely.³⁹

Kontinuita duchovní správy Církve československé v Jeseníku tedy pokračovala i v 70. a 80. letech a udržuje se do současnosti. Jesenickým farářem byl v té době Jan Drápal (*1925 – †1989). Působil zde jako farář od 1. září 1974 do 31. června 1981, poté přešel do náboženské obce v Zábřehu na Moravě. Jana Dráपालa vystřídal na pozici faráře v Jeseníku Jan Sladovník (*1948 – †2015), který náboženskou obec Jeseník administroval ze Šumperka od 1. července 1981 do roku 1996. V roce 1984 územní působnost jesenické duchovní správy Církve československé vymezena zhruba územím následujících obcí včetně jejich místních částí: Jeseník, Bělá pod Pradědem, Bílá Voda, Černá Voda, Javorník, Lipová-lázně, Mikulovice, Nová Červená Voda, Písečná, Vápenná, Velká Kraš, Vidnava, Zlaté Hory, Žulová. V roce 1996 Jana Sladovníka vystřídal na farářském místě dosud poslední duchovní Vladimír Řehák.

POZNÁMKY

1. NEUBAUEROVÁ, Michaela: *Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945–1956*. Jesenícko. Vlastivědný sborník, sv. 9, s. 41–57; KEMPŇÁ, Beata: *Církevní politika komunistického režimu na severní Moravě (se zaměřením na Jesenícko) v letech 1950–1956*. Diplomová práce, Filozofická fakulta UP, Olomouc 2013, 148 s.
2. KAŇÁK, Bohdan: *Husův sbor Olomouc*. Velehrad 2007, s. 5, 13.
3. KAŇÁK, Miloslav: *Stručný nárys dějin Československé církve vzhledem k jejímu vzniku a půlstoletému vývoji*. In: *Padesát let Československé církve*. (Sborník studií pracovníků Husovy fakulty věnovaný k půlstoletí ČČS.). Uspořádal prof. Dr. Miloslav Kaňák. Praha 1970, s. 7–9; FRÝDL, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. (Snaha reformu katolicismu v Čechách a na Moravě)*. Brno 2001, s. 22, 33 a n.
4. TRTÍK, Zdeněk – KADEŘÁVEK, Václav: *Život a víra ThDr. Karla Farského*. Praha 1982, s. 42–46; TONZAR, David: *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církve československá husitská*. Praha 2002, s. 45–47; *90 let Církve československé husitské*. Praha 2010, s. 26–31.
5. KAŇÁK, Bohdan: *Husův ...*, opak cit., s. 16–18.
6. *90 let ...*, opak cit., s. 31–42.
7. *Zpráva o I. řádném sněmu Církve československé, konaném ve dnech 29. a 30. srpna 1924 v Praze – Smíchově*. Praha 1924, s. 5–12; *90 let ...*, opak cit., s. 43–46.
8. *90 let ...*, opak cit., s. 47–50.
9. Tamtéž, s. 56.
10. Tamtéž, s. 77–78.
11. HRDLÍČKA, Jaroslav: *Patriarcha Dr. Miroslav Novák. Život mezi svastikou a rudou hvězdou*. Brno 2010, s. 79, 82.

12. HRDLIČKA, Jaroslav: *Život a dílo prof. Františka Kováře. Příběh patriarchy a učence*. Praha 2007, s. 299 a n.; HRDLIČKA, Jaroslav: *Patriarcha ...*, opak. cit., s. 88, 94–97.
13. HRDLIČKA, Jaroslav: *Život a ...*, opak. cit., s. 318 – 320.
14. KAŇÁK, Bohdan: *Husův ...*, opak. cit., s. 10–11.
15. Registratura Ústřední rady Církve československé, č. j. 4927/54-100-III/2, výnos ministerstva školství a národní osvěty v Praze, č. j. B/264.115/47-V/2, ze dne 10. 11. 1947.
16. Registratura Ústřední rady Církve československé, č. j. 4927/54-100-III/2.
17. BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Olomouc 1994, s. 79–80. Celé území bylo výnosem ministerstva školství a národní osvěty v Praze, č. j. B/264.115/47-V/2, ze dne 10. 11. 1947 odřaženo od náboženské obce Církve československé v Opavě. Drobná změna nastala v roce 1951, kdy byla výnosem Státního úřadu pro věci církevní, č. j. 8521/51-I/2, ze dne 10. 4. 1951, obec Heřmanovice vyčleněna z tohoto území a přiřazena k náboženské obci Církve československé v Krnově náležející tehdy do ostravské diecéze.
18. Následující osobní údaje o duchovních sloužících v náboženské obci Jeseník jsou převzaty z personální agendy v registratuře Ústřední rady Církve československé husitské. Při jejich citaci neuvádíme citlivé osobní údaje, ani nezveřejňujeme přesná data narození vzhledem k ochraně osobních údajů zmíněných osob.
19. JINDRA, Martin: *Životní putování moravského biskupa Církve československé PhDr. Bohumíra Cigánka*. In: Solitér – Pocta historikovi Václavu Veberovi. Praha 2012, s. 163.
20. JINDRA, Martin: *Strážci lidskosti – Dvanáct příběhů příslušníků Československé církve (husitské) vězněných po únoru 1948*. Praha 2007, s. 54–57.
21. BALATKOVÁ, Jitka – KAŇÁK, Bohdan – ZÍTEK, Vlastimil: *Svědectví Oldřicha Bukala*. Olomouc 1996, s. 12.
22. Registratura Ústřední rady Církve československé husitské, spis 2140/65 z 8. 9. 1965, Bukalův dopis Diecézní radě Církve československé v Olomouci z 2. 7. 1965.
23. BALATKOVÁ, Jitka – KAŇÁK, Bohdan – ZÍTEK, Vlastimil: *Svědectví ...*, opak. cit., s. 13.
24. JINDRA, Martin: *Strážci lidskosti ...*, opak. cit., s. 58.
25. BALATKOVÁ, Jitka – KAŇÁK, Bohdan – ZÍTEK, Vlastimil: *Svědectví ...*, opak. cit., s. 15.
26. Usnesení Krajského soudu v Ostravě ze dne 6. 12. 1990, č. j. 2 Rt 162/90.
27. Bývalá farní budova stojí na jižní části stavební parcely č. 151 k. ú. Jeseník jako součást dvojdomu dříve uváděného pod č. p. 312. Budova byla částečně podsklepená s obytným podkrovím. V 1. patře v levé části objektu byla bytová jednotka faráře. Její předstíň byla společná pro farní úřad, pro který byly vyhrazeny dvě místnosti. Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), pobočka Olomouc, fond Diecézní rada CČS(H) Olomouc 1921–1996, inv. č. 1410, karton 157, Dopis Farního úřadu CČS v Jeseníku, který adresoval Diecézní radě CČS v Olomouci dne 24. listopadu 1959. Dnes tato část domu slouží bývalé Zvláštní, nyní Základní škole Jeseník, Fučíkova 312.
28. Tamtéž, Dopis Farního úřadu CČS v Jeseníku, který adresoval Diecézní radě CČS v Olomouci dne 24. listopadu 1959.
29. Tamtéž.
30. Tamtéž, dopis odboru kultury ONV v Šumperku Diecézní radě CČSH v Olomouci z 30. dubna 1973; dopis MNV v Jeseníku Diecézní radě CČSH v Olomouci z 3. srpna 1983.
31. Tamtéž, dopis faráře Z. Studeného předsedovi zábrzežského okrsku, faráři Aloisi Volkmanovi ze dne 21. července 1962.
32. Státní okresní archiv (dále SOKA) Jeseník, fond ONV Jeseník, Československá církev 1950–1954, inv. č. 177, sign. 293, dopis KNV v Olomouci z 24. června 1952 všem okresním církevním tajemníkům.
33. Tamtéž, dopis faráře NO CČS v Jeseníku Antonína Eliáše Odboru pro věci církevní rady KNV v Olomouci z 9. listopadu 1954.
34. Tamtéž, Rezoluce Náboženské obce Jeseník proti válce v Koreji ze 17. srpna 1950.
35. Tamtéž, dopis církevního oddělení ONV v Jeseníku církevnímu oddělení KNV v Olomouci z 12. prosince 1951.
36. KAŇÁK, Bohdan: *Husův ...*, opak. cit., s. 13.
37. Tamtéž, s. 14.
38. SOKA Jeseník, fond ONV Jeseník, Československá církev 1950–1954, inv. č. 177, sign. 293, dopis faráře NO CČS v Jeseníku Jana Sladovníka Diecézní radě CČS v Olomouci z 14. července 1982.
39. ZAO, pobočka Olomouc, fond Diecézní rada CČS(H) Olomouc 1921–1996, inv. č. 1410, karton 157; smlouva o užívání sborového domu ze dne 30. 6. 1983, tamtéž.

Smíšený pěvecký sbor Janáček v Jeseníku a Zdeněk Jágr aneb Jste kavalír, to vím...

Mgr. Jana Hradilová, Státní okresní archiv Jeseník

V sobotu o svátku sv. Václava 28. září 1946 se v Osvětovém domě (dnes Divadlo P. Bezruče) v Jeseníku (do r. 1947 Frývaldov) konala slavnostní Slezská akademie. Byla uspořádána nejen u příležitosti uctění světce a přísahy slezských hraničářů, ale také na počest 79. narozenin básníka Petra Bezruče. Právě po něm byl s jeho laskavým svolením v červnu téhož roku pojmenován spolek divadelních ochotníků Bezruč při Místní radě osvětové (dále jen MRO) v Jeseníku, který celou akci zaštiťoval. Při akademii, na jejímž pořadu byly jak sólové, tak sborové recitace jubilantových básní, jakož i *básně a zpěvy slezského lidu*, se veřejnosti coby spoluúčinkující poprvé představil pěvecký spolek Janáček.¹

Společenský a kulturní život na Jesenicku se po květnu 1945 rozvíjel jen velmi pomalu. Při nedostatku materiálního zajištění a financí, kdy tíhu spolkového dění nesli na svých bedrech vedle osvětových pracovníků především obětaví učitelé, nadšení milovníci divadla, hudby, poezie, literatury a filmu, nebyly jeho začátky vůbec jednoduché.² V týdeníku Hraničář v rubrice Osvěta a kultura z počátku dubna 1946 byla zveřejněna jedna z mnohých výzev, aby se veřejnost zapojila do kulturního podnikání, měla „větší účast na divadelních představeních, kursech, lidových osvětových školách, besídkách, debatních kroužcích, výstavách a pěveckých a hudebních sborech“, podílela se na „bohatství duchovních hodnot a na jejich radostném prožívání.“³ Již v následujícím vydání bylo povzbudivě proklamováno, že se „čilý ruch jeví i v zakládání hudebních a pěveckých kroužků, takže brzy budou spoluúčinkovati na různých akademiích, koncertech, hudebních večerech a besedách.“⁴ Že měla zdejší veřejnost pro kulturní počiny osvětové rady zpočátku jen malé pochopení, dokládá fakt, že „Slavnostní akademie slezská, pořádaná u příležitosti Oslav [svátku sv. Václava] a přísahy slezských hraničářů Spolkem divadelních ochotníků Bezruč, byla, ač připravena a krásně provedena, odpoledne pro účast 10 osob odřeknuta a večer konána při poloobsazeném sále Osvětového domu.“⁵ Poválečné budování pohraničí zkrátka potřebovalo svůj čas...

Předchůdcem pěveckého sboru Janáček byl Pěvecký odbor při MRO v Jeseníku, v jehož rámci pracovaly dva sbory, mužský a ženský. Dne 22. března 1946 si jeho zástupci na stánkách Hraničáře posteskli, že má pěvecký odbor „nedostatek lidí, kteří by jako členové pěveckého tělesa chtěli pěstovat zpěv stále a pravidelně. Je to překážka, která vážně ohrožuje existenci mužského pěveckého sboru ve Frývaldově. Je samozřejmé – nepodaří-li se vybudovati řádný pěvecký sbor – bude město po stránce kulturní chudší, nehledě k tomu, že se v tom směru zařadí za leckteré vnitrozemské obce, které mají pěvecké sbory dobré úrovně. Vyzýváme všechny, nejen zpěváky, ale i ty, kteří se o zpěv zajímají, mohli a chtěli by zpívat, aby rozmnožili počet členů našeho sboru a podpořili společně dobré dílo.“⁶ Nejen že sborový zpěv nakonec své příznivce přece jen našel, ale celá situace se vyřešila doslova šalamounsky. Sloučením pěveckého kroužku mužského a ženského při MRO vznikl smíšený pěvecký sbor Janáček. Jeho ustavující schůze a také zkouška na první veřejné vystoupení při svatováclavských oslavách r. 1946 se uskutečnila ve večerních hodinách v pátek 20. září v Osvětovém domě.⁷

Zakladatelem sboru a jeho prvním dirigentem byl učitel pětileté obecné školy v Jeseníku Vladimír Vach, který se na Jesenicko přistěhoval spolu s rodinou počátkem září 1945 z Kroměříže.⁸ Pocházel z významné a značně rozvětvené hudební rodiny. Jeho otec Hynek Vach byl houslistou a pedagogem kroměřížské hudební školy Moravan,⁹ jeho strýc Ferdinand Vach byl věhlasným sbormistrem, jenž stál u zrodu Pěveckého sdružení moravských učitelů (v r. 1903) a Vachova sboru moravských učitelů (v r. 1936). Již záhy po svém příchodu do pohraničí se Vladimír Vach zapojil do veřejného života. Předně to byla práce ochotnického divadelního souboru Bezruč, jehož byl spoluzakladatelem.¹⁰ Pod jeho vedením nastudovali zdejší ochotníci veselohru F. X. Svobody Poslední muž. Jejimi třemi představeními ve dnech 6.–8. září 1946 úspěšně zahájili novou sezónu. „Hra měla dobrý spád a velmi dobré obsa-

zení, z něhož většina herců v čele s rodiči Kohoutovými (manželé Vachovi [Vladimír a Jarmila]) a dětmi velmi vynikla.¹¹ Divadelní režie se Vach ujal také při nácvičce Čapkova dramatu *Matka*, které se téhož roku opakovaně uvádělo v rámci říjnových oslav vzniku samostatného Československa. „*Hra byla velmi vhodně volena a přes všechny překážky, které se stavěly jejímu obsazení a provedení, byla, díky velmi pečlivé a dobré režii Vlad. Vacha, sehrána s úspěchem a dokonce 28. října i při dosti obecně obsazeném sálu Osvětového domu.*“¹² V prosinci 1946 účinkoval Vladimír Vach v úspěšné operetě *Kolíne, Kolíne...* ze života Františka Kmocha a v březnu 1947 si zahrál po boku Milady Wagnerové titulní roli v Zeyerově pohádce *Radúz a Mahulena*. „*Vítězství čisté velké lásky nad zlem a černými silami bylo podáno s takovou přesvědčivostí a hereckou opravdovostí, že diváci, podmaněni kouzlem jejich hry, byli přímo vlákáni do pohádkové říše,*“ psalo se na stránkách týdeníku *Hraničář*.¹³ Spolu s Jaroslavem Matějovským režíroval Vach také pětiaktové drama bratří Mrštíků *Maryša*. Hlavní roli v něm ztvárnila jeho manželka Jarmila, on sám si přitom zahrál nešťastně zamilovaného rekruta Francka; roli tyranského mlynáře Vávry sehrál druhý z režisérů J. Matějovský.¹⁴

Coby ochotník – nadšenec byl Vladimír Vach členem Divadelního (dramatického) odboru MRO v Jeseníku, který vznikl koncem září 1945. Působil v něm jako dramaturg. Prvním počinem odboru byl Bezručův večer k básnickým 78. narozeninám, který se v premiéře uskutečnil v neděli 14. října 1945 v sále Lidového domu (bývalý Katolický lidový dům, později Osvětový dům, dnes Divadlo P. Bezruče). „*Velmi šťastně byl vyřešen nástup sólistů, kteří nastupovali k jednotlivým sólovým recitacím přímo ze středu nejvyšší ukázněného sboru [...] Sbor sám, vedený s naprostou jistotou V. Vachem, nasazoval přesně a bez disonancí. Také hlasy byly dobře vyvážené a zejména v Maryšce Magdonově krásně diferencovány. [...] Pořad byl mimo stanovený rámec obohacen 3 slezskými písněmi a zhudebněnou básní Žermanice, které zazpíval s plným pochopením stylovosti okr. osvět. insp. Hubert Flanderka,*“¹⁵ nadšený ochotník, jeden ze zakládajících členů a zároveň předseda divadelního spolku Bezruč, sólista věhlasného Pěveckého sdružení pražských učitelů.¹⁶ Pro akademii k výročí narozenin prezidenta – Osvoboditele, která se uskutečnila 7. března 1946 v Osvětovém domě, připravil Vladimír Vach za divadelní odbor MRO pásmo z Čapkových Hovorů s T. G. Masarykem. Básně našich předních básníků se střídaly s oblíbenými písněmi Masarykovými (*Ach, synku, Teče voda*), a to opět v podání okresního osvětového inspektora Huberta Flanderky. Pěvecký odbor MRO, resp. jeho mužský sbor pod vedením ředitele Městské školy v Jeseníku Vladimíra Zikmunda přednesl v úvodu večera Slavnostní sbor Bedřicha Smetany, složený

Pěvecký sbor Janáček, uprostřed dirigent Vladimír Vach, 25. 5. 1951 (Archiv Marie Jágrové)

v r. 1870 k příležitosti odhalení pamětní desky K. Havlíčka Borovského na jeho domě v Praze. V jeho závěru pak zaznělo opět a capella Smetanovo Věno, slib věrnosti a vyznání lásky k vlasti z r. 1880.¹⁷

Když na podzim 1946 vznikl smíšený pěvecký sbor Janáček, navazoval již na tradici kulturních počinů značně vysoké úrovně. A nejenom tomu bylo i v následujících letech. V době svého největšího rozmachu čítal Janáček na 60 zpěváků, napůl muži a ženy. Mezi jeho členy byla řada ochotníků (vedle Vladimíra a Jarmily Vachových také např. Věra Šafaříková, Eliška Pirklová, Jaroslav Matějovský, Zdeněk Jágr, Karel Chrást), dále pak sestra Vladimíra Vacha Vítězslava Vachová, Dagmar Hájková, Aloisie Píchová, basisté Josef Kovář a Bárta, tenoři František Michálek, František Mišun a Rudolf Lipový, manželé Hákoví, Hortovi, Borkovi a Krškovi, pánové Kvasnička, Pírk, Přikryl a Vincourek, Leoš Klíč, Antonín Škarpa atd. A jak už to v tak velkých kolektivech lidí stejného zaměření bývá, vznikla zde i četná nová manželství. Poznali se zde např. manželé Klouparovi, Pírkovi nebo Gajduškoví.¹⁸

Zkoušky se konaly v Lidovém domě, vchod do zkušebny byl ze dvora. Podle vzpomínek pamětníků byl sbormistr Vladimír Vach skvělým dirigentem, člověkem přísným, jenž vyžadoval kázeň a pracovitost. Byl ale také lidský a kamarádský a jako muž velmi sympatický a stále usměvavý. V repertoáru sboru byly především sbory z oper, dále kantáty a sborové skladby klasických autorů, Leoše Janáčka nevyjímaje. Klavírní doprovod obstarávala zpěvákům Anna Borková, učitelka hudby a členka pedagogického sboru místního Hudebního učiliště v letech 1948–1949 a později Lidové školy umění v letech 1961–1981.¹⁹ Sólisty sboru byli: Milada Gajdušková (soprán), Vlasta Bukalová (soprán), Miroslav Kloupar (tenor), Zdeněk Jágr (tenor), Emil Spáčil (baryton), Jaroslav Matějovský (bas). V rámci sboru působilo také ženské komorní trio ve složení: Věra Šafaříková, Zdena Drlíková a Marie Jágrová.²⁰

Jakou aktivitu vyvíjel pěvecký sbor Janáček v letech 1947–1948, bohužel nevíme, archivní prameny k tomuto období mlčí. Jisté však je, že vystupoval při významných výročí a kulturních událostech ve městě, které organizovala MRO v Jeseníku. V jejím čele stál nejprve Karel Bury,²¹ v květnu 1949 se novým předsedou rady stal kulturní referent Městského národního výboru v Jeseníku Josef Zahradníček. Místní rada osvětová nejenže jednotlivé akce koordinovala, ale rovněž zajišťovala jejich hladký průběh tím, že schvalovala všechny kulturní počiny ve městě (oslavy, zábavy, estrády apod.), které musely být ohlášeny dva týdny předem. Úkoly jednotlivých spolků a korporací, které byly v radě zastoupeny (místní školy, hasiči, odbojové složky, KSČ, Svaz československo-sovětského přátelství apod.), byly s velkým předstihem přesně rozvrženy. Pěvecký sbor Janáček měl pro rok 1949 převzít záštitu nad připomínkou upálení Mistra Jana Husa, samotné pořádání Husových oslav pak bylo svěřeno tělocvičné jednotě Sokol. O jejich samotném průběhu, koncertech sboru a přednesených skladbách nemáme bohužel žádné zprávy.²²

Dne 28. května 1949 se v Jeseníku konaly oslavy k připomenutí 65. výročí úmrtí Bedřicha Smetany. Pěvecký sbor Janáček vystoupil v jejich rámci s pásmem věnovaným tomuto velikanu české hudby.²³ Program oslav sestavili sbormistr Vladimír Vach a hudební pedagog a dirigent Rudolf Botur, který stál od října 1948 v čele nově založeného Hudebního učiliště při Kulturním družstvu v Jeseníku²⁴ (od 26. 7. 1949 Městský hudební ústav, od r. 1952 Hudební škola, od r. 1955 Základní hudební škola, od r. 1961 Lidová škola umění Jeseník). Snad právě blízká spolupráce obou mužů, jakož i součinnost a personální provázanost mezi divadelními ochotníky, sborovými zpěváky a učiteli hudby způsobila, že byl pěvecký sbor Janáček označován také jako pěvecko-hudební spolek. Podle kulturního plánu města na r. 1950, který sestavila MRO v Jeseníku spolu se zástupci jednotlivých kulturních složek, měl Janáček uspořádat jeden koncert pěvecký a jeden smíšený. Z téměř pěti set akcí, které v něm byly vykazány (přednášky, proslovy, manifestace, besedy, divadelní představení, koncerty, výstavy, estrády, exkurze, kulturní brigády a rozhlasové relace), je to vcelku zanedbatelný počet. Plán však nemusel vystihovat skutečnou realitu. O aktivitách sboru pro tento rok máme bohužel jen málo informací. Podle zápisu ze schůze MRO v Jeseníku z konce ledna 1950 měl Janáček vystoupit ve dnech 8. a 9. února 1950 se skladbami Josefa Bohuslava Förra. Oba večery se měly doplnit také vzpomínkou na hudebního skladatele Antonína Dvořáka. Další produkce byla naplánována na březen téhož roku. Janáček měl přednést výbor ze skladeb Bedřicha Smetany. Sbormistr Vladimír Vach koncert připravoval ve spolupráci s míst-

ním orchestrem, v jehož čele stál první dirigent poválečné Moravské filharmonie, hudební pedagog a ředitel Městského hudebního ústavu v Jeseníku Dalibor Doubek.²⁵ Bohužel žádný plakát, pozvánka ani článek se k těmto akcím dosud nikde nepodařilo dohledat.²⁶

Program koncertu pěveckého spolku Janáček, který se uskutečnil ve večerních hodinách v pátek 25. května 1951 a v repríze hned druhý den v sále Bezručova divadla v Jeseníku, však již našťastí máme k dispozici. Vedle domácího sboru pod vedením Vladimíra Vacha a za klavírního doprovodu učitelů městské hudební školy Anny Borkové, Boženy Skorkovské a Vladimíra Košáře se zdejšímu publiku představili také vzácní hosté: koncertní pěvkyně Danuše Šimánková-Drápalová (soprán), koncertní pěvec a sólista Pěveckého sdružení moravských učitelů Vincenc Drápal (tenor) a Čeněk Mlčák (baryton), člen opery Krajského oblastního divadla v Olomouci. Celovečerní koncert byl rozvržen do tří bloků se dvěma přestávkami. Na prknech jesenického divadla zněly vedle árií a dvojzpěvů z oper Bedřicha Smetany, Antonína Dvořáka, Giacoma Pucciniho a Petra Iljiče Čajkovského také české národní písně v úpravě Václava Smetáčka. Vrcholem večera pak bylo provedení kantáty Jarní romance op. 23 Zdeňka Fibicha pro sóla, smíšený sbor, klavír a harmonium. Sbor sám se představil svatebním pochodem Květiny bílé po cestě z opery Rusalka A. Dvořáka a baladou Nesčasná vojna na slova moravské lidové poezie pro smíšený sbor a čtyřruční klavír Vítězslava Nováka. Závěr koncertu patřil budovatelským písním jednoznačně v duchu tzv. demokratizace kultury, jež byla jedním ze základních pilířů poúnorové politiky státu.²⁷ V programu byly zařazeny agitační písně Josefa Stanislava Zpátky ni krok! a Jana Seidela Kupředu, zpátky ni krok!, dále častušky S. Ždanova Stalinskaja Urožkajnaja a K. Listova Za mír a svobodu. Jako poslední zazněla Píseň úrody Isaaka O. Dunajevského z hudebního filmu Kubáňští kozáci, který v r. 1949 natočil režisér Ivan Pyrjev a jenž se odehrával v prostředí sovětských kolchozů.²⁸

Sbormistr Janáčka Vladimír Vach byl člověkem velkého kulturního rozhledu a po svém strýci Ferdinandu Vachovi se nezapřel „dirigentským a organizačním uměním“.²⁹ Znal se s řadou věhlasných osobností tehdejšího hudebního dění, jak ostatně dokládá i přítomnost výše uvedené trojice operních pěvců na koncertě v Jeseníku. Je ale také dokladem Vachovy nadšené a houževnaté práce s místními ama-

térskými zpěváky. Právě v předvečer onoho úspěšného operního koncertu v květnu 1951 navštívil podle vzpomínek pamětníků sbor také významný hudební vědec, kritik, publicista, propagátor moderní hudby a velký ctitel díla Bedřicha Smetany prof. Mirko Očadlík, programový ředitel Československého rozhlasu Praha. Jeho návštěva byla pro sboristy nepochybně velkým povzbuzením do další práce.³⁰

V neděli 3. června 1951 vystoupil pěvecký spolek Janáček ve Smetanových sadech v odpoledním programu Okresní mírové slavnosti, jež se konala pod záštitou Svazu československo-sovětského přátelství a Národní fronty.³¹ Zřejmě se mohlo jednat o jedno z posledních vystoupení sboru pod vedením Vladimíra Vacha, neboť ten se i s rodinou během druhé poloviny r. 1951 vrátil zpět na Moravu do rodné Kroměříže. Po smrti Eugena Třasoně, žáka jeho strýce Ferdinanda Vacha a dirigenta smíšeného pěveckého sboru Moravan, totiž dostal nabídku postavit se do čela tohoto věhlasného tělesa. Vladimír Vach řídil Moravan, jehož historie sahá až k r. 1862 a je spjata se jmény jako byli Antonín Dvořák nebo Leoš Janáček, od podzimu 1951 až do r. 1963.³²

Jeseník - sál Bezručova divadla. Přesně o 20. hodině.

Pátek 25. a sobota 26. května 1951

KONCERT

PĚVECKÉHO SPOLKU „JANÁČEK“.

Ředitel Vladimír Vach

SPOLKOVNÍK: 246

Hlavní: Šimánková,
koncertní pěvkyně

Vincenc Drápal,
koncertní pěvec (tenor) PSMU

Čeněk Mlčák,
koncertní baryton Olomouc

Klavír: A. Borková, B. Skorkovská, V. Košár.

Program koncertu pěveckého sboru Janáček, 25. 5. 1951 (Archiv Marie Jágrové)

V pořadí druhým dirigentem pěveckého sboru Janáček byl učitel hudební výchovy a kreslení Filip Zámorský, v letech 1952–1953 externí učitel hudební nauky Hudební školy v Jeseníku.³³ Z doby jeho působení v čele sboru, jakož i o něm samotném bohužel nemáme k dispozici žádné bližší informace. Zřejmě již pod jeho vedením vystoupil Janáček 26. června 1952 v sále Bezručova divadla na koncertě k slavnostnímu ukončení školního roku, jehož byl pořadatelem spolu se Sdružením rodičů a přátel Hudební školy a spolu s Hudebním odborem Osvětové besedy MNV Jeseník. Janáček zde přednesl sbor z opery B. Smetany *Proč bychom se netěšili* a národní píseň *Co to máš děvčátko*. Jak je patrné z dochovaného plakátu, kde je sbor uveden pod jménem *pěvecký kroužek Janáček Závodního klubu* (dále jen ZK) *ROH Arandar*, byl podobně jako již dříve divadelní ochotnický soubor Bezruč převeden pod tento národní textilní podnik.³⁴

Podle vzpomínek pamětníků zpíval v létě 1952 s Janáčkem jako host také přední český tenorista Ivo Židek, člen opery Národního divadla v Praze. Na koncertu přednesl sólově s doprovodem klavíru *Večerní písně* B. Smetany; o dalších skladbách v programu bohužel nevíme. Vystoupení se uskutečnilo v někdejší koncertní Hedvičině sále (sloužícím později jako tělocvična Jiskra, dnes jako obchod), přičemž vznikla rozhlasová nahrávka. Pro toto tvrzení zatím bohužel nemáme žádný písemný ani zvukový doklad. Podle přímých účastníků vystoupení prý sboristé nebyli při poslechu záznamu v rádiu se svým výkonem příliš spokojeni. Přednes se jim nepovedl a vyzněl dost falešně. Ačkoliv byl Filip Zámorský dobrý dirigent a projevoval se živými gesty, úroveň sboru podle nich za jeho éry značně klesla.³⁵

Vzhledem k tomu, že členy smíšeného pěveckého sboru Janáček byla vedle pánů v letech také řada mladých lidí, kteří byli s přibývajícím věkem povinováni nejen vojenskou službou, ale časem také zavalení rodičovskými starostmi, začal se postupně projevovat nedostatek zpěváků, jenž s úpadkem sboru do značné míry souvisel. Na podzim 1952 již byla situace natolik vážná, že se jí dokonce zabýval i tajemník Újezdní osvětové besedy v Jeseníku Osvald Jonšta. Několikrát se se sbormistrem Zámorským setkal a o poměrech v Janáčku s ním jednal. V plánu kulturní a osvětové činnosti na IV. čtvrtletí 1952 se konstatuje, že „*neutěšená je i situace v pěveckém kroužku Janáček ZK ROH Arandar. Hlavně mužský sbor působí s dirigentu Zámorskému starosti. A tu je jedno východisko: získá-li Janáček zájemce z řad textilácké mládeže a z řad ostatních pracujících v Jeseníku, opře-li se o zpěváky z řad učitelstva a studentstva gymnázia, nebude již hrozit rozpadnutím.*“³⁶ Díky příchodu nových zpěváků po agitaci v řadách široké

Pěvecký sbor Janáček, uprostřed dirigent Filip Zámorský, 1952 (Archiv Marie Slané)

veřejnosti, se sbor nakonec přece jen podařilo na nějaký čas udržet. Někdy v této době se jeho členy stali např. sourozenci Anna, Marie a Nikodém Fialovi, jakož i jejich otec Vojtěch Fiala a strýc Josef Dvořáček, dále ochotnický herec Leoš Peitl, Milada Kučerová, Mária Očovská nebo profesor gymnázia Rostislav Skopal. Jak dlouho ještě sbor fungoval, nevíme. Můžeme se jen domnívat, že Filip Zámorský stál v čele Janáčka až do počátku prosince 1956, kdy nastoupil na místo učitele základní školy v Javorníku.³⁷ Je možné, že do sboru ještě nějakou dobu dojížděl. Jeho odchodem z Jeseníku však de facto skončil i pěvecký sbor Janáček, kterého se pak už nikdo neujal.³⁸

★

Jedním z nejvýraznějších členů pěveckého sboru Janáček v Jeseníku, který se zpěvu nakonec věnoval i profesionálně, byl Zdeněk Jágr.³⁹ Narodil se 18. září 1931 v Radči, místní části obce Úpice, okr. Trutnov, jako nemanželský syn pekaře Ladislava Jágra a textilní dělnice německého původu Anny Hetfleischové. Otec jej adoptoval a svěřil do výchovy své matce Emílii Jágrové, roz. Karlasové, vdově a zemědělské důchodkyni. U babičky zůstal i po otcově sňatku se sestřenicí Boženou Karlasovou, protože jeho vztah s nevlastní matkou nebyl zrovna nejvřelejší. Od září 1937 navštěvoval obecnou školu ve Vysokém Veselí, okr. Jičín, na podzim 1941 nastoupil na měšťanskou školu v Chrudimi. Po válce se tehdy čtrnáctiletý Zdeněk spolu s babičkou přestěhoval 6. května 1946 do Jeseníku.⁴⁰ Již o pár dní později byl zapsán do jednorozhodného učebního kurzu při místní měšťanské škole, kde také povinnou školní docházku 22. června 1946 ukončil.⁴¹ Vyučil se mechanikem textilních strojů na Základní odborné škole textilní v Jeseníku a po dvouletých studiích na závodní učňovské škole zůstal pracovat v domovské továrně Regenhart a Raymann, v národní správě (později Tkalcovny a úpravny jemného lnu, n. p. Jeseník, v letech 1948–1954 s názvem Arandar, v letech 1954–1958 Komsomol, po sloučení národních podniků od r. 1958 Moravolen, n. p. se sídlem v Šumperku). Pracoval zde nejprve jako manipulant, mechanik, zakrátko byl ale přerazen na technicko-hospodářský úsek jako provozní mistr a v letech 1950–1952

Zdeněk Jágr, asi 1951 (Archiv Marie Jágrové)

byl vedoucím oddělení soukárny na přípravně. Po návratu z vojny v r. 1955 byl pověřen vedením oddělení zvláštních úkolů na podnikovém ředitelství v Jeseníku a v této funkci přešel v r. 1959 na ředitelství do Šumperka, kam až do r. 1975 denně dojížděl. Od r. 1960 pracoval jako referent na útvaru ekonomiky práce a od r. 1966 byl zařazen na kádrovém a personálním útvaru podniku jako samostatný referent.⁴² Tuto práci by Zdeněk Jágr nemohl vykonávat, aniž by se angažoval pro vládnoucí režim, a to i když nezastával výraznějších funkcí. Již v r. 1947 začal působit v tehdejší Československém svazu mládeže (dále jen ČSM), a to zejména v kulturní oblasti, která mu byla nejbližší, tj. na úseku hudební výchovy mladých v rámci podniku i města. Ještě koncem téhož roku si podal přihlášku do KSČ a od 10. února 1948 se stal jejím členem. Bylo mu tehdy pouhých šestnáct let.⁴³

Zdeněk Jágr byl člověkem velmi všestranným. Závodně lyžoval, pilotoval bezmotorová letadla, celý život hrál tenis. Jeho největší láskou však byla hudba. Hudební nadání jevil již od útlého mládí. Ve Vysokém Veselí se učil hře na housle u kapelníků Vacka a Koubka, hrál v dětské kapele a zpíval v kostelním sboru. Pro svůj talent často účinkoval při různých školních a veřejných akcích. Během

války byl v Chrudimi členem Dětské pěvecké sborové školy pěveckého spolku Slavoj. V Jeseníku pak studoval tři roky soukromě zpěv a hru na klavír u ředitele hudební školy Dalibora Doubka a pod vedením sbormistrů Ferdinanda Vacha a Filipa Zámorského zpíval až do podzimu 1952 tenor v pěveckém sboru Janáček. Členkou Janáčka byla asi od r. 1949 i jeho kolegyně z práce, kádrová a personální referentka Marie Hudcová, s níž se nakonec 7. června 1952 oženil; vychovali spolu dvě dcery Pavlu (nar. 1954) a Marii (nar. 1959).⁴⁴

Zpěvu se Zdeněk Jágr věnoval už při studiích na textilním učilišti (v letech 1946–1948) a později také coby zaměstnanec podniku. Od r. 1947 začal pracovat v rámci ČSM jako vedoucí pěveckého sboru a člen divadelního ochotnického souboru. Podle jeho vzpomínek se tehdy sešla skupinka nadšených zpěváků, kteří se rozhodli zúčastnit prvního kola okresní Soutěže tvořivosti mládeže (dále jen STM). Na přípravu však bylo málo času a textílci se umístili až na posledním 6. místě. Tento chlapecký soubor vydržel jen necelé tři měsíce, než se s příchodem jara úplně rozpadl. Další soutěž v zimě 1948 byla opět velkou motivací. Asi 30 zpěváků a zpěvaček začalo opět nacvičovat a také několik drobných vystoupení ještě před samotnou soutěží přispělo k jejich přesvědčivějšímu výkonu a lepšímu umístění (4. místo). Zima 1949 přinesla zúročení tvrdé práce v podobě 2. místa hned za pěveckým sborem jesenického gymnázia. V kategorii závodních souborů však byli první a postoupili tak do krajského kola, v němž obsadili 3. místo. V r. 1950 textílci v okresním kole opět zvítězili, avšak krajská soutěž se nekonala. Soubor začal stagnovat, řada členů se rozprchla za jinými povinnostmi. V r. 1951 byla navíc Základní odborná škola v Jeseníku zrušena. Třídy, výukový sál s tkalcovskými stavy a domovy mládeže však naštěstí dlouho prázdné nezůstaly. Z Vikýřovic u Šumperka totiž bylo do Jeseníku přemístěno tzv. Středisko pracujícího dorostu (dále jen SPD), jež mělo zajistit výchovu tkadlen pro lnářský průmysl. O něco později se středisko změnilo na odborné učiliště, které vychovávalo odborníky i v dalších potřebných profesích.⁴⁵ Nových a obětavých zpěváků, které Zdeněk Jágr hned v počátcích podchytil, bylo dost. Jejich sloučením se zbytkem původního souboru vznikl nový smíšený pěvecký sbor s názvem Pax (Mír). Úroveň sboru byla dobrá, čemuž také odpovídalo vítězství v okresním kole STM v r. 1951. Pozvání k účasti do krajského kola sice bohužel nepřišlo, práci sboru to však nenarušilo a soubor absolvoval ještě několik veřejných vystoupení. Zatím jedině, které se podařilo doložit archivními prameny, bylo účinkování sboru Pax Arandar, n. p. tkalcovna při oslavách 7. výročí osvobození Československa Sovětským svazem 9. května 1952. Do programu tehdy přispěl písněmi a recitací.⁴⁶ Na podzim téhož roku odešel sbormistr Zdeněk Jágr sloužit vlasti. „A pak byla tma... Několik starých ‚souborníků‘ s rukama v klínu čekalo na světlo, které se někam ztratilo. Sem tam zablikalo pokusem o úderku nebo soubor v menších rozměrech [pod vedením seřizovače strojů Jaroslava Gerycha], ale žádný pokus nedosáhl takových úspěchů, jakých měl soubor v roce 1951.“⁴⁷

Počátkem listopadu 1952 narukoval Zdeněk Jágr na vojnu. Nejprve nastoupil do školy pro důstojníky letectva v záloze. Vzhledem ke své aktivní činnosti v Aeroklubu byl jako straník krátce nato získán pro pilotní akademii, kde téměř rok působil jako sólista při školském vojenském sboru. Ze zdravotních důvodů (při jednom z cvičení ve vojenském výcvikovém prostoru Kežmarok se nachladil natolik, že dostal zápal plic) však musel na svůj letecký výcvik rezignovat. Nakonec byl převelen do tehdy vznikajícího profesionálního armádního uměleckého souboru Vítězná křídla v Praze. Zpíval zde tenor a často vystupoval i sólově jak ve vojenských písních, tak v operních koncertních scénách. Svého pobytu v hlavním městě využil Jágr nejen k návštěvě četných operních a operetních představení, ale i k soukromému studiu zpěvu u Jana Berlíka, člena opery Národního divadla a profesora pražské konzervatoře. Dostalo se mu tak důkladné a intenzivní profesionální přípravy. Na jeho uměleckou dráhu měli vliv také dirigent, sbormistr, skladatel, učitel sólového zpěvu a hlasový poradce Vojtěch Bořivoj Aim a hudební pedagožka Jindřiška Krbešová. Zdeněk Jágr měl měkký tenor krásné barvy a výborně interpretoval velmi široký repertoár. Po ukončení povinné vojenské služby se zúčastnil konkurzů v divadlech v Olomouci a Opavě. Ačkoli v obou uspěl, z rodinných důvodů angažmá nepřijal. Byl totiž „ženat již před vojnou a [...] manželka po tříletém odloučení měla vážné připomínky k dalšímu vývoji rodiny.“⁴⁸ Co naplat, rodina měla přednost, navíc měl doma roční dceru...

Zdeněk Jágr se tedy počátkem ledna 1955 vrátil zpět do domovského textilního podniku v Jeseníku a hned obnovil pěvecký soubor, jenž převzal název původního sboru Pax. V jeho repertoáru byly především české lidové písně (např. Červená modrá fiala, Dumka o ptáčkovi, Dybych byla, Ty musíš má milá atd.). Poprvé se soubor veřejně představil již 30. ledna 1955 na zábavném odpoledni místní vojenské posádky v Divadle P. Bezruče a necelý týden nato vystoupil v programu estrády pořádané pro rodičovské sdružení SPD n. p. Komsomol. Dne 13. února 1955 se v Bezručově divadle zúčastnil okresního kola soutěže Lidové umělecké tvořivosti (dále jen LUT). Zvítězil v konkurenci pěveckých sborů Závodní učňovské školy (dále jen ZUŠ) mlékárna Jeseník a ZUŠ Dolní Lipová. Na přehlídce vítězů soutěže, která se konala krátce nato v Supíkovicích, vystoupila v rámci sboru poprvé také dvanáctičlenná úderka s písněmi Ej slnečko horúco a Ty zašovský hatě. Porota prý tehdy sboru vytkla, že na to, jak jsou mohutným tělesem, zpívají dost slabě. V polovině března 1955 účinkoval sbor ve Státních lázních Jeseník v celovečerním programu pro rekreanty. Kromě lidových písní zazněla též častuška Den na letišti, Píseň pracovních záloh a Teče voda ze skalky; v repertoáru sboru byla též Tělocvičná častuška, v souboru familiérně zvaná Franta Lazar. Při této příležitosti si sólově zazpíval také sbormistr Zdeněk Jágr, a to Večerní píseň a árii Vaška z Prodané nevěsty, čímž si získal veškeré obecenstvo a sklídl mohutný potlesk. Při oslavách 1. máje 1955 zazněla poprvé píseň Přísaha mladých textiláků, kterou pro sbor složil sám Zdeněk Jágr. Písníčka se líbila pro svůj svěží rytmus. Jak už to u amatérských pěveckých souborů někdy bývá, ne vždy se koncert podaří. Výjimkou nebyl ani Pax. „S tímto vystoupením však nemůžeme být spokojeni, protože celý soubor propadl nervozitě, která plynula z toho, že jsme skoro u všech písní zachytili špatné tóny. Špatný výsledek byl také způsoben tím, že při zpěvu dvanáctky se jednotlivé hlasy mezi sebou promíchaly, takže někteří z altu byli zařazeni mezi třetími hlasy a naopak. Pro příště budeme muset věnovat pozornost seřazení.“⁴⁹ Jindy se zase vystoupení zúčastnilo méně zpěváků, než bylo potřeba. Při zahájení členské schůze ČSM 15. června 1955 „zazpíval sbor několik písní. Asi 1/3 členů souboru se nedostavila a také dvanáctka byla sestavena nouzově z členů sboru. Obecenstvo bylo velkorysé k Jarnímu pochodu, který jsme zkazili, protože jsme chytili špatné tóny a následkem toho ztroskotal hlavně třetí hlas. S. Jágr tento nezdar odůvodňoval tím, že nebyla zajištěna přeprava harmoniky.“⁵⁰ V novém školním roce se do souboru Pax podařilo ze 120 nových děvčat vybrat alespoň 30 členek, které by zkoušky navštěvovaly pravidelně. Vystoupení bylo při různých příležitostech více než dost. Tvrdá příprava i četné koncerty přinesly v březnu 1956 úspěch v podobě postupu do oblastního kola soutěže LUT, v němž se sbor umístil na 4. místě.

Že musel mít sbormistr Zdeněk Jágr při práci s mládeží neskutečnou trpělivost, je nabitelní. V červnu 1956 navíc skončil celý velmi úspěšný ročník studentů textilního učiliště a členů sboru Pax. Nový školní rok s sebou přinesl potřebu založit další pěvecký soubor, který by mohl i nadále reprezentovat školu a podnik na veřejnosti. Avšak vybrat zpěvačky ze 120ti nových učnic se ukázalo být velmi nelehkým úkolem. Přijímacím řízením do sboru by jich prošlo asi jen deset, a to „i při té nejskromnější a nejmenší hudební náročnosti. Vždyť pouze 5 z celého počtu umělo správně intonačně zazpívat národní píseň Ach synku, synku. Nakonec jsme do nového souboru vybrali asi 60 soudružek, tedy ty, které nezpívaly tak strašně falešně a hlavně, u kterých byl předpoklad že se postupným nácvikem jejich intonační citění zlepší, a započali jsme s nácvikem. To již ale byly vánoce, protože celá akce těchto konkursů a zkoušek trvala téměř přes dva měsíce. Začali jsme nacvičovat lehké národní písně v tříhlasé úpravě. To bylo ovšem pro členy nového souboru hodně obtížné, takže se často zdálo, že musíme upustit od tříhlasého zpěvu a zpívat jenom dvojhlasně nebo unisono. To jsme však po zvážení neprovedli a raději jsme nacvičovali pomalu, takt po taktu. Byla to práce úmorná, zejména pak pro členy souboru, kteří na jedné zkoušce nacvičili třeba pouze 4 takty písně. Zde se také již projevily některé soudružky s naprostou intonační neschopností a musely být buď přeloženy do prvního hlasu a nebo ze souboru vystoupily. Velká většina však po každé zkoušce nabývala větší intonační zkušenosti a jistoty, takže po tříměsíčním nácviku jsme měli ve svém repertoáru několik lidových a jiných písní, se kterými jsme uspořádali různá příležitostná kulturní vystoupení. Na soutěž LUT jsme se poctivě připravovali a poslední týden jsme cvičili každý den vzhledem k náročnosti programu a dosavadnímu malému uměleckému a hudebnímu průměru všech členů souboru.“⁵¹

Při zaměstnání byl Zdeněk Jágr aktivní nejen jako sbormistr, ale též jako herec a ochotnický režisér. Již během učňovských studií byl členem školního dramatického souboru, s nímž byl později (v listopadu 1950) sloučen ochotnický divadelní soubor Bezruč. Účinkoval hned v první hře, kterou uční nastudovali, a to v Jiráskově Lucerně, kde ztvárnil roli vodníka Michala. V následujícím dramatu Kutnohorští havíři Josefa Kajetána Tyla si zahrál roli mincmistrova písaře Rekordáta. Právě s touto hrou se mladí textiláci zúčastnili v červnu 1949 celostátní přehlídky v Praze.⁵² Kdekoliv se hrálo, Zdeněk Jágr u toho nemohl chybět. Vystupoval např. ve hře Sládci Karla Jaromíra Erbena, kterou nastudovali ochotníci z Domašova. Jágr úzce spolupracoval také s operetním divadelním souborem při n. p. Komsomol, a to až do jeho stagnace v r. 1957. Vedle činohry vystupoval právě také v mnoha hudebních veselohrách - např. Divotvorný klobouk, Nebe na zemi či později též v muzikálu Sto dukátů za Juana. Po obnovení činnosti ochotnického divadelního souboru Bezruč na jaře 1958 si zahrál roli zpěváka v Molierově dvouaktové komedii se zpěvy a tanci Jeho urozenost pan Měšťák. Pod vedením režiséra Miloslava Knotka se zkoušelo více než čtyři měsíce. Na jevišti se v různých rolích představilo 21 ochotníků (11 mužů a 10 žen). Tance nacvičila učitelka klavíru Františka Bezůšková, doprovodnou hudbu řídil Rudolf Botur. Po premiéře 31. května 1958 se veselohra v Jeseníku s úspěchem ještě několikrát opakovala, představení zhlédli také obyvatelé Supíkovic a Zlatých Hor. Celkem se Jeho urozenost pan Měšťák hrála šestkrát a pamětníci i účinkující na toto představení dodnes rádi vzpomínají.⁵³

Asi nejvýrazněji se Zdeněk Jágr zapsal do paměti obyvatel města Jeseníku na jaře 1956 nastudováním operety Oskara Nedbala Polská krev. Ta patřila v poválečné době k nejhranějším a nejpopulárnějším operetám u nás. Ostatně, kdo by neznal příběh o rozmařilém polském hraběti Baranském, kterému napravila hlavu i bankrotující hospodářství rázná Helena Zarembová v přestrojení za prostou vesnickou dívku, nebo chytlavou árii Jste kavalír, to vím či Blondýnky něžné? Jak zaznamenal kronikář pěveckého souboru Pax, „z počátku to nebylo lehké. Bylo potřeba vybrat několik schopných členů, kteří by nelitovali svého osobního volna a hlavně pohodlí. Bylo třeba nacvičit s nimi několik písní a tanců z této operety [...]

Opereta Polská krev, Zdeněk Jágr a Miriam Šupurkovská, 1956 (SOKA Jeseník)

Přestože se soudružky na tento nácvik daly dobrovolně, často bylo slyšet z jejich řad reptání a nespokojenost. Bylo třeba často věnovat i velkou část svého spánku, a to nebylo jen tak lehké. Později se však ukázalo, že to byla práce radostná a zajímavá. Premiéra této operety byla v Jeseníku pro ZUŠ a školy a sloužila zároveň jako generální zkouška. Později se opereta hrála na vesnicích jesenického okresu. Odměnou za tuto namáhavou práci nám byla spokojenost obecnstva. Přesto, že obecnstvo bylo často dost kritické, nebylo téměř nikdy z jeho strany připomínek a tak stejně jako my, odcházeli i oni domů spokojeni. Nejvyšší zásluhu o naše úspěchy má náš vedoucí souboru s. Zdeněk Jágr, který byl režisérem této operety a zároveň zde hrál titulní roli. Přesto, že našich vystoupení bylo mnoho, víme všichni, že nejvíce budeme vzpomínat na Polskou krev, která před našima očima otevřela cestu k umění.⁵⁴ O masky se při představení staral zkušený maskér divadelního spolku Bezruč Vladislav Pečinka, o vlásenky J. Nejezchlebová. Výpravu zajišťovali A. Borůvka a J. Turek, technickou podporu pánové Háek, Pokorný St., Racek a Strnad. Vedle členů pěveckého sboru Pax a divadelního kroužku Závodního klubu ROH n. p. Komsomol v Jeseníku, který operetu nacvičil, se představení zúčastnili také členové pěveckého sboru Janáček, s nímž je Nedbalova Polská krev úzce spojována. Členové Janáčka v něm ztvárnili především titulní úlohy. Vedle samotného Zdeňka Jágra, který alternoval hraběte Bolesława (Bola) Baranského, zde účinkovaly např. sopranistky Věra Šafaříková, jež ztvárnila postavu tanečnice Wandy, a Eliška Pirklová coby její matka Jadwiga Pawłowa. Do role majitele panství Jana Zaremby se působivě vžil basista Leoš Peitl. Z dalších účinkujících se na jevišti představili např. také Sylva Konečná (Zarembova dcera Helena), František Hajtmár (Bolo) nebo Zdeněk Kaňovský (Bolův přítel Bronio Popiel). Celkem se tohoto projektu zúčastnilo na 80–110 účinkujících se sólistickou alternací dvou až tří možností. Zkoušky se konaly v prostorách závodního klubu nebo ve společenských místnostech Domova Julia Fučíka (učňovský internát v bývalém sanatoriu Altvater, na jehož místě dnes stojí budova městského úřadu zvaná Ipos nebo Pentagon), a to ne vždy zcela bez těžkosti.⁵⁵ Nácvik jednotlivých sólových partů, sborů a baletu probíhal nejprve za klavírního doprovodu Anny Borkové, která všechna tři dějství nahrála na diktafon. Teprve poté se začalo zkoušet s orchestrem Okresního domu osvěty v Jeseníku, který řídil Karel Skoták.⁵⁶ Že se jednalo o počín nanejvýš úspěšný, je zřejmé z četných ohlasů pamětníků.⁵⁷

Sborovému zpěvu však zůstal Zdeněk Jágr věrný i nadále. V letech 1957–1967 byl uměleckým vedoucím dívčího pěveckého sboru jesenických učňovských škol. Členkami sboru byly především učnice textilního závodu, ale i studentky jesenického gymnázia a pracovnice různých odvětví obchodu, služeb a administrativy. Právě těm se sbor otevřel počátkem 60. let a někdy v této době se pro něj, podle jeho mladých členek, také ujal název Mláď.⁵⁸ Sám Zdeněk Jágr k tomu v r. 1975 ve svém životopisu uvedl: „Později pak mně byl svěřen úkol vytvořit ze žáků místních učňovských škol dívčí pěvecký sbor. Takto jsem působil 10 let, když každoročně se 80ti členné těleso svojí činností kvalifikovalo minimálně do krajského kola. Každým rokem však bylo vždy nutno začínat od základu znovu. Byla to práce pro mne nesmírně namáhavá, avšak velmi mě těšila zvláště s odstupem času, kdy potkávám někdejší mladé členky sboru coby již nyní zasloužilé maminky a ony vzpomínají na mé kdysi nelidské pěvecké týrání jako na nejkrásnější chvíle v jejich životě. Teď vím, že ta práce nebyla marná.“⁵⁹ A jak dokládají vzpomínky pamětníků, marná vskutku nebyla...

Sbor pravidelně zkoušel jedenkrát týdně večer od šesti hodin v sále nad jídelnou podniku Moravolen (dnes prostory fitness), a to nejprve s reprodukovanou hudbou, později s klavírním doprovodem Anny Švubové. Mimořádně se nacvičovalo také s taneční muzikou (hráli s nimi např. Ivan Švub nebo Petr Vilásek), resp. s různými hudebníky kdo měl zrovna čas, neboť akcí bylo tolik, že by to ani jedna kapela nezvládla. Před důležitým vystoupením nebo soutěží byly zkoušky četnější. Zdeněk Jágr na ně chodil vždy připravený a zpívalo se hned, jak přišel, takřkajíc ode dveří. Příprava byla náročná. Sbor zpíval bez not, vše bylo z paměti. Sóla zadával Jágr sboristkám náhodně bez zkoušení. Pokud někdo part nezvládl, přidělil jej někomu jinému. Vystřídal se tak prakticky všechny, nikdo nezahálel. Trval na čistotě hlasu, občas prý zpěvačkám spílal do „falešných kóz“, vždy však s úsměvem na tváři a žoviálností sobě vlastní. Jágrova umělecká povaha byla patrná i na jeho zevnějšku. Vždy chodil v saku, úzkých kalhotách a pestrých vzorovaných košilích, nosil boty s dřevěnými podpatky (dvakrát podraženými) nejen

podle poslední módy, ale i proto, aby vypadal vyšší, neboť byl velmi malého vzrůstu. Sboristky zpočátku vystupovaly ve svazáckých krojích. Častá reprezentace na veřejnosti a zvyšující se věk členek souboru si postupně vyžádaly jednotný úbor. Nejprve se zpívalo v bílých halenkách s tmavou sukní, později jim švadlena a vychovatelka na internátě Zdena Drlíková, někdejší členka Janáčku, ušila delší modré šaty přepásané páskem. Jednoduchými úpravami oblečení bylo možno rychle realizovat změny pro estrádní nebo inscenované vystoupení bez použití šatny. Členkami sboru byly např. Františka Kaliánková, Marie Halířová, Monika Toušková, Jana Švajdová, Eva Macháčková, Jana Jirmanová, Zlata Vítková, Jana Plíšková, Alenka Kapustová, Anna a Růžena Labajovy, Jana Pospíšilová, Jana Zemánková atd. Soubor pravidelně vystupoval při různých školních a podnikových akcích textilních závodů v Jeseníku, Šumperku, Bruntále, Oskavě, Rýmařově a Sudkově, v jesenických lázních a při městských kulturních pořadech a slavnostních příležitostech; při nedělních čajích o páté zpívalo vždy pár děvčat za doprovodu hudby také v místním hotelu Slovan.⁶⁰

Repertoár sboru byl velmi rozsáhlý a pestrý, každý si v něm přišel na své. V různých aranžmá se zpívaly dvojhlasně i tříhlasně lidové písně (např. Proč kalino v struze stojíš, Sobotěnka ide, Na těch panských lukách), písně umělé (např. Aká si mi krásna Eugena Suchoně) i klasická sborová díla (např. Moravské dvojzpěvy Antonína Dvořáka). Chybět však nemohly ani árie z oper a operet, které byly Jágrovou největší láskou. V r. 1963 nastudoval Zdeněk Jágr se souborem rozvernou hudební komedii *Mam'zelle Nitouche* francouzského skladatele Florimonda Rongera Hervého, na jejíž provedení dodnes někdejší členky sboru vzpomínají doslova s láskou. Slavná „Mamzelka“ aneb Pravda pana Célestina (česky Slečna netýkavka) svou výbornou hudbou a libretem, které v překladu a úpravě Oldřicha Nového dodnes vyniká nápaditým situačním i slovním humorem, mladým děvčatům doslova seděla. A nejen jim... Příběh o klášterní chovance Denise a Célestinovi, učiteli zpěvu, klášterním varhaníku a zároveň operetnímu autorovi, písničím pod pseudonymem Floridor, byl vtipnou konfrontací tří rozdílných světů: kláštera, divadla a kasáren. Hlavní postavu Denisy de Flavigny ztvárnila kadeřnice Františka Kaliánková (soprán), dvojroli Celestína – Floridora si zazpíval Zdeněk Jágr. O vedlejší postavy se podělily další členky sboru (např. Marie Halířová nebo Alenka Kapustová v roli Matky představené), které rovněž jako celek podbarvovaly sólové výstupy; sboristek coby chovaneček v klášteře bylo ostatně dost.⁶¹ Nezůstalo však jen u operety...

Zlatá 60. léta, éra uvolnění, liberalizace společnosti a kultury, příliv nových hudebních trendů jak na domácí scéně, tak jejich přebírání z ciziny, ankety Hledáme písničku pro všední den či Zlatý slávik, to vše byla voda na mlýn právě takového sbormistra, zpěváka, hudebníka, herce a baviče, jakým byl Zdeněk Jágr.⁶² V repertoáru pěveckého sboru Mládí byla díky němu také soudobá taneční a populární hudba. Podle vzpomínek manželky Marie i někdejších členek sboru získával Jágr nejnovější hity vedle gramofonových desek především odposlechem z rádia a televize. Skladby si nahrával na magnetofon, doma u klavíru vymýšlel aranžmá, vše rozepsal do not, které hned donesl na zkoušku. Sboristky se tak mohly na svých vystoupeních pochlubit vedle klasických kusů i nejžhavějšími chytlivými songy. Byly jimi např. Já jsem zamilovaná, Zhasněte lampióny, Tam za vodou v rákosí nebo Babičko, nauč mě charleston. Nevýčerpatelnou studnicí hudebně i textově kvalitních skladeb bylo především divadlo Semafor v čele s autorskou dvojicí Jiří Suchý a Jiří Šlitr. Dodnes jsou nesmrtelnými písněmi Ach, ta láska nebeská, Včera neděle byla, Tereza, Babetta, Purpura, Vyvěste fangle, Sluníčko, Motýl, Malé kotě, Klokočí, Tu krásu nelze popsat slovy, Zčervená, Tulipán, Jo, to jsem ještě žil, Kapitáne, kam s tou lodí atd. Zdeněk Jágr si dokonce troufl i na repertoár idolu dívčích srdcí Karla Gotta a zařadil do programu sborových koncertů i jeden z jeho prvních velkých hitů Oči sněhem zaváté nebo píseň Zdvíhají Woody, první československý videoklip. Některými byl za to chválen, jiní jej coby nevystudovaného zpěváka zatracovali... Jednu píseň zpíval sbor dokonce i v anglickém originále. Byla jí Let's Twist Again amerického rock'n'rollového zpěváka Chubbyho Checkera, jeden z největších hitů r. 1961, jenž byl o rok později oceněn Grammy Award v kategorii Nejlepší rock and rollová nahrávka. No, řekněte, koho by takový sborový zpěv nebavil?⁶³

Bavil a moc... Podle vzpomínek někdejších sboristek měl Zdeněk Jágr na repertoár nos a žádný koncert nebyl propadák, i když se zrovna nepovedl. Mnoha lidem smysluplně naplnil volný čas a rozdával kolem sebe radost. Byl komunikativní a dovedl si získat lidi kolem sebe. Jako zpěvačka a zároveň moderátorka navštěvovala sbor v letech 1961–1965 také Alenka Kapustová.⁶⁴ „Teprve dnes po letech mohu docenit nadlidské úsilí našeho vedoucího, který byl po pracovní době a pozdějším dojíždění ze Šumperka ochoten věnovat všechen svůj volný čas amatérské činnosti. Bez jeho odborných znalostí, pečlivě promyšlené přípravy, zapálení pro věc, organizačních schopností a úžasného přístupu k nám by přece soubor pod jeho vedením nemohl existovat 20 let (1947–1967). Přestože je lidská paměť hodně krátká, dodnes si pamatuji téměř celý repertoár a dodatečně děkuji.“⁶⁵

Další etapu svého života zasvětil Zdeněk Jágr tanečnímu orchestru při n. p. Moravolen 10 Jeseník (Bělídlo), který založil v r. 1967 a až do r. 1975 byl jeho kapelníkem, zpěvákem a aranžérem. Stál tak po boku dalších významných hudebních uskupení v Jeseníku, jakými byly např. orchestr Luboše Ferdemanna nebo kapely Josefa Perničky, Radka Kršičky a Ivana Švuba. Repertoár orchestru vycházel jak z domácí, tak ze zahraniční populární hudby. Interpretoval písně Karla Gotta, britského zpěváka, herce a držitele ceny Grammy Toma Jonese a amerického zpěváka, písničkáře, filmového herce, režiséra, scenáristy a levicově orientovaného politického aktivisty Deana Reeda. Nechyběly ani hity muzikálových autorů. S orchestrem pravidelně vystupoval ve Slunném dvoře v jesenických lázních, v zimě na plesech a přes léto doprovázel módní přehlídky, na nichž byly prezentovány výrobky ušité z látek místní produkce. Zdeněk Jágr byl rovněž zpěvákem velkého salonního orchestru, který tehdy v Jeseníku a zejména v lázních na promenádě pravidelně účinkoval a který tvořili hráči jednotlivých místních kapel. Nezůstalo však jen u domácí scény. Za doby svého působení v Šumperku byl Jágr aktivně činný i tam, přičemž v 1. polovině 70. let působil také jako sólista pěveckého souboru Mír při Jednotném klubu pracujících (JKP) v Postrělmově, s nímž absolvoval několik koncertních zájezdů do NDR.⁶⁶

Dívčí sbor učňovských škol Mláde a sbormistr Zdeněk Jágr, asi 1963 (Archiv Marie Jágrové)

Kdo je sám aktivně činný v nějakém hudebním tělese nebo s muzikantem sdílí jednu domácnost, ví moc dobře, že život s takovým člověkem není zrovna jednoduchý. A právě takový vztah vyžaduje o to vyšší míru vzájemné úcty, důvěry a tolerance. Když byly aktivity s tanečním orchestrem příliš časté, hrávalo se třeba i třikrát do týdne, přičemž se žádná akce pochopitelně neobešla bez skleničky a bujarého veselí, nastal čas na změnu. Na přelomu jara a léta 1975 zjistila Jágrova manželka Marie, že se v opavském divadle uvolnilo místo v tenorovém oboru. Pro Zdeňka Jágra to byla velká výzva, příležitost ke splnění velkého životního snu. Své první a jediné angažmá nastoupil Zdeněk Jágr 1. října 1975 v opeře Slezského divadla Zdeňka Nejedlého v Opavě. Jako profesionální zpěvák začal na jevišti poměrně pozdě, až ve svých 44 letech. Na průběh konkurzu později vzpomínal tehdejší šéfdirigent divadelního orchestru Jiří Kareš takto: *„Když měl do opavské opery přijet na audici Zdeněk Jágr, byli členové konkurzní komise velice zvědaví a nedůvěřiví. Zpěvák do té doby známý jen menšímu okruhu posluchačů ze svých vystoupení s tanečním orchestrem a bez větší divadelní praxe nebudil mnoho důvěry. O to větší bylo naše příjemné překvapení ze setkání s ním. Jeho projev u konkurzu byl suverénní, beze stop špatných návyků, které „zdobí“ některé interprety taneční hudby. Jeho hlas – v plném rozsahu vyrovnaný – odpovídal i jeho už zralému věku a byl znamenitě školený. To byl rozhodující předpoklad pro úspěšnou dráhu operního pěvce. O odstranění jeho herecké nezkušenosti se pak starali režiséři příslušných inscenací. A Zdeněk naše očekávání nejen nezklamal, ale v mnoha směrech i překonal. Jeho zpočátku lyrický tenor byl nosný a zářivý. Ve velice krátké době přešel však od lyrických rolí k dramatickým a stal se tak pilířem celého sólistického souboru.“*⁶⁷

Zdeněk Jágr se rychle sžil s profesionálním stylem práce v podmínkách zájezdové opery a vypracoval se k uměleckým úkolům prvního tenorového oboru. Vzhledem k tomu, že přišel k divadlu v pozdním věku, udivoval nejen svou hudebností, velkým tónovým rozsahem a precizně zvládnutou pěveckou technikou, která mu pomáhala překlenout žánrové a oborové záludnosti u náročných partií. Vynikal též pilí, pamětí, výdrží a šíří svého pěveckého výrazu. On, který se prý již od mládí ve škole nerad učil, nastudoval a na opavském jevišti ztvárnil více než osmdesát rolí. Fantastický výkon podal v titulní roli Smetanova Dalibora, Verdiho Othella či v Mascagniho Sedláku kavalírovi, který předpokládá zvládnutí složitého a obtížného pěveckého partu. K jeho nezapomenutelným postavám patřil Jeník z Prodané nevěsty či princ z Rusalky, Don José z Carmen či Manrico z Trubadúra. Zpíval také např. Lindora (Itala v Alžíru), Dona Alvara (Síla Osudu), Lyonela (Marta), Jontka (Halka), Kozinu (Psohlavci), Ladislava (Dvě vdovy), Cavaradossiho (Tosca), Romea (Romeo a Julie), Lacu (Její pastorkyňa), Belmonta (Únos ze Serailu) nebo Polliona (Norma). V roli Alfréda z Traviaty jedenkrát hostoval také v Praze v tehdejší Smetanově divadle (dnes Státní opera Praha). Alternoval tehdy za nemocného kolegu a jeho výkon vzbudil zasloužený ohlas. Nelze opomenout ani Jágrovy role operetní a muzikálové. Ztvárnil např. postavy Sulejmana (Tisíc a jedna noc), Štěpána (Uherská svatba), vévody z Urbina (Noc v Benátkách), Orfeu (Orfeus v podsvětí) nebo krále Menelaa (Krásná Helena). Četná provedení zejména operet Johanna Strausse zaznamenal olomoucký a ostravský rozhlas. Ačkoli byl Zdeněk Jágr často krajně zatěžován (byla období, kdy musel absolvovat více než dvacet představení za jeden měsíc), nikdy neodmítl žádný umělecký úkol. Za svůj vzor považoval českého tenoristu, národního umělce Beno Blachuta. Mezi světovými pěvci u něho vítězili jednoznačně italský tenor Mario del Monaco a Španěl Plácido Domingo. Jágr měl vrozené pěvecké nadání, spontánní talent. Podle vzpomínek jeho někdejších divadelních kolegů pracoval na svých rolích vždy s láskou ke své profesi a hlavně se smyslem pro odpovědnost, profesionalitu a kolektivní tvorbu. Byl oblíbený pro svůj velký smysl pro humor a dar výřečnosti. Po celý večer uměl bavit velkou společnost a vydržel zpívat až do brzkých ranních hodin. Přitom hned druhý den ráno přišel vždy včas do zkoušky, poctivě nacvičoval a večer spolehlivě odzpíval představení. Spolupracovníci ho měli rádi a vděčné publikum, pro které žil, ho milovalo. I přes svůj vyšší věk a nízký vzrůst, z něhož si sám dovedl dělat legraci, dokázal prostřednictvím zpěvu i svého osobitého kouzla oslovit stovky nadšených operních ctitelů a samozřejmě hlavně ctitelek, které ho zbožňovaly.⁶⁸

Opavě věnoval Zdeněk Jágr více než dvacet let svého života. Bydlel zde na ubytovně a nejméně každé dva týdny dojížděl ke své rodině do Jeseníku. Na vrcholu svých uměleckých sil byl postižen zákeřnou

Parkinsonovou chorobou, která nejprve přibrzdila a nakonec zcela znemožnila jeho další umělecké působení. Sólistou opavského operního souboru byl Zdeněk Jágr až do 15. července 1993, kdy odešel do důchodu spolu se šéfem opery Jiřím Karešem, který jej kdysi angažoval. I poté však v divadle nadále hostoval. Naposledy se s jevištěm rozloučil jako emeritní člen operního souboru 18. září 1996 v den svých 65. narozenin. V představení Čajkovského Evžena Oněgina ztvárnil roli Triqueta, po níž tolik toužil a která již byla poznamenána postupující nemocí.

V posledních letech svého života našel Zdeněk Jágr pevné zázemí ve své rodině. Rodina mu byla nadevše a doslova na ní visel už proto, že sám vyrůstal bez sourozenců pouze s babičkou (měl ještě dvě nevlastní sestry a jednoho bratra). Těšil se ze svých dcer, radost měl z vnoučat. Umělecký život mimo domov mu sice skýtal řadu příležitostí, svou rodinu však nikdy neopustil. Ačkoliv byl miláčkem žen, vážil si své manželky Marie, která ho obdivovala. Dala je dohromady láska k hudbě, k opeře obzvláště, a to je spojovalo až do konce života. Po dalších zdravotních komplikacích, které si vyžádaly více než měsíc trvající pobyt v jesenické nemocnici, kde jej jeho žena dennodenně navštěvovala, Zdeněk Jágr 17. prosince 1998 zemřel. Bylo mu 67 let.⁶⁹

★

Poválečný Jeseník se stal díky příchodu nových osídlenců z různých koutů Československa doslova kulturním kotlem. Obzvláště zde a právě v této době se, s nadsázkou řečeno, ukázala pravdivost rčení *co Čech, to muzikant*. Snad téměř každý, kdo sem přišel, dovedl hrát na nějaký hudební nástroj. Zpívalo se, recitovalo, oživila se tradice ochotnického divadla. Ani poplatnost režimu a době, která vlněla do kulturního života svůj vlastní směr a nemalá omezení, nesmaže hodnoty, které místní obyvatelé vytvořili a na kterých můžeme dodnes úspěšně stavět. Zdejší základní umělecká škola, desítky hudebních a pěveckých uskupení a stovky absolventů hudebního, dramatického a jiných oborů jsou toho ostatně dokladem... Dnes se můžeme s úctou podívat nad tím, že v Jeseníku dříve existovalo pěvecké těleso tak vysoké úrovně, jakým byl smíšený pěvecký sbor Janáček nebo že se na zdejších prknech, co znamenají svět, hrály slavné operety. Samozřejmě je to vždy především zásluhou jednotlivců, kteří stáli v čele takovýchto projektů a kteří dokázali strhnout pro společnou věc další účastníky. Bez takových osobností, jakými byli např. Vladimír Vach, Dalibor Doubek nebo Rudolf Botur by to bylo jen stěží možné. Patřil mezi ně i Zdeněk Jágr. Svůj život prožil maximálně aktivně a sám o sobě říkal, že žije moc rychle. Za ten krátký čas, který mu byl dán, však za sebou zanechal obrovské hudební dílo, a to nejen na opavské operní scéně, ale také v Jeseníku, jenž mu byl více než padesát let domovem a kam se neustále vracel. Budiž tento příspěvek poctou nejen hudebníkům a lidem, kteří se na kulturním dění ve městě podíleli, ale za všechny též přímo Zdeňku Jágrovi, neboť nejen svým hlasem, ale i srdcem *Jste kavalír, to vím...*

POZNÁMKY

1. Hraničář, 27. 9. 1946, č. 39 (62), s. 4; Hraničář, 11. 10. 1946, č. 41 (64), s. 2.
2. Ke společenskému dění na Jesenicku v poválečném období viz např. KNOPP, T.: *Předkládám na vědomí. Jesenicko 1945–1948. Jeseník 2004*, s. 227–238.
3. Hraničář, 5. 4. 1946, č. 14 (37), s. 3.
4. Hraničář, 12. 4. 1946, č. 15 (38), s. 4.
5. Hraničář, 5. 10. 1946, č. 40 (63), s. 2.
6. Hraničář, 22. 3. 1946, č. 12 (35), s. 3.
7. Hraničář, 20. 9. 1946, č. 38 (61), s. 4.
8. Spolu s manželkou Jarmilou, roz. Hapalovou (nar. 18. 8. 1916 v České Třebové), vychovával Vladimír Vach (nar. 19. 4. 1914 v Kroměříži) v Jeseníku také své dva syny Vladimíra (nar. 27. 12. 1940 v Kroměříži) a Pavla (nar. 14. 10. 1942 tamtéž). Zhruba o měsíc později 10. 10. 1945 přijela za manželi Vachovými do pohraničí také Vachova sestra, úřednice Vítězslava Vachová (nar. 6. 10. 1900 v Kroměříži), která spolu s nimi bydlela v domě č.p. 451 na ul. K. H. Máchy. SOkA Jeseník, Sbírka evidenčních karet obyvatel okresu Jeseník, bez inv. č., policejní přihlášky Vladimíra Vacha a Vítězslavy Vachové.
9. *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 2 M–Ž, Praha 1965, s. 835; viz též Kalendář. Kroměřížský zpravodaj, červen 2011, s. 29 („3. 6. 1916 zemřel v Kroměříži Hynek Vach, pedagog, hudebník – houslista. Hru na housle učil na hudební škole Moravan. Narozen 23. 3. 1862 ve Zdislavicích na Benešovsku“).
10. SOkA Jeseník, MKZ Jeseník, bez inv. č., kronika Divadelního souboru Bezruč, I. díl, 1977, s. 5; dále viz např. MLČOCHOVÁ, L.: *Hudební život Kroměříže*. Diplomová práce, PdF MU v Brně, Brno 2011, s. 31.

11. Hranicář, 13. 9. 1946, č. 37 (60), s. 2.
12. Hranicář, 8. 11. 1946, č. 45 (68), s. 2.
13. Hranicář, 15. 3. 1947, č. 6, s. 8.
14. SOkA Jeseník, MKZ Jeseník, bez inv. č., kronika Divadelního souboru Bezruč, 1. díl, 1977, s. 7–8.
15. Hranicář, 13. 10. 1945, č. 17, s. 2; Hranicář, 20. 10. 1945, č. 18, s. 3. Bezručův večer 14. 10. 1945, jakož i další představení pro dospělé a děti v sále Lidového domu v Jeseníku, měly počátkem ledna 1946 dohru na stránkách týdeníku Hranicář. Členové Divadelního odboru MRO v Jeseníku otiskli hned v prvním čísle nového ročníku novin prohlášení, v němž nastínili teorii a praxi podpory jejich činnosti. Pozastavili se zde nejen nad poplatkem 700,- Kčs, který stanovila Místní správní komise v Jeseníku jako dávkou ze zábav, ale též např. nad výší nájemného za sál 1000,- Kčs, které museli za každé představení zvlášť zaplatit národní správě Lidového domu. Přitom si sál sami uklízeli a zametali, narychlo museli znovu postavit strhané dekorace. K tomu se navíc řada účinkujících při představení nachladila, protože se v sále netopilo; také „obecenstvo se třáslu zimou a bylo nuceno sedětí [...] v pláštích“. Reakce v podobě článku s názvem Trapná historie na sebe nenechala dlouho čekat... Viz Hranicář, 4. 1. 1946, č. 1 (24), s. 1; Hranicář, 11. 1. 1946, č. 2 (25), s. 1–2.
16. Okresní osvětový inspektor Hubert Flanderka se narodil 31. 1. 1903 v Kylešovicích, okr. Opava, v rodině Huberta Flanderky a Julie Flanderkové, roz. Jelenové. Do Jeseníku se přistěhoval 15. 10. 1945 z Prahy, kam také 13. 5. 1948 přesídlil nazpět. SOkA Jeseník, Sběrka evidenčních karet obyvatel okresu Jeseník, bez inv. č., policejní přihláška Huberta Flanderky; viz též Hranicář, 15. 3. 1946, č. 11 (34), s. 2; k Pěveckému sdružení pražských učitelů viz např. Československý hudební..., opak. cit., s. 293–294.
17. Hranicář, 15. 3. 1946, č. 11 (34), s. 2; k osobě ředitele Městské školy v Jeseníku Vladimíra Zikmunda viz např. SOkA Jeseník, Městská škola Komenského, Jeseník, původní inv. č. 72, karton č. 2, Služební výkazy zaměstnanců 1945–1951.
18. Výpověď Marie Jágrové, Jeseník 29. 3. 2016 a 5. 6. 2017 a 30. 6. 2017; výpověď Marie Slané, Jeseník 2. 6. 2017; výpověď Aleny Spáčilové, roz. Klouparové, Jeseník 18. 4. 2017; výpověď Karla Škarpy, Jeseník 1. 6. 2017.
19. K historii hudební školy v Jeseníku včetně fotografie Anny Borkové viz např. 65 Základní umělecká škola Jeseník. 1948–2013. Jeseník 2013, s. 17–18; dále viz např. SOCHORA, V.: *Historie a současnost Základní umělecké školy v Jeseníku*. Diplomová práce. PdF Ostravské univerzity, Ostrava 2002, 68 s., příloha č. 7, Seznam pedagogických pracovníků v letech 1948–2001.
20. Výpověď Marie Jágrové, Jeseník 29. 3. 2016 a 5. 6. 2017; výpověď Marie Slané, Jeseník 2. 6. 2017; výpověď Karla Škarpy, Jeseník 1. 6. 2017.
21. Karel Bury se narodil 18. 10. 1899 v Karvině, okr. Fryštát, v rodině Josefa a Otýlie Buryových. Jeho manželka Emílie, roz. Grzegorzcyková, pocházela z nedalekých Lazů (nar. 15. 3. 1909). V Karvině se v r. 1932 narodila také jejich dcera Otýlie. Na Karvinsku pracoval Karel Bury v dolech jako horník. Do Jeseníku se manželé Buryovi přistěhovali 6. 3. 1946. Nejprve bydleli v podnájmu v Osvětovém domě, počátkem dubna 1948 se přestěhovali na Palackého ulici č.p. 111 poblíž náměstí. Výměrem z r. 1947 byl Karlu Burymu přiznán statut válečného poškozence, na jehož základě obdržel invalidní důchod ve výši 750,- Kčs. Jako interbrigadista se totiž zúčastnil občanské války ve Španělsku, kde byl v r. 1938 zraněn; střela jej zasáhla do pravé nohy. Na začátku září 1938 ještě malá Otýlka Buryová nastoupila do první třídy obecné školy v Karvině. Další ročník však již od září 1941 absolvovala ve Whitchurch ve Velké Británii, kam celá rodina utekla. Ve škole se učila dobře. V 1. pololetí měla z deseti povinných předmětů jen tři dvojky, jinak samé jedničky, na výbornou prospívala i z angličtiny. V polovině r. 1942 však Buryovi postilo velké neštěstí. Během náletu německé Luftwaffe Otýlka tragicky zahynula. Ředitelství Československé státní školy ve Velké Británii jim do Londýna počátkem června 1942 zaslalo soustrastný dopis. „Vážená paní a pane Bury, velmi bolestně se nás dotkla zpráva o tragickém skonu Vaší dcerky Otýlky. Přijmeme, prosím, výraz naší nejhlubší soustrasti a ujištění, že její památka zůstane drahá nám všem, jak učitelům, tak jejím spolužákům. V upomínku na Otýlku posíláme místo květin peněžitý dar Červenému kříži.“ Po válce se manželé Buryovi vrátili do Karvině, odkud se počátkem března 1946 přestěhovali do Jeseníku. Podle poznámky na policejní přihlášce se Emílie Buryová 13. 1. 1949 odstěhovala do Orlové. Karel Bury provozoval v Jeseníku trafik. Věnoval se kulturní a osvětové činnosti nejprve jako předseda MRO v Jeseníku (do 11. 5. 1949, kdy jej ve funkci nahradil Josef Zahradníček), od konce srpna 1948 stál v čele zdejšího Kulturního družstva. Do společenského života města se zapojil též aktivně jako hudebník. Od února 1950 navičoval se sbormistrem Vladimírem Vachem lidový zpěv při harmonice. Svou práci vykonával obětavě a nezištně. S narůstajícími finančními problémy družstva, které během r. 1950 přestalo vyvíjet jakoukoliv činnost, na svou funkci předsedy rezignoval. V dubnu 1952 zazněl na ustavující schůzi hudebního souboru při Osvětové besedě MNV v Jeseníku návrh, aby byl „pro své zásluhy o lidovou hudbu a lidové hudebníky v okresu jesenickém“ jmenován jeho čestným členem. O dalších životních osudech Karla Buryho zatím bohužel nevíme. SOkA Jeseník, Sběrka archiválií různého původu SOkA Jeseník, inv. č. 178–181, karton č. 9, Drobné osobní a rodinné fondy – Karel Bury; tamtéž, MěNV Jeseník, inv. č. 198, karton č. 34, Osvětová činnost (1948) 1950–1965.
22. SOkA Jeseník, MěNV Jeseník, inv. č. 108, karton č. 15, Místní rada osvětová 1948–1949.
23. Tamtéž.
24. Návrh na ustavení Kulturního družstva v Jeseníku byl podán na schůzi MRO v Jeseníku 2. 8. 1948. V jeho rámci se měla sjednotit kulturní činnost všech spolků a tím měla být pro město zajištěna *hodnotná kultura*. K cílům družstva patřila oprava Osvětového domu a vybudování přírodního kina v jeho zahradě, zřízení stálého dětského divadla a městské hudební školy; stavba dětského hřiště ve Smetanových sadech, organizace pravidelných zájezdů divadelních a hudebních souborů apod. Kulturní družstvo v Jeseníku bylo založeno na ustavující schůzi dne 29. 8. 1948. Sdružovalo na 142 podílníků, mezi nimiž byli jak jednotlivci, tak organizace, spolky, podniky, školy, místní vojenský útvar apod., mj. také *Pěvecko-hudební spolek Janáček*. Celkový

objem finančních prostředků činil 41.800,- Kčs, které byly rozděleny v 876 podílech. Zpočátku se Kulturnímu družstvu v Jeseníku dařilo. K jeho zásluhám skutečně patřil bohatý kulturní program, jenž nabídl jesenickému publiku produkce řady divadelních, operních, operetních a hudebních souborů z Opavy, Brna, Přerova apod. Náležela k nim i podpora místních masových amatérských spolků (především ochotnického souboru Bezruč, ale i pěveckého spolku Janáček), vybudování letního divadla (díky dobrovolným brigádám místních obyvatel, vojska a mládeže) a především založení Městského hudebního ústavu. Hudební škola v Jeseníku začínala v říjnu 1948 s osmi pedagogy a více než padesáti žáky, jejichž počet se záhy zvýšil na více než padesát v oddělení houslovém, více než sto v oddělení klavírním a na necelých deset, kteří se učili hře na harmoniku. V r. 1949 přešla ze správy družstva pod město, které je jejím zřizovatelem dodnes. Kulturní družstvo se též zasazovalo o ustavení jesenického filharmonického orchestru, který měly tvořit dva velké hudební celky, a to dechový a smyčcový. Předsedou jeho provozního výboru a současně též jeho uměleckým vedoucím byl zvolen ředitel hudebního ústavu Dalibor Doubek. Na družstevním základě tak měli spolupracovat všichni hudebníci z Jeseníku a okolních obcí, a to jak profesionálové, tak amatérští muzikanti; dirigent Doubek také krátce nato začal se zkouškami orchestru. Během r. 1950 však družstvo přestalo vyvíjet jakoukoliv aktivitu. Situaci se nakonec musel zabývat Místní národní výbor v Jeseníku, který koncem března 1951 odeslal Krajské finanční prokuratuře v Olomouci dopis s prosbou o radu, jak postupovat dál. „*Jelikož funkcionáři Kulturního družstva jakož i představenstva jsou z větší části z Jeseníku odstěhováni nebo nejsou dosažitelní a předseda [Karel Bury] na funkci rezignoval, není nám možno dosáhnout toho, aby byla provedena likvidace. Poněvadž nám docházejí upomínky od finanční prokuratury v Ostravě na pohledávky, které má Kulturní družstvo vůči Opavskému divadlu a podle předběžného zjištění má toto družstvo cca 30.000 Kčs dluhů a žádné jmění, prosíme o sdělení [...] kdo a z jakých prostředků uhradí tyto dluhy Kulturního družstva, které nemá na jejich krytí dostatečné jmění.*“ SOkA Jeseník, MěNV Jeseník, inv. č. 198, karton č. 34, Osvětová činnost (1948) 1950–1965; viz rovněž Sběrka archiválií různého původu SOkA Jeseník, inv. č. 178–181, karton č. 9, inv. č. 181, Drobné osobní a rodinné fondy - Karel Bury, Z činnosti kulturního družstva v Jeseníku 1949. K tématu kulturních družstev viz např. KNAPÍK, J.–FRANC, M. a kol.: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. Sv. 1, Akademia, Praha 2011, s. 469–471.

25. Dalibor Doubek (nar. 25. 9. 1898 v Táboře) byl ředitelem Městského hudebního ústavu v Jeseníku od konce července 1949 do začátku listopadu 1951. Studoval na konzervatoři v Praze varhany ve třídě Josefa Kličky a dirigování na mistrovské škole u Václava Talicha. V letech 1917–1922 byl profesorem hudby na gymnáziu v srbském Kragujevci. Poté soukromě vyučoval v Přelouči, Poděbradech, České Skalici a v Olomouci. Všude se uplatnil jako ředitel kůru, dirigent pěveckých spolků a amatérských symfonických orchestrů, činný byl rovněž jako varhaník a klavírista. Významná byla jeho činnost především v Olomouci, kde od r. 1943 působil jako pedagog na hudební škole Žerotín a dirigent Filharmonie a smíšeného sboru Žerotín. Byl jedním ze zakladatelů a od května 1945 do září 1946 prvním dirigentem a uměleckým vedoucím Moravské filharmonie. Vytvořil organizační základy tohoto státního orchestru a v jeho první poválečné sezóně sestavil dramaturgický plán, který vycházel z děl převážně českých autorů (první koncert po osvobození dirigoval 26. 5. 1945 a s orchestrem na něm přednesl Smetanovu *Mou vlast*). Vzhledem k tomu, že Dalibor Doubek neměl velké zkušenosti s řízením profesionálního symfonického tělesa, nenechaly na sebe první neshody s orchestrem dlouho čekat; velké mezery měl hlavně v doprovázení sólových koncertů. Post dirigenta Moravské filharmonie proto začátkem sezóny 1946/1947 opustil. Poté nastoupil na místo ředitele hudební školy v Rýmařově, od r. 1949 v Jeseníku a následně v Písku. V letech 1953–1954 působil jako ředitel hudební školy a dirigent učitelského orchestru v Českých Budějovicích a také jako krajský hudební inspektor. Zemřel v Písku 12. 7. 1955 ve věku pouhých 57 let. Viz *Československý hudební slovník osob a institucí*. Sv. 1 A–L, Praha 1963, s. 258; DVOŘÁKOVÁ, K.: *Moravská filharmonie Olomouc v kulturně-historickém kontextu a její proměny do současnosti*. Diplomová práce. FF MU v Brně, Ústav hudební vědy, Brno 2013, s. 43; viz též SOkA Jeseník, MěNV Jeseník, inv. č. 144, karton č. 22, Městská hudební škola 1949.

26. SOkA Jeseník, MěNV Jeseník, inv. č. 198, karton č. 34, Osvětová činnost (1948) 1950–1965; viz též MěNV Jeseník, inv. č. 144, karton č. 22, Městská hudební škola 1949.

27. Viz např. KNAPÍK, J.–FRANC, M. a kol.: *Průvodce...* opak. cit., s. 238–240.

28. Program koncertu pěveckého sboru Janáček s hosty z 25. 5. 1951. Archiv Marie Jágrové.

29. Hranicář, 15. 3. 1946, č. 11 (34), s. 2.

30. Výpověď Marie Jágrové, Jeseník 29. 3. 2016 a 5. 6. 2017; k osobě Prof. PhDr. Mirko Očadlíka, DrSc. viz např. JEŠUTOVÁ, E.: *Dvojí výročí Mirko Očadlíka*. Svět rozhlasu. Bulletin o rozhlasové práci, 2004, č. 11, s. 43–45.

31. SOkA Jeseník, Sběrka dokumentačního materiálu SOkA Jeseník, inv. č. 303, karton č. 13.

32. např. *Československý hudební...*, opak. cit., s. 112; viz též např. MLČOCHOVÁ, L.: *Hudební život...* opak. cit., s. 31.

33. 35. výročí založení Lidové školy umění v Jeseníku 1948–1978. Jeseník 1978, s. 17.

34. SOkA Jeseník, Sběrka dokumentačního materiálu SOkA Jeseník, inv. č. 329, karton č. 13; tamtéž, MKZ Jeseník, bez inv. č., kronika Divadelního souboru Bezruč, 1. díl, 1977, s. 9.

35. Výpověď Marie Jágrové, Jeseník 29. 3. 2016, 5. 6. 2017 a 30. 6. 2017; výpověď Marie Slané, Jeseník 2. 6. 2017.

36. SOkA Jeseník, MěNV Jeseník, inv. č. 198, karton č. 34, Osvětová činnost (1948) 1950–1965.

37. SOkA Jeseník, ZDŠ Javorník, bez inv. č., Kronika školy, 1. díl 1945–1966, školní rok 1956/1957.

38. Výpověď Marie Slané, roz. Fialové, Jeseník 2. 6. 2017; k osobě Filipa Zámorského viz např. ZUBER, R.: *Jesenícko v hudbě*. In: 30. výročí založení LŠU v Jeseníku 1948–1978. Jeseník 1978, s. 26 („učitel a současný vynálezce řady dosud ne zcela oceněných audiovizuálních pomůcek pro hudební výchovu Filip Zámorský z Javorníku /dnes aktivně činný důchodce ve Vsetíně/“).

39. K osobě Zdeňka Jágra viz např. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Nová řada sešit 10 (22), Ostrava 2007, s. 32–33.

JANOTA, D. – KUČERA, J. P.: *Malá encyklopedie české opery*. Praha 1999, s. 99.

40. SOkA Jeseník, Sbirka evidenčních karet obyvatel okresu Jeseník, bez inv. č., policejní přihlášky Zdeňka Jágra a Emílie Jágrové (na evidenčním listu Zdeňka Jágra je jako místo narození chybně uvedena Veselská Lhota, okr. Nový Bydžov, kde se v r. 1881 narodila jeho babička Emílie Jágrová).

41. SOkA Jeseník, Měšťanská škola Komenského, Jeseník, bez inv. č., kniha č. 8, Třídní výkaz 1945/1946.

42. Osobní životopisy Zdeňka Jágra z 23. 6. 1975 a z 10. 7. 1975. Archiv Marie Jágrové; k činnosti kádrových a personálních útvarů viz např. ŠINKOVEC, P.: *Funkce kádrových a personálních útvarů v Československu v období 1948–1989*. Bakalářská práce, FF UK v Praze, Praha 2015, s. 73.

43. Zdeněk Jágr pocházel z dělnické rodiny. Jeho otec Ladislav Jágr, původním povoláním pekař, byl až do své smrti počátkem listopadu 1952 tajemníkem Krajského výboru KSČ v Hradci Králové. Ve straně byla od r. 1951 i manželka Zdeňka Jágra Marie (nar. 12. 5. 1931 v Přemyslovicích, okr. Prostějov). Výrazných funkcí podle svých slov nezastával, neboť „byl výborem strany pověřován konkrétními úkoly na úseku výchovy mládeže.“ V krizových 60. letech se „podílel angažovaným repertoárem na různých koncertech, pořádáními okresními orgány a v roce 1969 a později v rámci konsolidačních a družebních akcí.“ Byl organizován ve Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP), od r. 1946 byl členem Revolučního odborového hnutí (ROH), kde zastával různé funkce, naposledy post předsedy Závodního výboru ROH. Absolvoval střední stupeň stranického vzdělávání se zaměřením na světonázorovou výchovu. Byl rovněž předsedou komise pro pracovní iniciativu a vedoucím rozhlasového úseku v podnikovém agitačním středisku. Za svého působení v opavském divadle od r. 1975 byl předsedou tamějšího SČSP. Po r. 1989 z KSČ vystoupil. Výpověď Marie Jágrové, Jeseník 29. 3. 2016 a 5. 6. 2017; osobní životopisy Zdeňka Jágra z 23. 6. 1975 a z 10. 7. 1975. Archiv Marie Jágrové.

44. Výpověď Marie Jágrové, Jeseník 29. 3. 2016, 5. 6. 2017 a 30. 6. 2017; osobní životopisy Zdeňka Jágra z 23. 6. 1975 a z 10. 7. 1975. Archiv Marie Jágrové.

45. K textilnímu školství v Jeseníku viz např. MACHÁČEK, P.: *Základní odborná škola textilní v Jeseníku*. In: XI. svatováclavské mezinárodní setkání v Jeseníku. Kolektivní monografie. Jeseník 2011, s. 76–86.

46. SOkA Jeseník, Sbirka dokumentačního materiálu SOkA Jeseník, inv. č. 306, karton č. 13.

47. SOkA Jeseník, SOU textilní Jeseník, bez inv. č., Kronika pěveckého souboru 1955–1956; výpověď Marie Jágrové, Jeseník 5. 6. 2017.

48. Osobní životopis Zdeňka Jágra z 23. 6. 1975. Archiv Marie Jágrové; výpověď Marie Jágrové, Jeseník 5. 6. 2017.

49. SOkA Jeseník, SOU textilní Jeseník, bez inv. č., Kronika pěveckého souboru 1955–1956.

50. Tamtéž.

51. Tamtéž.

52. SOkA Jeseník, MKZ Jeseník, bez inv. č., kronika Divadelního souboru Bezruč, 1. díl, 1977, s. 9.

53. Tamtéž, s. 11–12.

54. SOkA Jeseník, SOU textilní Jeseník, bez inv. č., Kronika pěveckého souboru 1955–1956.

55. Ve zprávě Odboru pro výstavbu - kulturního oddělení Rady Místního národního výboru v Jeseníku o činnosti ochotnických kroužků a Okresního domu osvěty v Jeseníku z 31. 1. 1956 bylo konstatováno, že „ZK Komsomol má ochotnický div. kroužek, který s potížeři /hudba, kostýmy, kulisy atd./ nastudovává Polskou krev. Těžkostí dělá hlavně nahromadění kulis do rohu místnosti, původně určené pro ukládání kulis, kde většinu místa zabírají staré těžké tkací stroje, takže ke kulisám není přístup.“ SOkA Jeseník, MěNV Jeseník, inv. č. 198, karton č. 34, Osvětová činnost (1948) 1950–1965.

56. Orchestr Okresního domu osvěty v Jeseníku v čele s dirigentem Karlem Skotákem účinkoval ve složení: housle (Josef Parčanský, Emil Botur, Radek Krsička, Luboš Federman, Bernard Kořínek), viola (Miroslav Vilášek), klarinet (Miroslav Nohava, Jaroslav Bukva), hoboje (Josef Hývnar), trubka (Vladimír Nečesaný), trombon (Václav Punčochář), klavír (Jan Holec), kontrabas (Josef Fňukal) a bicí nástroje (Ladislav Vyhliďal). SOkA Jeseník, MKZ Jeseník, bez inv. č., kronika Divadelního souboru Bezruč, 1. díl, 1977, s. 10.

57. SOkA Jeseník, MKZ Jeseník, bez inv. č., kronika Divadelního souboru Bezruč, 1. díl, 1977, s. 10; výpověď Marie Jágrové, Jeseník 29. 3. 2016 a 5. 6. 2017; osobní životopis Zdeňka Jágra z 23. 6. 1975. Archiv Marie Jágrové.

58. V Jeseníku tak nezávisle na sobě působily dva pěvecké sbory téhož jména Mládí. Druhý, svazácký pěvecký; hudební a taneční soubor Mládí vznikl na jaře 1970 na jesenickém gymnáziu po vzoru spřáteleného souboru Spevokol ze slovenských Piešťan. Pod vedením prof. Zdeňka Floriany zde na velmi dobré úrovni pracovalo téměř 40tičlenné těleso. Tanec zpočátku nacvičovala zpěvačka a tanečnice Darja Skácelová, o hudbu se staral Mirek Hrušeš; oba se na konci r. 1972 se souborem rozloučili. Při prvo-májových oslavách v r. 1972 sbor vystoupil s celovečerním zábavným a pestrým programem (renesanční hudba, lidové tance a písně, hudební muzika, recitace, sportovní gymnastika apod.), na jehož základě dostal pozvání do Míšně k účinkování v programu oslav 23. výročí vzniku NDR. Čtyřdenní zájezd do Míšně a Drážďan se uskutečnil počátkem října 1972 a zúčastnilo se jej na 43 studentů a 6 členů profesorského sboru. Viz např. Jesenický kulturní zpravodaj, květen 1973, s. 7; k jednotlivým vystoupením sboru viz Kulturní zpravodaj do r. 1981.

59. Osobní životopis Zdeňka Jágra z 23. 6. 1975. Archiv Marie Jágrové.

60. Výpověď Alenky Trunečkové, Jany Sobotové a Růženy Labajové, Jeseník 15. 6. 2017; výpověď Marie Jágrové, Jeseník 30. 6. 2017.

61. Výpověď Alenky Trunečkové (roz. Kapustové), Jany Sobotové a Růženy Labajové, Jeseník 15. 6. 2017.

62. Ke kulturnímu dění v Jeseníku v 60. letech viz např. GROWKA, K.: *Import hudby do Jeseníku v 2. polovině 20. století*. In: XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku. Jeseník 2016, s. 100–105.
63. Výpověď Alenky Trunečkové, Jeseník 15. 6. 2017.
64. Mgr. Alenka Trunečková, roz. Kapustová (nar. 24. 7. 1947 v Jeseníku), vystudovala po maturitě na jesenickém gymnáziu Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, obor čeština a ruština. Už během studií spolupracovala s Divadlem hudby jako konferenciérka pořadů. Moderovala také prvních sedm ročníků přehlídky vědeckých a populárně naučných filmů Academia film Olomouc a četla zprávy krajského vysílání v Českém rozhlase Olomouc. Po ukončení vysokoškolského studia nastoupila do Divadla hudby jako programový pracovník. V r. 1972 se vrátila zpět do Jeseníku. Vyučovala na gymnáziu, pracovala v Domě dětí a mládeže jako vedoucí estetického oddělení a zástupce ředitele a od r. 1990 působila na Školském úřadu v Šumperku a od r. 1996 v Jeseníku. V letech 1999–2005 zastávala funkci statutární zástupkyně ředitele ZUŠ Žerotín Olomouc, kde vyučovala literárně dramatický obor. Se svými žáky se účastnila národních přehlídek a soutěží (např. v Trutnově, Wolkerův Prostějov). Od r. 2001 přednášela básně u literárních večerů pořádaných literární sekci Vlastivědné společnosti muzejní Olomouc, účastnila se též Velkého říjnového čtení v Okresní knihovně Olomouc. V listopadu 2013 přednášela básně Zdeňka Janíka při příležitosti oslav jeho 80. narozenin v Olomouci. Patří k zakládajícím členům Literárního klubu Olomouc a po celou dobu se velmi obětavě podílela na realizaci literárních večerů jako vynikající interpretku literárních textů. Souběžně spolupracuje s Jesenickým klubem seniorů pracovníků školství. Viz <http://www.osobnosti-moravy.eu/osobnosti>.
65. Výpověď Alenky Trunečkové, Jeseník 2012 (Několik poznámek k poválečné hudební tradici na Jesenícku).
66. Osobní životopis Zdeňka Jágra z 23. 6. 1975. Archiv Marie Jágrové; výpověď Karla Škarpy, Jeseník 1. 6. 2017; CETKOVSKÝ, T.: *Éra tanečních orchestrů na Jesenícku*. In: XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku. Sborník referátů. Jeseník 2016, s. 95–99.
67. BOŽENEK, K.–PROCHÁZKOVÁ, O.: *Zdeněk Jágr tenor, sólista opery Slezského divadla v Opavě 18. 9. 1931–17. 12. 1998*. Opava 2001, s. 2.
68. BOŽENEK, K.–PROCHÁZKOVÁ, O.: *Zdeněk Jágr... opak. cit.*, 16 s.; výpověď Marie Jágrové, Jeseník 29. 3. 2016, 5. 6. 2017 a 30. 6. 2017.
69. Výpověď Marie Jágrové, Jeseník 29. 3. 2016, 5. 6. 2017 a 30. 6. 2017.

Vydává:

**vlasti
vědné muzeum
jesenicka**

S podporou:

Jeseník
město v srdci přírody

Sdružení měst a obcí
Jesenicka

XVII. SVATOVÁCLAVSKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU

750 LET MĚSTA JESENÍKU

Sborník referátů

Nakladatel: Vlastivědné muzeum Jesenicka
Vydávají: Vlastivědné muzeum Jesenicka
(Zámecké nám. 1, 790 01 Jeseník, tel.: 584 401 070, e-mail: muzeum.sekretariat@jesenik.net)
Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Jeseník
(Tovární 18, 790 01 Jeseník, tel.: 584 411 710, e-mail: podatelna@je.archives.cz)
Redakce: Mgr. Květoslav Growka
Sazba: Valle Verde s.r.o. – Tomáš Vlazlo, Jeseník (info@lentil.cz)
Tisk: Tiskárna K-tisk, Bruntál
Náklad: 300 výtisků

Jeseník 2017

ISBN 978-80-87632-42-0 (Zemský archiv v Opavě)
ISBN 978-80-87496-14-5 (Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku)

750^{LET}

MĚSTA
JESENÍK